

Michał Lipa
Jerzy Zdanowski

DYNAMIKA KONFLIKTU
IZRAELSKO-PALESTYŃSKIEGO
Z PERSPEKTYWY
TEORII STOSUNKÓW
MIĘDZYNARODOWYCH

Michał Lipa
Jerzy Zdanowski

DYNAMIKA KONFLIKTU
IZRAELSKO-PALESTYŃSKIEGO
Z PERSPEKTYWY
TEORII STOSUNKÓW
MIĘDZYNARODOWYCH

Kraków 2025

Recenzja:
dr Karol Bieniek

Publikacja powstała w ramach realizacji projektu badawczego „Dynamika konfliktu palestyńsko-izraelskiego z perspektywy teorii stosunków międzynarodowych”, nr WSUB/2024/11/00001

Redakcja: Aleksandra Rekucka

Zdjęcie na okładce: pixabay.com

Projekt okładki: Oleg Aleksejczuk

ISBN 978-83-67491-61-7
e-ISBN 978-83-67491-62-4
DOI: 10.48269/978-83-67491-62-4

Copyright© by Michał Lipa, Jerzy Zdanowski & Uniwersytet Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie
Kraków 2025

Żadna część tej publikacji nie może być powielana ani magazynowana
w sposób umożliwiający ponowne wykorzystanie,
ani też rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie
za pomocą środków elektronicznych, mechanicznych, kopiujących,
nagrywających i innych, bez uprzedniej pisemnej zgody właściciela praw autorskich

Na zlecenie:

 UNIWERSYTET
Andrzeja Frycza Modrzewskiego
w Krakowie
uafm.edu.pl

Wydawca: Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2025

Skład: Jakub Aleksejczuk

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
I. Główne teorie stosunków międzynarodowych a Bliski Wschód	11
1. Realizm i jego ograniczenia	12
2. Liberalizm i mit współpracy	14
3. Konstrukttywizm – tożsamość, normy i sfera symboliczna	16
4. Postkolonializm i kwestionowanie dominacji Zachodu	19
5. W stronę pluralistycznej teorii	21
II. Historyczne i polityczne uwarunkowania konfliktu izraelsko-palestyńskiego	25
1. Geneza i uwarunkowania konfliktu	26
2. Powstanie Izraela i jego konsekwencje	31
3. Kluczowe etapy eskalacji konfliktu	33
III. Wewnętrzne i zewnętrzne czynniki wpływające na dynamikę konfliktu	49
1. Konflikt izraelsko-palestyński a regionalny system bliskowschodni	50
2. Polityka wewnętrzna Izraela	52
3. Polityka wewnętrzna Palestyny	60

4. Ewolucja struktury systemu międzynarodowego po zimnej wojnie	65
5. Rola mediów i opinii publicznej	76
IV. Wybrani uczestnicy stosunków międzynarodowych oraz ich rola w konflikcie izraelsko-palestyńskim	81
1. Mocarstwa światowe	82
2. Organizacje międzynarodowe i pozarządowe	100
3. Mocarstwa regionalne	110
V. Proces pokojowy w świetle wybranych teorii stosunków międzynarodowych	115
1. Próby mediacji i kryzys procesu pokojowego w perspektywie realistycznej	117
2. Porozumienia z Oslo oraz ich analiza w perspektywie liberalnej	130
3. Pamięć zbiorowa i narracje pokojowe w ujęciu konstruktywistycznym	144
VI. Zmieniające się sojusze i współczesne wyzwania	157
1. Globalne zmiany geopolityczne.....	157
2. Porozumienia abrahamowe	160
3. Ambicje rewizjonistyczne Iranu i Turcji	167
4. Nowe technologie i wojna asymetryczna	176
5. Postawy młodzieży izraelskiej i palestyńskiej	181
VII. Przyszłość konfliktu i możliwe scenariusze	183
1. Modele uregulowania konfliktu	184
2. Scenariusze rozwiązania konfliktu w ujęciu teoretycznym	186
Zakończenie	191
Bibliografia	201
Indeks osobowy i geograficzny	241

WSTĘP

Konflikt izraelsko-palestyński jest jednym z najbardziej złożonych i długotrwałych konfliktów. Jego konsekwencje wykraczają daleko poza granice Izraela i Palestyny, wpływając na stabilność polityczną Bliskiego Wschodu oraz na stosunki międzynarodowe na całym świecie. Konflikt ten jest wciąż żywym problemem politycznym, a jego echa są widoczne w aktualnych wydarzeniach międzynarodowych, w tym w działaniach Organizacji Narodów Zjednoczonych, Ligi Państw Arabskich, Unii Europejskiej, Stanów Zjednoczonych¹ oraz innych państw i organizacji. Angażuje on nie tylko dwa bezpośrednie podmioty – Izrael i Palestynę, ale także aktorów globalnych i regionalnych, w tym inne państwa bliskowschodnie, mocarstwa światowe, a także organizacje terrorystyczne oraz podmioty społeczeństwa obywatelskiego. Badanie ich interesów i motywacji jest kluczowe dla pełniejszego zrozumienia, jak kształtują się decyzje polityczne i jak wpływają one na przebieg konfliktu. Z kolei analiza takich najnowszych wydarzeń i procesów, jak porozumienia abrahamowe, wpływ wojny rosyjsko-ukraińskiej, polityka administracji USA czy program nuklearny Iranu, jest niezbędna do zrozumienia, jak zmieniający się

¹ Dalej nazwy tych organizacji i państwa także jako: ONZ, UE/Unia i USA.

układ sił na poziomie globalnym i regionalnym wpływa na ten konflikt. Z drugiej strony zrozumienie dynamiki tego sporu jest kluczowe dla analizy współczesnej geopolityki i przewidywania potencjalnych zmian na arenie międzynarodowej.

Celem naukowym książki *Dynamika konfliktu izraelsko-palestyńskiego z perspektywy teorii stosunków międzynarodowych* jest przeprowadzenie wieloaspektowej analizy jednego z najbardziej złożonych i długotrwałych konfliktów we współczesnej historii. Publikacja ta ma na celu nie tylko pomóc zrozumieć historyczne i aktualne uwarunkowania konfliktu, ale również przedstawić go przez pryzmat trzech dominujących teorii stosunków międzynarodowych – realizmu, liberalizmu i konstruktywizmu. Chodzi o zbadanie, w jaki sposób różne podejścia teoretyczne mogą być zastosowane do wyjaśnienia zachowań aktorów zaangażowanych w konflikt.

W analizie konfliktu izraelsko-palestyńskiego skupiono się na trzech głównych ujęciach teoretycznych stosunków międzynarodowych: realizmie, liberalizmie i konstruktywizmie. Pomimo iż ujęcia te można już uznać za klasyczne, tyczy się to szczególnie liberalizmu i realizmu, to wydaje się, iż ich przydatność jest nadal znaczna (a nawet ulega pewnego rodzaju rewitalizacji), zwłaszcza gdy dokonamy porównania ich zastosowania w badaniu dynamiki konkretnego konfliktu. Decyzja o wyborze tych teorii wynika z ich zdolności do proponowania kompleksowych i wzajemnie uzupełniających się narzędzi analitycznych, które umożliwiają wszechstronne badanie kluczowych aspektów konfliktu. Nie zakładamy przy tym, iż tylko te koncepcje teoretyczne są właściwe do badania stosunków międzynarodowych na Bliskim Wschodzie, co oznacza, iż mamy świadomość naukowej użyteczności nowszych podejść.

Realizm umożliwia dogłębne zrozumienie geopolitycznego wymiaru sporu, koncentrując się na kwestiach bezpieczeństwa, równowadze sił i interesach zaangażowanych państw. Liberalizm dostarcza ram analitycznych do oceny instytucjonalno-prawnych aspektów konfliktu, w tym roli organizacji międzynarodowych, a także roli wzajemnych zależności gospodarczych. Z kolei konstruktywizm umożliwia badanie wymiaru tożsamościowego oraz

normatywnego, podkreślając znaczenie idei, narracji, tożsamości zbiorowych i społecznie konstruowanych znaczeń w dynamice konfliktu. Te teorie, stanowiące fundament głównego nurtu badań nad stosunkami międzynarodowymi, oferują spójne i ugruntowane metodologicznie ramy analityczne, pozwalając na wielowymiarowe zrozumienie złożoności konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Ich wzajemna komplementarność stwarza możliwość całościowego ujęcia problemu, uwzględniającego zarówno materialne, jak i niematerialne aspekty sporu.

Innymi słowy, ujęcie realistyczne pozwoli skupić się na analizie interesów głównych aktorów zaangażowanych w konflikt (zarówno bezpośrednich, jak i pośrednich), rywalizacji o władzę oraz strategicznych działań Izraela i Palestyny, podczas gdy liberalizm umożliwi spojrzenie na próby współpracy, uregulowania, negocjacji oraz rolę instytucji międzynarodowych, takich jak ONZ, Liga Państw Arabskich czy Unia. Konstrukttywizm z kolei wnosi zrozumienie wpływu tożsamości, pamięci historycznej, narracji i norm społecznych na dynamikę konfliktu.

Drugim celem jest przeanalizowanie roli takich aktorów międzynarodowych i regionalnych (zarówno państwowych, jak i niepaństwowych), jak ONZ, USA, UE, państwa arabskie i Liga Państw Arabskich, Rosja, Chiny Turcja oraz Iran, i ich wpływu na kształtowanie dynamiki konfliktu. Książka uwzględnia również zmieniające się sojusze, zwłaszcza w świetle nowych inicjatyw, jak porozumienia abrahamowe, które redefiniują relacje między Izraelem a innymi państwami regionu. Zrozumienie tych zależności pozwala na lepsze przewidywanie przyszłych scenariuszy i identyfikowanie potencjalnych dróg do deeskalacji.

Trzecim celem książki jest krytyczna ocena procesów pokojowych i mechanizmów mediacyjnych, które były stosowane na przestrzeni lat. Przy wykorzystaniu teorii stosunków międzynarodowych książka ma na celu zbadanie, dlaczego niektóre próby pokojowe zawiodły, a inne przyniosły częściowe sukcesy. Analiza ta ma na celu dostarczenie wiedzy na temat czynników sprzyjających lub utrudniających skuteczne negocjacje i pokojowe rozwiązania. Studiowanie konfliktu izraelsko-palestyńskiego może dostarczyć wartościowych wskazówek dla społeczności

międzynarodowej na temat mediacji, rozwiązywania konfliktów i skutecznego zarządzania sytuacjami kryzysowymi. Może także pomóc w zrozumieniu, jakie strategie mogą przyczynić się do długoterminowej stabilizacji i budowania pokoju (*peacebuilding*).

Ostatnim celem książki jest zaprezentowanie możliwych scenariuszy przyszłości konfliktu izraelsko-palestyńskiego w kontekście globalnych i regionalnych zmian geopolitycznych oraz rosnącego znaczenia aktorów niepaństwowych, jak również nowoczesnych technologii wojskowych i nowych sposobów prezentowania konfliktu w mediach. Wskazanie roli, jaką może odegrać społeczność międzynarodowa w ułatwianiu lub utrudnianiu rozwiązania konfliktu, podkreśla praktyczne zastosowanie teorii stosunków międzynarodowych w budowaniu bardziej stabilnych relacji międzynarodowych.

Autorzy są przekonani, że dla uzyskania całościowego obrazu konfliktu izraelsko-palestyńskiego najbardziej odpowiednia jest zintegrowana analiza zakładająca badanie z punktu widzenia wielu teorii, a niniejsza praca jedynie otwiera dyskusję na ten temat. Wierzymy, że dzięki takiemu podejściu można lepiej zrozumieć, jakie czynniki są kluczowe dla podtrzymywania konfliktu i jakie podejścia teoretyczne najlepiej wyjaśniają jego złożoność.

Publikacja ta jest skierowana do badaczy oraz studentów stosunków międzynarodowych i kierunków pokrewnych, jak również analityków politycznych, dziennikarzy, dyplomatów oraz wszystkich, którzy pragną głębszego zrozumienia wielowarstwowego charakteru konfliktu palestyńsko-izraelskiego w kontekście dominujących teorii stosunków międzynarodowych.

I. GŁÓWNE TEORIE STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH A BLISKI WSCHÓD

Konflikt izraelsko-palestyński, choć często analizowany jako spór terytorialny o charakterze narodowyzwoleńczym, nie może być w pełni zrozumiany bez osadzenia go w szerszym kontekście systemu regionalnego Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej (MENA, Middle East and North Africa), który – jak twierdzi Barry Buzan i Ole Wæver – składa się z trzech podsystemów, tj. Lewantu, Zatoki Perskiej oraz Maghrebu (gdzie to oddziaływanie jest najmniejsze)¹. Jest to konflikt o silnym potencjale oddziaływania na bliskowschodni regionalny kompleks bezpieczeństwa, którego wpływ rozciąga się daleko poza granice Izraela i Palestyny, oddziałując na układ sił, tożsamości polityczne, strategie

¹ B. Buzan, O. Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge 2003; w polskiej literaturze naukowej najpełniej teorię regionalnych kompleksów bezpieczeństwa w kontekście bliskowschodnim zastosował Jarosław Jarząbek – w pracy pt. *Militaryzacja subregionu Zatoki Perskiej w perspektywie teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2019.

bezpieczeństwa i ideologiczne podziały całego regionu. Poza rekonstrukcją historycznych oraz współczesnych przejawów tego konfliktu ważne jest umiejscowienie go w strukturze relacji bliskowschodnich. Konflikt izraelsko-palestyński kształtowany jest bowiem równolegle przez zarówno dynamikę wewnętrzną aktorów państwowych i niepaństwowych, jak i interwencje zewnętrzne, rywalizacje ideologiczne, a nawet długą tradycję kolonializmu i historię religijnej mobilizacji. Z tych względów potrzebne jest podejście, które uwzględni specyfikę Bliskiego Wschodu jako systemu regionalnego – z własną logiką interakcji, strukturą władzy i zestawem norm.

1. Realizm i jego ograniczenia

Realizm pozostaje najczęściej stosowaną teorią stosunków międzynarodowych w badaniach nad Bliskim Wschodem, głównie z powodu długotrwałej niestabilności regionu, częstych konfliktów międzypaństwowych i wewnętrznych oraz dominacji twardej aspektów siły. Realistyczne podkreślenie anarchii, przetrwania i interesów strategicznych silnie rezonuje z regionem ukształtowanym przez wojny, rządy autorytarne i cykle zagranicznych interwencji².

Podejście realistyczne, mimo swojej użyteczności, ma jednak pewne ograniczenia w wyjaśnianiu wielu kluczowych problemów politycznych Bliskiego Wschodu. Jego państwowocentryczna ontologia i racjonalistyczne założenia często nie uwzględniają wpływu aktorów niepaństwowych, takich jak Hezbollah³, Hamas czy Huti (Ansar Allah), czyli grup posiadających znaczny zakres sprawczości oraz legitymacji społecznej, ale działających poza

² K.N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Reading 1979; J.J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York 2001, *passim*; S.M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca 1987, s. 145–180.

³ Szerzej nt. Hezbollahu jako aktora międzynarodowego zob.: R. Ożarowski, *Hezbollah w stosunkach międzynarodowych na Bliskim Wschodzie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2011.

konwencjonalnym systemem państwowym. Aktorzy ci wykorzystują ideologię, religię i tożsamość w sposób, który kwestionuje materialistyczną logikę zarówno klasycznego realizmu, jak i neorealizmu. Przykładem takiego podejścia jest praca Stephena M. Walta *The Origins of Alliances*. Praca ta zawiera m.in. studium przypadków sojuszy na Bliskim Wschodzie. Walt argumentuje, że główną siłą napędową sytuacji politycznej w regionie były sojusze międzypaństwowe, w tym relacje między Egiptem, Irakiem a Syrią, co jest stanowiskiem, z którym można się zgodzić. Walt jednak zakłada centralność państw i pomniejsza rolę aktorów niepaństwowych, co już może się spotkać z zarzutem o nadmierny redukcjonizm.

Co więcej, realizm często pomija symboliczne i ideowe wymiary polityki regionalnej. Tymczasem liczne badania podkreślają, w jaki sposób legitymacja religijna, przynależność plemienna, tożsamość sekciarska oraz narracje historyczne wpływają na działania polityczne w sposób trudny do ilościowego uchwycenia, lecz niezbędny do zrozumienia podejmowania decyzji w takich miejscach jak Liban, Irak czy Jemen. Np. polityka Arabii Saudyjskiej na arenie regionalnej nie może być w pełni wyjaśniona bez odniesienia do jej roli jako strażnika sunnickiego islamu, podobnie jak polityka zagraniczna Iranu odzwierciedla zarówno interesy materialne, jak i tożsamość rewolucyjną reżimu ajatollahów. Michael N. Barnett podkreśla tę słabość realizmu w swojej pracy *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*. Barnett analizuje w niej dynamikę polityki arabskiej i krytykuje nadmierne uproszczenie interesów państw jako czysto racjonalnych⁴.

W podejściach realizmu klasycznego i neorealizmu (szczególnie realizmu strukturalnego) państwo traktowane jest jako jednolity, racjonalny aktor, podczas gdy wewnętrzne systemy polityczne, typy reżimów, charakter przywódców czy presje społeczne są często ignorowane lub pomniejszane (wyjątek stanowi realizm neoklasyczny). Liczy się anarchia w systemie międzynarodowym oraz dążenie do przetrwania (bezpieczeństwa) oraz władzy

⁴ M.N. Barnett, *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*, Columbia University Press, New York 1998, Chapter 3 „The Creation of ‘Arab’ Politics, 1920–1945”, s. 56–84.

(ekspansji). Polityka wewnętrzna jest „czarną skrzynką” – nie wpływa znacząco na działania na arenie międzynarodowej. Realizm zakłada ponadto model racjonalnego aktora, który jednak zostaje zakwestionowany przez fragmentaryczną i hybrydową naturę wielu państw Bliskiego Wschodu, gdzie decyzje kształtowane są przez porozumienia elit, nieformalne sieci i zewnętrzne patronaty, a nie przez spójną rację stanu. Wojna domowa w Syrii, kryzys w Zatoce Perskiej czy zmieniające się sojusze w Iraku ilustrują, w jaki sposób płynne i wielopoziomowe struktury władzy podważają uproszczone interpretacje realistyczne.

Niemniej jednak realizm pozostaje przydatny w analizie rywalizacji wielkich mocarstw oraz ich wpływu na politykę w regionie – szczególnie w odniesieniu do strategicznych interesów Stanów Zjednoczonych, Federacji Rosyjskiej, Chińskiej Republiki Ludowej, jak również regionalnych potęg, takich jak Islamska Republika Iranu, Republika Turcji czy Izrael. Należałoby zatem zaproponować bardziej zniuansowany, „zaktualizowany” realizm – uwzględniający zmienne ideowe i uznający sprawczość aktorów niepaństwowych, co może dostarczyć cennych wglądów w politykę międzynarodową w regionie MENA.

2. Liberalizm i mit współpracy

Michael W. Doyle zdefiniował liberalizm następująco: „To, co nazywamy liberalnym, przypomina portret rodzinny zasad i instytucji, rozpoznawalny po pewnych cechach – na przykład wolności jednostki, uczestnictwie politycznym, własności prywatnej i równości szans – które większość państw liberalnych podziela”⁵. Teoria liberalna, ze swoimi optymistycznymi założeniami dotyczącymi możliwości współpracy przez instytucje, współzależność ekonomiczną i demokrację, miała ograniczone i często niepewne zastosowanie w kontekście Bliskiego Wschodu. Choć liberalizm dostarcza użytecznych narzędzi analitycznych do zrozumienia

⁵ M. Doyle, *Liberalism and World Politics*, „American Political Science Review” 1986, vol. 80, no. 4, s. 1152.

dyplomacji gospodarczej, umów handlowych i prawa międzynarodowego, ma trudności z wyjaśnieniem utrzymującego się autorytaryzmu w regionie (wspieranego częstokroć przez Stany Zjednoczone)⁶, słabej instytucjonalizacji, łamania praw człowieka i oporu wobec przemian demokratycznych.

Paradoks liberalnego instytucjonalizmu na Bliskim Wschodzie można podkreślić następująco: chociaż istnieją organizacje regionalne – takie jak Liga Państw Arabskich (League of Arab States), Rada Współpracy Zatoki Perskiej (Gulf Cooperation Council) czy Organizacja Współpracy Islamskiej (Organisation of Islamic Cooperation) – często pełnią one funkcję forów symbolicznej dyplomacji (wzmacniających w istocie politykę najsilniejszych aktorów regionalnych), a nie rzeczywistej współpracy. Instytucje te często odzwierciedlają nierówny rozkład potęgi (władzy) oraz wewnętrzne rywalizacje między państwami członkowskimi, szczególnie w kontekście podziałów między Arabią Saudyjską a Iranem i Katarom. Zamiast rozwiązywać konflikty, służą one raczej jako platformy do manifestowania interesów narodowych i dominacji ideologicznej. Ze względu na brak głębszych powiązań gospodarczych między państwami regionu trudno jest, na przykład, zastosować teorię złożonej współzależności Roberta O. Keohane i Josepha S. Nye'a (*Power and Interdependence*) do analizy polityki bliskowschodniej⁷.

Krytykę liberalnego podejścia w badaniach nad polityką Bliskiego Wschodu sformułował m.in. Barnett, który badał przyczyny niepowodzenia Ligi Państw Arabskich w stworzeniu zintegrowanego systemu relacji regionalnych. Barnett wskazał, że liberalizm nie uwzględnia konfliktów tożsamości, które jego zdaniem były główną przyczyną porażki Ligi Państw Arabskich w tym zakresie⁸. Liberalizm napotyka również trudności w wyjaśnianiu

⁶ Szerzej na ten temat zob.: J. Brownlee, *Democracy Prevention: The Politics of the U.S.–Egyptian Alliance*, Cambridge University Press, Cambridge 2012; P. Sasnal, *Pseudostabilizacja. Problemy współczesnej polityki USA na Bliskim Wschodzie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.

⁷ R.O. Keohane, J.S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little, Brown and Company, Boston 1977.

⁸ M.N. Barnett, *Dialogues in Arab Politics...*, *op. cit.*, Chapter 5 „The Ascent and Descent of Arabism, 1956–1967”, s. 121–160.

powtarzających się niepowodzeń demokratyzacji. Arabska Wiosna początkowo wydawała się potwierdzać liberalny optymizm: miliony ludzi w całym regionie mobilizowały się, domagając się praw politycznych, odpowiedzialnych rządów i sprawiedliwości społecznej. Jednak brak instytucjonalnych mechanizmów równowagi, głębokie podziały społeczne oraz ingerencje zewnętrzne sprawiły, że przemiany liberalne były krótkotrwałe lub zostały odwrócone. Egipt, Syria i Libia ilustrują, jak momenty rewolucyjne przeradzały się w odnowiony autorytaryzm lub długotrwały konflikt. Kwestia ta została również poruszona przez Marca Lyncha, który zauważył, że liberalizm ignoruje podziały polityczne i narracyjne, a tym samym przecenia potencjał demokratyzacji⁹. Podobnie F. Gregory Gause III argumentuje, że polityka w rejonie Zatoki Perskiej zdominowana jest przez rywalizację państw regionalnych i zależność od potęg zewnętrznych, co sprawia, że liberalne założenia dotyczące regionalnej współpracy nie odzwierciedlają rzeczywistego stanu rzeczy¹⁰.

Pomimo tych „niedociągnięć” perspektywa liberalna nie jest pozbawiona wartości. W określonych obszarach, takich jak pokojowe inicjatywy dyplomatyczne, prawo międzynarodowe czy upowszechnianie określonych norm, liberalizm może rzucać światło na kooperacyjne aspekty porządku regionalnego i zaangażowania zewnętrznego. Musi być jednak stosowany krytycznie, z uwzględnieniem lokalnych uwarunkowań oraz szeregu „realistycznych” ograniczeń, jakie istnieją w środowiskach głęboko podzielonych lub autorytarnych.

3. Konstrukttywizm – tożsamość, normy i sfera symboliczna

Konstrukttywizm okazał się szczególnie płodnym podejściem do analizy polityki Bliskiego Wschodu, gdzie tożsamość, ideologia i pamięć historyczna odgrywają niezwykle istotną rolę

⁹ M. Lynch, *The Arab Uprising: The Unfinished Revolutions of the New Middle East*, Public Affairs, New York 2012, zob. „Introduction.”

¹⁰ F.G. Gause III, *The International Relations of the Persian Gulf*, Cambridge University Press, Cambridge 2009, s. 25–55.

w kształtowaniu zachowań politycznych¹¹. W przeciwieństwie do realizmu i liberalizmu, konstruktywizm nie zakłada, że interesy są stałe lub tylko materialne; zamiast tego bada, jak są one społecznie konstruowane przez interakcję, narrację i internalizację norm¹². Alexander Wendt, w swojej klasycznej pracy *Social Theory of International Politics*, formułuje pogląd, że idee kształtują interesy i wpływają na zachowanie państw oraz system międzynarodowy. Termin „konstruktywizm” został po raz pierwszy użyty w naukach o stosunkach międzynarodowych przez Nicholasa Onufa w 1989 roku, który zaproponował w *World of Our Making* koncepcję rzeczywistości społecznej do badania norm i wartości. Twierdził, że system międzynarodowy jest społecznie konstruowany przez język, reguły i normy: „Ludzie zawsze konstruują, czy konstytuują, rzeczywistość społeczną, nawet jeśli ich byt, który może być tylko społeczny, jest dla nich konstruowany”¹³.

Znanym przykładem zastosowania konstruktywizmu w badaniach nad Bliskim Wschodem jest książka Lyncha *The Arab Uprising: The Unfinished Revolutions of the New Middle East*. Głównym tematem pracy jest koncepcja „nowej arabskiej opinii publicznej”. Lynch analizuje, jak pojawienie się telewizji satelitarnej w latach 90. XX wieku, zwłaszcza Al-Dżaziry, a także rozwój mediów społecznościowych w pierwszej dekadzie XXI wieku, przekształciły arabską sferę publiczną. Ta transformacja umożliwiła bardziej połączoną i upodmiotowioną populację arabską, ułatwiając szybkie

¹¹ Zob. M. Valbjørn, *Introduction: The Role of Ideas and Identities in Middle East International Relations*, [w:] *The Role of Ideas and Identities in Middle East International Relations*, eds. M. Valbjørn, F.H. Lawson, SAGE Publications, London 2015, s. VII–XXIII; S. Telhami, M. Barnett, *Introduction: Identity and foreign policy in the Middle East*, [w:] *Identity and Foreign Policy in the Middle East*, eds. *idem*, Cornell University Press, Ithaca 2002, s. 1–25.

¹² Zob. Y. Lapid, *Culture's ship: Returns and departures in international relations theory*, [w:] *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, eds. Y. Lapid, F. Kratochwil, Lynne Rienner, Boulder 1996, s. 3.

¹³ A. Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1999; N. Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Carolina Press, Columbia 1989, s. 1. Jeśli nie oznaczono inaczej, tłum. w publ.: J.Z. i M.L.

rozpowszechnianie idei rewolucyjnych i mobilizację ruchów politycznych ponad granicami państw. Autor zauważa, że współczesna arabska opinia publiczna, w przeciwieństwie do tej z lat 50. i 60. XX wieku, nie jest już tylko przedmiotem mobilizacji elit, lecz aktywnym podmiotem wpływającym na dynamikę władzy. Lynch argumentuje przy tym, że stosunki międzynarodowe na Bliskim Wschodzie są głęboko kształtowane przez percepcje, pamięć zbiorową i politykę symboliczną¹⁴.

Podjęcie konstruktywistyczne w studiach nad Bliskim Wschodem ilustrują także prace Barnetta. We wspomnianej książce *Dialogues in Arab Politics* bada, jak tożsamość arabska i koncepcja arabizmu wpływały na powstawanie oraz ewolucję sojuszy między państwami Bliskiego Wschodu. Według Barnetta wspólne tożsamości i normy, zwłaszcza arabizm, znacząco kształtowały sposób, w jaki państwa postrzegały zagrożenia i wybierały sojuszników. Perspektywa ta kwestionuje tradycyjne poglądy realistyczne, które priorytetowo traktują interesy materialne i dynamikę siły. Analiza Barnetta obejmuje okres od lat 20. XX wieku do pierwszej wojnie w Zatoce Perskiej w latach 1990–1991, badając symboliczne i strategiczne interakcje państw arabskich oraz ich wysiłki w redefiniowaniu norm arabizmu. Twierdzi on, że te interakcje prowadziły zarówno do jedności, jak i fragmentacji regionu, gdy państwa nieustannie nawigowały w relacjach między sobą, Zachodem i Izraelem, a w okresie zimnej wojny – również z ZSRR¹⁵. Barnett pokazuje również, że najbardziej trwałe rywalizacje w regionie – jak ta między Iranem a Arabią Saudyjską – nie mogą być zrozumiane wyłącznie przez pryzmat siły materialnej. Są one bowiem głęboko zakorzenione w konkurencyjnych projektach ideowych: irańskiej tożsamości jako rewolucyjnego państwa szyickiego z ambicją eksportu swojego modelu politycznego

¹⁴ M. Lynch, *The Arab Uprising...*, *op. cit.*, s. 33. Także: *idem*, *Voices of the New Arab Public: Iraq, Al-Jazeera, and Middle East Politics Today*, Columbia University Press, New York 2006, s. 1.

¹⁵ M.N. Barnett, *Introduction...*, *op. cit.* Także: *idem*, *Identity and Alliances in the Middle East*, [w:] *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, ed. P.J. Katzenstein, Columbia University Press, New York 1996, s. 400–447.

oraz saudyjskiej roli jako strażnika sunnickiej (w wydaniu wahabickim) ortodoksji i arabskiego *status quo*¹⁶.

Zwolennicy realizmu podkreślają jednak, iż – pomimo wspomnianych zalet – konstruktywizm często pomija takie czynniki jak siła militarna i gospodarcza, które pozostają najważniejszymi elementami polityki światowej. Kluczowe pojęcia, tj. tożsamość, normy i konstrukcja społeczna, są jednak trudne do zmierzenia lub operacjonalizacji w badaniach empirycznych. Krytycy konstruktywizmu zwracają zatem uwagę na fakt, iż przełożenie procesów społeczno-kulturowych lub wręcz ideowych na zmienne możliwe do testowania stanowi poważne wyzwanie metodologiczne, co ma uzasadniać realistyczny redukcjonizm.

4. Postkolonializm i kwestionowanie dominacji Zachodu

Teoria postkolonialna oferuje perspektywę pozwalającą zrozumieć trwałe dziedzictwo imperiów oraz asymetrię władzy kształtujące ład międzynarodowy. Zastosowana do Bliskiego Wschodu odkrywa (dekonstruuje) historyczne i współczesne skutki imperializmu zachodniego – nie tylko w kategoriach granic i instytucji, ale także w samych strukturach wiedzy i reprezentacji, które definiują sposób, w jaki region jest badany i rozumiany. Teoria ta podkreśla, że Bliski Wschód nie tylko został ukształtowany przez europejski kolonializm, ale nadal funkcjonuje w ramach dynamik postkolonialnych wpływających na jego pozycję w polityce globalnej. Przykład Palestyny ilustruje, jak mechanizmy kolonialne (postkolonialne) nadal działają w nowoczesnym kontekście geopolitycznym¹⁷.

Postkolonializm zwraca również uwagę na kwestię władzy dyskursywnej, czyli sposób, w jaki Bliski Wschód jest przedstawiany

¹⁶ K. Ghattas, *Black Wave: Saudi Arabia, Iran, and the Forty-Year Rivalry That Unravelling Culture, Religion, and Collective Memory in the Middle East*, Henry Holt and Co, London 2020; P. Crepy, *Proxy Warfare's Impact on Sectarianization: The Case of the Saudi-Iranian Rivalry*, „FLUX: International Relations Review” 2018, vol. 9, issue 1, s. 23–35.

¹⁷ Zob. *Postcolonial Theory and the Arab–Israeli Conflict*, eds. P.C. Salzman, D.D. Robinson, Routledge, London 2008.

w światowych mediach, polityce i literaturze akademickiej. Orientalistyczne stereotypy, takie jak irracjonalny despota, bierna ofiara czy islamski fundamentalista, redukują złożone społeczeństwa do uproszczonych karykatur. Jak wykazał Edward Said, takie reprezentacje nie są jedynie wyrazem niezrozumienia, lecz umożliwiają określone działania polityczne przez legitymizację zachodniej wyższości i paternalizmu¹⁸. Autorzy piszący o Bliskim Wschodzie z perspektywy postkolonialnej wskazują wręcz, że zdominowana przez Zachód teoria stosunków międzynarodowych często pełni funkcję epistemicznej dominacji, wyciszając alternatywne światopoglądy i wzmacniając nierówności hierarchii wiedzy. Ich pisma nie tylko mają charakter dekonstrukcyjny, lecz również podkreślają znaczenie oporu przez narracje podporządkowanych, systemy myślenia lokalnego oraz akty nieposłuszeństwa. Badacze ci ukazują, jak aktorzy bliskowschodni rozwijają własne sposoby politycznego komunikowania się, kwestionując zarówno lokalny autorytaryzm, jak i zewnętrzną dominację¹⁹.

Można zauważyć, że teoria postkolonialna domaga się nie tylko nowych studiów przypadków, lecz również przekształcenia samych fundamentów dyscypliny stosunków międzynarodowych. Pyta, czyja wiedza się liczy, czyja historia jest opowiadana, a także czyj głos definiuje to, co „międzynarodowe”. A zatem, choć Autorzy niniejszego opracowania posiłkują się koncepcjami teoretycznymi, które można uznać za klasyczne, należy uznać, iż teoria postkolonialna w istotny sposób wzbogaciła rozumienie stosunków międzynarodowych, szczególnie przez ukazanie dziedzictwa kolonializmu, roli dyskursu (co łączy ją z konstruktywizmem) oraz wielu innych wymiarów – wcześniej pomijanych. Kwestionuje ona bowiem dominujące zachodniocentryczne paradygmaty i podkreśla konieczność ponownego przemyślenia, czyja wiedza, historia i perspektywa definiują system międzynarodowy.

Teoria postkolonialna nie jest jednak pozbawiona ograniczeń. Jednym z najczęstszych zarzutów jest brak systematycznej i wystandardyzowanej metody analizy empirycznej. Wynika to w dużej

¹⁸ E.W. Said, *Orientalism*, Random House, New York 1978, *passim*.

¹⁹ Zob. A. Bayat, *Life as Politics: How Ordinary People Change the Middle East*, Stanford University Press, Stanford 2010.

mierze z głęboko interpretacyjnego charakteru tego podejścia, czerpiącego obficie z literatury, filozofii i studiów kulturowych. W rezultacie postkolonialne spostrzeżenia, choć bogate i krytyczne, są trudne do zastosowania w porównawczych, międzynarodowych badaniach empirycznych. Inną istotną krytyką jest to, że teoria postkolonialna może nieumyślnie wzmacniać eurocentryzm, z którym stara się zerwać. Przez nieustanne reagowanie na europejskie narracje i dziedzictwo kolonialne istnieje ryzyko utrzymywania Europy jako centralnego punktu odniesienia, zamiast budowania autentycznie autonomicznych epistemologii. W związku z tym niektórzy badacze twierdzą, że teoria postkolonialna stworzyła formę odwróconego eurocentryzmu, w którym struktura zachodniej dominacji zostaje paradoksalnie zachowana nawet w krytyce²⁰.

5. W stronę pluralistycznej teorii

Z niniejszego przeglądu wyłania się jasny wniosek: żadna pojedyncza teoria nie jest w stanie w pełni uchwycić złożoności stosunków międzynarodowych na Bliskim Wschodzie²¹. Każde podejście wnosi wartościowe spostrzeżenia, lecz region ten wymaga pluralizmu teoretycznego, wrażliwości historycznej oraz integracji interdyscyplinarnej.

Postulat pluralizmu teoretycznego został sformułowany m.in. przez Yosefa Lapida i Patricka Jacksona²². Lapid zauważa, że pluralizm teoretyczny pojawił się w kontekście debat o komunikacji

²⁰ V. Chibber, *Postcolonial Theory and the Spectre of Capital*, Verso, New York 2013; *Postcolonial Theory and International Relations: A Critical Introduction*, ed. S. Seth, Routledge, London 2013.

²¹ Ciekawą polską pracą nt. zastosowania rozmaitych teorii stosunków międzynarodowych do badania Bliskiego Wschodu jest książka Piotra Baranowskiego pt. *Mit ortodoksji. Teorie SM a wyjaśnienia polityki międzynarodowej Bliskiego Wschodu*, Grupa Wydawnicza FNCE, Poznań 2024.

²² P.T. Jackson, *The Conduct of Inquiry in International Relations. Philosophy of Science and Its Implications for the Study of World Politics*, Routledge, London–New York 2011, szczególnie: Chapter 7 „A pluralist science of IR”, s. 188–212.

między paradygmatami, nieprzekładalności, refleksyjności i wyborze teorii – zagadnień omawianych w trakcie tzw. trzeciej debaty w stosunkach międzynarodowych. Debata ta, która pojawiła się w latach 80. XX wieku, miała na celu uwolnienie pola teorii stosunków międzynarodowych od wspólnych podstaw epistemologicznych i ontologicznych, które łączyły klasyczne podejścia. Uczestnicy tej debaty podkreślali znaczenie eksponowania alternatywnych założeń dotyczących badania zjawisk społecznych i konstruowania wiedzy – zadania, które powinno być realizowane przez dialog między teoriami, a nie ich integrację²³.

W tym kontekście Yizhou Miao opowiada się za pluralizmem teoretycznym na przykładzie zastosowania realizmu i konstruktywizmu. Miao twierdzi, że dzięki temu można zbudować drogę do harmonijnej konsolidacji teorii. Omawia on zastosowanie obu podejść w badaniu stosunków międzynarodowych, podkreślając ich ograniczenia w izolacji. Realizm skupia się na sile i przetrwaniu jako głównych determinantach działania państw, często ignorując rolę tożsamości narodowej. Konstruktywizm natomiast akcentuje wpływ tożsamości na zachowanie państw, pomijając znaczenie siły i przetrwania. Wniosek jest jasny: „jeśli obie teorie podejmą dialog w duchu pluralizmu teoretycznego i będą się nawzajem uzupełniać, można wykorzystać istniejący potencjał komplementarności”²⁴.

Ideę dialogu między teorią stosunków międzynarodowych a studiami bliskowschodnimi jako najbardziej owocnego podejścia badawczego rozwija Morten Valbjørn. Zwraca on uwagę na konieczność dialogu o dialogu. Valbjørn identyfikuje trzy typy dialogu między specjalistami z obu dziedzin: dialog hierarchiczny, dialog refleksyjny i dialog transformacyjny. W pierwszym przypadku specjaliści od Bliskiego Wschodu byli postrzegani

²³ Y. Lapid, *Through dialogue to engaged pluralism: The unfinished business of the third debate*, „International Studies Review” 2003, vol. 5, no.1, s. 128–131.

²⁴ Y. Miao, *Promoting Theoretical Pluralism in International Relations: Through the Empirical Case of Realism and Constructivism*, [w:] *Proceedings of the International Conference on Global Politics and Socio-Humanities*, Oxford University Press, Oxford 2023, s. 188.

jako podrzędni partnerzy wobec dominującej dyscypliny stosunków międzynarodowych. W drugim pojawiła się dwustronna rozmowa, umożliwiająca wzajemne zmiany w obu dziedzinach akademickich. W trzecim typie promowany jest ambitniejszy cel – „radykalna transformacja istniejących metagranic w nauce przez tworzenie nowych pól badawczych”²⁵.

W odniesieniu do Bliskiego Wschodu pluralizm teoretyczny oznaczałby przede wszystkim to, że region ten nie powinien być traktowany ani jako „wyjątek” w teorii stosunków międzynarodowych, ani być zmuszany do podporządkowania się zachodniocentrycznym modelom eksplanacyjnym. Zamiast tego Bliski Wschód należy postrzegać jako laboratorium tworzenia teorii – przestrzeń, w której globalne tendencje ujawniają się w lokalnych formach, a innowacje regionalne mogą przyczynić się do przemysłienia samych podstaw dyscypliny.

²⁵ M. Valbjørn, *International Relations Theory and the New Middle East: Three Levels of a Debate*, [w:] *International Relations Theory and a Changing Middle East*, ed. M. Lynch, POMEPS Studies 16, Washington 2015, s. 74.

II. HISTORYCZNE I POLITYCZNE UWARUNKOWANIA KONFLIKTU IZRAELSKO-PALESTYŃSKIEGO

Korzenie konfliktu izraelsko-palestyńskiego sięgają końca XIX wieku, kiedy to ruch syjonistyczny – inspirowany doświadczeniem antysemityzmu i ideą odrodzenia narodowego – rozpoczął zorganizowaną imigrację Żydów do Palestyny, wzmacniając tym samym napięcia z lokalną ludnością arabską, szczególnie w kontekście zmian demograficznych i struktury własności ziemi. Sytuację dodatkowo skomplikowała polityka mocarstw kolonialnych, w tym deklaracja Balfoura oraz system mandatowy pod egidą Ligi Narodów, który legitymizował podział regionu według interesów europejskich, ignorując lokalne aspiracje. W kolejnych dekadach konflikty narastały (w tym zamieszki, wojny i epizody przemocy), co obnażyło niemożność pogodzenia konkurencyjnych roszczeń do tego samego terytorium. Proklamacja niepodległości Izraela w 1948 roku, odrzucona przez świat arabski, zapoczątkowała serię wojen regionalnych i pogłębiła problem uchodźców, który do dziś pozostaje nierozwiązany.

Konflikty zbrojne z lat 1956, 1967 i 1973 oraz libańska interwencja z 1982 roku nie tylko przeformułowały układ sił w regionie, lecz również uitorowały drogę dla nowych aktorów, takich jak Hamas czy Hezbollah, a także przyczyniły się do radykalizacji części społeczeństw arabskich. Intifady z lat 1987–1993 oraz 2000–2005, stanowiące wyraz frustracji społecznej wobec długotrwałej okupacji i braku postępów politycznych, przyniosły zarówno wzrost poparcia międzynarodowego dla Palestyńczyków, jak i załamanie procesu pokojowego. Mimo prób dyplomatycznych żadna ze stron nie zdołała wypracować trwałego mechanizmu rozwiązania konfliktu, co z kolei ułatwiło wzrost znaczenia ugrupowań radykalnych, szczególnie po przejęciu przez Hamas kontroli nad Strefą Gazy. Jednostronne działania Izraela, tj. rozbudowa osiedli na Zachodnim Brzegu, jeszcze bardziej skomplikowały możliwość osiągnięcia kompromisu. W tym kontekście wydarzenia z 7 października 2023 roku i następująca po nich operacja militarna w Gazie, jak również regionalna eskalacja związana z upadkiem reżimu w Syrii oraz izraelsko-amerykańską interwencją przeciwko Iranowi, unaocznily stopień upolitycznienia kwestii palestyńskiej na tle szerszych napięć geopolitycznych.

1. Geneza i uwarunkowania konfliktu

Ruch syjonistyczny i jego znaczenie

Ruch syjonistyczny narodził się w drugiej połowie XIX wieku w odpowiedzi na nasilające się przejawy antysemityzmu w Europie oraz dążenie Żydów do utworzenia własnego państwa narodowego. Theodor Herzl, uważany za ojca syjonizmu, zapoczątkował nowoczesne działania na rzecz powrotu Żydów do historycznej ojczyzny w Palestynie, publikując w 1896 roku książkę *Der Judenstaat* („Państwo żydowskie”). Syjonizm szybko zyskał zwolenników wśród Żydów w Europie, szczególnie w kontekście pogromów w Europie Wschodniej oraz rosnących napięć w Europie Zachodniej. Już na I Światowym Kongresie Syjonistycznym

w Bazylei w 1897 roku określono cel: stworzenie żydowskiej siedziby narodowej w Palestynie¹.

Proces ten rozpoczął się od organizowanej emigracji do Palestyny, szczególnie po pierwszej alii² w latach 1882–1903, podczas której Żydzi zaczęli zakładać pierwsze osiedla oraz rozwijać gospodarkę opartą na nowoczesnych technologiach rolniczych. Kibuce stały się symbolem tego ruchu, oferując model wspólnotowego życia i pracy. Jednakże wzrost liczby żydowskich osadników budził niepokój wśród arabskiej ludności miejscowej, która obawiała się zmian demograficznych i utraty ziemi. Wzrost napięć w regionie sprawił, że zaczęto stawiać pytania o możliwość pokojowego współistnienia tych dwóch społeczności³.

Stosunki arabsko-żydowskie ogniskowały się wokół ziemi. Osiedlanie się i praca na roli były jedną z naczelnych wartości propagowanych przez syjonizm. Grunty rolne były nabywane dla wspólnoty żydowskiej przez Żydowski Fundusz Narodowy (Keren Kayemeth LeIsrael). Większość ziemi nabyto od właścicieli arabskich, głównie obszarników, którzy mieszkali na stałe poza Palestyną, najczęściej w Damaszku. W rezultacie tego procesu w 1939 roku w rękach żydowskich znalazło się prawie 5%

¹ Do najbardziej obszernych opracowań o syjonizmie należą książki Davida Vitala: *The Origin of Zionism*, Oxford University Press, Oxford 1975; *Zionism: The Formative Years*, Oxford University Press, Oxford 1982; *Zionism. The Crucial Phase*, Oxford University Press, Oxford 1987.

² Alija – żydowska imigracja na teren historycznej Palestyny, a następnie do Izraela. Zob. A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *Izrael*, Trio, Warszawa 2000, s. 20.

³ Dane statystyczne za okres 1922–1944 podaje: *A Survey of Palestine: Prepared in December 1945 and January 1946 for the Information of the Anglo-American Committee of Inquiry*, Government of Palestine, 2 vols., 1946, reprinted by Institute of Palestine Studies, Washington, D.C. 1991, s. 141. Statystyki dotyczące imigracji oraz przyrostu naturalnego w Palestynie w latach 1919–1946 zamieszczone są także w: *From Haven to Conquest: Readings in Zionism and the Palestine Problem until 1948*, ed. W. Khalidi, Institute for Palestine Studies, Washington 1987, Appendix 1, *Population, Immigration and Land Statistics, 1919–1946*, s. 841–843. Dynamikę przyrostu ludności w Palestynie w tym okresie pokazuje także: Y. Porath, *The Emergence of the Palestinian-Arab National Movements, 1918–1929*, Frank Cass, London 1974, s. 81–90.

terytorium mandatowego, co stanowiło ok. 10% gruntów ornych. Ziemia, kupiona przez Żydowski Fundusz Narodowy, stała się własnością Agencji Żydowskiej i była przekazywana w użytkowanie osadnikom żydowskim. Ziemię tę często już obrabiali arabscy dzierżawcy. W momencie objęcia jej w posiadanie przez Agencję Żydowską los arabskich dzierżawców stawał się niepewny⁴.

Rola Wielkiej Brytanii i deklaracja Balfoura

Istotnym momentem dla syjonizmu była deklaracja Balfoura z 1917 roku, w której Wielka Brytania wyraziła poparcie dla utworzenia żydowskiej siedziby narodowej w Palestynie. Deklaracja ta była wynikiem nie tylko aktywności syjonistycznego lobby w Londynie, ale również politycznych kalkulacji brytyjskich, które zakładały pozyskanie wsparcia Żydów na arenie międzynarodowej podczas I wojny światowej. Dokument ten wywołał mieszane reakcje – entuzjazm wśród Żydów oraz sprzeciw Arabów, którzy czuli się zdradzeni przez Wielką Brytanię, wcześniej obiecującą wsparcie dla ich niepodległości w ramach korespondencji Husajn ibn Ali (szarif Mekki w latach 1908–1917) – Henry McMahon (brytyjski wysoki komisarz w Egipcie w latach 1915–1917). Wsparcie Wielkiej Brytanii dla ruchu syjonistycznego miało jednak swoje ograniczenia, gdyż równocześnie Londyn starał się nie zrazić do siebie ludności arabskiej, która była istotna z punktu widzenia stabilizacji regionu⁵.

⁴ Por. Z. Shilony, *Ideology and Settlement; The Jewish National Fund, 1897–1914*, Magnes Press, Jerusalem 1998, s. 119–121; W. Lehn, *The Jewish National Fund*, „Journal of Palestine Studies” 1974, vol. 3, no. 4, s. 74–96; D. Leon, *The Jewish National Fund: How The Land Was Redeemed. The JNF’s historical concept of exclusively Jewish land is wholly anachronistic*, „Palestine-Israel Journal” 2012, vol. 12, no. 4; vol. 13, no. 1.

⁵ Zob. L. Stein, *The Balfour Declaration*, Valentine, Mitchell, London 1961, s. 110, 416–418 oraz cały rozdział 4; tekst listu Balfoura w: J.C. Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics. A Documentary Record*, vol. 2, *British–French Supremacy, 1914–1945*, Yale University Press, New Haven–London 1979, s. 101–105; na temat powstania Arabów zob. T.E. Lawrence, *Siedem filarów mądrości*, tłum. J. Schwakopf, t. 1–2, PWN, Warszawa 1976.

Po zakończeniu wojny Wielka Brytania uzyskała mandat nad Palestyną w 1920 roku, formalizując swoją kontrolę nad regionem na mocy ustaleń Ligi Narodów. Administracja brytyjska, starając się balansować między obietnicami wobec syjonistów a potrzebą utrzymania stabilności wśród ludności arabskiej, stanęła przed niezwykle trudnym zadaniem. Rosnące napięcia prowadziły do powtarzających się zamieszek, strajków i protestów. Mimo to jeszcze do 1928 roku wydawało się, że Arabowie i Żydzi mogą utworzyć w Palestynie jeden, jeśli nie wspólny, to przynajmniej zintegrowany organizm społeczny. Po obydwu stronach byli ludzie, którzy uważali, że jest to możliwe, a nawet korzystne dla kraju. Żydzi przywozili myśl techniczną i kapitał. Arabowie posiadali wiedzę o kraju i ich wkładem mogła być praca. Nadzieje na pokojowe kształtowanie stosunków między ludnością miejscową a imigrantami zostały jednak pogrzebane w 1929 roku w związku z incydem przy Murze Zachodnim. Wywołało go ustawienie przez modlących się Żydów ławek oraz parawanu oddzielającego kobiety od mężczyzn. To zrodziło gniew Arabów, którzy obawiali się, że kryje się za tym plan przejęcia przez Żydów kontroli nad Murem. Mur Zachodni, zwany Ścianą Płacz, to pozostałość po drugiej świątyni jerozolimskiej, a dla Żydów także symbol odrodzenia religijnego. Mur jest także częścią Wzgórza Świątynnego, na którym stały dwa meczety – Al-Aksa i Kubba as-Sahra (Meczet Skały) – będące drugimi pod względem znaczenia dla muzułmanów po meczetach w Mekce i Medynie. Z punktu widzenia ówczesnych stosunków własnościowych Ściana Płacz była częścią terenu, który jeszcze w czasach Saladyna zapisany został jako darowizna (*wakf*) fundacji muzułmańskiej. Kiedy Arabowie chcieli usunąć przedmioty ustawione przez Żydów, a następnie zaczęli utrudniać dostęp do Muru, doszło do rękoczynów i interwencji policji. Według źródeł brytyjskich w następstwie incydentu przy Murze Zachodnim zginęło 133 Żydów i 116 Arabów. W następnym roku w Palestynie trwała już wojna domowa⁶.

⁶ O krwawych wydarzeniach przy Murze Zachodnim w Jerozolimie 15–16 sierpnia 1929 roku zob. B. Wasserstein, *The British in Palestine: The Mandatory Government and the Arab-Jewish Conflict, 1917–1929*, B. Blackwell, Oxford 1992 (I wyd. 1978), s. 229–234; D.K. Fieldhouse,

Kolonializm na Bliskim Wschodzie

Mandaty nad Bliskim Wschodem, przyznane Wielkiej Brytanii i Francji, były częścią postanowień traktatu wersalskiego, które ustanowiły nowe granice i wpływy mocarstw kolonialnych w regionie. W 1916 roku w wyniku tajnego porozumienia Sykes–Picot między Wielką Brytanią a Francją podzielono obszar Bliskiego Wschodu na strefy wpływów, ignorując lokalne więzi społeczne, plemienne i religijne. Podziały te, motywowane interesami kolonialnymi, położyły podwaliny pod przyszłe konflikty w regionie. Brytyjska dominacja w Iraku, Palestynie i Transjordanii, a francuska kontrola nad Syrią i Libanem, stworzyły nowe realia polityczne, które kształtowały sytuację przez dekady⁷.

Polityka mandatowa przyczyniła się do wzrostu napięć społecznych, szczególnie w Palestynie, gdzie z jednej strony wspierano rozwój osadnictwa żydowskiego, a z drugiej strony próbowano uspokoić ludność arabską. Wynikające z tego konflikty nie mogły być trwale rozwiązane w warunkach kolonialnej dominacji, a wydarzenia takie jak wielkie powstanie arabskie w Palestynie (1936–1939) pokazały skalę sprzeciwu wobec brytyjskiej polityki⁸.

Western Imperialism in the Middle East 1914–1958, Oxford University Press, Oxford 2006, s. 162.

⁷ Zob. D.K. Fieldhouse, *Western Imperialism...*, *op. cit.*, s. 18–19; C.M. Andrew, A.S. Kanya-Forstner, *France Overseas: The Great War and the Climax of French Imperial Expansion*, Thames and Hudson, London 1981, s. 151–152; P.C. Helmreich, *From Paris to Sèvres: The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919–1920*, Ohio State University Press, Columbus 1974, s. 277–289.

⁸ Zob. R.I. Khalidi, *The Iron Cage. The Story of the Palestinian Struggle for Statehood*, Beacon Press, Boston 2006, s. 89; J.C. Hurewitz, *The Struggle for Palestine*, W.W. Norton and Company, New York 1950, s. 71–72; Government of Palestine, *A Survey of Palestine*, *op. cit.*, s. 44; R.I.M. El-Eini, *Mandated Landscape. British Imperial Rule in Palestine, 1929–1949*, Routledge, New York 2006; D.K. Fieldhouse, *Western Imperialism...*, *op. cit.*, s. 169; E. Rogan, *The Arabs. A History*, Allen Lane, London 2009, s. 205.

2. Powstanie Izraela i jego konsekwencje

Deklaracja niepodległości Izraela

Proklamacja niepodległości Izraela, do której doszło 14 maja 1948 roku, była kulminacją wieloletnich starań ruchu syjonistycznego oraz wydarzeń związanych z II wojną światową, w tym Holocaustu, który spotęgował międzynarodowe poparcie dla utworzenia państwa żydowskiego. Rezolucja ONZ nr 181 z 1947 roku przewidywała podział Palestyny na dwa państwa – żydowskie i arabskie – oraz nadanie międzynarodowego statusu Jerozolimie. Podział ten został jednak odrzucony przez państwa arabskie, które uważały go za niesprawiedliwy⁹. W kontekście konfliktu warto zwrócić uwagę na decyzję Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego¹⁰ o uznaniu państwa Izrael. Każde z nich kierowało się swoimi interesami, ale zgodność decyzji obydwu mocarstw w tej kwestii wpłynęła zasadniczo na dynamikę wydarzeń w regionie.

Wojna o niepodległość

Wycofanie się wojsk brytyjskich z Palestyny oraz proklamacja Izraela doprowadziły do wybuchu wojny między nowo powstałym państwem a sąsiadującymi państwami arabskimi, takimi jak Egipt, Transjordania (późniejsze królestwo Jordanii), Syria, Irak i Liban. Wojna, znana w Izraelu jako wojna o niepodległość, a wśród Arabów jako Nakba („katastrofa”), zakończyła się zwycięstwem Izraela. Kraj ten, pomimo braku pełnego uzbrojenia oraz doświadczonej armii, zdołał skutecznie zmobilizować swoje

⁹ Piszą o tym m.in.: A. Patek, *Wielka Brytania wobec Izraela maj 1948–styczeń 1949*, Tow. Wyd. „Historia Iagellonica”, Kraków 2002, s. 42; A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *Izrael, op. cit.*, 62–63; C. Shindler, *Historia współczesnego Izraela*, tłum. M. Mścichowski, Książka i Wiedza, Warszawa 2011, s. 67. Tekst deklaracji niepodległości cytują m.in.: *The Israel-Arab Reader. A Documentary History of the Middle East Conflict*, eds. W. Laqueur, B. Rubin, Penguin, Harmondsworth 1995, s. 107–108; D. Bensimon, E. Errera, *Żydzi i Arabowie. Historia współczesnego Izraela*, tłum. R. Gromadzka, K. Pruski, Cyklady, Warszawa 2000, s. 382–383.

¹⁰ Dalej także: ZSRR.

siły. Kluczowe znaczenie miało wsparcie finansowe i polityczne diaspory żydowskiej oraz dostawy broni, m.in. z Czechosłowacji. Wojna zakończyła się zwycięstwem Izraela, który nie tylko utrzymał swoją niepodległość, ale także rozszerzył terytorium poza granice przewidziane przez ONZ. W przeciwieństwie do tego państwa arabskie, zaangażowane w konflikt, nie były w stanie podjąć skoordynowanych działań, co przyczyniło się do ich porażki. Ta pierwsza faza konfliktu zakończyła się porozumieniem rozejmowym z 1949 roku (tzw. linie rozejmowe lub linie zielone). Określiło ono nowe granice Izraela, pozostawiając Zachodni Brzeg pod kontrolą Jordanii, a Strefę Gazy pod administracją Egiptu¹¹.

Skutki wojny były dramatyczne dla ludności arabskiej. Szacuje się, że ok. 700 tys. Palestyńczyków zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domów, co zapoczątkowało problem uchodźców palestyńskich, nierozwiązany do dziś. Wielu z nich znalazło się w obozach uchodźców w sąsiednich krajach, takich jak Liban, Jordania i Syria, gdzie ich status pozostaje jednym z kluczowych punktów spornych w konflikcie izraelsko-palestyńskim. Wojna z 1948 roku utrwaliła również podziały w regionie, które wpływają na sytuację geopolityczną do dnia dzisiejszego. Innym skutkiem wojny było ugruntowanie się nacjonalizmu arabskiego, który stał się podstawą działań politycznych wielu państw regionu¹².

¹¹ O układzie sił na polu walk Zob. *From Haven to Conquest: Readings in Zionism and the Palestine Problem until 1948*, ed. W. Khalidi, Institute for Palestine Studies, Washington 1987, Appendix 8 *Note on Arab Strength in Palestine, January–May 15, 1948*, s. 858–860 oraz *Arab Expeditionary Force into Palestine, May 15, 1948*, s. 867–871; szczegółowym opracowaniem na temat operacji wojskowych jest: E. Wójcik, *Konflikt bliskowschodni. Aspekty militarne*, MON, Warszawa 1975.

¹² Literatura na ten temat jest wyjątkowo bogata. Zob.: M. Benvenisti, *Sacred Landscape: The Buried History of the Holy Land Since 1948*, University of California Press, Berkeley 2000, s. 120–121, 153, 295–296; Y. Allon, *The Making of Israel's Army*, Sphere Books, London 1970, s. 52–54; C. Simons, *International Proposals to Transfer Arabs from Palestine, 1895–1947: A Historical Survey*, KTAV, Hoboken 1988, s. 14–16, 46, 83–85; S. Flapan, *The Palestinian Exodus of 1948*, „Journal of Palestine Studies” 1987, vol. 16, s. 13–15; W. Khalidi, *Plan Dalet: Master Plan for the Conquest of Palestine*, „Journal of Palestine Studies” 1988,

3. Kluczowe etapy eskalacji konfliktu

Wojna 1956 roku (kryzys sueski)

Wojna sueska była wynikiem upaństwowienia spółki zarządzającej Kanałem Sueskim przez prezydenta Egiptu Gamala Abdela Namera, do czego doszło w lipcu 1956 roku. Decyzja ta była odpowiedzią na wycofanie przez Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię wsparcia finansowego dla budowy Tamy Asuańskiej, co Egipt odebrał jako próbę wywierania presji politycznej. Przejęcie przez Egipt kontroli nad kluczową w świecie arterią transportową, będącą wcześniej pod nadzorem państw zachodnich, spotkało się z ostrym sprzeciwem Wielkiej Brytanii, Francji i Izraela. Państwa postanowiły odzyskać kontrolę nad kanałem w drodze operacji wojskowej. Izrael, mający na celu zabezpieczenie swoich interesów strategicznych oraz przeciwdziałanie blokadzie swoich portów przez Egipt, przystąpił do wojny pierwszy i zajął półwysep Synaj. Operacja ta była ściśle koordynowana z siłami brytyjskimi i francuskimi, które z kolei zaatakowały strefę Kanału Sueskiego. Pomimo sukcesów militarnych koalicji wojna zakończyła się fiaskiem politycznym dla jej inicjatorów. Pod naciskiem Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego, które zagroziły sankcjami oraz eskalacją konfliktu, koalicja zmuszona była wycofać swoje wojska z terytorium Egiptu¹³.

vol. 18, s. 3–70; B. Morris, *1948 and After: Israel and the Palestinians*, Clarendon Press, Oxford, 1990, s. 1–5; H. Levin, *Jerusalem Embattled*, Victor Gollacz, London 1950, s. 55–58; I. Pappé, *The Ethnic Cleansing of Palestine*, Oneworld, London 2007, s. 194–199; S.G. Thickenese, *Arab Refugees: A Survey of Resettlement Possibilities*, Royal Institute of International Affairs, London 1949, s. 125–127.

¹³ O tajnym porozumieniu tych trzech państw 24 października 1956 roku w Sèvres zob. *Egypt seizes Suez Canal*, 26 Jul 1956, D.R. Thorpe, *What we failed to learn from Suez*, „The Telegraph”, 1 Nov 2006, www.telegraph.co.uk/culture/3656288/What-we-failed-to-learn-from-Suez.html (dostęp: 12.04.2023). Przebieg działań wojennych w 1956 roku, w tym w ramach operacji Muszkieter, zob. T.N. Dupuy, *Elusive Victory. The Arab-Israeli Wars 1947–1974*, Harper and Row Publishers, New York 1978, s. 175–218.

Konflikt ten miał jednak istotne konsekwencje dla Bliskiego Wschodu. Egipt umocnił swoją pozycję lidera świata arabskiego, a Kanał Sueski pozostał pod kontrolą egipską. Wielka Brytania argumentowała przystąpienie do sojuszu izraelsko-francuskiego tym, że przejęcie kontroli nad kanałem zagrażało bezpieczeństwu jej połączeń komunikacyjnym i handlowym z Australią i Nową Zelandią. Przede wszystkim chodziło jednak o dumę byłych mocarstw kolonialnych, urażoną z powodu pozbawienia ich kontroli nad arterią komunikacyjną, którą – jak podkreślano w Paryżu i Londynie – Francja i Wielka Brytania niegdyś same zbudowały. Z perspektywy Izraela wojna ta wykazała konieczność dalszego zacieśniania sojuszy z mocarstwami zachodnimi, szczególnie Stanami Zjednoczonymi, które w kolejnych dekadach stały się głównym gwarantem jego bezpieczeństwa. Wojna sueska oznaczała zmierzch potęgi kolonialnej Wielkiej Brytanii i Francji. Na arenę bliskowschodnią wkroczyły nowe mocarstwa globalne: USA i ZSRR¹⁴.

Wojna sześciodniowa (1967)

Wojna sześciodniowa, która miała miejsce w czerwcu 1967 roku, była jednym z najbardziej przełomowych momentów w historii Bliskiego Wschodu. Poprzedziły ją narastające napięcia między Izraelem a państwami arabskimi, które mobilizowały swoje siły zbrojne w regionie. Kluczowym punktem było zamknięcie przez Egipt Cieśniny Tirańskiej dla izraelskiej żeglugi, co Izrael uznał za akt wojny. Izrael rozpoczął konflikt przewencyjnym atakiem na lotniska egipskie, niszcząc znaczną część sił powietrznych przeciwnika. W ciągu sześciu dni Izrael zdobył ogromne terytoria, w tym Zachodni Brzeg, Wzgórza Golan, Strefę Gazy oraz cały półwysep Synaj. Zwycięstwo to wzmocniło pozycję Izraela

¹⁴ E.L.M. Burns, *Between Arab and Israeli*, Harrap, Clarke and Irwin London-Toronto 1962, s. 280; M. Brecher, *The Foreign Policy System of Israel: Setting, Images, Process*, Oxford University Press, London 1974, s. 559; H.A. Jamsheer, *Konflikt sueski w stosunkach międzynarodowych 1956–1957*, br. tłum., Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1987.

na arenie międzynarodowej, ale jednocześnie pogłębiło konflikt z państwami arabskimi oraz społecznością palestyńską¹⁵.

Zajęte terytoria stały się przedmiotem długotrwałego sporu. Zachodni Brzeg i Strefa Gazy znalazły się pod izraelską okupacją, co zapoczątkowało nową falę niepokoju i oporu wśród Palestyńczyków. Wojna sześciodniowa umocniła również ideę jedności arabskiej w opozycji przeciwko Izraelowi, ale jednocześnie uwiarydociła brak skutecznej koordynacji między państwami arabskimi. Konsekwencje wojny sześciodniowej pozostają jednym z głównych punktów odniesienia w dyskusjach na temat okupacji i prawa Palestyńczyków do samostanowienia¹⁶.

Wojna Jom Kippur (1973)

Wojna Jom Kippur rozpoczęła się 6 października 1973 roku, kiedy Egipt i Syria przeprowadziły niespodziewany atak na Izrael w trakcie święta Jom Kippur. Konflikt ten miał na celu odzyskanie terytoriów utraconych przez oba państwa podczas wojny sześciodniowej. Egipskie siły przekroczyły Kanał Sueski, a syryjskie wojska zaatakowały Wzgórza Golan. Pomimo początkowych sukcesów Arabów Izrael zdołał przeprowadzić kontratak, który doprowadził do odzyskania strat oraz okrążenia wojsk egipskich na Synaju¹⁷.

¹⁵ Deklaracja Nasera z 26 maja – cyt. za: S.A. Mutawi, *Jordan in the 1967 War*, Cambridge University Press, Cambridge 2002, s. 95; przebieg walk relacjonują liczne opracowania – zob. I.S. Lustick, *Has Israel Annexed East Jerusalem?*, „Middle East Policy” 1997, vol. 5, no. 1, s. 34–45.

¹⁶ A. Pedahzur, A. Perliger, *Jewish Terrorism in Israel*, Columbia University Press, New York 2011, s. 72; R. Friedland, R. Hecht, *To Rule Jerusalem*, University of California Press, Berkeley 2000, s. 220; I. Keshner, *Moshe Levinger, Contentious Leader of Jewish Settlers in Hebron, Dies at 80*, „The New York Times”, 18 May 2015, www.nytimes.com/2015/05/19/world/middleeast/moshe-levinger-contentious-leader-of-jewish-settlers-in-hebron-dies-at-80.html (dostęp: 20.10.2023).

¹⁷ Z. Maoz, *Defending the Holy Land. A Critical Analysis of Israel's Security and Foreign Policy*, University of Michigan Press, Ann Arbor 2006, s. 244–246; D. Neff, *Battle of Karameh Establishes Claim of Palestinian Statehood*, „Washington Report On Middle East Affairs”, March 1998, s. 87–88, www.wrmea.org/1998-march/middle-east-history-it-happened-in-march.html (dostęp: 16.08.2022); T.Y. Bar-Simon,

Wojna ta oznaczała dalszą eskalację konfliktu i miała ogromne znaczenie polityczne. Choć Izrael zdołał powstrzymać ofensywę egipską i przeprowadził skuteczny kontratak, to wojna ujawniła, że bezpieczeństwo Izraela może być zagrożone. Po raz pierwszy państwa arabskie wykorzystały embargo naftowe w charakterze broni politycznej, co wstrząsnęło światową gospodarką i uwydatniło strategiczne znaczenie Bliskiego Wschodu. W rezultacie doszło do pierwszych poważnych prób negocjacji pokojowych między Izraelem a Egiptem, które zaowocowały układem pokojowym podpisanym w Waszyngtonie 26 marca 1979 roku, poprzedzonym porozumieniem z Camp David z 1978 roku. Dotyczył on jednak stosunków egipsko-izraelskich. Kwestia palestyńska pozostała nierozwiązana¹⁸.

Wojna libańska (1982)

Izraelska inwazja na Liban w 1982 roku była odpowiedzią na działalność Organizacji Wyzwolenia Palestyny (OWP), która przeprowadzała ataki na Izrael z terytorium libańskiego. Celem operacji było zniszczenie infrastruktury OWP oraz osłabienie jej wpływów w regionie. Konflikt szybko przerodził się w długotrwałą okupację południowego Libanu przez izraelskie wojska¹⁹.

Wojna libańska miała poważne konsekwencje zarówno dla Libanu, jak i dla Izraela. Doprowadziła do powstania Hezbollahu, szyickiej organizacji zbrojnej wspieranej przez Iran, która stała się jednym z głównych graczy w regionie. Działania wojenne wywoływały również falę krytyki na arenie międzynarodowej, szczególnie

The Israeli-Egyptian War of Attrition, 1969–70, Columbia University Press, New York 1980.

¹⁸ S. Telhami, *Power and Leadership in International Bargaining: The Path to the Camp David Accords*, Columbia University Press, New York 1990; W.B. Quandt, *Camp David and Peacemaking in the Middle East*, „Political Science Quarterly” 1986, vol. 101, no. 3, s. 357–377.

¹⁹ Zob. J. Laffin, *The War of Desperation. Lebanon 1982–1985*, Osprey Publishing, London 1985; I. Peleg, *Begin's foreign policy, 1977–1983: Israel's move to the right*, Greenwood Press, Westport 1987; *Belgium opens way for Sharon trial*, 15 Jan 2003, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2662635.stm> (dostęp: 20.08.2022).

po masakrach w obozach uchodźców Sabra i Szatila, za które obwiniano siły libańskie wspierane przez Izrael. Konflikt ten wy-puklił skomplikowaną sytuację polityczną Libanu oraz długofalowe skutki obecności Izraela na terytorium tego państwa²⁰.

Pierwsza intifada (1987–1993)

Pierwsza intifada, która rozpoczęła się w grudniu 1987 roku, była masowym i spontanicznym powstaniem Palestyńczyków przeciwko izraelskiej okupacji terytoriów Zachodniego Brzegu i Strefy Gazy. Była reakcją na wieloletnie represje, trudne warunki życia oraz brak perspektyw politycznych dla Palestyńczyków. Bezpośrednim impulsem do wybuchu intifady było starcie w obozie dla uchodźców Dżabalija, gdzie izraelski patrol zabił czterech Palestyńczyków. Wydarzenie to wywołało falę protestów, które szybko przerodziły się w szeroko zakrojony ruch oporu²¹.

Intifada charakteryzowała się różnorodnymi formami oporu. Na ulicach organizowano demonstracje, podczas których młodzi Palestyńczycy rzucali kamieniami w izraelskie siły bezpieczeństwa. Oprócz tego masowo bojkotowano izraelskie produkty oraz odmawiano płacenia podatków. Do walki włączyły się także kobiety, organizując protesty i wspierając logistycznie uczestników zamieszek. Ważnym elementem tego ruchu była mobilizacja społeczności lokalnych, które tworzyły komitety zajmujące się pomocą humanitarną i koordynacją działań oporu. Intifada trwała sześć lat i pociągnęła za sobą śmierć ok. 1200 Palestyńczyków i ok. 200 Izraelczyków. Dziesiątki tysięcy zostało rannych, a ponad 120 tys. aresztowanych przez władze izraelskie. Straty materialne były ogromne. Jeszcze bardziej bolesne były straty moralne. Władze izraelskie zmuszały Palestyńczyków do kolaboracji, za co organizacje palestyńskie karały kolaborantów śmiercią. Specjalne

²⁰ M. Bruno, P. Minford, *Sharp Disinflation Strategy: Israel 1985*, „Economic Policy” 1986, vol. 1, no. 2, s. 379–407; S. Fischer, *The Israeli Stabilization Program, 1985–1986*, „The American Economic Review” 1987, vol. 77, no. 2, s. 275–278.

²¹ Na temat pierwszej intifady: A.K. Cronin, *Endless wars and no surrender*, [w:] *How Fighting Ends: A History of Surrender*, eds. H. Afflerbach, H. Strachan, Oxford University Press, Oxford 2012, s. 417–433.

palestyńskie szwadrony śmierci zabiły w trakcie intifady ponad 900 osób podejrzanych o współpracę z Izraelem. W sumie konflikty między Palestyńczykami spowodowały śmierć tysiąca osób²².

Pierwsza intifada przyniosła Palestyńczykom szerokie poparcie międzynarodowe. Świat zaczął dostrzegać skalę problemów ludności palestyńskiej, co ostatecznie doprowadziło do zainicjowania procesu pokojowego w Oslo na początku lat 90. XX wieku. Porozumienia te były pierwszym krokiem w kierunku utworzenia palestyńskiej autonomii na niektórych terytoriach. Intifada, choć brutalnie tłumiona przez Izrael, stała się symbolem determinacji Palestyńczyków w walce o swoje prawa. Jednocześnie wydarzenia pokazały, że utworzenia państwa palestyńskiego w granicach Palestyny z okresu mandatu okazało się całkowicie nierealne i OWP zdecydowała się zmienić strategię. W listopadzie 1988 roku Palestyńska Rada Narodowa podjęła decyzję o uznaniu państwa Izrael i zaakceptowała wszystkie rezolucje ONZ dotyczące Palestyny z 29 listopada 1947 roku, które zadecydowały o podziale Palestyny na dwa państwa: żydowskie i arabskie²³. W ten sposób OWP opowiedziała się za koncepcją tych dwóch państw w Palestynie. Hamas tymczasem nie zmienił swojej strategii i nadal opowiadał się za starciem Izraela z powierzchni ziemi.

²² A. Shlaim, *The Iron Wall: Israel and the Arab World*, Allen Lane, the Penguin Press, London 2000, s. 450–451; R.M. Beitler, *The Path to Mass Rebellion: An Analysis of Two Intifadas*, Lexington Books, Lanham 2004, s. 120; J.-P. Filiu, *Gaza: A History*, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 206; N. Nasrallah, *The First and Second Palestinian intifadas*, [w:] *Routledge Handbook on the Israeli-Palestinian Conflict*, eds. D. Newman, J. Peters, Routledge, London 2013, s. 56–67. Na temat szwadronów śmierci zob.: S. Catignani, *Israeli Counter-Insurgency and the Intifadas: Dilemmas of a Conventional Army*, Routledge, New York–London 2008, s. 81–84.

²³ Zob. A. Shlaim, *The Iron Wall...*, *op. cit.*, s. 455–457, 463; *Yearbook of the United Nations*, vol. 43, Chapter IV *Middle East*, Department of Public Information, UN, New York, 31 Dec 1989, <https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/DF0BB291D1E55CF4052565B80063E183> (dostęp: 28.10.2022).

Porozumienia pokojowe Oslo I i Oslo II

Kiedy USA uznały OWP za prawomocnego przedstawiciela narodu palestyńskiego, premier Izraela Icchak Rabin podjął dialog z OWP. Prowadzony był on na konferencji madryckiej w 1991 roku i znalazł wyraz w tzw. porozumieniach Oslo I (1993) i Oslo II (1995). Konferencji madryckiej patronowały Stany Zjednoczone i Związek Radziecki, co byłoby niemożliwe jeszcze kilka lat wcześniej, w okresie zimnej wojny. Porozumienia pokojowe Oslo I i II były przełomowymi próbami rozwiązania konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Zainicjowane przez tajne negocjacje prowadzone w Norwegii zakończyły się podpisaniem formalnych dokumentów przez Izrael i OWP.

Pierwsze porozumienie, podpisane w 1993 roku, wprowadziło podstawy procesu pokojowego, który obejmował wzajemne uznanie Izraela i OWP. Strony zgodziły się na utworzenie Palestyńskiej Rady Autonomicznej, mającej zarządzać terytoriami Zachodniego Brzegu i Strefy Gazy w ramach tymczasowej administracji. Jednym z kluczowych punktów było określenie pięcioletniego okresu przejściowego, w którego trakcie miały zostać wynegocjowane takie kluczowe kwestie jak status Jerozolimy, problem uchodźców oraz granice przyszłego państwa palestyńskiego²⁴.

Drugie porozumienie, zawarte w 1995 roku, rozszerzało ustalenia Oslo I, precyzując podział Zachodniego Brzegu na trzy strefy: A, B i C. Strefa A miała być w pełni zarządzana przez Palestyńczyków, strefa B pod wspólną kontrolą Izraela i Palestyńczyków, natomiast strefa C pozostała pod pełną kontrolą Izraela. Porozumienie to miało na celu zapewnienie dalszej współpracy i zbudowanie wzajemnego zaufania między stronami, jednak

²⁴ *Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements*, Knesset.org, 13 Sep 1993, http://knesset.gov.il/process/docs/oslo_eng.htm (dostęp: 14.08.2023); *Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements September 13, 1993*, United States Institute of Peace, 9 Jul 1998, www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/peace_agreements/oslo_09131993.pdf (dostęp: 24.08.2023).

napotykało na liczne przeszkody, takie jak kontynuacja osadnictwa izraelskiego oraz akty przemocy²⁵.

Pomimo początkowych nadziei porozumienia z Oslo spotkały się z ostrą krytyką zarówno ze strony ekstremistycznych ugrupowań palestyńskich, jak i części izraelskiej opinii publicznej. Zamach na premiera Rabina w 1995 roku, dokonany przez żydowskiego ekstremistę, a także eskalacja napięć na przełomie lat 90. XX wieku, ostatecznie podważyły skuteczność tych porozumień, prowadząc do wybuchu drugiej intifady w 2000 roku²⁶.

Druga intifada (2000–2005)

Druga intifada, zwana również intifadą Al-Aksa, rozpoczęła się we wrześniu 2000 roku po wizycie Ariela Szarona na Wzgórzu Świątynnym, miejscu o szczególnym znaczeniu religijnym zarówno dla muzułmanów, jak i Żydów. Jego obecność na tym terenie została odebrana przez Palestyńczyków jako prowokacja i szybko doprowadziła do masowych protestów. Druga intifada była znacznie bardziej brutalna niż pierwsza. W trakcie konfliktu dochodziło do regularnych starć, zamachów bombowych oraz izraelskich operacji wojskowych na terytoriach palestyńskich, co doprowadziło do pogorszenia sytuacji humanitarnej ludności palestyńskiej. W starciach po stronie palestyńskiej uczestniczyły takie ugrupowania zbrojne jak Hamas i Islamski Dżihad. Ponieważ Izrael i OWP oskarżały się nawzajem o sprowokowanie rozlewu krwi, prezydent Bill Clinton nakłonił obydwie strony do spotkania się na nadzwyczajnym szczycie w Szarm el-Szejk 17 października 2000 roku w celu powołania międzynarodowego zespołu ekspertów, który

²⁵ *Prime Minister Yitzhak Rabin: Ratification of the Israel-Palestinian Interim Agreement, The Knesset, October 5, 1995*, Israel Ministry of Foreign Affairs, 5 Oct 1995, www.mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1995/pages/pm%20rabin%20in%20knesset-%20ratification%20of%20interim%20agree.aspx (dostęp: 13.08.2023); *Interim Agreement, The Reut Institute, 1 Nov 2004*, www.reut-institute.org/Publication.aspx?PublicationId=565 (dostęp: 13.08.2023).

²⁶ O działalności politycznej Rabina w sprawie pokoju z Palestyńczykami i ostatnich dniach jego życia pisze m.in.: A. Shlaim, *The Iron Wall...*, *op. cit.*, s. 546–548.

przygotowałby raport o przyczynach powstania palestyńskiego. Raport ten – nazwany raportem Mitchella – został upubliczniony 30 kwietnia 2001 roku. Jego autorzy wezwali Palestyńską Władzę Narodową do zapobieżenia atakom terrorystycznym, a Izrael – do wstrzymania budowy osiedli żydowskich na Zachodnim Brzegu²⁷.

Druga intifada miała głębokie konsekwencje polityczne. Pogłębiła wzajemną wrogość i nieufność między Izraelem a Palestyńczykami, co doprowadziło do załamania procesu pokojowego. Jednocześnie zwiększyła izolację międzynarodową Izraela, który był krytykowany za stosowanie nadmiernej siły wobec ludności cywilnej. Konflikt ten pozostawił głębokie blizny w społeczeństwach obu stron i do dziś jest jednym z najbardziej dramatycznych rozdziałów w historii konfliktu izraelsko-palestyńskiego.

Eskalacja konfliktu w latach 2005–2023

Po zakończeniu drugiej intifady konflikt izraelsko-palestyński wkroczył w nową fazę, charakteryzującą się intensyfikacją działań wojennych w Strefie Gazy oraz pogłębiającą się izolacją terytoriów palestyńskich. Kluczowym wydarzeniem było jednostronne wycofanie się Izraela ze Strefy Gazy w 2005 roku, podczas którego zlikwidowano żydowskie osiedla i wycofano izraelskie wojska. Decyzja ta, choć miała na celu zmniejszenie napięć, doprowadziła do przejścia kontroli nad Strefą Gazy przez Hamas w wyniku ostrego konfliktu z Fatahem. Przejęcie władzy przez Hamas zaostrzyło sytuację w regionie i pogłębiło podziały polityczne między Palestyńczykami²⁸.

²⁷ Raport został nazwany *Sharm el-Sheikh Fact-Finding Committee Report*, ale powszechnie był określany jako raport Mitchella od nazwiska George'a Mitchella, byłego amerykańskiego senatora, który stał na czele ekspertów przygotowujących raport – patrz tekst: *Sharm El-Sheikh Fact-Finding Committee Report, April 30, 2001*, unispal.un.org, 30 Apr 2001, <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/6E61D52EAACB-860285256D2800734E9A> (dostęp: 15.09.2023). Także: *The Sharm el-Sheikh agreement*, 17 Oct 2000, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/976760.stm (dostęp: 13.09.2023).

²⁸ H. Sherwood, *Israel failed settlers evicted from Gaza in 2005, reports says*, „The Guardian”, 15 Jan 2010, www.theguardian.com/world/2010/

W latach 2008–2009 Izrael przeprowadził operację wojskową „Płynny ołów” w odpowiedzi na intensyfikację ostrzałów rakietowych ze Strefy Gazy, prowadzonych przez Hamas. Celem operacji było osłabienie potencjału militarnego Hamasu oraz zniszczenie infrastruktury wykorzystywanej do przeprowadzania ataków na Izrael. Choć operacja zakończyła się taktycznym sukcesem wojsk izraelskich, przyniosła ogromne straty wśród ludności cywilnej w Strefie Gazy. Według szacunków ONZ zginęło wówczas ponad 1400 Palestyńczyków, w tym wielu cywilów, co wywołało krytykę międzynarodową i napięcia dyplomatyczne²⁹.

Kolejne operacje wojskowe, „Filar obrony” w 2012 roku i „Ochronny brzeg” w 2014 roku, wykazały, że konflikt izraelsko-palestyński nie zmierza ku trwałemu rozwiązaniu. „Filar obrony” został zainicjowany w odpowiedzi na nasilenie ostrzałów rakietowych ze strony Hamasu. Operacja ta obejmowała intensywne bombardowania lotnicze i zniszczenie kluczowych celów wojskowych Hamasu. Mimo że jej celem było zabezpieczenie terytorium Izraela przed dalszymi atakami, działania te spotkały się z krytyką społeczności międzynarodowej za zbyt duże straty wśród ludności cywilnej. Z kolei operacja „Ochronny brzeg” była odpowiedzią na porwania i zabójstwa izraelskich nastolatków oraz dalsze ostrzały rakietowe. Konflikt ten trwał ponad 50 dni, przynosząc duże straty po obu stronach i pozostawiając Strefę Gazy w ruinie³⁰.

Tymczasem na Zachodnim Brzegu trwała rozbudowa osiedli żydowskich, co dodatkowo komplikowało proces pokojowy.

jun/15/israel-failed-settlers-evicted-gaza (dostęp: 12.12.2004); D. Hawaleshka, *History Illustrated: The story of Hamas and its fight for Palestine*, „Aljazeera”, 11 Oct 2023, www.aljazeera.com/gallery/2023/10/11/history-illustrated-the-story-of-hamas-and-its-fight-for-palestine (dostęp: 12.12.2024).

²⁹ A. Shlaim, *Ten years after the first war on Gaza, Israel still plans endless brute force*, „The Guardian”, 7 Jan 2019, www.theguardian.com/commentisfree/2019/jan/07/ten-years-first-war-gaza-operation-cast-lead-israel-brute-force (dostęp: 14.12.2024).

³⁰ H. Hussain, *Remembering Israel's Operation Pillar of Defence*, „Middle East Monitor”, 14 Nov 2017, www.middleeastmonitor.com/20171114-remembering-israels-operation-pillar-of-defence (dostęp: 20.11.2024).

Izrael prowadził grę, która została określona jako *reversed Oslo* (odwrócone Oslo). Sprowadzała się ona do oddawania Zachodniego Brzegu pod kontrolę *de facto* osadników żydowskich, zamiast stopniowego przekazywania władzy na Zachodnim Brzegu Palestyńczykom. Na wiosnę 2015 roku Departament Stanu USA upublicznił mapy Zachodniego Brzegu, które unaocznily, że Izrael systematycznie odizolowywał skupiska ludności palestyńskiej jedno od drugiego w drodze kontroli przepływu osób i towarów. W rezultacie ludność palestyńska Zachodniego Brzegu stanowiła zdeintegrowany organizm, którym władze palestyńskie nie mogły efektywnie zarządzać, a osadnicy żydowscy – zajmując tylko 6% terytorium Zachodniego Brzegu – kontrolowali wspólnie z armią izraelską niemal 60% tego terytorium³¹. Wzrost liczby osadników oraz budowa nowych osiedli budziły sprzeciw międzynarodowy jako niezgodne z Rezolucją Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 2334 z 2016 roku, ale Izrael utrzymywał, że działania te są zgodne z jego interesami strategicznymi i że będzie je kontynuował. Do końca maja 2025 roku Izrael zbudował na Zachodnim Brzegu ponad 100 nielegalnych osiedli, w których zamieszkało ok. pół miliona żydowskich osadników³².

Na poziomie międzynarodowym nastąpiła zmiana układu sił, gdy niektóre państwa arabskie, takie jak Zjednoczone Emiraty Arabskie³³ (ZEA) czy Bahrajn, zdecydowały się nawiązać

³¹ Autorem tego określenia był Frank Lowenstein, były wysłannik prezydenta Obamy na Bliski Wschód – por. J. Magid, *Obama's peace envoy: Israel is carrying out 'reversed Oslo' in West Bank*, „The Times of Israel”, 23 Jul 2018, www.timesofisrael.com/obamas-peace-envoy-israel-carrying-out-reversed-oslo-in-west-bank (dostęp: 22.09.2023); A. Entous, *The Maps of Israeli Settlements that Shocked Barack Obama*, „The New Yorker”, 8 Jul, 2018, www.newyorker.com/news/news-desk/the-map-of-israeli-settlements-that-shocked-barack-obama (dostęp: 23.09.2023); zob. także: A.S. Bornstein, *Crossing the Green Line Between the West Bank and Israel*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2002.

³² W tym czasie na zachodnim Brzegu mieszkało ok. 3 mln Palestyńczyków – Zob. *Israel announces expansion of illegal settlements in occupied West Bank*, „Aljazeera”, 29 May 2025, www.aljazeera.com/news/2025/5/29/israel-announces-major-expansion-of-illegal-west-bank-settlements (dostęp: 22.06.2025).

³³ Dalej także jako: ZEA, Emiraty.

formalne stosunki dyplomatyczne z Izraelem w ramach porozumień abrahamowych z 2020 roku. Był to kamień milowy w stosunkach Izraela z częścią świata arabskiego. Choć Izrael uznał to za swój wielki sukces dyplomatyczny, Palestyńczycy odebrali te porozumienia jako zdradę ich sprawy i dowód na ich dalszą marginalizację na arenie międzynarodowej. Porozumienia abrahamowe jeszcze bardziej uwidocznily podziały w świecie arabskim, gdzie część krajów wciąż wspiera sprawę palestyńską, podczas gdy inne stawiają na normalizację stosunków z Izraelem w celach gospodarczych i strategicznych³⁴.

Wydarzenia z 7 października 2023 roku i ich konsekwencje

Kolejnym dramatycznym etapem w konflikcie izraelsko-palestyńskim były wydarzenia z 7 października 2023 roku, kiedy Hamas przeprowadził zmasowany atak na południowe terytoria Izraela. Atak rozpoczął się od intensywnego ostrzału raketowego, w którego wyniku zginęły setki osób. Jednocześnie bojownicy Hamasu przedarli się przez granicę Strefy Gazy, atakując izraelskie osady, co doprowadziło do masowych ofiar wśród ludności cywilnej. Był to jeden z najbardziej brutalnych i zaskakujących ataków w historii konfliktu, który wywołał szok zarówno w Izraelu, jak i na świecie³⁵.

W odpowiedzi na atak Izrael rozpoczął szeroko zakrojoną operację wojskową w Strefie Gazy, będącą największą od lat ofensywą. Deklarowanym celem działań wojsk izraelskich było zniszczenie infrastruktury Hamasu, w tym tuneli, magazynów broni oraz centrów dowodzenia. Operacja ta doprowadziła do ogromnych strat zarówno wśród bojowników, jak i ludności cywilnej, która znalazła się w strefie intensywnych działań wojennych. Wydarzenia

³⁴ K. Elgindy, *The Fallacy of the Abraham Accords*, „Foreign Affairs”, 22 Jan 2025, www.foreignaffairs.com/israel/fallacy-abraham-accords-normalization-saudi-arabia-without-palestinians# (dostęp: 12.01.2025).

³⁵ *Why has the Palestinian group Hamas launched an attack on Israel? All to know*, „Aljazeera”, 9 Oct 2023, www.aljazeera.com/news/2023/10/7/palestinian-group-hamas-launches-surprise-attack-on-israel-what-to-know (dostęp: 22.01.2025); *What is Hamas and why is it fighting with Gaza?*, „BBC News”, 21 Jan 2025, www.bbc.com/news/world-middle-east-67039975 (dostęp: 22.01.2025).

te jeszcze bardziej pogłębiły kryzys humanitarny w Strefie Gazy, gdzie setki tysięcy osób zostały zmuszone do opuszczenia swoich domów³⁶. Społeczność międzynarodowa wezwała do natychmiastowego zawieszenia broni i rozpoczęcia rozmów pokojowych, jednak napięcie w regionie utrzymywało się jeszcze długo, choć w międzyczasie podejmowano próby wprowadzenia rozejmu, z czego najpoważniejsza miała miejsce w październiku 2025 roku

Po upadku reżimu Baszszara al-Asada, do którego doszło 8 grudnia 2024 roku, Izrael szybko podjął działania mające na celu zabezpieczenie własnych interesów strategicznych i przeciwdziałanie chaosowi, który ogarnął Syrię. Priorytetem było zapobieżenie przedostaniu się uzbrojonych grup, zwłaszcza wspieranych przez Iran milicji szyickich i bojowników Hezbollahu, w pobliże izraelskiej granicy. W tym celu Izrael zintensyfikował działania wojskowe i wywiadowcze na obszarach południowej Syrii, ustanawiając strefy buforowe i wzmacniając kontrolę nad Wzgórzami Golan. Izrael przeprowadził również precyzyjne ataki lotnicze na konwoje broni i infrastruktury wojskowe wykorzystywane przez ugrupowania prorosyjskie i proirańskie. W niektórych rejonach, szczególnie na pograniczu, izraelskie siły specjalne i drony prowadziły działania zapobiegające tworzeniu się baz bojowników i punktów logistycznych. Równoległe prowadzono ograniczoną współpracę z lokalnymi grupami sunnickimi i druzyjskimi, które sprzeciwiały się obecności irańskiej i mogły zapewnić względną stabilność w regionie³⁷.

³⁶ S. Amori, *Israeli army to expand military offensive in Gaza: Media report*, „Middle East”, 30 Dec 2024, www.aa.com.tr/en/middle-east/israeli-army-to-expand-military-offensive-in-gaza-media-report/3436998 (dostęp: 24.01.2025); *UN rights office raises alarm over escalating violence in occupied West Bank*, „UN News”, 24 Jan 2025, <https://news.un.org/en/story/2025/01/1159411> (dostęp: 25.01.2025); *UNRWA Situation Report # 153 on the Humanitarian Crisis in the Gaza Strip and the West Bank, Including East Jerusalem*, „UNRWA”, 4 Jan 2025, www.unrwa.org/resources/reports/unrwa-situation-report-153-situation-gaza-strip-and-west-bank-including-east-jerusalem (dostęp: 28.01.2025).

³⁷ J. Burke, *Israel strikes hundreds of military targets in Syria*, „The Guardian”, 10 Dec 2024, www.theguardian.com/world/2024/dec/10/israel-strikes-hundreds-of-military-targets-in-syria (dostęp: 22.06.2025);

Na arenie międzynarodowej Izrael argumentował, że jego działania mają charakter defensywny i służą powstrzymaniu utraty stabilności. Jednocześnie dążył do uzyskania nieformalnej akceptacji dla swojej obecności militarnej na południu Syrii, wykorzystując brak struktur władzy i słabość struktur państwowych po upadku Damaszku³⁸.

Izraelsko-amerykańsko operacja wojskowa przeciwko Iranowi
(13–25 czerwca 2025 roku)

Wspólna operacja wojskowa Izraela i Stanów Zjednoczonych przeciwko Iranowi, obejmująca ataki na kluczowe obiekty nuklearne i militarne, oznaczała poważne przetasowanie w układzie sił na Bliskim Wschodzie. Choć celem bezpośrednim tych działań było osłabienie potencjału militarnego Iranu i jego sieci *proxy*, to ich konsekwencje mają znacznie szerszy zakres.

Palestyńska opinia publiczna w Strefie Gazy i na Zachodnim Brzegu mogła odebrać tę operację na poziomie symbolicznym jako potwierdzenie strategicznego sojuszu między Waszyngtonem a Jerozolimą, który faworyzuje bezpieczeństwo Izraela kosztem praw Palestyńczyków. Narracja ta została wzmocniona w mediach arabskich i debacie publicznej, gdzie działania Stanów Zjednoczonych i Izraela postrzegane były i są jako przejaw imperialnej dominacji oraz dalszego marginalizowania kwestii palestyńskiej. Taka percepcja osłabiła zaufanie do procesów dyplomatycznych i zwiększyła poparcie dla ugrupowań radykalnych. Ruchy oporu, takie jak Hamas i Islamski Dżihad, powiązane ideologicznie i finansowo z Iranem, mogły uznać te ataki za dowód rosnącej roli Iranu jako ich sojusznika w walce z Izraelem. Odpowiedzi ze strony Teheranu, nawet ograniczone, np. w postaci ataków raketowych i dronowych, zostały przez Palestyńczyków

P. Beaumont, *Fear and uncertainty in Golan Heights as Israeli troops drive deeper into Syria*, „The Guardian”, 11 Dec 2024, www.theguardian.com/world/2024/dec/11/golan-heights-israeli-troops-syria-assad (dostęp: 22.06.2025).

³⁸ J. Salhani, S. Speakman Cordall, *Why is Israel attacking Syria?*, „Aljazeera”, 11 Dec 2024, www.aljazeera.com/features/2024/12/11/israel-attack-syria-explainer (dostęp: 22.06.2025).

ocenione jako wyraz solidarności i wzmocniły morale oraz narrację oporu. Sprawia to, iż zaostrzenie retoryki oraz ideologiczne spolaryzowanie regionu będzie najpewniej sprzyjać radykalizacji młodego pokolenia Palestyńczyków. Frustracja wynikająca z okupacji, braku perspektyw i poczucia opuszczenia przez wspólnotę międzynarodową najpewniej będzie prowadzić do wzrostu przemocy, jeszcze głębszego rozłamu w ramach struktur palestyńskich oraz odejścia od idei rozwiązania dwupaństwowego. I choć działania wojskowe mogą być postrzegane przez Stany Zjednoczone i Izrael jako strategicznie uzasadnione, to bez równoległego zaangażowania dyplomatycznego w rozwiązanie konfliktu palestyńskiego mogą one jedynie wzmocnić tendencje destabilizujące, osłabić umiarkowane głosy i pogłębić impas, który już dziś paraliżuje region.

III. WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE CZYNNIKI WPŁYWAJĄCE NA DYNAMIKĘ KONFLIKTU

Bliski Wschód nie jest jedynie przestrzenią geograficzną. To kompleksowy system społeczno-kulturowy, polityczny i strategiczny, w którym państwa oddziałują na siebie przez sojusze, rywalizacje, ideologie i interesy. Konflikt izraelsko-palestyński pełni w nim funkcję centralną. Jak zauważył Gause III, każda definicja systemu regionalnego, która pomija istotne konflikty, traci analityczną wartość¹. Konflikt ten – będąc zakorzeniony w historii kolonializmu, tożsamości narodowej, religii i sporów terytorialnych – stał się więc rdzeniem społeczno-politycznym regionu MENA, a wszelkie próby umniejszenia jego politycznego znaczenia (tudzież zlekceważenia go – np. przez próbę uregulowania stosunków izraelsko-arabskich bez uwzględnienia roszczeń Palestyńczyków) – zdają się skazane na porażkę.

Granice systemu regionalnego Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej (albo – jak coraz częściej się określa się region MENA – Azji Zachodniej i Afryki Północnej, czyli WANA, West Asia and

¹ F.G. Gause III, *Systemic Approaches to Middle East International Relations*, „International Studies Review” 1999, vol. 1, no. 1, s. 11–31.

North Africa) nie są ustalone jednoznacznie. W zależności od przyjętych kryteriów granice tego systemu mogą się subiektywnie rozszerzać lub zawężać. Jeśli za czynnik wiążący ów system regionalny uznamy determinantę religijną (dominację islamu), zakres terytorialny obejmie obszar od Maroka po Indonezję. W takim przypadku jest to system zbyt rozległy, by mógł podlegać precyzyjnej analizie. Dlatego wielu badaczy uznaje konflikt izraelsko-palestyński za kluczowy czynnik wyjaśniający zarówno działania aktorów na bliskowschodniej scenie politycznej, jak i dynamikę relacji międzynarodowych w regionie. Zarówno Paul Noble, jak i Barry Buzan oraz Ole Wæver sugerują, że państwa należące do tego systemu, to te, które angażują się trwale w trzy kluczowe kwestie: konflikt izraelsko-palestyński, bezpieczeństwo Zatoki Perskiej oraz ideę jedności arabskiej. W tym kontekście państwa takie jak Maroko czy Pakistan, mimo więzi kulturowych i religijnych, mają ograniczony wpływ na dynamikę regionalną. Z kolei Turcja – choć geograficznie znajdująca się na peryferiach Bliskiego Wschodu – odgrywa coraz istotniejszą rolę przez aktywne zaangażowanie w politykę wobec Strefy Gazy, Syrii i Iranu².

1. Konflikt izraelsko-palestyński a regionalny system bliskowschodni

Konflikt izraelsko-palestyński jest nie tylko osią sporu terytorialnego, lecz również siłą organizującą polityczne podziały i interesy regionalne. Jest elementem tożsamości politycznej państw arabskich, wyzwalaczem emocji społecznych oraz przyczyną cyklicznych napięć, które często przeradzają się w otwarte konflikty zbrojne. Z perspektywy geopolitycznej heartlandem Bliskiego Wschodu jest Palestyna i właśnie konflikt arabsko-izraelski.

² P. Noble, *From Arab System to Middle Eastern System? Regional Pressures and Constraints*, [w:] *The Foreign Policies of Arab States: The Challenge of Globalization*, eds. B. Koranyi, A.E. Hillal Desouki, American University in Cairo Press, Cairo 2010, s. 98; B. Buzan, O. Wæver, *Regions and Powers...*, *op. cit.*, s. 51–52 i inne.

Roszczenia terytorialne obu stron należą więc do podstawowych regionalnych zmiennych niezależnych kształtujących polityczną dynamikę Bliskiego Wschodu. Drugą grupę czynników – mającą charakter „zmiennych interweniujących” – stanowią uwarunkowania instytucjonalne i społeczno-gospodarcze (systemy polityczne oraz relacje państwo–społeczeństwo), decyzje polityczne liderów (wynikające z ich postrzegania rzeczywistości) i strategie militarne związane z kwestiami bezpieczeństwa, a więc determinanty wewnętrzne³. Choć są one niekiedy wtórne wobec czynników zewnętrznych lub systemowych, to jednak wzmacniają lub podtrzymują przy życiu spory o takie obszary jak Strefa Gazy, Zachodni Brzeg czy Jerozolima.

Na konflikt ten reagują nie tylko bezpośrednio zaangażowane strony, tj. Izrael i Palestyńczycy, ale także sąsiednie państwa arabskie oraz Iran, Turcja, a także aktorzy pozapaństwowi, jak Hezbollah, Hamas, czy różne frakcje dżihadystyczne. Dla wielu aktorów regionalnych (państwowych i pozapaństwowych) konflikt ten stał się więc symbolem sprzeciwu wobec Zachodu, nośnikiem mobilizacji politycznej lub instrumentem uzasadniania wewnętrznych represji i autorytaryzmu. Również aktorzy globalni – Stany Zjednoczone, Rosja, Unia Europejska i Chiny – są w niego zaangażowani, wspierając jedną ze stron, prowadząc mediacje lub realizując własne interesy. Układy takie jak Porozumienia abrahamowe, odblokowujące relacje Izraela z państwami Zatoki, a z drugiej strony sojusz Iranu z frakcjami palestyńskimi, pokazują, jak mocno konflikt ten wpływa na przebieg polityki międzynarodowej. Okazuje się zatem, że ma on tak wielki ciężar symboliczny i strategiczny, że każda jego eskalacja natychmiast rezonuje w całym regionie, destabilizując go, zmieniając układy sojuszy i prowokując odpowiedzi ze strony sąsiednich państw.

³ Termin zaczerpnięty od badaczy reprezentujących realizm neoklasycy, który kładzie większy – niż w przypadku realizmu strukturalnego – nacisk na rolę czynników zewnętrznych (zmiennych interweniujących) w stosunkach międzynarodowych. Zob. N.M. Ripsman, J.W. Taliaferro, S.E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, Oxford–New York 2016, s. 58–98 i inne.

2. Polityka wewnętrzna Izraela

Zrozumienie polityki wewnętrznej Izraela jest kluczowe dla pojęcia jego postaw w sporze z Palestyńczykami, ponieważ polityka zagraniczna i bezpieczeństwa nie jest tu autonomiczną sferą działania państwa, lecz bezpośrednim odzwierciedleniem głębokich, historycznych i ideologicznych podziałów wewnątrz żydowskiego społeczeństwa. Współczesny układ sił skryzystalizował się wokół masowych protestów przeciwko reformie sądownictwa forsowanej przez premiera Binjamina Netanjahu i stanowi kulminację procesów zachodzących od samego zarania izraelskiej państwowości. Izraelska scena polityczna – zdefiniowana przez spory o tożsamość państwa – jego granice, charakter (żydowski czy demokratyczny, a może i taki, i taki?), jak również relacje między religią a sferą publiczną – określa granice tego, co jest politycznie możliwe w kontekście procesu pokojowego.

Przez pierwsze trzy dekady istnienia Izraela scena polityczna była zdominowana przez lewicowo-syjonistyczne ugrupowanie Mapai (od 1968 roku: Izraelska Partia Pracy), a jej charyzmatyczny lider – Dawid Ben Gurion – pełnił rolę niekwestionowanego architekta nowoczesnej państwowości. Przewaga tego obozu opierała się na trzech filarach, tj. kontroli nad potężną centralą związkową Histadrut, dominacji w instytucjach odpowiedzialnych za przyjmowanie imigrantów oraz wpływie na aparat bezpieczeństwa, przede wszystkim wojsko i służby wywiadowcze. Ten socjalistyczno-syjonistyczny establishment, zdominowany przez Żydów aszkenazyjskich, promował wizję Izraela jako świeckiego, nowoczesnego państwa o mocno zachodnim rodowodzie – silnie zakorzenionego w etosie pracy, równości oraz idei kolektywizmu kibucowego⁴.

Jednakże już u zarania izraelskiej państwowości Ben Gurion zawarł swego rodzaju niepisaną umowę z ugrupowaniami religijnymi, której trwałość wzmocnił skrajnie proporcjonalny system

⁴ A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *Izrael, op. cit.*, s. 114–212; A.W. Jelonek, *Kibuc. Czy kryzys kolektywistycznego socjalizmu?*, Wydawnictwo Elgraf, Warszawa 1994, *passim*.

wyborczy. Stworzył on przy tym warunki dla niemal permanentnej obecności partii wyznaniowych w koalicjach rządzących, wymuszając na świeckich liderach politykę koncyliacji w obszarach kluczowych dla judaizmu ortodoksyjnego, tj. statusu osobowego, edukacji religijnej i szeregu innych rozwiązań instytucjonalnych. W ten sposób zarysowała się strukturalna zależność świeckiego politycznego centrum od peryferyjnych – aczkolwiek relewantnych – środowisk religijnych. Momentem przełomowym był rok 1967, kiedy zwycięstwo w wojnie sześciodniowej z krajami arabskimi oraz zajęcie Zachodniego Brzegu, Strefy Gazy, Wzgórz Golan i Wschodniej Jerozolimy zapoczątkowało mesjanistyczny zwrot w syjonizmie religijnym. W jego centrum znalazł się ruch Gusz Emunim, który traktował osadnictwo na „wyzwolonych ziemiach” nie jako akt polityczny, lecz religijny nakaz. Była to realizacja boskiego planu odkupienia „Ziemi Izraela”. W ten sposób rozpoczął się proces, który w kolejnych dekadach miał doprowadzić do głębokiej ideologizacji polityki osadniczej oraz stopniowego przeformułowania izraelskiej tożsamości narodowej w stronę coraz bardziej etnocentrycznej (i zarazem wyznaniowej) wizji izraelskiej państwowości i społeczeństwa⁵.

Rok 1977 przyniósł historyczne zwycięstwo Likudu pod wodzą Menachema Begina, które nie tylko zakończyło monopol Partii Pracy, lecz również zainicjowało głęboką transformację izraelskiego pejzażu politycznego. Do głosu doszły wówczas masy zaniedbywanych dotąd społecznie i politycznie Żydów sefardyjskich oraz mizrachijskich, których frustracja została skutecznie skanalizowana przez rewizjonistyczny syjonizm oraz religijno-narodową ideologię. W rezultacie polityka osadnicza uległa redefinicji, gdyż z ideologicznego projektu grup peryferyjnych stała się ona sprawą państwową o priorytetowym znaczeniu. Od tego momentu strukturalna siła owej „peryferyjnej” mniejszości, w szczególności ugrupowań religijnych, stała się kluczowym

⁵ A. Shapira, *Israel: A History*, Brandeis University Press, Waltham 2012, s. 155–325; T. Segev, *1967: Israel, the War, and the Year That Transformed the Middle East*, Metropolitan Books, New York 2007, s. 419–562; E. Sprinzak, *The Ascendance of Israel's Radical Right*, Oxford University Press, New York 1991, *passim*.

czynnikiem wzmacniającym prawicową narrację i agendę polityczną. Nie bez znaczenia pozostaje przy tym fakt, iż skrajnie proporcjonalny system wyborczy sprzyja fragmentacji izraelskiej sceny politycznej oraz czyni rządy zależnymi od niewielkich – acz relewantnych – partnerów koalicyjnych. Partie religijne, tj. Szas czy Zjednoczony Judaizm Tory, pełnią w tym układzie rolę języczka u wagi, zabezpieczając finansowanie dla swoich instytucji edukacyjnych i społecznych, a zarazem skutecznie blokując reformy naruszające religijno-polityczny *status quo*. W rękach najbardziej radykalnych partnerów koalicyjnych – tj. Itamara Ben Gwira czy Bezalela Smotricza – znajdują się bowiem resorty kluczowe dla kształtowania polityki wobec Palestyńczyków (sektor bezpieczeństwa tudzież finanse państwa), co przekłada się na coraz bardziej konfrontacyjną agendę polityczną⁶.

Po kryzysie politycznym lat 2019–2022 scena polityczna Izraela uległa konsolidacji wokół trzech bloków, które odzwierciedlają główne segmenty społeczeństwa – świeckich centrowców (liberałów), narodowo-religijnych i ultraortodoksyjnych Żydów oraz mniejszość arabską. W tym układzie dominację uzyskał blok prawicowo-religijny, skupiony wokół Netanjahu, w którego skład wchodzi Likud oraz ugrupowania skrajnej prawicy. Blok centrowy, reprezentowany przez ugrupowanie Jest Przyszłość (założone przez Ja'ira Lapida), Narodową Jedność oraz pozostałości dawnej lewicy, pozostaje zepchnięty do defensywy – nie tylko z powodu braku stabilnej większości parlamentarnej, lecz również wskutek niespójnej wizji państwa. Partie arabskie, choć coraz bardziej widoczne w debacie publicznej, nadal funkcjonują na marginesie głównego nurtu polityki państwowej, w dużej mierze z powodu barier systemowych i społecznych. Długofalowe trendy demograficzne wzmacniają natomiast przewagę obozu religijnego. Roczny

⁶ A. Shapira A., *Israel...*, *op. cit.*, s. 326–467; K. Chaczko, A. Skorek, Ł.T. Sroka, *Demokracja izraelska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018, s. 137–192; A. Chojnowski, J. Tomaszewski, *Izrael*, *op. cit.*, s. 213–392; D. Ross, D. Makovsky, *A Narrow Government with Ben Gvir and Smotrich Threatens US-Israel Ties*, Washington Institute for Near East Policy, 2022, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/narrow-government-ben-gvir-and-smotrich-threatens-us-israel-ties (dostęp: 3.03.2025).

przyrost naturalny w społeczności ultraortodoksyjnej przekracza 4%, co przekłada się na systematyczne zwiększanie politycznego znaczenia tego elektoratu. W efekcie narracja „osaczonego Izraela”, oparta na egzystencjalnym poczuciu zagrożenia, a także polityka faktów dokonanych, tj. ekspansja osiedli, pogłębianie separacji terytorialnej, osłabianie instytucji prawnych, zyskują coraz silniejszą legitymizację społeczną, stanowiąc trwałe elementy izraelskiego systemu politycznego⁷.

Od chwili powstania Izrael zмага się z wewnętrznym napięciem pomiędzy dwoma podstawowymi składnikami swojej tożsamości – żydowskim i demokratycznym. Deklaracja niepodległości zawierała zobowiązanie do stworzenia państwa otwartego na żydowską imigrację i odbudowę narodową, przy jednoczesnym zapewnieniu równości praw wszystkim obywatelom niezależnie od religii czy pochodzenia etnicznego. Przez dekady ten dualizm był utrzymywany dzięki doraźnym kompromisom politycznym i sądom. Przełom nastąpił w 2018 roku wraz z przyjęciem ustawy o charakterze ustrojowym: Izrael – Państwo Narodowe Narodu Żydowskiego. Kluczowy zapis ustawy głosi, że prawo do narodowego samostanowienia w Izraelu przysługuje wyłącznie narodowi żydowskiemu. Dalsze postanowienia aktu umacniają ten kierunek. Przykładowo język arabski został zdegradowany z pozycji języka urzędowego do statusu specjalnego, natomiast obowiązkiem państwa jest wspieranie rozwoju żydowskiego osadnictwa jako wartości narodowej. Regulacja ta legitymizuje ekspansję osiedli nie tylko na okupowanym Zachodnim Brzegu, lecz także w ramach samego Izraela – m.in. na obszarach zamieszkałych przez arabskie społeczności. Ustawa ta została przyjęta z inicjatywy koalicji prawicowej oraz spotkała się z ostrą krytyką ze strony mniejszości arabskiej oraz środowisk liberalnych. Największe kontrowersje wywołała wśród społeczności Druzów, którzy – jako

⁷ E. Noeske, A. Paulsen, A. Gressing, *Reform Imperatives for Israel's Future: Balancing Haredi Growth and the Nation's Democratic Liberal Foundations*, „Contemporary Review of the Middle East” 2024, vol. 11, no. 1, s. 76–95; O. Wertman, M. Elran, *The Israeli Electorate from the Perspective of the 2022 Elections*, INSS Insight, 1 Dec 2022, www.inss.org.il/wp-content/uploads/2022/12/No.-1664.pdf (dostęp: 3.03.2025).

jedyna arabskojęzyczna grupa objęta obowiązkową służbą wojskową – odebrali nowe przepisy jako akt zdrady ze strony państwa. Z perspektywy konfliktu izraelsko-palestyńskiego ustawa ta nie tylko konsoliduje dominującą narrację o przynależności państwa do narodu żydowskiego, lecz również zamyka przestrzeń dla rozwiązań opartych na równości obywatelskiej. Krytycy twierdzą, że konstytucjonalizacja priorytetu tożsamości żydowskiej nad demokratyczną tworzy fundament pod instytucjonalne wykluczenie Palestyńczyków – zarówno tych zamieszkujących Izrael, jak i tych żyjących na terytoriach okupowanych⁸.

Tymczasem ruch osadniczy, zapoczątkowany masowo po wojnie sześciodniowej, przekształcił się z ideologicznie motywowanej inicjatywy obywatelskiej w rozbudowany aparat instytucjonalno-terytorialny o strategicznym znaczeniu dla państwa. Zajęcie przez Izrael Zachodniego Brzegu, Wschodniej Jerozolimy, Strefy Gazy oraz Wzgórz Golan wykreowało nową rzeczywistość, w której osadnictwo stało się kluczowym narzędziem kształtowania przestrzeni, tożsamości narodowej oraz architektury bezpieczeństwa. Początkowo osiedla żydowskie powstawały jako eksperymentalne placówki o charakterze religijno-ideologicznym, lecz z czasem zostały włączone w mechanizmy państwowe, uzyskując wsparcie finansowe, ochronę wojskową, rozwiniętą infrastrukturę i uprzywilejowany status prawny względem otaczającego je osadnictwa palestyńskiego. Od lat 80. XX wieku można przy tym zaobserwować systematyczną instytucjonalizację osadnictwa jako narzędzia polityki państwowej. W tym okresie powołano np. wyspecjalizowane jednostki administracyjne, tj. Departament Osadnictwa przy Światowej Organizacji Syjonistycznej, odpowiedzialne za planowanie przestrzenne, przydział gruntów i dystrybucję funduszy. A zatem osiedla nie tylko tworzą jednostki geograficzne, lecz również wpisują się w złożoną infrastrukturę bezpieczeństwa, która rozdziela terytoria palestyńskie – co prowadzi

⁸ P. Lintl, S. Wolfrum, *Israel's Nation-State Law: Netanyahu Government Lays the Foundations for a Majoritarian System*, SWP Comment, nr 41, 10.10.2018, s. 1–7, www.swp-berlin.org/en/publication/israels-nation-state-law (dostęp: 3.03.2025).

do rozzłonkowania Zachodniego Brzegu, gdzie mieszka ok. 700 tys. żydowskich osadników, na nieskomunikowane enklawy⁹.

Obecność osiedli generuje ponadto znaczną asymetrię prawną oraz administracyjną. Żydowscy osadnicy na terytoriach okupowanych podlegają izraelskiemu prawu cywilnemu, podczas gdy Palestyńczycy wojskowemu prawu okupacyjnemu. Oznacza to nie tylko zasadnicze różnice w zakresie swobód obywatelskich czy ochrony prawnej, ale także w dostępie do zasobów – tj. wody, ziemi czy infrastruktury publicznej. W praktyce izraelska administracja regularnie odmawia Palestyńczykom zezwoleń budowlanych w Strefie C, dopuszczając równocześnie rozwój osiedli, w tym tzw. *outposts*, tj. osad powstających bez oficjalnego zatwierdzenia, które coraz częściej są legalizowane *post factum* na mocy decyzji administracyjno-politycznych. Trend ten nasilił się po 2022 roku, gdy kontrolę nad instytucjami odpowiedzialnymi za administrację cywilną na tym obszarze przejęli przedstawiciele ruchu osadniczego, czego przykładem jest Becael Smotricz – minister finansów w rządzie Netanjahu (od końca 2022 roku). Współczesne elity osadnicze, wywodzące się głównie z nurtu syjonizmu religijnego, zdobyły tym samym realny wpływ legislacyjny i wykonawczy, kontrolując kluczowe komisje parlamentarne, kształtując politykę budżetową, a także zarządzając procesami planowania przestrzennego na Zachodnim Brzegu¹⁰.

Izraelska kultura strategiczna oraz polityka bezpieczeństwa stanowią trzeci filar, który w sposób znaczący wpływa na dynamikę konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Pomimo że Izrael długo nie posiadał jednej – spisanej i upublicznionej – doktryny obronnej (dopiero od 2015 roku IDF, Israel Defence Forces, posiada strategię, która może być uznana za odpowiednik doktryny obronnej),

⁹ G. Gorenberg, *The Accidental Empire: Israel and the Birth of the Settlements, 1967–1977*, Times Books / Holt Paperbacks, New York 2007, *passim*; I. Zertal, A. Eldar, *Lords of the Land: The War Over Israel's Settlements in the Occupied Territories, 1967–2007*, Nation Books, New York 2007, *passim*.

¹⁰ *Ibidem*; *A Regime of Jewish Supremacy from the Jordan River to the Mediterranean Sea: This Is Apartheid*, B'Tselem, 12 Jan 2021, www.btselem.org/publications/fulltext/202101_this_is_apartheid (dostęp: 17.03.2025).

izraelskie elity wojskowe oraz z obszaru bezpieczeństwa wewnętrznego od dawna posługują się zbiorem relatywnie stałych założeń. Chodzi o opieranie się na kilku trwałych założeniach, tj. konieczności odstraszenia potencjalnych przeciwników (zarówno państwowych, jak i niepaństwowych), zapewnienia strategicznej głębi (jakiegokolwiek, gdyż Izrael praktycznie nią nie dysponuje), np. przez ataki wyprzedzające na terytorium przeciwnika lub okupację terenów buforowych, zdolności do błyskawicznej mobilizacji, a także przenoszenia działań zbrojnych na terytorium wroga. Wobec braku głębi strategicznej podejście izraelskie zakłada bowiem, że każdy konflikt musi zostać rozstrzygnięty szybko i poza granicami państwa¹¹.

Kluczowym punktem zwrotnym w rozwoju izraelskiej myśli strategicznej była druga wojna libańska (2006) oraz doświadczenia w walce z aktorami niepaństwowymi, takimi jak Hezbollah. W tym kontekście ukształtowała się doktryna Dahiji (nazwa pochodzi od bejruckiej dzielnicy będącej bastionem Hezbollahu), zakładająca użycie nieproporcjonalnej siły wobec całego środowiska społecznego, z którego wywodzi się przeciwnik. Doktryna ta – choć nie została formalnie zapisana¹² – może zacierać granicę między celami wojskowymi a cywilnymi, traktując przestrzeń zamieszkaną przez wspólnotę wspierającą ugrupowania zbrojne jako uzasadniony cel militarny. Jej celem jest nie tylko fizyczna destrukcja infrastruktury przeciwnika, lecz także złamanie woli oporu przez masową presję wywieraną na społeczność jako całość¹³. Istnieje wiele przesłanek ku temu, by stwierdzić,

¹¹ C.D. Freilich, *Israeli National Security: A New Strategy for an Era of Change*, Oxford University Press, Oxford 2018, s. 14–61; E. Inbar, *Israel's National Security: Issues and Challenges Since the Yom Kippur War*, Routledge, London 2008, s. 3–23.

¹² Mówił o niej izraelski generał, Gadi Eisenkot, szef Sztabu IDF w latach 2015–2019. Zob. *Israel warns Hezbollah war would invite destruction*, 3 Oct 2008, www.reuters.com/article/economy/israel-warns-hezbollah-war-would-invite-destruction-idUSL3251393 (dostęp: 17.03.2025).

¹³ A. Harel, *IDF plans to use disproportionate force in next war*, „Haaretz”, 5 Oct 2008, www.haaretz.com/2008-10-05/ty-article/analysis-idf-plans-to-use-disproportionate-force-in-next-war/0000017f-db22-d856-a37ffe216460000 (dostęp: 17.03.2025); J.-L. Samaan, *The Dahya Concept*

iz doktryna „nieproporcjonalnej siły” (jak również jest określana) znalazła zastosowanie w izraelskich działaniach militarnych przeciwko Hamasowi i Strefie Gazy¹⁴. Zastosowanie takiego podejścia w walce z Hamasem czy innymi wrogimi Izraelowi organizacjami, choć może być militarnie skuteczne w perspektywie krótkoterminowej, wzmacnia i utrwała spiralę przemocy.

Polityka bezpieczeństwa jest ściśle związana z polityką zagraniczną. Izrael, dysponując szerokim zakresem swobody na arenie międzynarodowej, w praktyce działa w ramach wąskich ram ustalonych przez układ sił wewnętrznych i logikę przetrwania koalicji. Rządząca prawica, w tym partie narodowo-religijne i ultraortodoksyjne, nie tylko wyznaczają granice polityki krajowej, lecz również potrafią skutecznie wpływać na inicjatywy zewnętrzne. Partie reprezentujące ruch osadniczy (np. Religijny Syjonizm czy Zjednoczony Judaizm Tory) posiadają w istocie prawo weta wobec jakiegokolwiek porozumienia, które ograniczałby jurysdykcję cywilną armii izraelskiej na Zachodnim Brzegu, a zwłaszcza w strefie C, w związku z czym nie ma politycznej przestrzeni na kompromisy wymagające zamrożenia budowy osiedli, ich likwidacji tudzież rewizji podziału administracyjnego. Ultraortodoksyjni partnerzy koalicyjni blokują ponadto inicjatywy legislacyjne, które mogłyby zintegrować ich społeczność z systemem bezpieczeństwa, zwłaszcza w zakresie służby wojskowej¹⁵.

and Israeli Military Posture vis-à-vis Hezbollah Since 2006, „Comparative Strategy” 2013, vol. 32, no. 2, s. 146–159.

¹⁴ G. Siboni, *Disproportionate Force: Israel's Concept of Response in Light of the Second Lebanon War*, INSS Insight No. 74, Institute for National Security Studies, Tel Aviv 2008, www.inss.org.il/publication/disproportionate-force-israels-concept-of-response-in-light-of-the-second-lebanon-war (dostęp: 17.03.2025); *Human Rights in Palestine and Other Occupied Arab Territories*, A/HRC/12/48, United Nations, 25 Sept 2009, www.refworld.org/reference/mission/unhrc/2009/en/92049 (dostęp: 17.03.2025).

¹⁵ J. Zanotti, *Israel: Major Issues and U.S. Relations*, Congressional Research Service, 5 Dec 2024, R44245, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R44245> (dostęp: 17.03.2025).

Kolejnym istotnym czynnikiem wpływającym na zagraniczną postawę Izraela pozostaje legitymizacja twardej doktryny bezpieczeństwa, jaka dokonała się po ataku Hamasu z 7 października 2023 roku. Pełnoskalowa operacja wojskowa w Strefie Gazy, wsparta bezprecedensową mobilizacją rezerw, ugruntowała w opinii publicznej przekonanie o konieczności siłowej odpowiedzi i trwałej obecności militarnej. Koszty wojny (nie tylko w Strefie Gazy, ale również w Libanie i na linii Izrael–Iran), a także napięcia społeczne i presja ze strony protestantów (związanych z rodzinami porwanych Izraelczyków oraz tych, którzy sprzeciwiają się kontrowersyjnym zmianom w systemie sądowym), nie osłabiły przy tym w poparcia dla koalicji rządowej – szczególnie wśród elektoratu związanego z ruchem osadniczym i środowiskami ultraortodoksyjnymi. W rezultacie izraelska polityka zagraniczna w znacznym stopniu odzwierciedla uwarunkowania wewnętrzne, a przy każdej próbie realnego kompromisu z Palestyńczykami należy uwzględnić ten kontekst¹⁶.

3. Polityka wewnętrzna Palestyny

Palestyńska scena polityczna również jest wysoce sfragmentaryzowana, co paraliżuje zdolność do wyłonienia jednolitego, legitymizowanego przywództwa zdolnego do prowadzenia skutecznej ogólnonarodowej strategii. Ten wewnętrzny rozłam, którego najbardziej widocznym przejawem jest rywalizacja między Fatahem a Hamasem, nie jest jedynie produktem bieżących sporów politycznych, lecz wynika z fundamentalnych różnic w definiowaniu tożsamości, celów i metod walki o niepodległość. Zrozumienie tej wewnętrznej dynamiki jest kluczowe, gdyż to ona w dużej mierze

¹⁶ T. Hermann, O. Anabi, Y. Kaplan, I. Orly Sapozhnikova, *The Israeli Democracy Index 2023*, The Israel Democracy Institute (IDI), Jerusalem 2023, <https://en.idi.org.il/media/24389/the-israeli-democracy-index-2023-english.pdf> (dostęp: 18.03.2025); Y. Lappin, *IDF's 2025 strategy: A multi-front war focused on Gaza and Iran*, „JNS – Jewish News Syndicate”, 5 May 2025, www.jns.org/ids-2025-strategy-a-multi-front-war-focused-on-gaza-and-iran (dostęp: 18.03.2025).

determinuje, jakie propozycje pokojowe mogą być w ogóle rozważane, a które są z góry skazane na odrzucenie jako zdrada narodowych.

Aby zrozumieć współczesną politykę palestyńską, należy ponownie odnieść się do jej fundamentu tożsamościowego, którym jest Nakba, będąca centralnym mitem współczesnej tożsamości Palestyńczyków¹⁷. W dyskursie palestyńskim Nakba nie jest wydarzeniem zamkniętym w przeszłości, tylko ciągłym procesem, którego kolejne manifestacje to okupacja z 1967 roku, ekspansja osadnictwa, budowa muru separacyjnego na Zachodnim Brzegu czy blokada Strefy Gazy. Postrzeganie rzeczywistości przez pryzmat niekończącej się „katastrofy” tworzy głębokie poczucie historycznej krzywdy i nieufności wobec wszelkich propozycji negocjacyjnych. Z dyskusji o Nakbie wyrasta bezpośrednio najważniejszy postulat palestyński, a mianowicie prawo powrotu. Oparte na Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 194 z 1948 r. prawo uchodźców oraz ich potomków do powrotu do domów utraconych w 1948 roku jest dla Palestyńczyków nie tylko kwestią prawną, ale przede wszystkim fundamentalnym wymogiem sprawiedliwości dziejowej oraz warunkiem ewentualnego pojednania. Jednocześnie postulat ten tworzy nierozwiązywalny, z perspektywy realistycznej, dylemat w konflikcie z Izraelem. Dla strony izraelskiej masowy powrót milionów palestyńskich uchodźców oznaczałby bowiem koniec żydowskiego charakteru izraelskiego państwa¹⁸.

Na gruncie doświadczenia Nakby wyrosły zatem dwa konkurencyjne projekty ideologiczno-polityczne, które zdominowały palestyńską scenę polityczną, a mianowicie świecki nacjonalizm Fatahu i islamistyczny ruch oporu Hamasu. Palestyński Ruch

¹⁷ Szerzej na ten temat zob. K. Pędziwiatr, *Palestyńczycy*, [w:] *Na Zachodnim Brzegu bez zmian*, red. *idem*, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa 2016, s. 35–36.

¹⁸ Szerzej nt. Nakby oraz jej polityczno-ideologicznego znaczenia zob. J. Jarząbek, *Palestyńczycy na drodze do niepodległości. Rozwój, przemiany i kryzys palestyńskiego ruchu narodowego*, Trio, Warszawa 2012; M. Pycińska, *Praktykowanie narodu. Palestyńska praktyka doświadczenia narodowego do czasu powstania Palestyńskiej Autonomii Narodowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2021.

Wyzwolenia Narodowego (Fatah), założony pod koniec lat 50. XX wieku, był przez kolejne trzy dekady głównym reprezentantem palestyńskiego ruchu narodowyzwolenczego. Jego pierwotna ideologia była bezkompromisowa – celem było całkowite wyzwolenie Palestyny oraz „zniszczenie syjonistycznego bytu” przez walkę zbrojną. Jednak w obliczu militarnej i politycznej rzeczywistości przywództwo Fatahu – pod wodzą Jasira Arafata (który po inwazji Izraela na Liban na początku lat 80. XX wieku musiał się schronić w Tunisie) – dokonał historyczny zwrot. W 1988 roku OWP (której Fatah jest głównym podmiotem) przeszła na pozycje akceptacji rozwiązania dwupaństwowego, uznając prawo Izraela do istnienia. Dostrzegając bowiem niemożność militarnego pokonania silniejszego przeciwnika, Arafat postawił na dyplomację, której celem było utworzenie niepodległego państwa palestyńskiego na Zachodnim Brzegu oraz w Strefie Gazy, czyli na ponad jednej piątej historycznej Palestyny (podług granic z 1967 roku), czego kulminacją były porozumienia z Oslo¹⁹.

Autonomia Palestyńska prowadzi więc politykę *state-building under occupation*, a jej istnienie jest uzależnione od wsparcia międzynarodowego (geopolitycznie OWP opiera się na regionalnej osi Rijad–Kair–Amman, w przeciwieństwie do Hamasu, który współpracuje z Teheranem, Dohą oraz – do pewnego stopnia – Ankarą), a także transferów podatkowych, czyli ceł i podatków pobieranych przez Izrael w imieniu Autonomii Palestyńskiej, które stanowią większość jej budżetu. Ta zależność finansowa, w połączeniu z kontynuacją koordynacji bezpieczeństwa z Izraelem, jest postrzegana przez wielu Palestyńczyków jako forma kolaboracji i stała się głównym źródłem kryzysu legitymizacyjnego.

Autonomia Palestyńska jest postrzegana jako struktura niedemokratyczna: ostatnie wybory prezydenckie odbyły się w 2005, a parlamentarne w 2006 roku. Przywódca Fatahu, a zarazem prezydent Palestyny, Mahmud Abbas ma 90 lat. Młodszy Palestyńczycy postrzegają więc Autonomię i Fatah jako struktury niedemokratyczne, oderwane od społeczeństwa, którymi rządzą skorumpowani liderzy, nierozumiejący potrzeb młodszych pokoleń. W przeciwieństwie do niepopularnego Fatahu władze Hamasu w Strefie

¹⁹ R. Khalidi, *The Iron Cage...*, *op. cit.*, s. 138–181.

Gazy zbudowały swoją pozycję na narracji oporu oraz samowystarczalności, tworząc tzw. gospodarkę oporu opartą na systemie podatków pośrednich nakładanych na towary importowane do Strefy. Pozwoliło to Hamasowi na finansowanie własnego aparatu administracyjnego oraz potężnego skrzydła militarnego²⁰.

Hamas (czyli Islamski Ruch Oporu) powstał w 1987 roku jako palestyńska gałąź egipskiego Bractwa Muzułmańskiego i od samego początku definiował konflikt izraelsko-palestyński nie tylko w kategoriach narodowych, lecz również religijnych. Jego główny dokument statutowy (Pakt Hamasu z 1988 roku) jest w tym względzie dokumentem odrzucającym negocjacje i inicjatywy pokojowe jako zdradę. W 2017 roku Hamas opublikował wprawdzie nowy dokument, który miał złagodzić jego wizerunek na arenie międzynarodowej, niemniej realna polityka Hamasu wobec Izraela budzi duże wątpliwości, że podejście do państwa żydowskiego naprawdę się zmieniło. Dokument ten po raz pierwszy dopuszczał możliwość powstania państwa palestyńskiego w granicach z 1967 roku, jednak nie jako rozwiązanie ostateczne. Co kluczowe, dokument nie unieważnił Karty z 1988 roku, a jedynie ją uzupełnił, podtrzymując strategiczny cel „wyzwolenia Palestyny od rzeki do morza”²¹. Atak z 7 października 2023 roku był więc brutalnym potwierdzeniem, że deklarowane cele ideologiczne Hamasu pozostają w mocy. Hamas pozostaje więc nie tylko organizacją paramilitarną i quasi-państwową (dostarczanie podstawowych usług socjalnych i utrzymywanie porządku), lecz także ruchem ideologicznym, którego strategicznym celem jest likwidacja Izraela jako „tworu syjonistycznego”²².

²⁰ K. Hroub, *Hamas: A Beginner's Guide*, Pluto Press, London–New York 2010, s. 115–143; *The Economic Costs of the Israeli Occupation for the Palestinian People: Cumulative Fiscal Costs*, UNCTAD/GDS/APP/2019/2, 2019, https://unctad.org/system/files/official-document/gdsapp2019d2_en.pdf (dostęp: 20.03.2025); E. Yaari, *Gaza's Economy: How Hamas Stays in Power*, The Washington Institute for Near East Policy, 6 Jan 2011, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/gaza-economy-how-hamas-stays-power (dostęp: 20.03.2025).

²¹ Chodzi oczywiście o rzekę Jordan i Morze Śródziemne.

²² S. Mishal, A. Sela, *The Palestinian Hamas: Vision, Violence, and Coexistence*, Pluto Press, New York 2006, *passim*; S.M. Roy, *Hamas and Civil*

Ideologiczny rozłam między Hamasem a Fatahem znalazł swoje odzwierciedlenie w podziale terytorialnym i instytucjonalnym, który paraliżuje palestyńską politykę od blisko dwóch dekad. Zwycięstwo Hamasu w wyborach parlamentarnych w 2006 roku, będące w dużej mierze wynikiem frustracji społecznej z powodu korupcji przywódców oraz nieskuteczności władz Autonomii Palestyńskiej, doprowadziło najpierw do stworzenia rządu jedności narodowej, a następnie do krótkiej wojny domowej w 2007 roku. Jej rezultatem było siłowe przejęcie władzy w Strefie Gazy przez Hamas i powstanie dwóch konkurencyjnych bytów politycznych – w Gazie pod przywództwem Hamasu oraz w Ramallah na Zachodnim Brzegu po przywództwem Fatahu. Ta polityczna fragmentacja przyniosła negatywne skutki, zwłaszcza dla Strefy Gazy.

Od przejścia władzy przez Hamas w 2007 roku obszar Gazy podlegał niemal nieustannej lądowej, morskiej oraz powietrznej blokadzie ze strony Izraela, wspólegzekwowanej przez Egipt, który również postrzega Hamas jako zagrożenie. Blokada doprowadziła do strukturalnej zapaści gospodarczej. Jeszcze przed 7 października 2023 roku, według danych ONZ, ok. 80% mieszkańców Strefy Gazy było zależnych od pomocy humanitarnej, a bezrobocie wśród młodzieży przekraczało 60%. Wojna, która wybuchła 7 października 2023 roku, doprowadziła do jeszcze większej katastrofy humanitarnej, przy czym nadal nie widać na horyzoncie perspektywy pojednania zwaśnionych frakcji. Liczne próby rekoncylacji między Fatahem a Hamasem, inicjowane od 2011 roku głównie przez Egipt i Katar, za każdym razem rozbiły się o tę samą kwestię, tj. kontrolę nad aparatem bezpieczeństwa. Fatah i jego międzynarodowi partnerzy żądali rozwiązania Brygad Al-Kassama i integracji ich członków w ramach sił bezpieczeństwa podległych jednolitemu politycznemu dowództwu Autonomii Palestyńskiej (z Abbasem na czele), które byłoby

Society in Gaza: Engaging the Islamist Social Sector, Princeton University Press, Princeton 2011, *passim*; K. Hroub, *Hamas...*, *op. cit.*, s. 1–44; *Hamas in 2017: The Document in Full*, Middle East Eye, 2 May 2017, www.middleeasteye.net/news/hamas-2017-document-full (dostęp: 20.03.2025).

zobowiązane do przestrzegania międzynarodowych umów (czyli również do rezygnacji z walki zbrojnej)²³.

4. Ewolucja struktury systemu międzynarodowego po zimnej wojnie

Konflikt izraelsko-palestyński nigdy nie rozwijał się w geopolitycznej próżni, a jego dynamika pozostaje spleciona z architekturą globalnego porządku międzynarodowego. Zmiany w rozkładzie sił, ewolucja relacji transatlantycznych oraz wzrost znaczenia takich potęg jak Chiny²⁴ czy Rosja – wszystkie te procesy wpływają na politykę regionalną na Bliskim Wschodzie. Z perspektywy teorii stosunków międzynarodowych konflikt ten nie jawi się zatem wyłącznie jako efekt nierozwiązanych napięć etnicznych czy religijnych, lecz również jako zjawisko strukturalne, osadzone w szerszym kontekście transformacji systemu globalnego.

Ewolucja architektury międzynarodowej – od dwubiegunowości zimnowojennej, przez moment jednobiegunowy, po domniemaną niejednobiegunowość²⁵ (wśród badaczy nie ma co do tego

²³ M.G. Mendigitúa, J. Abu-Tarbush, *The Palestinian Authority and the Reconfigured World Order: Between Multilateralism, Unilateralism, and Dependency Relationships*, „Politics and Governance” 2022, vol. 10, no. 2, s. 40–49; T. Baconi, *Hamas Contained: The Rise and Pacification of Palestinian Resistance*, Stanford University Press, Stanford 2018, s. 133–170; J.-P. Filiu, *Gaza: A History*, op. cit., s. 311–340; *Macro Poverty Outlook for Palestinian Territories: April 2023 – Datasheet*, World Bank, Washington 2023, <https://documents.worldbank.org/pt/publication/documents-reports/documentdetail/099932204122339809> (dostęp: 20.03.2025); United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), *Humanitarian Needs Overview: Occupied Palestinian Territory 2023*, Jerusalem 2023, www.ochaopt.org/content/humanitarian-needs-overview-2023 (dostęp: 20.03.2025).

²⁴ Szerzej nt. wzrostu militarnej potęgi Chin zob.: R. Kwieciński, *W cieniu niepewności: siła militarna Chin w erze Xi Jinpinga*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2023.

²⁵ Termin ukuty przez Richarda N. Haassa w 2008 roku, zob. R.N. Haass, *The Age of Nonpolarity*, „Foreign Affairs” 2008, vol. 87, no. 3, s. 44–56.

jednoznacznej zgody) – stanowi klucz do zrozumienia, dlaczego proces pokojowy zapoczątkowany w latach 90. XX wieku mógł się w ogóle rozpocząć, dlaczego nie zdołał przetrwać próby czasu i dlaczego obecnie nie istnieją ani realne fundamenty instytucjonalne, ani sprzyjające uwarunkowania geopolityczne, które mogłyby umożliwić jego wznowienie.

Można założyć, że po zimnej wojnie zaszły trzy fazy systemowej transformacji, które mogły wpływać na konflikt izraelsko-palestyński. Pierwszą był okres hegemonii Stanów Zjednoczonych (początek procesu pokojowego); druga to okres erozji tej hegemonii (pojawianie się nowych aktorów); natomiast trzeci etap to współczesna niejednobiegunowość (lub niejednoznaczna jednobiegunowość).

Amerykańska hegemonia
jako warunek rozpoczęcia procesu pokojowego

Lata 1991–2001 to okres, który wielu badaczy stosunków międzynarodowych określa mianem momentu jednobiegunowego (*unipolar moment*)²⁶. Rozpad ZSRR i koniec zimnej wojny sprawiły, że Stany Zjednoczone stały się jedynym globalnym supermocarstwem, którego potencjał – wojskowy, dyplomatyczny, gospodarczy, technologiczny i polityczno-normatywny – przewyższał pozostałe mocarstwa. Spadkobierczyni Związku Radzieckiego, czyli Federacja Rosyjska, była pogrążona w kryzysie transformacyjnym, Europa koncertowała się na wewnętrznej integracji i rozszerzaniu Unii Europejskiej, a Chińska Republika Ludowa dopiero rozpoczynała ekspansję gospodarczą i technologiczną. Sytuacja ta sprzyjała kreowaniu względnie uporządkowanego środowiska międzynarodowego, w którym to hegemon – w tym przypadku USA – dostarczał podstawowych zasobów i narzędzi, tj. gwarantował bezpieczeństwo, stabilność finansową, ramy instytucjonalne dla współpracy oraz mechanizmy mediacyjne w konfliktach regionalnych. To właśnie w tym kontekście możliwa stała się bezprecedensowa aktywizacja Waszyngtonu jako dominującego

²⁶ C. Krauthammer, *The Unipolar Moment*, „Foreign Affairs” 1990, vol. 70, no. 1, s. 23–33.

oraz bezalternatywnego aktora w procesie pokojowym na Bliskim Wschodzie. Dodatkowo upadek ZSRR i zmiana polityki rosyjskiej pozbawiły OWP jej tradycyjnego zaplecza. Pozwoliło to Stanom Zjednoczonym nie tylko na arbitralne kształtowanie agendy politycznej, ale również na wywieranie presji w sposób nieskrępowany konkurencją ideologiczną czy strategiczną. Już podczas konferencji madryckiej w 1991 roku – formalnie zainicjowanej jako inicjatywa wielostronna – dało się zauważyć dominację amerykańską. To Waszyngton określał reguły gry, ramy negocjacyjne i akceptowalne parametry kompromisu, choć należy podkreślić, iż nie udałooby się to bez przychylnego stanowiska Moskwy²⁷.

Administracje George'a H.W. Busha i Billa Clintona wykorzystały ten wyjątkowy czas do zainicjowania ekspansji liberalnego porządku, tj. procesu, w którym hegemon pełni wiele ról – sponsora, gwaranta, mediatora oraz arbitra w procesach pokojowych, czego najlepszym przykładem był ten, który toczył się na Bliskim Wschodzie²⁸. Powstała wówczas infrastruktura, na którą składały się finansowa pomoc dla nowo powołanej Autonomii Palestyńskiej (przede wszystkim od arabskich państw Zatoki), system gwarancji dla Izraela, porozumienia z Egiptem i Jordanią, jak również udział w finansowaniu wyspecjalizowanych komitetów technicznych. Wszystko to tworzyło nowy regionalny porządek oparty na asymetrycznej, lecz względnie stabilnej konfiguracji opartej na zależności. W tym układzie hegemon nie tyle narzucał wolę siłą, ile tworzył sieć za pomocą bodźców, zachęt i sankcji, które miały sprzyjać wytworzeniu warunków do współpracy. Kluczową rolę odgrywała tu zdolność Waszyngtonu do wpływania tudzież wywierania presji na obydwie strony konfliktu²⁹.

²⁷ F.G. Gause III, *Great Powers...*, *op. cit.*, s. 33–56; M.G. Mendigutía, J. Abu-Tarbush, *The Palestinian Authority...*, *op. cit.*, s. 40–49; H. Brands, *Making the Unipolar Moment: U.S. Foreign Policy and the Rise of the Post-Cold War Order*, Cornell University Press, Ithaca 2016, s. 174–335.

²⁸ Szerzej nt. ekspansji liberalnego porządku międzynarodowego w kontekście amerykańskiej hegemonii zob. G.J. Ikenberry, *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*, Princeton University Press, Princeton–Oxford 2011 (m.in. s. 232–239).

²⁹ W.B. Quandt, *Peace Process: American Diplomacy and the Arab-Israeli Conflict Since 1967*, Brookings Institution Press, Washington 1977

Proces z Oslo (1993–1995) nie był zatem klasycznym efektem oddolnego kompromisu między równorzędnymi aktorami, lecz swego rodzaju konstruktem możliwym w warunkach hegemonii USA. Jego logika była zakorzeniona w asymetrycznym układzie zależności, w którym Stany Zjednoczone pełniły funkcję strategicznego architekta i gwaranta procesu, narzucając jego parametry oraz format instytucjonalny innym aktorom. Izrael otrzymywał przy tym twarde gwarancje polityczne oraz wojskowe, tj. utrzymanie sojuszu z Waszyngtonem, zapewnienie przewagi jakościowej nad potencjalnymi przeciwnikami i pełną legitymizację międzynarodową dla swoich działań. Strona palestyńska z kolei otrzymała obietnicę przyszłej państwowości, pomoc instytucjonalną, a także mechanizmy wsparcia gospodarczo-technicznego, mające umożliwić stopniową budowę struktur quasi-państwowych. Całości procesu towarzyszyła neoliberalna narracja, która łączyła dyskurs pokojowy z logiką wzrostu ekonomicznego.

Każda hegemonia jest z natury stronnicza, a zatem Stany Zjednoczone – będąc jednocześnie głównym sponsorem procesu i najbliższym sojusznikiem jednej ze stron – nie były skłonne do wywierania odpowiedniej presji na Izrael, nawet w obliczu jawnego łamania przez ten kraj wcześniejszych uzgodnień. Rozbudowa osiedli czy systematyczne naruszenia porozumień – wszystkie te zjawiska były tolerowane lub wręcz lekceważone w oficjalnym dyskursie. W efekcie proces pokojowy był głęboko asymetryczny, co doprowadziło do erozji jego wiarygodności. Dla Palestyńczyków coraz bardziej oczywiste stawało się, że mechanizm negocjacji nie prowadzi do suwerenności, lecz legitymizuje trwały stan nierównowagi.

(głównie w kontekście Egiptu); G.J. Ikenberry, *Liberal Leviathan...*, *op. cit.*, s. 225–277; C. Krauthammer, *The Unipolar Moment*, *op. cit.*, s. 23–33; W.C. Wohlforth, *The Stability of a Unipolar World*, „International Security” 1999, vol. 24, no. 1, s. 5–41; G. Corm, *Bliski Wschód w ogniu. Oblicza konfliktu 1956–2003*, tłum. E. Cylwik, R. Stryjewski, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2003, s. 381–410.

Erozja hegemonii USA i odchodzenie od jednobiegowości

Początek XXI wieku przyniósł podwójny szok strukturalny, który znacząco podważył fundamenty dotychczasowego – jednobiegowego – ładu międzynarodowego. Najpierw ataki terrorystyczne z 11 września 2001 roku wymusiły zmianę priorytetów strategicznych przez Stany Zjednoczone, kierując uwagę Waszyngtonu ku asymetrycznym zagrożeniom oraz globalnej „wojnie z terroryzmem”. Następnie decyzja o inwazji na Irak w 2003 roku – oparta na wątpliwych przesłankach i przeprowadzona mimo sprzeciwu niektórych sojuszników – zakończyła się wieloletnim konfliktem, który pochłonął ogromne zasoby, jednocześnie nadwyrężając zdolność Waszyngtonu do pełnienia roli stabilizacyjnej w innych obszarach systemu międzynarodowego. Z perspektywy Bliskiego Wschodu konsekwencje tych wydarzeń okazały się zarówno głębokie, jak i długofalowe. Po pierwsze, konflikt izraelsko-palestyński został zdegradowany w hierarchii amerykańskich priorytetów strategicznych. O ile w latach 90. XX wieku stanowił on centralny punkt agendy dyplomatycznej, o tyle po 2001 roku polityka wobec Palestyńczyków została w znacznej mierze podporządkowana narracji globalnej walki z terroryzmem. Szaron umiejętnie wykorzystał ten nowy paradygmat, przedstawiając zwalczanie drugiej intifady jako część światowego frontu przeciwko dżihadyzmowi. Taka reinterpretacja konfliktu trafiła na podatny grunt w administracji George’a W. Busha, co zaowocowało jednoznacznym wsparciem politycznym dla działań zbrojnych Izraela, w tym dla operacji lądowej na Zachodnim Brzegu, tj. operacji „Obrotna tarcza” (2002)³⁰.

Amerykańska interwencja w Iraku i jej destabilizujące konsekwencje, tj. dezintegracja państwa, ekspansja aktorów niepaństwowych, powstanie tzw. Państwa Islamskiego (ISIS), nie tylko wstrząsnęły regionalnym układem sił, lecz również obnażyły

³⁰ P. Sasnal, *Pseudostabilizacja...*, *op. cit.*; J. Pressman, *The Second Intifada: Background and Causes of the Israeli-Palestinian Conflict*, „Journal of Conflict Studies” 2003, vol. 23, no. 2, s. 114–143; G. Corm, *Bliski Wschód w ogniu...*, *op. cit.*, s. 381–410; W. Lizak, *Bliski Wschód – zwiastuny wojny*, „Rocznik Strategiczny 2002/2003”, Warszawa 2003, s. 291–312.

ograniczenia amerykańskiej potęgi. Okazało się bowiem, że hegemon, choć zdolny do szybkiego i decydującego użycia siły militarnej, nie jest w stanie narzucić trwałego ładu tam, gdzie brakuje legitymizacji lokalnych graczy. Ten rozdźwięk między potencjałem wojskowym a niezdolnością do skutecznej stabilizacji okazał się momentem krytycznym, który podważył wiarygodność Stanów Zjednoczonych jako gwaranta globalnego porządku (liberalnego). Przyczyniło się to do tego to, iż dwóch innych graczy, tj. Rosja oraz Chiny, zaczęło konsekwentnie odzyskiwać lub budować strategiczną pozycję w regionie. Każdy z nich robił to w odmienny sposób – Moskwa przez projekcję twardej siły militarnej, czego kulminacją była interwencja w Syrii, natomiast Pekin przez narzędzia ekonomiczne i rozwojowe. Choć żaden z tych aktorów nie był w stanie zastąpić USA w roli hegemonu, ich obecność zaczęła modyfikować równowagę sił, tworząc warunki dla coraz mniej jednobiegunowego ładu międzynarodowego³¹.

W przypadku Rosji punktem zwrotnym w odzyskiwaniu wpływów na Bliskim Wschodzie była interwencja wojskowa w Syrii w 2015 roku. Po raz pierwszy od upadku Związku Radzieckiego Moskwa z powodzeniem użyła siły militarnej poza bezpośrednim sąsiedztwem, interweniując po stronie sojuszniczego reżimu al-Asada i pomagając przywrócić mu kontrolę nad kluczowymi obszarami kraju. Operacja ta nie tylko ocaliła jednego z ostatnich prorosyjskich przywódców w regionie, lecz także umożliwiła Rosji trwałą projekcję siły. Moskwa zabezpieczyła bowiem swoje przyczółki wojskowe (bazę lotniczą w Hmejmim oraz port w Tartusie), odzyskała status kluczowego aktora w Lewancie, a zarazem zdołała pozycjonować się jako alternatywa wobec coraz bardziej reaktywnej polityki USA (w okresie prezydentury Baracka Obamy). W przeciwieństwie do Waszyngtonu Moskwa prowadziła politykę opartą na pragmatycznym balansowaniu. Utrzymywała

³¹ Szerzej na ten temat zob. R. Fiedler, *Polityka USA wobec Bliskiego Wschodu w dobie rywalizacji mocarstw. Analiza wyzwań i możliwości dla regionu*, Grupa Wydawnicza FNCE, Poznań 2023, *passim*; M. Kronenig, *The Return of Great Power Rivalry: Democracy Versus Autocracy from the Ancient World to the U.S. and China*, Oxford University Press, Oxford–New York 2020, s. 155–209.

stosunki zarówno z Izraelem, jak i Iranem, a także z wybranymi monarchiami sunnickimi Zatoki Perskiej. Taka zdolność do równoczesnego dialogu ze skonfliktowanymi aktorami zwiększała jej elastyczność operacyjną oraz potencjał mediacyjny, czyniąc z niej aktora zdolnego do wpływania na przebieg lokalnych konfliktów. Jednym z najistotniejszych kanałów tego wpływu było pogłębiające się partnerstwo z Iranem, oparte na wspólnym interesie utrzymania reżimu syryjskiego, przeciwdziałania amerykańskiej dominacji oraz wspólnej konfrontacji z Izraelem. Współpraca Moskwy z Teheranem obejmowała transfery technologii wojskowych, koordynację działań operacyjnych oraz wsparcie logistyczne, co przełożyło się na zwiększenie zdolności projekcji siły przez aktorów powiązanych z Iranem. W efekcie podważona została równowaga militarna Izraela, choć Rosja formalnie deklarowała neutralność w konflikcie izraelsko-palestyńskim³².

Chiny, w przeciwieństwie do Rosji i Stanów Zjednoczonych, realizowały na Bliskim Wschodzie strategię opartą nie na sile militarnej, lecz na wykorzystaniu instrumentów ekonomicznych i dyplomatycznych. Rezygnując z angażowania się w regionalne konflikty zbrojne oraz unikając jednoznacznego opowiedzenia się po którejkolwiek ze stron, Pekin budował swą obecność przez sieć powiązań gospodarczych, tj. inwestycje infrastrukturalne, kredyty rozwojowe, długoterminowe umowy energetyczne oraz rozwój szlaków handlowych w ramach swojego flagowego projektu geostrategicznego, jakim jest „Inicjatywa Pasa i Szlaku”. Bliski Wschód, jako kluczowy węzeł tej infrastruktury, zyskał szczególne znaczenie w kalkulacjach strategicznych Chin. Chińskie inwestycje obejmowały zarówno infrastrukturę portową i logistyczną w Izraelu, jak i kluczowe sektory energetyczne w Iranie, Arabii

³² J. Kardaś, *Bliski Wschód w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej w okresie czwartej kadencji prezydenckiej Władimira Putina*, Grupa Wydawnicza FNCE, Poznań 2024, *passim*; A. Borshchevskaya, *Putin's War in Syria: Russian Foreign Policy and the Price of America's Absence*, I.B. Tauris, London 2021, *passim*; M. Yahya, M. Hage Ali, *Russia's Balancing Act in the Levant*, Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center (Carnegie Endowment for International Peace), September 2024, <https://carnegieendowment.org/research/2024/09/russia-middle-east-levant?lang=en> (dostęp: 21.03.2025).

Saudyjskiej, Zjednoczonych Emiratach Arabskich czy Egipcie. Choć Chiny długo pozostawały na marginesie spraw stricte politycznych, ich dyplomacja podlegała stopniowej ewolucji – od deklaratywnej neutralności ku ostrożnej, lecz coraz bardziej wyrazistej, aktywności. Punktem kulminacyjnym tej zmiany było doprowadzenie – w marcu 2023 roku – do normalizacji stosunków dyplomatycznych między Iranem a Arabią Saudyjską³³. Ponadto, choć Chiny nie zajęły jednoznacznego stanowiska wobec konfliktu izraelsko-palestyńskiego, ich rosnąca obecność w regionie MENA podważała monopol polityczno-dyplomatyczny Waszyngtonu, tworząc warunki dla stopniowego kształtowania się wielobiegunowego układu patronatów, choć wciąż z dominacją USA³⁴.

W tym transformującym się układzie sił – ze Stanami Zjednoczonymi przesuwającymi strategiczny punkt ciężkości w kierunku Indo-Pacyfiku, Rosją próbującą rekonstruować swoje wpływy (co zostało ograniczone m.in. przez długofalowe skutki wojny w Ukrainie i erozję reżimu al-Asada) i Chinami rozbudowującymi sieć ekonomiczno-dyplomatycznych zależności – konflikt izraelsko-palestyński utracił status kwestii centralnej w agendzie bezpieczeństwa, w związku z czym dotychczasowe rozwiązania instytucjonalne, działające na rzecz pojednania izraelsko-palestyńskiego, przede wszystkim Kwartet Bliskowschodni (USA, UE, Rosja, ONZ), ulegały stopniowej dezintegracji.

³³ Szerzej nt. polityki Iranu i Arabii Saudyjskiej na Bliskim Wschodzie po Arabskiej Wiośnie zob. P. Osiewicz, *Polityka Iranu wobec Bliskiego Wschodu po 2010 roku*, Grupa Wydawnicza FNCE, Poznań 2023; M. Styszynski, *Priorytety polityki zagranicznej Królestwa Arabii Saudyjskiej w latach 2011–2023*, Grupa Wydawnicza FNCE, Poznań 2024.

³⁴ Szerzej nt. polityki Chin wobec Bliskiego Wschodu zob. R. Wiśniewski, *Polityka Chińskiej Republiki Ludowej wobec Bliskiego Wschodu: Determinanty, ewolucja i konsekwencje dla regionu*, Grupa Wydawnicza FNCE, Poznań 2023; J.M. Dorsey, *China and the Middle East: Venturing into the Maelstrom*, Palgrave Macmillan, Cham 2019; C. Zhang, *China's Changing Role in the Middle East: Filling a Power Vacuum?*, Routledge, Abingdon–New York 2024, *passim*; J. Fulton, *China's Changing Role in the Middle East*, Atlantic Council, June 2019, www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2019/06/Chinas_Changing_Role_in_the_Middle_East.pdf (dostęp: 20.03.2025).

Moskwa, zamiast pełnić rolę balansującego uczestnika procesu pokojowego, coraz wyraźniej orientowała się na wspieranie osi Teheran–Hezbollah–Damaszek, wchodząc w trwałe sojusze z aktorami antyizraelskimi i destabilizując dotychczasowy układ sił. Chiny konsekwentnie realizowały politykę niezaangażowania oraz dywersyfikacji, unikając formalnych zobowiązań i skupiając się na utrzymaniu równych relacji z wszystkimi stronami – od Izraela po Autonomię Palestyńską. Z kolei Unia Europejska, choć nominalnie zaangażowana, nie posiadała ani jednolitego stanowiska politycznego, ani realnej siły przetargowej, co redukowało jej wpływ do symbolicznego odtwarzania narracji nt. rozwiązania dwupaństwowego, pozbawionej rzeczywistej zdolności implementacyjnej³⁵.

Chaotyczna niejednobiegunowość i fragmentacja konfliktu

Po 2022 roku system międzynarodowy wkroczył w nową fazę, którą można określić mianem chaotycznej niejednobiegunowości. Doszło wówczas bowiem do inwazji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, co było punktem zwrotnym nie tylko dla Europy, ale i całego systemu międzynarodowego. Z punktu widzenia Bliskiego Wschodu inwazja ta pociągnęła za sobą szereg istotnych konsekwencji. Oznaczała, po pierwsze, głębokie zaangażowanie zasobów i uwagi politycznej Zachodu, tj. Stanów Zjednoczonych oraz Unii Europejskiej, w konflikt rosyjsko-ukraiński, co siłą rzeczy oznaczało relatywne zmniejszenie zainteresowania innymi regionami, w tym Bliskim Wschodem. Po drugie wywołała znaczące napięcia w relacjach z krajami Globalnego Południa – wiele państw arabskich odmówiło jednoznacznego potępienia Rosji lub zastosowania sankcji, co spotkało się z rosnącą irytacją w Waszyngtonie. Po trzecie zwiększyła zależność Zachodu od

³⁵ R. Wiśniewski, *Polityka Chińskiej Republiki Ludowej...*, *op. cit.*; M. Kronenig, *The Return of Great Power Rivalry...*, *op. cit.*; S.M. Walt, *The End of Hubris and the New Age of American Restraint*, „Foreign Affairs”, May/June 2019, www.foreignaffairs.com/united-states/end-hubris (dostęp: 24.03.2025); szerzej nt. bliskowschodniej polityki UE wobec regionu MENA zob. F. Kaczmarek, *Polityka UE wobec Bliskiego Wschodu*, Grupa Wydawnicza FNCE, Poznań 2023.

surowców energetycznych z regionu MENA, wzmacniając pozycję państw takich jak Arabia Saudyjska, Katar czy Zjednoczone Emiraty Arabskie, które zaczęły wykorzystywać ten fakt dla uzyskania większej autonomii strategicznej³⁶.

Odpowiedź USA na ewolucję systemu międzynarodowego w kierunku chaotycznej niejednorodności była zgodna z logiką *offshore balancing* – podejścia zakładającego ograniczenie bezpośredniego zaangażowania militarnego na rzecz wspierania regionalnych sojuszników, którzy przejmują odpowiedzialność za utrzymanie równowagi sił w swoich obszarach. W tym zmieniającym się kontekście Izrael zyskał znaczną autonomię operacyjną i dyplomatyczną. Przede wszystkim dzięki porozumieniom abrahamowym z 2020 roku, które znormalizowały relacje z Zjednoczonymi Emiratami Arabskimi, Bahrajnem oraz Marokiem, państwo żydowskie zdołało zbudować nową architekturę regionalnych powiązań – opartą na wspólnym postrzeganiu Iranu jako zagrożenia. Relacje te przybrały postać realnej współpracy wojskowej, technologicznej i wywiadowczej, której celem było budowanie wspólnego frontu w zakresie odstraszenia Teheranu. Z punktu widzenia Waszyngtonu partnerstwo izraelsko-arabskie zostało potraktowane jako istotny komponent regionalnego systemu bezpieczeństwa, zdolny do absorbowania napięć i ograniczania wpływów Iranu bez konieczności nadmiernego zaangażowania sił amerykańskich. W konsekwencji polityka wobec Palestyńczyków została zepchnięta na peryferie agendy dyplomatycznej. Naciski na Izrael w kwestiach procesu pokojowego czy

³⁶ *The Impact of Russia's Invasion of Ukraine on the Middle East and North Africa*, Statement, International Crisis Group, 14 Mar 2022, www.crisis-group.org/middle-east-north-africa/impact-russias-invasion-ukraine-middle-east-and-north-africa (dostęp: 24.03.2025); L. Zhongmin, Sh. Meng, *The Russia-Ukraine Conflict and the Changing Geopolitical Landscape in the Middle East*, „China International Strategy Review” 2023, vol. 5, s. 99–112; J. Mankoff, *The Middle East and the Ukraine War: Between Fear and Opportunity*, „Middle East Policy” 2024, vol. 31, no. 2, s. 47–66; S. Li-Chen, *Impact of the Russo-Ukrainian War on Energy Flows from the Arab Gulf States*, Middle East Institute Policy Analysis, 11 Feb 2025, www.mei.edu/publications/impact-russo-ukrainian-war-energy-flows-arab-gulf-states (dostęp: 25.03.2025).

przestrzegania zobowiązań z przeszłości ustąpiły miejsca pragmatyzmowi równowagi – kluczowe było powstrzymanie Iranu, nie zaś forsowanie trudnych i politycznie kosztownych kompromisów w sprawie państwowości palestyńskiej³⁷.

W realiach coraz bardziej zdecentralizowanego ładu międzynarodowego oraz rosnącej erozji hegemonii USA frakcje palestyńskie zaczęły coraz wyraźniej lokować swoje nadzieje w innych zewnętrznych patronach, dostosowując się do układów siły, dostępności zasobów oraz własnych orientacji ideologicznych. Fatah oraz Autonomia Palestyńska kontynuowały więc strategię dyplomatyczną, opierając się na relacjach z Egiptem, Jordanią, Arabią Saudyjską i podmiotami zachodnimi, zwłaszcza Unią Europejską i Stanami Zjednoczonymi. Hamas z kolei coraz ściślej wiązał swoją strategię przetrwania z osią Teheran–Doha–Ankara, traktując Iran jako gwaranta militarnej zdolności odstraszania, a Katar (oraz niekiedy Turcję) jako główne źródło wsparcia finansowego bądź dyplomatycznego. Taka geopolityczna dywersyfikacja, jakkolwiek może zwiększać pole manewru, w praktyce przekłada się jednak na trwałą dezintegrację polityczną, gdyż uniemożliwia wyłonienie jednolitego przywództwa zdolnego do reprezentowania narodu palestyńskiego w jakiegokolwiek spójnej formule negocjacyjnej. W praktyce prowadzi to do chronicznego paraliżu decyzyjnego i strukturalnej niemocy – żadna z palestyńskich instytucji nie dysponuje bowiem wystarczającą legitymizacją ani zasobami, aby

³⁷ B.R. Posen, *Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy*, Cornell University Press, Ithaca 2015, *passim*; S.G. Brooks, W.C. Wohlforth, *The Rise and Fall of the Great Powers in the Twenty-first Century: China's Rise and the Fate of America's Global Position*, „International Security” 2016, vol. 40, no. 3, s. 7–53; S.M. Walt, *The End of Hubris...*, *op. cit.*; S. Vakil, N. Quilliam, *The Abraham Accords and Israel–UAE Normalization*, Chatham House, London 2023, www.chathamhouse.org/sites/default/files/2023-04/2023-03-28-abraham-accords-israel-uae-normalization-vakil-quilliam-1.pdf (dostęp: 27.03.2025); S. Culbertson, H.J. Shatz, S. Stewart, *Renewing U.S. Security Policy in the Middle East*, RAND Corporation, Santa Monica 2022, www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RRA900/RRA904-1/RAND_RRA904-1.pdf (dostęp: 27.03.2025); J. Mearsheimer, S.M. Walt, *The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy*, „Foreign Affairs” 2016, vol. 95, no. 4, s. 70–83.

narzucić wspólną agendę lub skutecznie zainicjować rewitalizację procesu politycznego, którego skutkiem byłoby zjednoczenie zwaśnionych frakcji. Warto nadmienić, iż z perspektywy Izraela jest to sytuacja strategicznie korzystna, ponieważ fragmentaryzacja po stronie przeciwnika eliminuje ryzyko jednolitej reakcji politycznej lub militarnej, umożliwia dalszą realizację polityki faktów dokonanych, a jednocześnie pozwala podtrzymywać narrację o braku wiarygodnego partnera do rozmów³⁸.

5. Rola mediów i opinii publicznej

Konflikt izraelsko-palestyński, jakkolwiek nadal rozgrywa się głównie na poziomie politycznym i militarnym, coraz częściej toczy się również w wymiarze percepcyjnym, a mianowicie w przestrzeni symboli, narracji i emocji kształtowanych w czasie rzeczywistym przez środowisko medialne. Tradycyjne media o dużym zasięgu, np. CNN, BBC czy Al-Dżazira, nadal odgrywają istotną rolę w kształtowaniu dominujących ram interpretacyjnych. Zgodnie z koncepcją framingu, to nie same fakty, lecz sposób ich przedstawienia determinuje odbiór społeczny określonych wydarzeń³⁹. W przypadku omawianego konfliktu media zachodnie często stosują (a przynajmniej długo stosowały) ramę symetryczną, co – mimo pozorowanej bezstronności – prowadzi do zatarcia różnic w zakresie asymetrii siły czy odpowiedzialności. Z kolei Al-Dżazira przyjmuje ramę dekolonizacyjną, ukazując Izrael jako mocarstwo osadnicze, a Palestyńczyków jako lud walczący o wyzwolenie. Niektóre media izraelskie, np. „Jerusalem Post”, wzmacniają z kolei narracje obronne, akcentując konieczność

³⁸ I.J. Bickerton, C.L. Klausner, *A History of the Arab-Israeli Conflict*, Routledge, London–New York 2018, s. 421–509; T. Baconi, *Hamas Contained...*, *op. cit.*, s. 133–170.

³⁹ G. Wolfsfeld, *Media and the Path to Peace*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, *passim*; A. Abid, M. Khan, M. Riaz, *Examining The Framing Of The Israel-Palestine Conflict: A Textual Analysis Of International Media News Coverage*, „Migration Letters” 2024, vol. 21, no. S11, s. 1212–1223.

działań militarnych oraz demonizując Hamas jako egzystencjalne zagrożenie (istotny wyjątek stanowi tutaj krytyczny wobec rządu Netanjahu „Haaretz”). W drugiej dekadzie XXI wieku znaczenia nabrały również media społecznościowe, tj. X (dawny Twitter), TikTok, Instagram czy Facebook, w których dominują obrazy o silnym ładunku emocjonalnym, albowiem bardzo często pojawiają się na nich treści amatorskie (często są to treści wizualne – również brutalne, niekiedy zmanipulowane). Ich moc oddziaływania nie tkwi w wiarygodności czy rzetelności przekazu, lecz w zdolności do generowania afektywnych reakcji, tj. empatii, gniewu i oburzenia. Algorytmy rekomendacyjne promują przy tym treści kontrowersyjne i spektakularne, tworząc swoiste „bańki”, w związku z czym odbiorcy funkcjonują w równoległych rzeczywistościach informacyjnych, wzmacniając spolaryzowane postawy i moralną pewność słuszności własnej strony⁴⁰.

W tej medialnej rzeczywistości konflikt staje się wojną narracyjną, w której zwycięstwo mierzy się nie w zdobytych pozycjach, lecz w globalnym zasięgu i uznaniu moralnym. W związku z tym Izrael rozwija profesjonalne zaplecze komunikacyjne – od

⁴⁰ A. Abid, M. Khan, M. Riaz, *Examining The Framing Of The Israel-Palestine Conflict...*, *op. cit.*, s. 1212–1223; F. Shahzad, T.A. Qazi, R. Shehzad, *Framing of Israel and Palestine Conflict in RT news, Al-Jazeera, CNN & BBC News*, „Global Digital & Print Media Review” 2023, vol. 6, no. 2, s. 1–14; D. Hartmann, S.M. Wang, L. Pohlmann, B. Berendt, *A systematic review of echo chamber research: comparative analysis of conceptualizations, operationalizations, and varying outcomes*, „Journal of Computational Social Science” 2025, vol. 8, s. 52; A. Warshagha, P.S. Ang, C. Huan, *Comparative Framing of the Palestinian-Israeli Conflict in Newspapers: An Analysis of Affect*, „GEMA Online Journal of Language Studies” August 2024, vol. 24, no. 3, s. 112–130; L. Barkho, *News from the BBC, CNN and Al-Jazeera: How the Three Broadcasters Cover the Middle East*, Hampton Press, New York 2011, *passim*; T. Ashuri, *The Arab-Israeli Conflict in the Media: Producing Shared Memory and National Identity in the Global Television Era*, I.B. Tauris, London 2010, *passim*; G. Wolfsfeld, E. Segev, T. Sheaffer, *Social Media and the Arab Spring: Politics Comes First*, „The International Journal of Press/Politics” 2013, vol. 18, no. 2, s. 115–137; T. Zeitzoff, *How Social Media Is Changing Conflict*, „The Journal of Conflict Resolution” October 2017, vol. 61, no. 9, s. 1970–1991.

rzeczników armii, przez ministerstwa i ambasady, po think-tanki oraz organizacje diasporalne (jak AIPAC, American Israel Public Affairs Committee)⁴¹, które budują spójny przekaz legitymizujący politykę państwa. Służby prasowe, analizy strategiczne, briefingi dla zagranicznych dziennikarzy, „przecieki” tajnych informacji wojskowych i wywiadowczych, a nawet seriale telewizyjne (np. *Fauda*) czy podręczniki szkolne – wszystko to służy utrzymaniu dominacji w obiegu informacyjnym oraz działaniu indoktrynacyjnemu w zakresie podtrzymywania pożądanej narracji. Palestyńczycy, pozbawieni instytucjonalnego zaplecza, inwestują z kolei w oddolną produkcję treści, aktywizm cyfrowy i mobilizację emocjonalną. Ich strategia nie opiera się na symetrii sił (która nie istnieje), lecz na asymetrii moralnej, tj. pokazaniu rzeczywistości oczami ofiary, a przez to mobilizacji opinii publicznej wokół idei sprawiedliwości, dekolonizacji oraz praw człowieka. Ostatecznie wojna narracyjna nie jest już dodatkiem do działań militarnych, lecz stała się ich integralną częścią. To ona decyduje bowiem, które ofiary zostaną zauważone tudzież jakie wydarzenia trafią na czołówki gazet, a które znikną w szumie informacyjnym. W tym sensie współczesny konflikt izraelsko-palestyński (podobnie jak inne konflikty XXI wieku) jest nie tylko starciem o ziemię, lecz także sporem o znaczenie, uznanie i prawo do opowiadania świata własnej historii⁴².

Poddana tego typu zabiegom opinia publiczna w Izraelu pozostaje silnie spolaryzowana. Podział przebiega między centrolewicą, skłoną do kompromisu terytorialnego, a prawicą, która traktuje całą ziemię między Jordanem a Morzem Śródziemnym

⁴¹ American Israel Public Affairs Committee – amerykańska organizacja lobbystyczna zajmująca się promowaniem i wzmacnianiem relacji między Izraelem a Stanami Zjednoczonymi.

⁴² R.L. Stein, A. Kuntsman, *Digital Militarism: Israel's Occupation in the Social Media Age*, Stanford University Press, Stanford 2015, *passim*; J.J. Mearsheimer, S.M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2008, *passim*; D. Bar-Tal, *Intractable Conflicts: Socio-Psychological Foundations and Dynamics*, Cambridge University Press, Cambridge 2013, s. 262–270; Palestinian Center for Policy and Survey Research, *The Palestine/Israel Pulse, a Joint Poll*, 2022, <https://pcpsr.org/en/node/930> (dostęp: 7.04.2025).

jako niepodzielne dziedzictwo narodu żydowskiego. Jednak w momentach eskalacji podziały te ustępują miejsca dominującej narracji bezpieczeństwa, opartej na przekonaniu o permanentnym zagrożeniu egzystencjalnym. W tej logice Hamas przedstawiany jest jako nienawistny aktor irracjonalny, a każda operacja militarna – jako obrona konieczna. Po stronie palestyńskiej, z kolei, zwłaszcza w Strefie Gazy, opinia publiczna funkcjonuje w warunkach chronicznego kryzysu i strachu – bez perspektyw oraz z silnym poczuciem bezsilności. W takich okolicznościach opór – także zbrojny – traktowany jest jako jedyna forma sprawczości. Narracja heroiczna – oparta na micie męczeństwa oraz obrony Al-Aksy – zyskuje więc społeczny rezonans nie dlatego, że dominuje religijny ekstremizm, lecz dlatego że nie ma alternatywy dla biernego wyczekiwania.

IV. WYBRANI UCZESTNICY STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH ORAZ ICH ROLA W KONFLIKCIE IZRAELSKO-PALESTYŃSKIM

Wyjątkowość konfliktu izraelsko-palestyńskiego polega na jego ciągłym oddziaływaniu nie tylko na Bliski Wschód, ale i na cały świat. W konsekwencji, praktycznie od samego początku, konflikt izraelsko-palestyński nie był jedynie lokalnym sporem, lecz przestrzenią intensywnego zaangażowania licznych aktorów międzynarodowych. Aktorzy międzynarodowi – państwa, organizacje międzynarodowe, organizacje pozarządowe, a nawet instytucje religijne – odgrywają w tym konflikcie zróżnicowane role: od mediacji pokojowych, przez wsparcie finansowe i militarne, aż po działania humanitarne i dyplomatyczne. Ich zaangażowanie może przyczynić się zarówno do stabilizacji regionu, jak i jego dalszej destabilizacji, w zależności od intencji, metod działania i skuteczności polityki. Decyzje aktorów zewnętrznych wpływały zarówno na eskalację przemocy, jak i na próby pokojowego rozwiązania konfliktu. Zrozumienie roli aktorów międzynarodowych jest

kluczowe nie tylko z perspektywy badaczy stosunków międzynarodowych czy polityków, lecz także dla opinii publicznej, która przez media uczestniczy w globalnej narracji o konflikcie izraelsko-palestyńskim.

1. Mocarstwa światowe

USA

Od czasu II wojny światowej – a zwłaszcza po utworzeniu Izraela w 1948 roku – region ten pozostaje głównym obszarem zainteresowania amerykańskiej polityki zagranicznej¹. Kluczowe interesy USA na Bliskim Wschodzie obejmują bezpieczeństwo energetyczne, wsparcie dla Izraela, zwalczanie terroryzmu, nierozprzeżstrzenianie broni masowego rażenia, stabilność regionalną, promowanie demokracji i praw człowieka oraz powstrzymywanie rywalizujących mocarstw. Wszystkie te interesy są wzajemnie powiązane, co sprawia, że polityka USA w regionie jest skomplikowana i często pełna sprzeczności.

Bliski Wschód posiada jedne z największych na świecie rezerw ropy naftowej i gazu ziemnego, dlatego od dziesięcioleci USA dążą do zapewnienia swobodnego przepływu zasobów energetycznych z regionu na światowe rynki, co jest kluczowe zarówno dla amerykańskiej, jak i globalnej stabilności gospodarczej. Mimo że w ostatnich latach USA stały się bardziej niezależne energetycznie, to w kontekście rosnącej rywalizacji z Chinami i Rosją Bliski Wschód nadal odgrywa kluczową rolę jako strategiczny hub surowcowy².

¹ O uwarunkowaniach polityki USA na Bliskim Wschodzie w pierwszej połowie XX wieku zob. J.A. Dunowo, *American Interests and Polickie in the Middle East 1900–1939*, The University of Minnesota Press, Minneapolis 1963.

² Na ten temat zob. D. Yergin, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power*, Simon & Schuster, New York 1991; T. Boersma, C. Johnson, *U.S. Energy Diplomacy*, Center on Global Energy Policy, Feb 2018, energypolicy.columbia.edu (dostęp: 7.04.2025); S. Vakulenko, *Russia's*

Po atakach z 11 września 2001 roku walka z terroryzmem stała się priorytetem USA. Stany Zjednoczone prowadziły i prowadzą operacje wojskowe i wywiadowcze w całym regionie w celu zwalczania Al-Kaidy, ISIS, Hezbollahu i innych grup ekstremistycznych. Objęły one zarówno bezpośrednie zaangażowanie militarne (wojna w Zatoce Perskiej w 1991 roku, inwazja na Irak w 2003 roku), jak i wsparcie dla sił bezpieczeństwa państw partnerskich. Intensywne działania antyterrorystyczne przyczyniły się do osłabienia wielu organizacji ekstremistycznych, ale jednocześnie spowodowały destabilizację niektórych państw, takich jak Irak czy Libia³. Interwencje wojskowe USA doprowadziły do zmiany reżimów, ale także do rozpadu struktur władzy, co przyczyniło się do wzrostu ekstremizmu⁴.

Great Energy Game in the Middle East, Carnegie Endowment for International Peace, 12 Nov 2024, <https://carnegieendowment.org/research/2024/11/russias-great-energy-game-in-the-middle-east?lang=en> (dostęp: 7.04.2025); Y. Sun, *Forecasting China's strategy in the Middle East over the next four years*, Brookings Institution, 15 Jan 2025, brookings.edu (dostęp: 7.04.2025).

³ Kompleksową analizę „wojny z terroryzmem” prowadzonej przez USA, ze szczególnym uwzględnieniem operacji przeciwko Al-Kaidzie, zawiera praca: P.L. Bergen, *The Longest War: The Enduring Conflict between America and Al-Qaeda*, Free Press, New York 2011. Analizę struktur, taktyki ideologii ISIS oraz propozycje amerykańskiej strategii ich zwalczania zawiera z kolei praca: M. Nance, *Defeating ISIS: Who They Are, How They Fight, What They Believe*, Skyhorse Publishing, New York 2016. Przegląd polityki USA wobec państw Bliskiego Wschodu wspierających terroryzm po 11 września zawiera praca: M. Levitt, *Targeting Terror: U.S. Policy Toward Middle Eastern State Sponsors and Terrorist Organizations, Post-September 11*, Washington Institute for Near East Policy, Washington 2002. Na temat samego zjawiska terroryzmu w świecie islamu zob. R. English, *Does Counter-Terrorism Work?*, Oxford University Press, Oxford 2024. Jej autor analizuje skuteczność działań antyterrorystycznych z uwzględnieniem konfliktów w Iraku i Afganistanie oraz ich konsekwencji.

⁴ Por. J.E. Smith, *George Bush's War*, Henry Holt, New York 1992; M. Sifry, C. Cerf, *The Gulf War Reader*, Random House, New York 1991. O tym, że wojna z Saddamem Husajnem o Kuwejt pobudziła radykalny islamizm, piszą autorzy rozdziałów w pracy: *Radical Islam and International Security, Challenges and responses*, eds. H. Frisch, E. Inbar,

USA stara się zapobiegać rozprzestrzenianiu broni jądrowej i innych rodzajów broni masowego rażenia, koncentrując się szczególnie na Iranie. Waszyngton przewodził takim międzynarodowym działaniom na rzecz ograniczenia irańskiego programu nuklearnego, jak Wspólny Kompleksowy Plan Działania (Joint Comprehensive Plan of Action). Jednocześnie USA sprzeciwiały się innym regionalnym programom rozwoju zaawansowanych rakiet lub broni jądrowej. Polityka USA w tej kwestii ma na celu utrzymanie równowagi sił w regionie i zapobieganie wyścigowi zbrojeń nuklearnych⁵.

USA dąży do zapobiegania upadkowi państw, zmniejszania konfliktów wewnętrznych i zarządzania rywalizacjami, np. między Arabią Saudyjską a Iranem. Przykładowo Waszyngton finansuje program „Iraq Economic Stabilization and Recovery” (2020–2025), mający na celu odbudowę infrastruktury krytycznej, wsparcie dla sektora energetycznego oraz programy dla małych i średnich przedsiębiorstw w Iraku. W ramach programu pomocowego „Syrian Humanitarian Assistance Response”. Plan władze amerykańskie przekazały po 2011 roku ponad 18 mld dolarów na pomoc humanitarną, w tym na schronienie dla uchodźców i wsparcie żywnościowe. USA odegrały rolę mediatora

Routledge, London–New York 2008; zob. także: A.B. Arwan, *The Secret History of Al-Qa’ida*, Abacus, London 2006, s. 37–38; o deklaracji ibn Ladina o dżihadzie przeciwko Amerykanom, którzy okupują Ziemię Świętych Miejs, pisze m.in. S. Lacroix, *Awakening Islam. The Politics of Religious Dissent in Contemporary Saudi Arabia*, trans. G. Holoch, Harvard University Press, Cambridge, MA–London 2011, s. 199–200.

⁵ S. Hurst, *The United States and the Iranian Nuclear Programme: A Critical History*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2018. Książka ta zawiera kompleksową analizę polityki USA wobec irańskiego programu nuklearnego od lat 50. XX wieku do podpisania JCPOA w 2015 roku. Richard Nephew, były amerykański negocjator sankcji wobec Iranu przedstawia w książce *The Art of Sanctions: A View from the Field*, Columbia University Press, New York 2017, mechanizmy projektowania sankcji i ich wdrażania w kontekście programu nuklearnego. Michael Singh w pracy *The Case for Zero Enrichment in Iran*, The Washington Institute for Near East Policy, Washington 2014, analizuje argumenty za całkowitym zakazem wzbogacania uranu przez Iran jako środka zapobiegającego proliferacji.

w negocjacjach pomiędzy rządem Jemenu a rebeliantami Huti, co doprowadziło do zawarcia porozumienia w sprawie zawieszenia broni w porcie Al-Hudajda w 2018 roku. USA postrzegają niestabilność w regionie jako zagrożenie dla globalnych rynków energetycznych, migracji oraz wzrostu terroryzmu⁶.

Choć niekonsekwentnie, to USA promowały jednak demokrację, prawa człowieka i reformy polityczne, zwłaszcza podczas wydarzeń takich jak Arabska Wiosna. Kwestie wartości często kolidowały z innymi celami strategicznymi, co prowadziło do podejścia działań odbieranych jako dysonans poznawczy. Przykładowo, podczas gdy Waszyngton wspierał demokratyczne ruchy w Egipcie i Tunezji, jednocześnie utrzymywał relacje z autorytarnymi reżimami w Arabii Saudyjskiej i Zjednoczonych Emiratach Arabskich⁷.

USA stara się ograniczyć wpływy rywalizujących mocarstw – zwłaszcza Rosji i Chin – w regionie. Historycznie – podczas zimnej wojny USA starały się ograniczyć wpływy ZSRR na Bliskim Wschodzie, nawiązując relacje partnerskie z kluczowymi państwami arabskimi, takimi jak Arabia Saudyjska, Egipt i Jordania.

⁶ U.S. Relations with Iraq: Country Assistance Overview, U.S. Department of State, <https://2021-2025.state.gov/u-s-relations-with-iraq> (dostęp: 15.05.2025); U.S. Department of State, „Continuing the National Emergency with Respect to the Stabilization of Iraq”, Federal Register, 90 FR 20559, www.govinfo.gov/app/details/FR-2025-05-14/2025-08786 (dostęp: 14.05.2025); D. Rayes, *The foreign aid freeze poses risks to US interests in Syria*, „Atlantic Council”, 31 Jan 2025, www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/the-foreign-aid-freeze-poses-risks-to-us-interests-in-syria (dostęp: 12.06.2025); A. El Yaakoubi, J. Sennero, *Yemen's Warring Parties Agree to Ceasefire in Hodeidah and U.N. Role*, „Reuters”, 13 Dec 2018, https://consent.yahoo.com/v2/collectConsent?sessionId=3_cc-session_6226a295-724e-45be-95cc-3bd7dbb9f3bb (dostęp: 12.06.2025). O postrzeganiu przez USA niestabilności regionu jako zagrożeniu dla rynków energetycznych i globalnego bezpieczeństwa pisze: F.G. Gause III, *The International Relations...*, *op. cit.*

⁷ Por. J. Brownlee, T. Masoud, A. Reynolds, *The Arab Spring: Pathways of Repression and Reform*, Oxford University Press, Oxford 2015; G.M. Selim, *The United States and the Arab Spring: The Dynamics of Political Engineering*, „Arab Studies Quarterly Summer” 2013, s. 255–272; M. Lynch, *The Arab Uprising...*, *op. cit.*

Stany Zjednoczone odegrały kluczową rolę w negocjacjach pokojowych, np. w porozumieniach z Camp David z 1978 roku między Egiptem a Izraelem oraz porozumieniach z Oslo w latach 90.⁸ Obecnie USA oddziałują na region militarnie przez utrzymywanie baz wojskowych, politycznie przez sojusze z państwami regionu oraz gospodarczo przez obecność kapitału amerykańskiego w regionie. Oddziaływanie to ma na celu zapobiec wypełnieniu strategicznych luk przez inne globalne potęgi. Zwiększenie obecności chińskich inwestycji oraz rosyjskich działań wojskowych w Syrii stanowi wyzwanie dla amerykańskiej polityki i wymaga podejmowania działań przeciwdziałających dalszemu rozprzestrzenianiu wpływów tych państw⁹.

USA utrzymuje silny i trwały sojusz z Izraelem, oparty na wspólnych wartościach demokratycznych, interesach strategicznych i więziach politycznych. Waszyngton udziela Izraelowi pomocy wojskowej, wsparcia dyplomatycznego oraz gwarancji bezpieczeństwa, aby zapewnić przetrwanie i bezpieczeństwo tego państwa w regionie¹⁰. Wsparcie to obejmuje także zaawansowaną

⁸ *Trilateral Statement on the Middle East Peace Summit at Camp David*, U.S. Department of State Archives, 25 Jul 2000, <https://2001-2009.state.gov/p/nea/rls/22698.htm> (dostęp: 12.07.2018); *Camp David Projection, July 2000*, Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs, 11 Jan 2012, https://web.archive.org/web/20120111230312/http://www.passia.org/publications/bookmaps/page2.htm#_ednref5 (dostęp: 12.07.2018); J. Pressman, *Vision in Collision, What Happened at Camp David and Taba?* „International Security”, Fall 2003, vol. 28, no. 2, s. 5–43; B. Morris, *Camp David and After: An Exchange (1. An Interview with Ehud Barak)*, „The New York Review of Books”, 13 Jun 2002, www.nybooks.com/articles/2002/06/13/camp-david-and-after-an-exchange-1-an-interview-wi (dostęp: 13.07.2018).

⁹ *Russia in the Middle East: National Security Challenges for the United States and Israel in the Biden Era*, Wilson Center, 2021, <https://www.wilson-center.org/publication/report-russia-middle-east-national-security-challenges-united-states-and-israel-biden> (dostęp: 13.06.2025); Y. Sun, *China Wants to Weaken, Not Replace, the U.S. in the Middle East*, „Foreign Policy”, March 2024, <https://foreignpolicy.com/2024/02/29/china-middle-east-united-states-regional-hegemon-war> (dostęp: 13.06.2025).

¹⁰ Literatura na temat stosunków amerykańsko-izraelskich jest bardzo bogata. Wybrane pozycje: F.W. Brecher, *Reluctant Ally: United States Foreign Policy toward the Jews from Wilson to Roosevelt*, Praeger,

współpracę wywiadowczą, transfer technologii wojskowej oraz wspólne ćwiczenia militarne, które mają na celu wzmocnienie izraelskiej obronności¹¹. Choć USA pozycjonuje się jako promotor pokoju w regionie, jego jednoznaczne poparcie dla Izraela często spotyka się z krytyką ze strony krajów arabskich i muzułmańskich, co przyczynia się do napięć i kształtuje szerszą dynamikę geopolityczną na Bliskim Wschodzie¹².

New York 1991, roz. 1–4; G. Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, Duke University Press, Durham 1990; G.S. Mahler, *Israel After Begin*, Suny Press, Albany 1990; W.B. Quandt, *Peace Process...*, *op. cit.*; H. Kissinger, *Years of Upheaval*, Little Brown, Simon and Schuster, New York 1999; F. Berrigan, W.D. Hartung, *U.S. Military Assistance and Arms Transfer to Israel: U.S. Aid, Companies Fuel Israeli Military*, World Policy Institute, 20 Jul 2006, <https://web.archive.org/web/20060814225820/http://www.worldpolicy.org/projects/arms/reports/israel.lebanon.FINAL2.pdf> (dostęp: 19.02.2019); szczegółowo o pomocy USA dla Izraela pisze: J.M. Sharp, *U.S. Foreign Aid to Israel*, Congressional Research Service, 10 Apr 2018, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33222.pdf> (dostęp: 20.02.2024).

¹¹ O początkach tego sojuszu w czasach prezydenta Harry'ego Trumana zob. M.E. Yapp, *The Near East since the First World War: A History to 1995*, Longman, London–New York 1994, s. 133–135; W. Khalidi, *Palestine Reborn*, I.B. Tauris, London 1992, s. 50; M.J. Cohen, *Truman and Israel*, University of California Press, Berkeley 1990, s. 169–170; J.L. Gelvin, *The Israel-Palestine Conflict: One Hundred Years of War*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 122.

¹² O dostawach broni amerykańskiej dla Izraela zob. S.D. Bailey, *Four Arab-Israeli Wars and the Peace Process*, Macmillan, Houndmills 1990, s. 305, 310, 316–319, 321–322, 415–416. Klasyczne opracowanie o wpływie lobby proizraelskiego na politykę zagraniczną USA to: J.J. Mearsheimer, S.M. Walt, *The Israel Lobby...*, *op. cit.*; praca *International Relations of the Middle East*, ed. L. Fawcett, Oxford University Press, Oxford 2016 ujmuje relacje USA a Bliski Wschód w kontekście globalnym; szczegółową analizę amerykańskiego zaangażowania dyplomatycznego od czasów Nixona po Busha zawiera: W.B. Quandt, *Peace Process...*, *op. cit.* Zob. także: M. Tessler, *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*, Indiana University Press, Bloomington/Indianapolis 2009, która stanowi przekrojową historię konfliktu izraelskiego-palestyńskiego z uwzględnieniem polityki USA. *Trilateral Statement...*, *op. cit.*; *Camp David Projection*; J. Pressman, *Vision in Collision*, *op. cit.*; B. Morris, *Camp David and After...*, *op. cit.*

Stanowisko Stanów Zjednoczonych wobec utworzenia państwa palestyńskiego znacznie ewoluowało na przestrzeni ostatnich ośmiu dekad, kształtowane przez zmieniające się realia międzynarodowe, politykę wewnętrzną i strategiczne sojusze na Bliskim Wschodzie. Stany Zjednoczone, za prezydentury Harry'ego Trumana, poparły rezolucję Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 181 o podziale Palestyny mandatowej na dwa państwa – żydowskie i arabskie – z Jerozolimą jako terytorium o statusie międzynarodowym, kierując się zarówno względami humanitarnymi po Holokauście, jak i rosnącym poparciem dla ruchu syjonistycznego¹³.

Po ogłoszeniu niepodległości Izraela i jego przyjęciu do ONZ w 1949 roku USA szybko uznały państwo żydowskie, lecz nie uznały państwa palestyńskiego, w dużej mierze podporządkowując swoją politykę logice zimnowojennej. W czasie zimnej wojny kwestia palestyńska była często ujmowana w kontekście rywalizacji USA–ZSRR. Amerykanie wspierali monarchie arabskie i Izrael jako zaporę przed wpływami radzieckimi. Choć USA poparły Rezolucję nr 194 ONZ, która uznawała prawo palestyńskich uchodźców do powrotu lub odszkodowania, to nie dążyły aktywnie do utworzenia państwa palestyńskiego¹⁴.

Po wojnie sześciodniowej w 1967 roku, gdy Izrael zajął Zachodni Brzeg, Strefę Gazy i Wschodnią Jerozolimę, USA z jednej strony poparły Rezolucję Rady Bezpieczeństwa ONZ 242 z 1967 roku, wzywającą do wycofania się Izraela z okupowanych terytoriów w zamian za pokój¹⁵, a z drugiej – unikały jednoznacznego poparcia dla suwerenności palestyńskiej. Przełom nastąpił w latach 80., gdy OWP pod przywództwem Jasera Arafata zaczęła się

¹³ *Resolution 181 (II). Future Government of Palestine*, United Nations General Assembly, 29 Nov 1947, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/res181.asp (dostęp: 18.06.2025).

¹⁴ *Resolution 194 (III). Palestine — Progress Report of the United Nations Mediator*, United Nations General Assembly, 11 Dec 1948, www.worldlii.org/int/other/UNGA/toc-P.html (dostęp: 18.06.2025).

¹⁵ *Resolution 242*, United Nations Security Council, 22 Nov 1967; zob. także: J. Pressman, *Explaining the Carter Administration's Israeli–Palestinian Solution*, „Diplomatic History” 2009, vol. 33, no. 4, s. 675–701.

skłaniać się w stronę rozwiązań dyplomatycznych. W 1988 roku OWP ogłosiła powstanie niepodległego państwa palestyńskiego, którego USA nie uznały. Przy czym porozumienia z Oslo z 1993 roku, przy wsparciu USA, były znaczącym krokiem: USA uznały zasadność rozwiązania dwupaństwowego, choć nadal nie uznały państwa palestyńskiego *de iure*¹⁶.

Administracja Clintona aktywnie wspierała proces pokojowy, wspomagała tworzenie Autonomii Palestyńskiej i pośredniczyła w rozmowach pokojowych. Niepowodzenie szczytu w Camp David w 2000 roku i wybuch drugiej intifady poważnie jednak osłabiły nadzieje na trwałe porozumienie. Prezydent George W. Bush jako pierwszy wyraźnie poparł w 2002 roku ideę „suwerennego, demokratycznego, możliwego do utrzymania państwa palestyńskiego”. Poparcie to było jednak uzależnione od reform politycznych Palestyńczyków i gwarancji bezpieczeństwa dla Izraela. Administracja Obamy początkowo podkreślała prawa Palestyńczyków i sprzeciw wobec rozbudowy osiedli żydowskich, ale jej działania ograniczały się do gestów dyplomatycznych. USA wielokrotnie wetowały rezolucje ONZ wspierające palestyńską niepodległość, podkreślając konieczność rozwiązań przez negocjacje¹⁷.

Prezydent Donald Trump zdecydowanie przechylił politykę USA na korzyść Izraela, uznał Jerozolimę za stolicę Izraela, przeniósł tam ambasadę USA i wstrzymał pomoc finansową dla Palestyńczyków i UNRWA. Jego plan „Pokój dla dobrobytu” (Peace to Prosperity) zakładał powstanie ograniczonego i warunkowego państwa palestyńskiego, co zostało odrzucone przez OWP i Autonomię Palestyńską jako niesprawiedliwe¹⁸. Prezydent Joe Biden przywrócił część pomocy humanitarnej i zadeklarował poparcie

¹⁶ W.B. Quandt, *Peace Process...*, *op. cit.*, s. 245–273.

¹⁷ G.W. Bush, *Remarks at the Rose Garden*, The White House Archives, 24 Jun 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/ramadan/islam.html> (dostęp: 18.06.2025); J. Pressman, *United States and the UN on Palestinian Statehood*, „Foreign Policy Analysis” 2014, vol. 10, no. 3, s. 221–236.

¹⁸ N. Thrall, *The Only Language They Understand: Forcing Compromise in Israel and Palestine*, Metropolitan Books, New York 2017, s. 214–220.

dla rozwiązania dwupaństwowego, ale nie cofnął decyzji Trumpa o Jerozolimie i nie podjął nowych inicjatyw pokojowych¹⁹.

Polityka USA wobec uznania państwa palestyńskiego pozostaje bez zmian – Waszyngton nie uznaje niepodległego państwa palestyńskiego i stoi na stanowisku, że państwowość Palestyny powinna być efektem bezpośrednich negocjacji z Izraelem. Stanowisko to stawia Waszyngton w opozycji do ponad 140 państw, które już uznały Palestynę, i spotyka się z krytyką ze strony prawników międzynarodowych i obrońców praw człowieka, którzy twierdzą, że opóźnianie uznania tylko utrwała *status quo*²⁰.

Ostatnie wydarzenia, w tym wojna w Gazie w 2023 roku oraz rosnące poparcie dla państwowości palestyńskiej ze strony krajów takich jak Arabia Saudyjska, zwiększyły presję na USA, by zajęły bardziej stanowcze stanowisko. Jednak wewnętrzne uwarunkowania polityczne – zwłaszcza silne, ponadpartyjne poparcie dla Izraela w Kongresie oraz wpływowe lobby proizraelskie – nadal ograniczają manewrowość administracji.

Unia Europejska

Unia Europejska, jako wspólnota państw członkowskich i globalny aktor polityczno-gospodarczy, odgrywa znaczącą rolę w kontekście konfliktu izraelsko-palestyńskiego. UE występuje w nim jako promotor pokoju, rozwoju oraz poszanowania prawa międzynarodowego. Działania Unii obejmują zarówno aspekty polityczno-dyplomatyczne, jak i ekonomiczne oraz humanitarne. Na forum międzynarodowym UE angażuje się w działania dyplomatyczne i wspiera wszelkie inicjatywy mające na celu wznowienie negocjacji pokojowych. Uczestniczyła również w Kwartecie Bliżschozodnim (obok USA, Rosji i ONZ), który miał na celu koordynację międzynarodowych wysiłków pokojowych.

Jednym z najważniejszych elementów zaangażowania Unii Europejskiej jest wspieranie procesu pokojowego przez

¹⁹ *U.S. Policy on the Middle East Peace Process*, U.S. Department of State, updated 2023.

²⁰ J. Quigley, *The Statehood of Palestine: International Law in the Middle East Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.

promowanie rozwiązania dwupaństwowego. UE wielokrotnie opowiadała się za utworzeniem niepodległego państwa palestyńskiego obok bezpiecznego państwa Izrael, współistniejących w granicach ustalonych w 1967 roku. W tym celu prowadzi własną politykę wobec Bliskiego Wschodu, wyrażoną m.in. w tzw. stanowiskach Rady UE oraz w działaniach Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych²¹.

UE opowiada się za istnieniem dwóch państw – Izraela i Palestyny – funkcjonujących obok siebie w pokoju i bezpieczeństwie, z Jerozolimą jako wspólną stolicą. Stanowisko to jest zakorzenione w prawie międzynarodowym, w tym w rezolucjach Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 242 i 338²². Unia sprzeciwia się jednostronnym działaniom, które podważają ten cel, takim jak rozbudowa izraelskich osiedli, wyburzenia domów palestyńskich oraz zmiany statusu Jerozolimy²³.

Unia promuje prawo międzynarodowe i prawa człowieka w kontekście konfliktu, wzywając obie strony do ich przestrzegania. Jednym z narzędzi wywierania nacisku przez UE jest warunkowanie dalszej współpracy z Izraelem od jego polityki względem Palestyńczyków, należy jednak zaznaczyć, że represje w postaci sankcji należą do rzadkości. Unia podejmuje też działania na rzecz przeciwdziałania radykalizacji, zwłaszcza wśród młodzieży palestyńskiej, przez programy edukacyjne i wymiany akademickie.

W relacjach z Izraelem Unia Europejska przyjęła bardziej zrównoważoną i krytyczną postawę niż Stany Zjednoczone. Pomimo

²¹ R.A. Del Sarto, T. Schumacher, *From EMP to ENP: What's at Stake with the European Neighbourhood Policy towards the Southern Mediterranean?*, „European Foreign Affairs Review” 2005, vol. 10, no. 1, s. 17–38.

²² United Nations Security Council, Resolutions 242 (1967) i 338 (1973); <https://digitallibrary.un.org/record/90717?v=pdf>, <http://unscr.com/en/resolutions/338> (dostęp: 18.06.2025).

²³ *EU Position on the Middle East Peace Process*, European External Action Service (EEAS), www.eeas.europa.eu (dostęp: 18.06.2025); *European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations*, European Commission, 2025, https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/where/middle-east-and-northern-africa/palestine_en (dostęp: 18.06.2025).

bliskich więzi handlowych oraz porozumień stowarzyszeniowych UE regularnie wyraża sprzeciw wobec izraelskiej polityki osadniczej na Zachodnim Brzegu i Wschodniej Jerozolimie, wskazując, że są one niezgodne z prawem międzynarodowym i stanowią przeszkodę w osiągnięciu trwałego pokoju. Terytoria objęte nielegalnymi działaniami osadniczymi są wyłączone z umów dwustronnych, np. z porozumienia o stowarzyszeniu UE–Izrael²⁴.

Po atakach Hamasu z 7 października 2023 roku i następującej operacji wojskowej Izraela w Gazie UE była podzielona. Niektóre państwa (np. Irlandia, Hiszpania, Belgia) zdecydowanie krytykowały naruszenia praw człowieka i wzywały do sankcji, podczas gdy inne (np. Niemcy, Czechy) potwierdzały prawo Izraela do samoobrony²⁵.

W miarę eskalacji izraelskiej ofensywa w Strefie Gazy eskalowała, doprowadzającej do tysięcy ofiar wśród palestyńskiej ludności cywilnej, zniszczenia infrastruktury i katastrofy humanitarnej, stanowisko UE zaczęło się jeszcze bardziej komplikować. Komisja Europejska zwiększyła pomoc humanitarną dla Palestyńczyków, podczas gdy niektóre państwa członkowskie, takie jak Hiszpania, Irlandia czy Belgia, coraz głośniej krytykowały izraelskie działania jako nieproporcjonalne i prowadzące do zbiorowego karania ludności cywilnej. Pod koniec 2023 i na początku 2024 roku pojawiły się głosy w Parlamencie Europejskim wzywające do zawieszenia umowy stowarzyszeniowej UE–Izrael, a niektóre kraje wzywały do niezależnego dochodzenia w sprawie możliwych naruszeń prawa międzynarodowego. Mimo to Unia jako całość nie zdecydowała się na nałożenie

²⁴ *The EU and the Middle East Peace Process*, 2 May 2024, The Diplomatic Service of the European Union, www.eeas.europa.eu/eeas/eu-and-middle-east-peace-process_en (dostęp: 18.06.2025).

²⁵ *Full-scale war in Middle East involving Israel and Iran likely, say most Europeans in poll*, „The Guardian”, 5 Nov 2025, www.theguardian.com/world/2024/nov/05/full-scale-war-in-middle-east-involving-israel-and-iran-likely-say-most-europeans-in-poll (dostęp: 17.06.2025); *EU Divided Over Response to Israeli Human Rights Violations*, „tovima.com”, 24 Jun 2025, www.tovima.com/world/eu-divided-over-response-to-israeli-human-rights-violations (dostęp: 19.06.2025).

sankcji ani formalne potępienie działań izraelskich, co spotkało się z krytyką organizacji praw człowieka²⁶.

Unia działa na rzecz budowy palestyńskich instytucji państwowych i jest największym donatorem Palestyńczyków, udzielając pomocy finansowej i technicznej Autonomii Palestyńskiej oraz organizacjom społeczeństwa obywatelskiego. UE wspiera edukację, reformy w zakresie rządzenia oraz pomoc humanitarną, szczególnie w Strefie Gazy²⁷. Mimo tych działań znamienne jest to, że Unia na poziomie całej organizacji nie uznała państwowości Palestyny, argumentując, że decyzja taka powinna wynikać z negocjacji końcowych. Takie stanowisko jest coraz częściej kwestionowany, szczególnie po 2023 roku²⁸.

Unia Europejska odgrywa rolę istotnego gracza wspierającego rozwiązanie konfliktu izraelsko-palestyńskiego w duchu prawa międzynarodowego i zasady współistnienia. Choć jej wpływ jest mniejszy niż USA, stanowi ważny element międzynarodowej presji na rzecz negocjacji i przestrzegania norm prawnych. Stanowisko UE opiera się na poszanowaniu prawa międzynarodowego, praw człowieka i wielostronności. Unia popiera

²⁶ *Netherlands urges review of EU-Israel trade deal over 'catastrophic' Gaza aid block*, „The Guardian”, 7 May 2025, www.theguardian.com/world/2025/may/07/netherlands-urges-review-of-eu-israel-trade-deal-over-catastrophic-gaza-aid-block (dostęp: 17.06.2025); *European nations increase pressure on Israel to halt Gaza onslaught*, „France 24”, 20 May 2025, www.france24.com/en/middle-east/20250520-european-nations-increase-pressure-on-israel-to-halt-gaza-onslaught (dostęp: 22.06.2025).

²⁷ *EU Support to the Palestinians*, European Commission, 30 Apr 2025, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_23_5377 (dostęp: 18.06.2025).

²⁸ *Mapping which countries recognise Palestine in 2024*, „Aljazeera”, 24 May 2024, www.google.com/search?q=Mapping+which+countries+recognise+Palestine+in+2024&oq=Mapping+which+countries+recognise+Palestine+in+2024&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIGCAEQRRg80gEOMTMyMDcxNTE1NGowajSoAgCwAgA&sourceid=chrome&ie=UTF-8 (dostęp: 18.06.2025); *EU-Palestine High-Level Political Dialogue – April 2024*, European Council, 14 Apr 2024, <https://newsroom.consilium.europa.eu/events/20250414-eu-palestine-high-level-political-dialogue-april-2024> (dostęp: 18.06.2025).

państwowość palestyńską, ale dąży do jej osiągnięcia przez negocjacje, a nie jednostronne uznanie. Chociaż UE jest zgodna co do zasad, wewnętrzne podziały między państwami członkowskimi utrudniają prowadzenie spójnej i zdecydowanej polityki – zwłaszcza w momentach eskalacji konfliktu. Ograniczeniem pozostaje brak pełnej spójności politycznej pomiędzy państwami członkowskimi oraz ograniczone możliwości nacisku na stronę izraelską. Polityka UE wobec konfliktu po 7 października ukazuje trudności w wypracowaniu wspólnego stanowiska w obliczu sprzecznych wartości – solidarności z Izraelem jako demokratycznym sojusznikiem oraz zobowiązania do obrony praw człowieka i prawa humanitarnego²⁹.

Rosja

Rosja, jako kontynuatorka polityki zagranicznej Związku Radzieckiego, odgrywa istotną, choć często niedocenianą, rolę w konflikcie izraelsko-palestyńskim. Jej zaangażowanie zmieniało się na przestrzeni dekad, jednak Moskwa niezmiennie stara się utrzymać wpływy w regionie Bliskiego Wschodu, traktując go jako element swojej globalnej strategii geopolitycznej³⁰.

W okresie zimnej wojny ZSRR był głównym sojusznikiem państw arabskich i przeciwnikiem polityki izraelskiej, udzielając wsparcia militarnego i politycznego Egiptowi, Syrii czy OWP. Po rozpadzie Związku Radzieckiego w 1991 roku sama Rosja przeszła etap politycznego osłabienia i marginalizacji, jednak od

²⁹ M. Wojnarowicz, *After October 7: EU Policy Towards the Israeli-Palestinian Conflict in 2023-2024*, Europeum, March 2025, www.europeum.org/en/articles-and-publications/policy-brief-after-october-7-eu-policy-towards-the-israeli-palestinian-conflict-in-2023-2024 (dostęp: 20.06.2025).

³⁰ D. Trenin, *Russia in the Middle East: Moscow's Objectives, Priorities, and Policy Drivers*, Carnegie, Moscow Center, 2016, <https://carnegie.ru/2016/04/05/russia-in-middle-east-moscow-s-objectives-priorities-and-policy-drivers-pub-63244> (dostęp: 5.07.2025); *Russia's Evolving Footprint in the MENA Region*, Italian Institute for International Political Studies, 20 Feb 2025, www.ispionline.it/en/publication/russias-evolving-footprint-in-the-mena-region-201095 (dostęp: 5.07.2025).

początku XXI wieku podjęła wysiłki odbudowy swojej pozycji na Bliskim Wschodzie³¹.

Współcześnie Rosja dąży do zachowania równowagi w relacjach zarówno z Izraelem, jak i z Autonomią Palestyńską oraz innymi państwami arabskimi. W przeciwieństwie do jednoznacznie proizraelskiej polityki USA Moskwa stara się pełnić rolę pośrednika, co pozwala jej na prowadzenie dialogu z oboma stronami. W ramach Kwartetu Bliskowschodniego Rosja uczestniczy w próbach wznowienia procesu pokojowego. Choć jej wkład w działania Kwartetu jest często oceniany jako pasywny, obecność Moskwy w tej grupie podkreśla jej aspiracje do roli globalnego mediatora³².

Rosja utrzymuje także kontakty z Hamasem, co spotyka się z krytyką ze strony Izraela i jego sojuszników. Dla Moskwy takie relacje są jednak elementem strategicznego wpływu na wydarzenia w Strefie Gazy i budowania pozycji negocjacyjnej w regionie. Jednocześnie Rosja ma dobre stosunki z rządem Izraela, zwłaszcza w kontekście współpracy wojskowej i bezpieczeństwa, m.in. w Syrii, gdzie obie strony koordynują swoje działania, by unikać bezpośrednich konfrontacji³³.

³¹ R.O. Freedman, *Putin and the Middle East*, „Middle East Review of International Affairs” June 2002, vol. 6, no. 2, s. 1–16; E. Rumer, *Russia in the Middle East: Jack of All Trades, Master of None*, Carnegie Endowment for International Peace, 31 Oct 2019, <https://carnegieendowment.org/research/2019/10/russia-in-the-middle-east-jack-of-all-trades-master-of-none?lang=en> (dostęp: 4.07.2025).

³² *Quartet Meeting in Moscow urges Israelis and Palestinians to engage in proximity talks*, The Office of the Quartet, 19 Mar 2010, www.quartetoffice.org/page.php?id=714d8y464088Y714d8 (dostęp: 4.07.2025).

³³ N. Smagin, *Middle Eastern Influence Is Growing Fast in Russia*, Carnegie Endowment for International Peace, 16 Nov 2023, <https://carnegieendowment.org/politika/91028> (dostęp: 4.07.2025); P. Brookes, *Russia's Middle East Resurgence: Here to Stay?*, „Politics”, 28 Feb 2024, www.gisreportsonline.com/r/russiasmiddle-east-resurgence-here-to-stay (dostęp: 4.07.2025); *In Moscow talks, Hamas and Fatah vow to seek 'unity of action' on post-war Gaza*, „The Times of Israel”, 1 Mar 2024, www.timesofisrael.com/in-moscow-talks-hamas-and-fatah-vow-to-seek-unity-of-action-on-post-war-gaza (dostęp: 4.07.2025).

Rosja wykorzystuje także konflikt izraelsko-palestyński jako narzędzie dyplomatyczne w rywalizacji z Zachodem. Krytykuje jednostronne decyzje USA, takie jak uznanie Jerozolimy za stolicę Izraela, oraz opowiada się za rozwiązaniami opartymi na prawie międzynarodowym i rezolucjach ONZ. Takie podejście spotyka się z pozytywnym odbiorem w świecie arabskim³⁴.

Zarówno Związek Radziecki, jak i później Rosja odgrywały istotną, choć zmieniającą się, rolę w kwestii państwa palestyńskiego. Ich stanowisko można podzielić na kilka etapów historycznych. W 1947 roku ZSRR poparł Rezolucję 181 Zgromadzenia Ogólnego ONZ, przewidującą podział Palestyny na dwa państwa – żydowskie i arabskie. To poparcie miało wymiar strategiczny. Moskwa liczyła, że nowe państwo żydowskie będzie mniej związane z Zachodem, a może nawet zwróci się w stronę bloku wschodniego³⁵.

Po 1956 roku ZSRR radykalnie zmienił swoje stanowisko i zaczął silnie wspierać państwa arabskie (Egipt, Syrię) oraz OWP. Moskwa uznawała OWP za prawowitego reprezentanta narodu palestyńskiego i dostarczała wsparcia politycznego, militarnego i szkoleniowego. W 1988 roku, po jednostronnej deklaracji niepodległości Palestyny, ZSRR szybko uznał państwo palestyńskie³⁶.

Rosja, po rozpadzie ZSRR, nie wycofała się z uznania Palestyny, ale grać przyjęła mniej jednoznaczną rolę – mediatora. W 1991 roku współorganizowała z USA konferencję madrycką, która rozpoczęła proces pokojowy. W latach 2000–2020 Rosja stała się graczem wielobiegunowym. Moskwa utrzymywała stosunki z oboma stronami: Izraelem (m.in. w zakresie bezpieczeństwa) oraz Autonomią Palestyńską i Hamasem. Władze rosyjskie potwierdziły uznanie prawa Palestyńczyków do własnego państwa

³⁴ *Poll finds that Arab street has no stance on Russia-Ukraine conflict*, „Arab News”, 31.05.2022, s. 5, www.arabnews.com/node/2092841/jserrors/page_view_timing/aggregate (dostęp: 5.07.2025).

³⁵ A. Krammer, *Soviet Motives in the Partition of Palestine, 1947–48*, „Journal of Palestine Studies” Winter 1973, vol. 2, no. 2, s. 102–119.

³⁶ R. Rollnick, *Soviets recognize Palestinian state*, UPI Archives, 18 Nov 1988, www.upi.com/Archives/1988/11/18/Soviets-recognize-Palestinian-state/1702595832400 (dostęp: 6.07.2025).

w granicach z 1967 roku ze stolicą we Wschodniej Jerozolimie. Rosja krytykowała jednostronne działania Izraela, np. aneksję osiedli czy ekspansję w Jerozolimie. W 2023–2024 Rosja publicznie potępiła izraelskie działania w Strefie Gazy, apelując o rozejm i poparcie dla dwupaństwowego rozwiązania³⁷.

Mimo relatywnie ograniczonych zasobów, Rosja zdołała utrzymać pozycję wpływowego gracza w regionie, wykorzystując elastyczność dyplomatyczną, historyczne więzi oraz gotowość do dialogu z różnymi aktorami. Rosja jest ciągle ważnym dostawcą broni i ziarna do państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Jej rola w konflikcie izraelsko-palestyńskim nie jest tak spektakularna jak USA czy UE, ale stanowi ważny element regionalnego układu sił³⁸.

Chiny

Chińska Republika Ludowa (ChRL) coraz śmiej z zaznacza swoją obecność na Bliskim Wschodzie, także w kontekście konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Chociaż historycznie Chiny były zaangażowane w regionie głównie symbolicznie i ideologicznie – wspierając ruchy wyzwolenicze i sprzeciwiając się

³⁷ *Russia backs Palestinian state*, „Aljazeera”, 18 Jan 2011, www.aljazeera.com/news/2011/1/18/russia-backs-palestinian-state (dostęp: 7.07.2025); *The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation*, 31 Mar 2023, https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586 (dostęp: 6.07.2025); *Foreign Minister Sergey Lavrov's statement at the General Debate at the 78th session of the UN General Assembly, New York*, 23 Sept 2023, https://mid.ru/en/foreign_policy/news/1905973 (dostęp: 6.07.2025).

³⁸ G. Baghat, *Russia and the Middle East: Opportunities and Challenges*, [w:] *Russia's Global Reach: A Security and Statecraft Assessment*, ed. G.P. Herd, George C. Marshal European Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen 2021, s. 72–79; *Foreign Minister Sergey Lavrov's statement and answers to questions at a news conference following talks with Foreign Minister of the Kingdom of Saudi Arabia Faisal bin Farhan Al Saud*, Moscow, Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 4 Jul 2025, www.mid.ru/en/foreign_policy/news/2034062 (dostęp: 6.07.2025); G. Cafiero, *Russia's transforming image in the Arab world post-Ukraine war*, TRT Global, 6 Mar 2025, <https://trt.global/world/article/532c3349b95c> (dostęp: 5.07.2025).

imperializmowi – w XXI wieku ich rola nabrała bardziej pragmatycznego i strategicznego charakteru³⁹.

Początkowo Chiny wspierały Palestyńczyków, co było częścią ich polityki wobec Trzeciego Świata w okresie zimnej wojny. Utrzymywały dobre stosunki z OWP i innymi ruchami niepodległościowymi, jednocześnie nie angażując się militarnie. Chiny wielokrotnie deklarowały wsparcie dla rozwiązania dwupaństwowego i uznania niepodległego państwa palestyńskiego w granicach z 1967 roku. Jednak wraz z otwarciem gospodarczym i przejściem do bardziej zrównoważonej polityki zagranicznej Pekin zaczął rozwijać stosunki zarówno z Izraelem, jak i Autonomią Palestyńską. Izrael jest dla Chin ważnym partnerem technologicznym i handlowym – szczególnie w obszarach takich jak innowacje, zbrojenia nieśmiercionośne, cybernetyczne bezpieczeństwo oraz infrastruktura. Z kolei Palestyńczycy cieszą się stałym poparciem Pekinu w sprawach politycznych i humanitarnych⁴⁰.

Chińska dyplomacja charakteryzuje się niskim poziomem konfrontacji i wysokim stopniem pragmatyzmu. Pekin unika otwartego opowiadania się po jednej stronie konfliktu, co pozwala mu pełnić rolę potencjalnego mediatora. W ostatnich latach Chiny organizowały spotkania z przedstawicielami obu stron, deklarując gotowość do wspierania rozmów pokojowych, choć ich efekty były ograniczone. Jednocześnie, w związku z wydarzeniami w Gazie po 7 października 2023 roku, Pekin bardziej zdecydowanie wypowiada się przeciwko siłowemu rozwiązaniu problemu palestyńskiego, w szczególności planom wysiedlenia Palestyńczyków poza Palestynę⁴¹.

³⁹ J. Fulton, *China's Changing Role...*, *op. cit.*; Yun Sun, *China Doesn't Want the Costs...*, *op. cit.*

⁴⁰ Wang Yi on the Israeli-Palestinian conflict: *The will of the people must not be defied, and the principle of justice must not be abandoned*, Ministry of Foreign Affairs, People's Republic of China, 7 Mar 2025, www.mfa.gov.cn/eng/wjzbzd/202503/t20250307_11570217.html (dostęp: 7.07.2025); N. Maher, *China's Approach to the Palestinian-Israeli Conflict*, „Asian Perspectives” 2025, vol. 12, issue 16.

⁴¹ N. Helmy, *China Challenges Israel's Tactics in Gaza, Opposes Forced Displacement of Palestinians*, „Modern Diplomacy”, 3 Jul 2025, <https://>

W 2023 roku prezydent Xi Jinping zaproponował tzw. Chiński Plan Pokojowy, który zakładał m.in. zawieszenie działań zbrojnych, uznanie państwa palestyńskiego oraz wznowienie negocjacji pod auspicjami ONZ. Plan ten został dobrze przyjęty przez Autonomię Palestyńską, ale przyjęty z rezerwą przez Izrael oraz państwa zachodnie, które sceptycznie podchodzą do roli Chin jako neutralnego arbitra⁴².

Główne cele Chin na Bliskim Wschodzie koncentrują się na zapewnieniu stabilności, nieprzerwanych dostawach energii oraz rozwijaniu „Inicjatywy Pasa i Szlaku”. W tym kontekście Pekin preferuje *status quo*, które nie zagraża jego interesom gospodarczym. Jednocześnie utrzymując relacje z różnorodnymi aktorami – od Iranu, przez Arabię Saudyjską, po Izrael – Chiny budują wizerunek państwa równoważącego wpływy USA i Rosji w regionie⁴³.

Podsumowując, rola Chin w konflikcie izraelsko-palestyńskim nie ma jeszcze charakteru decydującego, ale z każdym rokiem staje się coraz bardziej zauważalna. Pekin wykorzystuje swoje atuty: neutralność, siłę gospodarczą i dyplomatyczny dystans, by zaznaczyć swoją obecność i budować kapitał polityczny jako globalny gracz zdolny do wpływania na procesy pokojowe⁴⁴.

moderndiplomacy.eu/2025/07/03/china-challenges-israels-tactics-in-gaza-opposes-forced-displacement-of-palestinians (dostęp: 7.07.2025).

⁴² Xi Jinping Holds Talks with Palestinian President Mahmoud Abbas, Ministry of Foreign Affairs, People's Republic of China, 14 Jun 2023, www.mfa.gov.cn/eng/wjb/zjzg_663340/yzs_663350/xwlb_663352/202306/t20230618_11099414.html (dostęp: 7.07.2025); X. Lu, D. Al Jijakli, *Is China's Peace Plan Still Relevant for Gaza?*, „The Diplomat”, 1 Apr 2025, <https://thediplomat.com/2025/04/is-chinas-peace-plan-still-relevant-for-gaza> (dostęp: 7.07.2025).

⁴³ F.L. Leverett, W. Bingbing, *The New Silk Road and China's Evolving Grand Strategy*, „The China Journal” 2016, vol. 77, issue 2; J. McBride, N. Berman, A. Chatzky, *China's Massive Belt and Road Initiative*, „Council on Foreign Relations”, 2 Feb 2023, www.cfr.org/backgrounders/chinas-massive-belt-and-road-initiative (dostęp: 6.07.2025); *Belt and Road Initiative: Is China's Trillion-dollar Gamble Worth It?*, „BBC News”, 17 Oct 2023, www.bbc.com/news/world-asia-china-67120726 (dostęp: 6.07.2025).

⁴⁴ C. Gao, *China Officially Sets Up Its First Overseas (as Base in Djibouti)*, „The Diplomat”, 12 Jul 2017, <https://thediplomat.com/2017/07/china-officially-sets-up-its-first-overseas-base-in-djibouti> (dostęp: 7.07.2025); Y. Sun, *China Doesn't Want the Costs...*, *op. cit.*

2. Organizacje międzynarodowe i pozarządowe

Organizacja Narodów Zjednoczonych

Organizacja Narodów Zjednoczonych odgrywa kluczową rolę w konfliktach międzynarodowych, w tym w konflikcie izraelsko-palestyńskim. Od momentu uchwalenia w 1947 roku Rezolucji nr 181 Zgromadzenia Ogólnego ONZ, która zakładała podział terytorium Palestyny na część żydowską i arabską, ONZ jest bezpośrednio zaangażowana w procesy polityczne i humanitarne dotyczące tego sporu.

ONZ wielokrotnie podejmowała próby pośredniczenia w rozwiązywaniu konfliktu, przede wszystkim przez działania dyplomatyczne, misje pokojowe, rezolucje oraz wsparcie humanitarne. Jednym z najważniejszych organów działających na rzecz Palestyńczyków jest Agencja Narodów Zjednoczonych ds. Pomocy Uchodźcom Palestyńskim na Bliskim Wschodzie (UNRWA), utworzona w 1949 roku. UNRWA zapewnia opiekę zdrowotną, edukację, pomoc socjalną i inne usługi dla milionów uchodźców palestyńskich w regionie, głównie w Libanie, Syrii, Jordanii, Strefie Gazy i na Zachodnim Brzegu⁴⁵.

ONZ konsekwentnie wspiera prawo narodu palestyńskiego do samostanowienia, w tym do utworzenia niepodległego państwa palestyńskiego obok Izraela. Stanowisko to znajduje odzwierciedlenie w licznych rezolucjach, raportach i oficjalnych deklaracjach. ONZ opowiada się za negocjowanym rozwiązaniem dwupaństwowym, w którym Izrael i Palestyna współistnieją w pokoju, w bezpiecznych i uznanych międzynarodowo granicach, opartych na linii sprzed 1967 roku. Fundamentem tej wizji są rezolucje Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 242 (1967) oraz 338 (1973). Rezolucja nr 242 wezwała Izrael do wycofania się z terytoriów okupowanych podczas wojny sześciodniowej, a Rezolucja nr 338 potwierdziła zasadność dążeń do pokojowego rozwiązania

⁴⁵ *Who We Are*, UNRWA, www.unrwa.org (dostęp: 1.07.2025); *What is UNRWA and why is it important for Palestinians?*, „Aljazeera”, 1 Feb 2024, www.aljazeera.com/news/2024/2/1/what-is-unrwa-and-why-it-is-important-for-palestinians (dostęp: 1.07.2025).

konfliktu⁴⁶. ONZ wielokrotnie potępiała izraelską okupację terytoriów palestyńskich, w tym Wschodniej Jerozolimy, uznając osiedla izraelskie za nielegalne zgodnie z IV Konwencją genewską⁴⁷. Stanowisko to potwierdzono m.in. w Rezolucji RB nr 2334 (2016)⁴⁸.

W 1974 roku OWP uzyskała status obserwatora w Zgromadzeniu Ogólnym jako oficjalny reprezentant narodu palestyńskiego. W 2012 roku Zgromadzenie Ogólne przyjęło Rezolucję 67/19, która nadała Palestynie status państwa-obszaru nieczłonkowskiego. Decyzja ta była szeroko uznawana za *de facto* uznanie palestyńskiej państwowości przez wspólnotę międzynarodową. Decyzja ta została poparta przez znaczną większość państw członkowskich, co odzwierciedla zmieniający się układ sił w globalnej polityce wobec konfliktu⁴⁹.

ONZ nadal podkreśla, że sprawiedliwy i trwały pokój musi obejmować uznanie państwowości palestyńskiej, bezpieczeństwo obu narodów oraz rozwiązanie kwestii uchodźców zgodnie z Rezolucją ZO ONZ nr 194 z 11 grudnia 1948 r. Rezolucja ta jest kluczowym dokumentem dotyczącym konfliktu izraelsko-palestyńskiego, przyjętym w kontekście pierwszej wojny arabsko-izraelskiej i pojawienia się problemu uchodźców palestyńskich. Najważniejszy i najczęściej cytowany zapis znajduje się w art. 11: „uchodźcy, którzy chcą powrócić do swoich domów i żyć w pokoju ze swoimi sąsiadami, powinni mieć do tego prawo

⁴⁶ *The Question of Palestine and the Security Council*, UN, www.un.org/unispal/data-collection/security-council (dostęp: 1.07.2025); *Understanding UN Security Council Resolution 242*, Jerusalem Center for Security and Foreign Affairs, 2025, https://jcpa.org/requirements-for-defensible-borders/security_council_resolution_242 (dostęp: 1.07.2025).

⁴⁷ *Geneva Convention IV Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (1949)*, Articles 49 and 53, www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.33_GC-IV-EN.pdf (dostęp: 2.07.2025).

⁴⁸ *United Nations Security Council Resolution 2334 (2016)*, S/RES/2334, 23 Dec 2016, www.un.org/webcast/pdfs/SRES2334-2016.pdf (dostęp: 2.07.2025).

⁴⁹ *General Assembly Votes Overwhelmingly to Accord Palestine 'Non-Member Observer State' Status in United Nations*, UN, 29 Nov 2012, <https://press.un.org/en/2012/ga11317.doc.htm> (dostęp: 1.07.2025).

w najwcześniejszym możliwym terminie, a tym, którzy nie chcą wrócić, należy wypłacić odszkodowanie⁵⁰. Ten zapis stał się podstawą palestyńskiego roszczenia prawa do powrotu dla setek tysięcy Palestyńczyków, którzy zostali wysiedleni lub uciekli w czasie wojny w 1948 roku (Nakba)⁵¹.

ONZ angażuje się także w promowanie praw człowieka i dokumentowanie naruszeń prawa międzynarodowego. Przez specjalne misje i raporty, w tym działania specjalnego sprawozdawcy ds. sytuacji praw człowieka na terytoriach palestyńskich organizacja ta regularnie informuje społeczność międzynarodową o stanie rzeczy. Specjalni sprawozdawcy ONZ i eksperci ds. praw człowieka coraz częściej określają izraelską okupację jako formę apartheidu, apelując o międzynarodową odpowiedzialność prawną. Raporty te często są jednak krytykowane przez stronę izraelską jako jednostronne lub politycznie motywowane⁵².

Po wojnie w Gazie lat 2023–2025 Zgromadzenie Ogólne ONZ i agencje praw człowieka nasiliły apele o natychmiastowe zawieszenie broni, dostęp humanitarny i dochodzenie w sprawie możliwych zbrodni wojennych⁵³.

⁵⁰ United Nations General Assembly Resolution 194 (III), *Palestine – Progress Report of the United Nations Mediator*, adopted on 11 Dec 1948, www.un.org/unispal/document/auto-insert-179375 (dostęp: 2.07.2025).

⁵¹ J. Al Hussein, R. Bocco, *The Status of the Palestinian Refugees in the Near East: The Right of Return and UNRWA in Perspective*, „Refugee Survey Quarterly” 2010, vol. 28, no. 2–3, s. 260–285.

⁵² *Report of the Special Rapporteur on the situation of Human Rights in the Palestinian territories occupied since 1967*, Human Rights Council, 49 session, 28 February–1 April 2022, 21 Mar 2022, (A/HRC/49/87), 2022, www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2022/03/A_HRC_49_87_210321.pdf (dostęp: 1.07.2025); M. Stone, *Israel rejects ‘preposterous’ report claiming it’s committing ‘crimes against humanity’ by persecuting Palestinians*, Sky News, 27 Apr 2021, <https://news.sky.com/story/israel-rejects-preposterous-report-claiming-its-committing-crimes-against-humanity-by-persecuting-palestinians-12288122> (dostęp: 1.07.2025).

⁵³ *Illegal Israeli actions in occupied East Jerusalem and the rest of the Occupied Palestinian Territory*, General Assembly of the United Nations, Tenth Emergency Special Session, June 2025, www.un.org/en/ga/sessions/emergency10th.shtml (dostęp: 2.07.2025).

W ramach Kwartetu Bliskowschodniego ONZ współdziała z Unią Europejską, Stanami Zjednoczonymi i Rosją w celu wspierania rozmów pokojowych. Mimo licznych inicjatyw i deklaracji skuteczność Kwartetu była ograniczona, co wynikało z braku wspólnej strategii i wewnętrznych różnic między członkami⁵⁴.

Krytycy roli ONZ wskazują na jej ograniczoną sprawczość, wynikającą z zależności od decyzji państw członkowskich oraz braku narzędzi egzekwowania własnych rezolucji⁵⁵. Działania Rady Bezpieczeństwa są paraliżowane przez sprzeczne interesy stałych członków, w szczególności przez weta ze strony Stanów Zjednoczonych w sprawach krytycznych wobec Izraela. Mimo to ONZ pozostaje istotnym aktorem, który nadaje legitymizację politycznym aspiracjom Palestyńczyków oraz utrzymuje kwestię konfliktu izraelsko-palestyńskiego na agendzie międzynarodowej.

Stanowisko ONZ opiera się na prawie międzynarodowym, prawach człowieka i zasadzie suwerenności narodów. Organizacja wspiera utworzenie państwa palestyńskiego przez negocjacje oraz sprzeciwia się wszelkim jednostronnym działaniom – zarówno ze strony Izraela, jak i Palestyńczyków – które zagrażają perspektywom pokoju. Palestyna została uznana dyplomatycznie jako państwo i ONZ nadal dąży do jej pełnego członkostwa jako części kompleksowego rozwiązania konfliktu. Dzięki szeroko zakrojonym programom pomocowym, działalności monitoringowej i wsparciu prawnemu ONZ odgrywa nieodzowną rolę w ochronie ludności cywilnej i promowaniu rozwiązań pokojowych. Jej działania, choć nie zawsze skuteczne politycznie, mają ogromne znaczenie humanitarne i symboliczne.

Liga Państw Arabskich

Państwa arabskie odgrywają w konflikcie izraelsko-palestyńskim kluczowe znaczenie zarówno w wymiarze politycznym,

⁵⁴ *The Quartet*, UN. The Question of Palestine, 2025, www.un.org/unispal/the-quartet (dostęp: 2.07.2025).

⁵⁵ S.M. Akram, *The failures of the UN in the Israel-Palestine conflict*, Open Global Rights, 22 Jan 2024, www.openglobalrights.org/failures-un-israel-palestine-conflict (dostęp: 1.07.2025).

militarnym, jak i symbolicznym. Państwa te – zróżnicowane pod względem ustrojowym, gospodarczym i strategicznym – na przestrzeni dziesięcioleci reprezentowały różne podejścia do kwestii palestyńskiej, oscylując między bezwarunkowym wsparciem a pragmatycznym dążeniem do normalizacji stosunków z Izraelem i lękiem przed palestyńskim radykalizmem⁵⁶.

Najwcześniejsze etapy konfliktu charakteryzowały się zdecydowanym oporem arabskim wobec powstania państwa Izrael. Liga Państw Arabskich i większość państw członkowskich sprzeciwiała się planowi podziału autorstwa ONZ z 1947 roku i uczestniczyła w wojnach przeciwko Izraelowi (1948, 1967, 1973). Szczególną rolę odegrały Egipt, Syria i Jordania. Egipt, jako lider świata arabskiego, był aktywnym przeciwnikiem Izraela aż do podpisania układu pokojowego w Camp David w 1979 roku, co uczyniło go pierwszym arabskim państwem, które nawiązało oficjalne relacje dyplomatyczne z Tel Awiwem⁵⁷.

Jordania również odgrywała ważną rolę – początkowo jako uczestnik konfliktów zbrojnych, a później jako mediator i gwarant stabilności, zwłaszcza w kontekście zarządzania Wzgórzem Świątynnym i Wschodnią Jerozolimą. Dzięki pokojowi jordańsko-izraelskiemu z 1994 roku Amman stał się strategicznym partnerem Izraela w zakresie bezpieczeństwa i kontroli nad granicą. Jordania opowiada się za utworzeniem państwa palestyńskiego w granicach z 4 czerwca 1967 roku ze stolicą we Wschodniej Jerozolimie⁵⁸.

⁵⁶ Zob. M. Hirsch, *Arab States Are Giving Palestinians the Cold Shoulder*, „Politico”, 21 Feb 2024, www.politico.com/news/magazine/2024/02/21/why-arab-states-wont-support-palestinians-qa-00142277 (dostęp: 2.07.2025); M. Georgy, J. Choukeir, *Arab states and the Palestinians: an uneasy relationship*, „Reuters”, 7 Apr 2025, www.reuters.com/world/middle-east/uneasy-ties-between-palestinians-arab-states-2025-04-07 (dostęp: 2.07.2025).

⁵⁷ R. Hinnebusch, *The International Politics of the Middle East*, Manchester University Press, Manchester 2003; Y. Sayigh, *Armed Struggle and the Search for State: The Palestinian National Movement, 1949–1993*, Oxford University Press, Oxford 1997.

⁵⁸ *The Jordanian position on the Palestinian issue*, Jordan, Department of Palestinian Affairs, 2021, https://dpa.gov.jo/En/Pages/The_Jordanian_position_on_the_Palestinian_issue (dostęp: 2.07.2025); R. Yitzhak, *Jordan and the October 7th War: Between National Interests and Pales-*

W ostatnich latach szczególną uwagę zwraca rosące znaczenie państw Zatoki Perskiej, takich jak Arabia Saudyjska, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Katar czy Bahrajn. Państwa te, choć formalnie długo wspierały sprawę palestyńską, stopniowo zbliżały się do Izraela, szczególnie na tle wspólnego zagrożenia ze strony Iranu oraz wspólnych interesów technologicznych i bezpieczeństwa. Przełomem były porozumienia abrahamowe z 2020 roku, które doprowadziły do normalizacji stosunków Izraela z ZEA, Bahrajnem, a później z Sudanem i Marokiem. Katar, przez działania humanitarne oraz wsparcie dla Strefy Gazy, próbuje balansować między bliskimi relacjami z Hamasem a strategicznymi relacjami z USA i innymi zachodnimi mocarstwami. Arabia Saudyjska, choć oficjalnie nie uznała jeszcze Izraela, intensyfikuje zakulisowe rozmowy, co może zwiastować dalsze zmiany w układzie sił na Bliskim Wschodzie⁵⁹.

W kontekście konfliktu izraelsko-palestyńskiego państwa arabskie pełnią zarówno funkcję donatorów, mediatorów, jak i potencjalnych rozgrywających⁶⁰. Ich postawy i działania mogą znacząco wpływać na dynamikę konfliktu oraz na ewentualne perspektywy jego rozwiązania. Działania państw arabskich mają również wymiar symboliczny – poparcie dla sprawy palestyńskiej było przez

tinian Solidarity, The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 13 Mar 2025, <https://dayan.org/content/jordan-and-october-7th-war-between-national-interests-and-palestinian-solidarity> (dostęp: 2.07.2025).

⁵⁹ *Escalation of Israeli-Palestinian conflict divides Gulf Arab states*, „Amwaj.media”, 10 Oct 2023, <https://amwaj.media/en/media-monitor/escalation-of-israeli-palestinian-conflict-divides-gulf-arab-states-duplicate> (dostęp: 1.07.2025); A. Hamzawy, *The Arab States' Remarkable Moves to Push Peace in Gaza*, „Emissary”, 6 Mar 2025, <https://carnegieendowment.org/emissary/2025/03/gaza-ceasefire-egypt-reconstruction-palestine-summit?lang=en> (dostęp: 2.07.2025); O.H. Rahman, *The Arab plan for Gaza has two problems: Israel and the PA*, „Aljazeera”, 16 Mar 2025, www.aljazeera.com/opinions/2025/3/16/the-arab-plan-for-gaza-has-two-problems-israel-and-the-pa (dostęp: 2.07.2025).

⁶⁰ O. Shaban, *International Aid to the Palestinians: Between Politicization and Development*, Arab Center, Washington DC, 4 Aug 2022, <https://arabcenterdc.org/resource/international-aid-to-the-palestinians-between-politicization-and-development> (dostęp: 2.07.2025).

dekady integralnym elementem legitymizacji wielu reżimów, szczególnie w okresie panarabizmu. Obecnie, w dobie zmian pokoleniowych i rosnącej roli interesów narodowych nad ideologicznymi, wsparcie to przybiera coraz bardziej pragmatyczny charakter⁶¹.

Liga Państw Arabskich od początku swojego istnienia zajmuje jednoznacznie propalestyńskie stanowisko, uznając niepodległość i suwerenność Palestyny oraz wspierając prawo narodu palestyńskiego do samostanowienia i powrotu na swoje ziemie. Liga konsekwentnie opowiada się za utworzeniem niepodległego państwa palestyńskiego w granicach sprzed wojny sześciodniowej (1967) ze stolicą we Wschodniej Jerozolimie. Od 1988 roku, kiedy OWP ogłosiła niepodległość Palestyny, Liga uznaje Palestynę jako państwo⁶².

Liga regularnie potępia izraelską okupację Zachodniego Brzegu i Wschodniej Jerozolimy, budowę osiedli oraz wszelkie działania militarne w Strefie Gazy. Uznaje te działania za naruszenie prawa międzynarodowego i praw człowieka. Podczas szczytu Ligi Państw Arabskich w Bejrucie w 2002 roku przedstawiono arabską inicjatywę pokojową, która przewidywała: pełne uznanie Izraela przez państwa arabskie; normalizację stosunków dyplomatycznych; wycofanie się Izraela z terytoriów okupowanych; rozwiązanie kwestii uchodźców i utworzenie państwa palestyńskiego. Izrael odrzucił ten plan, choć wiele państw zachodnich, w tym UE i ONZ, uznało go za konstruktywną podstawę do rozmów⁶³.

⁶¹ S. Telhami, *The World Through Arab Eyes: Arab Public Opinion and the Reshaping of the Middle East*, Basic Books, New York 2013; *Arab Public Opinion about Israel's War on Gaza*, Arab Center, 8 Feb 2024, <https://arabcenterdc.org/resource/arab-public-opinion-about-israels-war-on-gaza> (dostęp: 2.07.2025); M. Robinson, *How the Gaza War is Shaping MENA Public's Support for the Two-State Solution*, „Arab Barometer”, 9 Jan 2025, www.arabbarometer.org/2025/01/support-for-the-two-state-solution-is-shifting-unexpectedly (dostęp: 2.07.2025).

⁶² *Palestine question/Mideast situation – Final Declaration of the Arab Summit, Algiers, 7 to 9 June, 1988*, United Nations. The Question of Palestine, 15 Jun 1988, www.un.org/unispal/document/auto-insert-187887 (dostęp: 2.07.2025); F. Boyle, *The Creation of the State of Palestine*, „European Journal of International Law” 1990, vol. 1, no. 1, s. 301–304.

⁶³ N. Browne, *Palestinian Politics after the Oslo Accords. Resuming Arab Palestine*, University of California Press, Berkeley 2003; *Arab Peace*

Liga uznaje OWP za jedyną legalną reprezentację narodu palestyńskiego i współpracuje głównie z jej przedstawicielami, a nie z Hamasem czy innymi frakcjami. Po atakach z 7 października 2023 roku i ofensywie Izraela w Gazie Liga zorganizowała nadzwyczajne szczyty, w których jednoznacznie potępiła izraelskie naloty i blokadę Gazy, wezwała do zawieszenia broni i otwarcia korytarzy humanitarnych, zażądała ochrony ludności cywilnej i wyegzekwowanie odpowiedzialności międzynarodowej od Izraela⁶⁴. Jednocześnie niektóre kraje członkowskie, np. ZEA i Bahrajn, utrzymały relacje z Izraelem, co wywołało wewnętrzne napięcia w Lidze⁶⁵.

Liga Państw Arabskich prezentuje spójne i długoterminowe poparcie sprawy palestyńskiej, przy jednoczesnym dążeniu do rozwiązania konfliktu w ramach prawa międzynarodowego. Choć niektóre państwa arabskie normalizują stosunki z Izraelem, Liga jako organizacja nie uznaje izraelskiej suwerenności nad okupowanymi terytoriami i opowiada się za pełnym członkostwem Palestyny w ONZ oraz jej niepodległością.

Organizacje pozarządowe

Organizacje pozarządowe (NGO, *non-governmental organization*) odgrywają w konflikcie izraelsko-palestyńskim wyjątkową rolę, gdyż przedstawiają niezależne spojrzenie na konflikt, a także luki uzupełniają braki wynikające z niedostatecznego zaangażowania instytucji państwowych i międzynarodowych. Ich

Initiative – LAS Summit, 27–28 March 2002, UN, The Question of Palestine, 24 Apr 2002, www.un.org/unispal/document/auto-insert-181223 (dostęp: 2.07.2025).

⁶⁴ *Cairo Statement Issued by the Extraordinary Arab Summit (Palestine Summit), March 4, 2025 – Ramadan 4, 1446*, UN, The Question of Palestine, 11 Mar 2025, www.un.org/unispal/document/cairo-statement-and-arab-plan-adopted-at-the-league-of-arab-states-summit-for-early-recovery-reconstruction-and-development-in-gaza-letter-from-bahrain-a-79-820-s-2025-151 (dostęp: 2.07.2025).

⁶⁵ E. Fakhro, *An Open Affair: As the UAE and Israel Normalize Ties, Gulf Actors Respond*, „International Crisis Group”, 20 Aug 2020, www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/open-affair-uae-and-israel-normalize-ties-gulf-actors-respond (dostęp: 2.07.2025).

działalność się obejmuje działania, począwszy od dokumentowania naruszeń praw człowieka, przez wsparcie humanitarne, aż po działania edukacyjne, rzecznicze i mediacyjne. W odróżnieniu od państw czy organizacji międzyrządowych, NGO-sy często działają bez bezpośrednich interesów politycznych, co pozwala im pełnić funkcję społecznego „sumienia” wobec stron konfliktu⁶⁶.

Jedno z kluczowych zadań NGO-sów to dokumentowanie i nagłaśnianie naruszeń prawa międzynarodowego humanitarnego. Organizacje takie jak Human Rights Watch, Amnesty International, Al-Haq (palestyńska organizacja prawna), a także izraelska B'Tselem, systematycznie publikują raporty dotyczące m.in. użycia nieproporcjonalnej siły przez izraelską armię, przymusowych wysiedleń, rozbudowy osiedli na Zachodnim Brzegu czy ograniczeń w dostępie do wody i opieki zdrowotnej w Strefie Gazy. Raporty te stanowią istotne źródło wiedzy dla instytucji międzynarodowych oraz dziennikarzy⁶⁷.

W obszarze pomocy humanitarnej aktywne są organizacje takie jak Norwegian Refugee Council, Lekarze bez Granic, Caritas, Islamic Relief Worldwide oraz Save the Children. Ich działania koncentrują się na dostarczaniu podstawowych usług dla ludności cywilnej: opieki medycznej, żywności, edukacji, schronienia i wsparcia psychologicznego. W warunkach chronicznego

⁶⁶ *The Role of NGOs in the Palestinian Political War Against Israel*, Jerusalem Center for Security and Foreign Affairs, 2025, https://jcfa.org/overview_palestinian_manipulation/role_of_ngos_in_the_palestinian-political_war (dostęp: 7.07.2025); M. Hassassian, *6 NGOs in the Context of National Struggle*, [w:] *Mobilizing for Peace: Conflict Resolution in Northern Ireland, South Africa, and Israel/Palestine*, eds. B. Gidron, S.N. Katz, Y. Hasenfeld, Oxford University Press, Oxford 2003, s. 130–150.

⁶⁷ *World Report 2024*, Human Rights Watch, 2025, www.hrw.org/world-report/2024 (dostęp: 6.07.2025); *2023/24 Amnesty International Annual Report*, Amnesty International, 2025, www.amnesty.org/en/annual-report-archive (dostęp: 5.07.2025); *Al-Haq Condemns Israel's Continued Territorial Reordering, Evacuation Orders and Mass Displacements in Inhumane Conditions as Acts of Genocide*, Al-Haq, 16 Apr 2025, www.alhaq.org/advocacy/26311.html (dostęp: 6.07.2025); *Gaza Doctrine: The West Bank is Under Fire*, B'Tselem, 10 Mar 2025, www.btselem.org/gaza_doctrine_west_bank_under_fire (dostęp: 6.07.2025).

kryzysu humanitarnego, szczególnie w Strefie Gazy, rola tych organizacji staje się kluczowa⁶⁸.

Agencje wyspecjalizowane ONZ, takie jak ww. UNRWA, OCHA oraz UNICEF, choć formalnie nie są NGO-sami, działają na zasadach zbliżonych do pozarządowych podmiotów w zakresie pomocy ludności cywilnej. UNRWA prowadzi m.in. szkoły, przychodnie i programy żywnościowe, wspierając miliony Palestyńczyków – zwłaszcza uchodźców w Libanie, Jordanii, Syrii i na terytoriach palestyńskich⁶⁹.

Ważnym aspektem działalności NGO-sów jest wpływ na opinię publiczną i decydentów. Przez kampanie informacyjne, raporty, konferencje międzynarodowe i działania rzecznicze w instytucjach takich jak Parlament Europejski czy Kongres USA, organizacje te mobilizują wsparcie społeczne i polityczne. Często są też celem ataków ze strony rządów i aktorów politycznych, oskarżanych o stronniczość, manipulację danymi lub działalność antyżydowską czy antysemitką⁷⁰.

Mimo ograniczonych możliwości egzekwowania zmian politycznych, organizacje pozarządowe pełnią funkcję istotnego ognia w systemie nacisku międzynarodowego i obrony praw podstawowych. Ich niezależność, elastyczność działania oraz lokalna obecność czynią z nich ważnych aktorów, szczególnie w kontekście przedłużającej się okupacji i impasu politycznego.

⁶⁸ I. Al-Modallal, A. Bahar, J. Lee, *The role and involvement of NGOs in activities related to humanitarian issues in Palestine*, „International Journal of Multidisciplinary Approach Research and Science” January 2023, vol. 1, no. 1, s. 49–61.

⁶⁹ *UN System and the question of Palestine*, UN, 2025, www.un.org/unis-pal/un-system (dostęp: 7.07.2025).

⁷⁰ *The Ongoing NGO Campaign to Undermine the EU-Israel Association Agreement*, NGO Monitor, 23 Jun 2025, <https://ngo-monitor.org/reports/ngo-campaign-eu-israel-association-agreement> (dostęp: 7.07.2025).

3. Mocarstwa regionalne⁷¹

Iran

Iran odgrywa w konflikcie izraelsko-palestyńskim rolę jednoznacznie antagonistyczną wobec Izraela, kreując się na głównego obrońcę sprawy palestyńskiej i przeciwnika syjonizmu. Islamska Republika Iranu od momentu rewolucji w 1979 roku nie uznaje państwa Izrael i prowadzi konsekwentnie politykę wspierania organizacji zbrojnych, które walczą z jego istnieniem, przede wszystkim Hamasu w Strefie Gazy i Hezbollahu w Libanie⁷².

Wsparcie Iranu dla Palestyńczyków ma charakter zarówno materialny, jak i symboliczny. Iran przekazuje broń, szkolenia wojskowe, środki finansowe oraz technologiczne *know-how* grupom zbrojnym operującym w Strefie Gazy. Działania te prowadzone są głównie przez Korpus Strażników Rewolucji Islamskiej, a szczególnie jego jednostkę specjalną – Al-Kuds. Te więzi są utrzymywane pomimo różnic ideologicznych: Iran to szyicka teokracja, podczas gdy Hamas wywodzi się z sunnickiego nurtu Bractwa Muzułmańskiego⁷³.

⁷¹ W niniejszej pracy przyjmujemy, iż mocarstwa regionalne to państwa, które należą do danego regionu geopolitycznego, a zarazem odgrywają w jego ramach istotną rolę polityczną, gospodarczą i ideologiczną, posiadając zdolność wpływania na kierunki jego rozwoju oraz kształtowania priorytetów w zakresie bezpieczeństwa innych państw. Ich pozycja opiera się nie tylko na wewnętrznych zasobach i potencjale oddziaływania, lecz również na uznaniu ich statusu przez pozostałych aktorów regionalnych oraz istotne podmioty spoza regionu. Zob. D. Nolte, *How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics*, „Review of International Studies” October 2010, vol. 36, no. 4, s. 881–901.

⁷² S.A. Alavi, *Iran's Relations with Palestine: Past, Present, Future*, Arab Center for Research and Policy Studies, Doha 2021; E. Skare, *Iran, Hamas, and Islamic Jihad: A marriage of convenience*, European Council on Foreign Relations, 18 Dec 2023, <https://ecfr.eu/article/iran-hamas-and-islamic-jihad-a-marriage-of-convenience> (dostęp: 6.07.2025).

⁷³ M. Alemzadeh, *Iran, Palestine and the Axis of Resistance*, „MERIP”, Winter 2024, <https://merip.org/2025/01/iran-palestine-axis> (dostęp: 6.07.2025); S. Boltuc, *Iran's Backing of Palestine: A Historical and*

Polityka Iranu wobec Izraela nie ogranicza się do wsparcia dla Hamasu. Państwo to otwarcie głosi potrzebę likwidacji państwa żydowskiego, co wielokrotnie spotykało się z ostrą reakcją społeczności międzynarodowej. Równocześnie Iran wykorzystuje sprawę palestyńską do umacniania swojej pozycji w świecie muzułmańskim oraz budowania regionalnych sojuszy w opozycji do Arabii Saudyjskiej, ZEA i ich sojuszu z Izraelem⁷⁴.

Działania Iranu w regionie, w tym rozwój programu nuklearnego i wspieranie milicji szyickich w Syrii, Iraku czy Jemenie, postrzegane są przez Izrael jako bezpośrednie zagrożenie egzystencjalne. W odpowiedzi Izrael prowadzi działania prewencyjne, w tym cyberataki, ataki powietrzne na cele irańskie w Syrii oraz działania wywiadowcze wymierzone w irańskie projekty wojskowe. Taki cel miał atak Izraela na Iran 13–24 czerwca 2025 roku⁷⁵.

Mimo politycznej i militarnej konfrontacji Iran nie angażuje się bezpośrednio w negocjacje pokojowe między Izraelem a Palestyńczykami. Jego celem nie jest bowiem rozwiązanie konfliktu w ramach międzynarodowych ram, lecz jego przekształcenie w szeroką mobilizację świata muzułmańskiego przeciwko Izraelowi i Zachodowi. Taka postawa czyni z Iranu gracza destabilizującego sytuację, ale jednocześnie niezwykle wpływowego na arenie Bliskiego Wschodu⁷⁶. Wpływ Iranu na konflikt izraelsko-

Ideological Convergence, „Special Eurasia”, 18 Dec 2023, www.specialeurasia.com/2023/12/18/irans-backing-of-palestine (dostęp: 6.07.2025).

⁷⁴ L. Ali, *The Strategic Outlook for Gulf-Iran Relations*, Jeddah: Gulf Research Center, 2025, www.grc.net/single-commentary/222 (dostęp: 6.07.2025).

⁷⁵ L. Lam, S. Ferreira Santos, J. Lukiv, N. Williams, *Israel-Iran: How did latest conflict start and where could it lead?*, „BBC”, 19 Jun 2025, www.bbc.com/news/articles/cdj9vj8gglg2o (dostęp: 6.07.2025); H. Dabbagh, *What Israel's attack on Iran means for the future of war*, „Aljazeera”, 1 Jul 2025, www.aljazeera.com/opinions/2025/7/1/what-israels-attack-on-iran-means-for-the-future-of-war (dostęp: 6.07.2025).

⁷⁶ Zob. W. Posch, *The Third World, Global Islam and Pragmatism. The Making of Iranian Foreign Policy*, Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin 2013; G. Cafiero, *Iran and the Gulf states 40 years after the 1979 revolution*, Middle East Institute, 8 Feb 2019, www.mei.edu/publications/iran-and-gulf-states-40-years-after-1979-revolution (dostęp: 6.07.2025).

-palestyński jest zatem pośredni, ale istotny – wzmaga napięcia, torpeduje procesy pokojowe i pogłębia podziały w świecie arabskim. Dla wielu Palestyńczyków wsparcie Iranu ma wymiar nie tylko praktyczny, ale też propagandowy – jest symbolem walki z globalnym porządkiem uznawanym za niesprawiedliwy⁷⁷.

Pozycja Iranu wobec Palestyny ma znaczenie centralne w jego polityce zagranicznej i ideologii od 1979 roku. Iran jest jednym z najbardziej zdecydowanych przeciwników istnienia państwa Izrael i jednym z głównych sponsorów organizacji zbrojnych walczących o „wyzwolenie” Palestyny. W ciągu dekad jego stanowisko ewoluowało, ale wspólna oś ideologiczna i strategiczna pozostaje niezmienna. Atak izraelsko-amerykański na Iran 13–24 czerwca 2025 roku osłabił militarnie Iran, ale nie złamał jego determinacji. Zaufanie do siły odstraszałającej Iranu zostało nadwątlone i państwa arabskie regionu Zatoki Perskiej zaczęły redefiniować swoje sojusze, przesuwając się ku obozowi amerykańsko-izraelskiemu, ale Iran wciąż posiada *know-how* i nie można wykluczyć, że Teheran może jeszcze bardziej przyspieszyć prace nad bronią atomową, widząc w niej jedyne skuteczne zabezpieczenie przed kolejnym atakiem.

Turcja

Turcja, jako państwo leżące na styku Europy i Azji, a jednocześnie dziedziczka Imperium Osmańskiego, odgrywa istotną i wielowymiarową rolę w konflikcie izraelsko-palestyńskim. Jej zaangażowanie opiera się na historycznych, religijnych, politycznych i geostrategicznym podstawach. Choć relacje Ankary z Izraelem przechodziły liczne wzloty i upadki, Turcja niezmiennie postrzega siebie jako obrońcę sprawy palestyńskiej, co znajduje odzwierciedlenie zarówno w polityce wewnętrznej, jak i zewnętrznej⁷⁸.

⁷⁷ Zob. R.C. Elling, S. Haugbolle, *The Fate of Third Worldism in the Middle East: Iran, Palestine and Beyond (Radical Histories of the Middle East)*, Oneworld, London 2024.

⁷⁸ *Statement made by the representative of Turkey at the 10th meeting of the Committee on 31 March 1976*, UN, The Question of Palestine, 31 Mar 1976, www.un.org/unispal/document/auto-insert-178837 (dostęp: 18.07.2025); M.B. Aykan, *The Palestinian Question in Turkish Foreign*

Stanowisko Turcji w sprawie Palestyny jest złożone i ewoluujące – balansuje między historycznymi więzami z Bliskim Wschodem, strategicznymi interesami oraz ambicjami przywództwa w świecie muzułmańskim. Ankara konsekwentnie popiera utworzenie niepodległego państwa palestyńskiego, choć utrzymuje relacje dyplomatyczne i handlowe z Izraelem. Historycznie Turcja była pierwszym krajem muzułmańskim, który uznał państwo Izrael (w 1949 roku), co wynikało z jej prozachodniego kursu w polityce zagranicznej. Przez dekady państwa te współpracowały ściśle w zakresie wojskowym, wywiadowczym i handlowym. Jednak w XXI wieku, zwłaszcza pod rządami prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan i jego Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP, Adalet ve Kalkınma Partisi), relacje te uległy znacznemu ochłodzeniu⁷⁹.

Punkt zwrotny stanowił incydent z „Flotyllą wolności” w 2010 roku, kiedy to izraelskie siły specjalne zaatakowały turecki statek Mavi Marmara, przewożący pomoc humanitarną do Strefy Gazy. Incydent ten doprowadził do gwałtownego pogorszenia stosunków dyplomatycznych i wzrostu antyizraelskich nastrojów wśród tureckiej opinii publicznej⁸⁰. Od tego czasu Turcja coraz wyraźniej wspiera politycznie i medialnie palestyńskie postulaty, w szczególności te związane z Jerozolimą oraz Gazą⁸¹.

Turcja aktywnie uczestniczy w międzynarodowych forach, gdzie krytykuje politykę Izraela oraz zabiega o uznanie

Policy from the 1950s to the 1990s, „International Journal of Middle East Studies” February 1993, vol. 25, no. 1, s. 91–110.

⁷⁹ E. Ertosun, *Turkey and the Palestinian Question: The Shift of Roles in Foreign Policy: Turkey and the Palestinian Question*, „Digest of Middle East Studies” September 2016, vol. 26, no. 1, s. 1–17; U. Uzer, *Turkey and the Palestine Question. Torn between a Pro-Western Stance, Regional Considerations and Identity*, [w:] *The Interactive Encyclopedia of the Palestine Question*, 2024, www.palquest.org/en/highlight/37683/turkey-and-palestine-question (dostęp: 18.07.2025).

⁸⁰ O. Kehila, *Gaza Freedom Flotilla: Its History and Present Developments*, „Middle East Journal”, 24 Jul 2025, www.mideastjournal.org/post/gaza-freedom-flotilla-history (dostęp: 25.07.2025).

⁸¹ *Political Relations Between Türkiye and Palestine*, Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs, 2022, www.mfa.gov.tr/turkiye_s-political-relations-with-the-palestinian-national-authority.en.mfa (dostęp: 20.07.2025).

państwowości palestyńskiej. Ankara wspiera również liczne organizacje charytatywne i pomocowe działające na terytoriach palestyńskich, m.in. Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA) czy Humanitarian Relief Foundation (IHH). Współpracuje także z Autonomią Palestyńską oraz utrzymuje nieoficjalne kontakty z Hamasem, co budzi sprzeciw ze strony Izraela oraz niektórych państw zachodnich⁸². W czasie konfliktu Izraela i Hamasu oraz działań Izraela w Gazie w 2021 roku i latach 2023–2024 prezydent Erdoğan oskarżał Izrael o ludobójstwo i wzywał do bojkotu międzynarodowego Izraela⁸³.

Rola Turcji jest jednak dwuznaczna – z jednej strony Ankara wykorzystuje sprawę palestyńską do wzmocnienia swojej pozycji w świecie muzułmańskim oraz jako element retoryki wewnętrznej, z drugiej zaś prowadzi pragmatyczną politykę handlową z Izraelem, czego wyrazem jest stale rosnący wolumen wymiany handlowej między oboma krajami. Niemniej Turcja pozostaje jednym z najbardziej aktywnych i wpływowych państw regionu w kwestii izraelsko-palestyńskiej, łącząc działania dyplomatyczne, pomocowe i symboliczne w celu wspierania sprawy palestyńskiej.

⁸² QA-17, 27 May 2015, *Statement of the Spokesperson of the Ministry of Foreign Affairs, Tanju Bilgiç, in response to a question regarding Turkey's assistance to Palestine including Gaza*, Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs, 2022, www.mfa.gov.tr/qa_17_-27-may-2015_-statement-of-the-spokesperson-of-the-ministry-of-foreign-affairs_-tanju-bilgi%C3%A7_-in-response-to-a-question-regarding-turkey_s-assistance-to-palestine-including-gaza.en.mfa (dostęp: 18.07.2025).

⁸³ R.T. Erdoğan, *Whoever remains silent in the face of the genocide in Gaza is complicit in the crimes against humanity committed by Israel*, The Republic of Türkiye Directorate of Communications, 22 Jul 2025, www.iletisim.gov.tr/english/Haberler/detay/whoever-remains-silent-in-the-face-of-the-genocide-in-gaza-is-complicit-in-the-crimes-against-humanity-committed-by-israel (dostęp: 24.07.2025).

V. PROCES POKOJOWY W ŚWIETLE WYBRANYCH TEORII STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

W podejściu realistycznym – zarówno w jego klasycznej wersji (Hans Morgenthau), jak i neorealistycznym ujęciu strukturalnym (Kenneth Waltz) – stosunki międzynarodowe jawią się jako arena nieustannej rywalizacji o władzę oraz bezpieczeństwo w warunkach anarchii, czyli braku nadrzędnej władzy zdolnej do egzekwowania prawa. Mimo że nierównomierny rozkład potęgi między państwami wyznacza strukturę systemu międzynarodowego, sam system pozostaje anarchiczny, ponieważ nie istnieje żadna globalna instancja, która pełniłaby analogiczną funkcję do instytucji centralnych w porządku wewnątrzpaństwowym. Państwa – jako główni aktorzy (wobec których organizacje międzynarodowe są wtórne i zależne) – muszą więc polegać wyłącznie na własnych zasobach i mechanizmach samopomocy (*self-help*), a ich nadrzędnym celem pozostaje – przynajmniej w ujęciu minimalistycznym – zapewnienie sobie przetrwania¹. W tej optyce konflikt izraelsko-palestyński nie wynika z deficytu zaufania czy braku

¹ H.J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, McGraw-Hill, New York 2005, *passim*; K.N. Waltz, *Theory of International Politics*, *op. cit.*, *passim*.

instytucji współpracy, lecz stanowi nieuchronną konsekwencję diametralnie sprzecznych interesów i głęboko zakorzenionej asymetrii sił.

Z kolei podejście liberalne – a zwłaszcza jego neoliberalno-instytucjonalny nurt – można uznać za jedno z kluczowych narzędzi wyjaśniania takich zjawisk jak proces pokojowy między Izraelem a Palestyńczykami. Wychodząc z założenia, że nawet w anarchicznym systemie międzynarodowym podmioty są względnie racjonalnymi aktorami, dążącymi do maksymalizacji korzyści, liberalizm postuluje, iż współpraca jest nie tylko możliwa, ale również pożądana. Kluczem do jej osiągnięcia jest tworzenie stabilnych instytucji oraz reżimów i norm, które redukują poziom niepewności i obniżają koszty transakcyjne, sprawiając, że długoterminowe korzyści z kooperacji przeważają nad krótkoterminową pokusą eskalacji. Oznaczałoby to, że – w optyce długoterminowej – dla stron konfliktu izraelsko-palestyńskiego bardziej korzystna jest współpraca niż toczenie niekończącej się wojny.

Podejście konstruktywistyczne oferuje natomiast odmienią optykę niż materialistyczny redukcjonizm realizmu i liberalizmu (zarówno w wersjach klasycznych, jak również „neo”). Odrzucając założenie, że interesy państw są stałe oraz wynikają z obiektywnego dążenia do władzy bądź bogactwa, konstruktywizm argumentuje, że świat społeczny – w tym stosunki międzynarodowe – jest konstytuowany przez intersubiektywnie komunikowane idee, wartości, normy, znaczenia oraz tożsamości. Interesy i działania aktorów nie są z góry dane, lecz kształtowane są przez ich tożsamość, tj. przez to, kim są, że są oni sami, kim postrzegają swoich przeciwników, i jakie normy i wartości regulują ich wzajemne relacje. W tej perspektywie konflikt izraelsko-palestyński nie jest jedynie sporem o terytorium, suwerenność czy bezpieczeństwo, lecz przede wszystkim zderzeniem głęboko zakorzenionych i wzajemnie wykluczających się tożsamości zbiorowych, które są nieustannie reprodukowane przez narracje historyczne, sakralizację przestrzeni oraz akty dyskursywne.

1. Próby mediacji i kryzys procesu pokojowego w perspektywie realistycznej

Jednym z kluczowych „realistycznych” mechanizmów wyjaśniających trwałość konfliktu izraelsko-palestyńskiego jest tzw. dylemat bezpieczeństwa (*security dilemma*). W warunkach anarchii każde działanie podejmowane przez jedno z państw w celu zwiększenia własnego bezpieczeństwa – np. rozbudowa sił zbrojnych, budowa infrastruktury strategicznej, fortyfikacja terytorium – może być interpretowane przez drugą stronę jako przygotowanie do agresji. W efekcie uruchamiany zostaje mechanizm spirali, który sprowadza się do wzajemnych podejrzeń, kontrreakcji i eskalacji, nawet jeśli intencje stron nie są ofensywne. W przypadku relacji izraelsko-palestyńskich mechanizm ten ulega dodatkowej intensyfikacji z uwagi na nierównowagę potencjałów oraz fundamentalnie odmiennie postrzeganie zagrożeń. Izrael – jako podmiot dominujący, posiadający przewagę militarną, technologiczną oraz instytucjonalną – postrzega każde wzmocnienie palestyńskiej obecności, czy to w wymiarze administracyjnym, symbolicznym, czy militarnym, jako potencjalne zagrożenie dla swojej dominującej pozycji i bezpieczeństwa. Z kolei Palestyńczycy – obserwując działania Izraela w zakresie osadnictwa, militaryzacji granic oraz inwigilacji terytoriów okupowanych – interpretują je jako świadectwo intencji trwałej dominacji, a nie koniecznej samoobrony. W tak skonstruowanym układzie wszelkie próby deeskalacji i budowy zaufania są z natury kruche, ponieważ każda ze stron nieuchronnie wzbudza u drugiej poczucie egzystencjalnego zagrożenia².

Izrael jako hegemon

Z punktu widzenia neorealizmu polityka Izraela wobec Palestyńczyków może być interpretowana jako konsekwentna strategia hegemoniczna, której celem nie jest osiągnięcie kompromisu

² R. Jervis, *Cooperation Under the Security Dilemma*, „World Politics” 1978, vol. 30, no. 2, s. 167–214; I.S. Lustick, *Paradigm Lost: From Two-State Solution to One-State Reality*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2019, *passim*.

opartego na równowadze interesów, lecz trwałe utrzymanie pozycji dominującej oraz zapobieżenie pojawieniu się jakiegokolwiek konkurencyjnego ośrodka władzy między Jordanem a Morzem Śródziemnym. Państwo izraelskie – działające jako regionalny hegemon – wykorzystuje swoją przewagę militarną, gospodarczą oraz dyplomatyczną nie po to, by negocjować pokój z pozycji siły, ale by narzucać własne warunki pokoju, z wyłączeniem zasad wzajemności. W tym ujęciu proces pokojowy staje się narzędziem kontroli narracji, kooptacji wybranych aktorów palestyńskich oraz legitymizacji faktów dokonanych, tj. rozbudowa osiedli na obszarach okupowanych czy militaryzacja granic. Kluczowym celem nie jest więc rozwiązanie konfliktu, lecz trwałe „zarządzanie” nim w taki sposób, ażeby nie dopuścić do umiędzynarodowienia sprawy palestyńskiej, uznania realnych atrybutów państwowości Palestyny czy też pojawienia się presji międzynarodowej zdolnej do ograniczenia swobody strategicznej Izraela³. W tym sensie realizm dostarcza nie tylko opisu logiki przetrwania, ale także interpretacji strategii dominacji, w której asymetria sił nie jest przejściowym stanem nierównowagi, lecz strukturalnym celem samej polityki.

Warto jednak zauważyć, że z perspektywy realizmu neoklasycznego (który uwzględnia czynniki wewnętrzne) polityka zagraniczna oraz bezpieczeństwa Izraela może się jawić jako przykład działania państwa w warunkach permanentnego zagrożenia, o czym świadczy fakt, iż izraelska kultura strategiczna jest głęboko zakorzeniona w pierwotnej traumie Holokaustu. Pamięć o Zagładzie ukształtowała bowiem fundamentalne przekonanie, że w ostatecznym rozrachunku naród żydowski może liczyć wyłącznie na własną siłę, a bierność i uzależnienie od innych prowadzą do katastrofy. Lekcja ta – wzmocniona przez doświadczenie wojen z koalicjami państw arabskich w latach 1948, 1967 i 1973 – doprowadziła do wykrystalizowania się izraelskiej doktryny obronnej, której celem nie jest osiągnięcie pokoju za wszelką cenę, lecz zapewnienie przetrwania przez odstraszenie, dominację i zdolność szybkiej projekcji siły. W warunkach skrajnej dysproporcji demograficznej oraz braku strategicznej głębi Izrael

³ I.S. Lustick, *Paradigm Lost...*, *op. cit.*, s. 87–150.

nie mógł sobie pozwolić na długotrwałą wojnę na wyniszczenie, dlatego też położył nacisk na utrzymanie jakościowej przewagi technologicznej nad połączonymi siłami sąsiadów, co przez dekady było możliwe dzięki sojuszowi wojskowemu, technologicznemu i wywiadowczemu ze Stanami Zjednoczonymi, a wcześniej z Francją. Ostateczną gwarancją przetrwania – zgodnie z logiką samopomocy – stał się natomiast arsenał jądrowy. Niejasność co do jego wielkości ma pełnić funkcję najważniejszego instrumentu odstraszania – zapobiegającego scenariuszowi, w którym konwencjonalna porażka mogłaby zagrozić fizycznemu istnieniu państwa⁴.

W tym kontekście polityka osadnicza na Zachodnim Brzegu nabiera wymiaru wykraczającego poza czysto ideologiczne motywacje. Z perspektywy realistycznej granice z 1967 roku – ustalone po wojnie sześciodniowej i uznawane przez społeczność międzynarodową za punkt wyjścia dla rozwiązania dwupaństwowego – jawią się jako strategicznie niekorzystne (brak wspomnianej głębi). W najwęższym miejscu Izrael ma zaledwie kilkanaście kilometrów szerokości, co czyni go niezwykle podatnym na szybki atak, który mógłby przeciąć państwo na pół i uniemożliwić mobilizację sił zbrojnych. Wzgórza Samarii i Judei (czyli centralna część Zachodniego Brzegu), jak oficjalnie określa się ten obszar we współczesnym Izraelu, dominują wysokościami nad obszarem, na którym skoncentrowana jest większość izraelskiej populacji i infrastruktury krytycznej, co sprawia, iż kontrola nad tymi wzgórzami przez wrogie siły stanowiłaby egzystencjalne zagrożenie dla państwa żydowskiego. Dlatego też osiedla na Zachodnim Brzegu nie są postrzegane wyłącznie przez pryzmat ideologii, lecz pełnią funkcję „wysuniętej linii obrony”, tworząc strategiczny bufor. Rozmieszczenie osiedli pozwala bowiem na kontrolę kluczowych szlaków komunikacyjnych i zasobów wodnych, a równocześnie utrudnia powstanie jednolitego, zmilitaryzowanego państwa

⁴ S. Ben-Ami, *Scars of War, Wounds of Peace: The Israeli-Arab Tragedy*, Oxford University Press, Oxford 2007; I.J. Bickerton, C.L. Klausner, *A History of the Arab-Israeli Conflict*, *op. cit.*; E. Inbar, *Israel's National Security...*, *op. cit.*; C.D. Freilich, *Israeli National Security...*, *op. cit.*, s. 17–40.

palestyńskiego, które mogłoby posłużyć jako baza wypadowa dla regionalnej koalicji nieprzyjaznych aktorów. W tym ujęciu każde osiedle staje się *de facto* posterunkiem wojskowym, który przesuwają potencjalną linię frontu i zapewnia Izraelowi choćby minimalną strategiczną głębię⁵.

Realizm, choć tradycyjnie skoncentrowany na relacjach między suwerennymi państwami, dostarcza także narzędzi analitycznych pozwalających na interpretację konfliktów asymetrycznych, w których przynajmniej jedna ze stron nie dysponuje klasycznymi atrybutami państwowości. Logika maksymalizacji bezpieczeństwa oraz użycia dostępnych środków do realizacji celów politycznych pozostaje jednak niezmienna – zmieniają się tylko instrumenty działania. Palestyńczycy, pozbawieni regularnej armii, kontroli nad granicami, własnego przemysłu zbrojeniowego i suwerenności instytucjonalnej, zmuszeni są do operowania w paradygmacie wojny asymetrycznej, w której skrajna nierówność potencjałów kompensowana jest taktyką, sprytem i zaskoczeniem. Z tej perspektywy zarówno pierwsza, jak i druga intifada – mimo ich masowego, ludowego charakteru – mogą być interpretowane jako próba nałożenia na Izrael wysokich kosztów okupacji. Chodziło więc nie tylko o wymiar militarny (atakowanie żołnierzy i posterunków), lecz również o koszty ekonomiczne oraz erozję legitymizacji międzynarodowej i wewnętrznej. W późniejszym okresie tę samą logikę reprezentowały ataki rakietowe prowadzone przez Hamas ze Strefy Gazy. Tysiące prymitywnych rakiet, choć relatywnie nieskutecznych militarnie, miały na celu przeniesienie kosztów konfliktu na izraelską ludność cywilną, podważenie monopolu Izraela na przemoc oraz wywarcie presji psychologicznej i politycznej na rząd w Jerozolimie, zmierzającej do wymuszenia ustępstw lub negocjacji. Wpisują się w to również ataki indywidualne – samobójcze, nożownicze, z użyciem pojazdów – które funkcjonują jako „broń słabych”. Z punktu widzenia realizmu tego rodzaju działania nie są aberracją ani wyrazem fanatyzmu,

⁵ C.D. Freilich, *Israeli National Security...*, *op. cit.*; Y. Steinitz, Y. Amidror, M. Rosenne, D. Gold, *Defensible Borders for a Lasting Peace*, Jerusalem Center for Public Affairs, 2005, www.files.ethz.ch/isn/45651/DB%20English.pdf (dostęp: 1.07.2025).

lecz racjonalną strategią w warunkach skrajnej asymetrii – próbą zmuszenia przeciwnika do rewizji kalkulacji strategicznej nie przez konwencjonalną konfrontację, ale przez uciążliwość i długofalowy koszt⁶.

Kalkulacja izraelskich decydentów stanowi lustrzane odbicie asymetrycznej strategii strony palestyńskiej. Nadrzędnym celem – wynikającym z niskiej tolerancji izraelskiego społeczeństwa na straty własne – jest maksymalna minimalizacja ofiar po swojej stronie. Temu właśnie służy rozbudowa zaawansowanych systemów obrony przeciwrakietowej – jak Iron Dome, David's Sling czy Arrow – których zadaniem jest neutralizacja głównego narzędzia przymusu w rękach palestyńskich ugrupowań zbrojnych. Technologiczna przewaga pozwala w ten sposób przywrócić „naturalną” asymetrię sił i zapewnić Izraelowi swobodę strategicznego działania przy relatywnie niskim koszcie społecznym. W odpowiedzi na ataki nieregularne Izrael stosuje przy tym wysoce kontrowersyjną doktrynę nieproporcjonalnej siły, znaną jako doktryna Dahiji, która zakłada celowe przeniesienie kosztów eskalacji na ludność cywilną przeciwnika. Niszczenie infrastruktury, długotrwałe blokady gospodarcze czy wysoka liczba ofiar po stronie palestyńskiej, co do których są trudno mówić o przypadkowości, nie są postrzegane jako efekt uboczny, lecz jako narzędzie psychologiczne i operacyjne, mające na celu złamanie morale przeciwnika, destabilizację zaplecza społecznego i zniechęcenie do kontynuowania walki. W tej logice uderzenie w zasoby cywilne nie tyle łamie zasady prawa humanitarnego, co służy odstraszaniu, wymuszeniu kosztu i uniemożliwieniu ponownej mobilizacji. Z realistycznego punktu widzenia tego rodzaju działania nie muszą być moralnie usprawiedliwione – są one postrzegane jako racjonalna, aczkolwiek brutalna, strategia obronna w sytuacji chronicznego zagrożenia. Państwo, zobowiązane do ochrony własnych obywateli, sięga bowiem po środki skrajne w sytuacji, gdy alternatywą jest utrata – istotnej egzystencjalnie – przewagi⁷.

⁶ I.J. Bickerton, C.L. Klausner, *A History of the Arab-Israeli Conflict*, *op. cit.*; G. Gallo, A. Marzano, *The Dynamics of Asymmetric Conflicts: The Israeli-Palestinian Case*, „Journal of Conflict Studies” 2009, vol. 29.

⁷ C.D. Freilich, *Israeli National Security...*, *op. cit.*; A. Kober, *From Heroic*

Neorealiści, tacy jak Waltz, argumentują, że zachowanie państw nie wynika przede wszystkim z ich wewnętrznych cech, wartości czy intencji, lecz jest determinowane przez strukturę systemu międzynarodowego – a ściślej mówiąc, przez rozkład potęgi oraz układ biegunów (biegunowość systemu międzynarodowego) w danym momencie historycznym. Tyczy się to również konfliktu izraelsko-palestyńskiego, który od początku wpisywał się w szerszy kontekst. W okresie zimnej wojny stanowił on klasyczny konflikt zastępczy w ramach systemu dwubiegunowego – Izrael był strategicznym sojusznikiem Stanów Zjednoczonych, natomiast główne państwa arabskie oraz OWP cieszyły się wsparciem Związku Radzieckiego. Ta globalna rywalizacja dostarczała obu stronom lokalnego konfliktu zasobów politycznych, wojskowych i dyplomatycznych, a zarazem tworzyła względną równowagę patronatów, która wymuszała ostrożność i utrzymywała pewne pole manewru. Upadek ZSRR i zakończenie zimnej wojny po 1991 roku doprowadziły jednak do powstania systemu jednobiegunowego, w którym to Stany Zjednoczone objęły pozycję globalnego hegemonu. Dla Izraela oznaczało to bezprecedensowe wzmocnienie – jego główny sojusznik stał się jedynym supermocarstwem, podczas gdy dotychczasowy patron jego przeciwników zniknął ze sceny międzynarodowej. Można więc uznać, iż to właśnie ta strukturalna zmiana w układzie sił pozwoliła Izraelowi negocjować z pozycji siły, bez realnego ryzyka nacisku zewnętrznego, co w dużej mierze tłumaczy, dlaczego proces z Oslo był asymetryczny oraz korzystny dla strony izraelskiej. Palestyńczycy, pozbawieni oparcia w potężnym patronie, nie byli bowiem w stanie wynegocjować rozwiązań gwarantujących im suwerenność, bezpieczeństwo i ciągłość terytorialną, co można odczytywać jako bezpośrednią konsekwencją gruntownej i nagłej zmiany struktury systemu międzynarodowego⁸.

to Post-Heroic Warfare, „Armed Forces & Society” 2015, vol. 41, no. 1, s. 96–122; *idem, Israel's Wars of Attrition: Attrition Challenges to Democratic States*, Routledge, London 2009; C.H. Gray, *AI, Sacred Violence...*, *op. cit.*

⁸ I.J. Bickerton, C.L. Klausner, *A History of the Arab-Israeli Conflict*, *op. cit.*, s. 295–370.

Współczesna dynamika regionalna również znajduje przekonujące wyjaśnienie w ramach logiki neorealistycznej. W obliczu rosnącej potęgi i coraz bardziej konfrontacyjnej polityki Iranu – przynajmniej do konfrontacji zbrojnej z czerwca 2025 roku – niektóre państwa arabskie zaczęły redefiniować swoje strategie sojusznicze. Iran – postrzegany jako główne zagrożenie dla regionalnej stabilności – skłonił mniejsze państwa Zatoki Perskiej do rewizji dotychczasowej strategii równoważenia siły Izraela przez wspieranie sprawy palestyńskiej. Zamiast tego część z nich zdecydowała się na przyłączenie do bloku amerykańsko-izraelskiego, co jest przykładem bandwagoningu, czyli przyłączenia się do silniejszego aktora w celu ochrony własnych interesów (w tym bezpieczeństwa). Porozumienia abrahamowe – normalizujące stosunki między Izraelem a ZEA, Bahrajnem oraz Marokiem – stanowią przykład takiej kalkulacji strategicznej. Dostęp do izraelskich (oraz amerykańskich) technologii wojskowych i wywiadowczych, a także dalsze wzmocnienie relacji z Waszyngtonem (strategicznym sojusznikiem Izraela), uznano za bardziej wartościowe niż kontynuowanie solidarności z Palestyńczykami, która nie oferowała wymiernych gwarancji bezpieczeństwa. Z drugiej strony Islamska Republika Iranu przez lata prowadziła politykę równoważenia sił (*balancing*) przez aktorów niepaństwowych. Nie mogąc bezpośrednio rzucić wyzwania potędze militarnej Izraela i Stanów Zjednoczonych, Teheran wykorzystywał grupy zbrojne jako instrumenty wojny zastępczej (*proxy war*). Hamas i Palestyński Islamski Dżihad w Strefie Gazy jak również Hezbollah w Libanie i ruch Huti w Jemenie – uzbrajane, finansowane i szkolone przez Iran – służyły jako narzędzia presji asymetrycznej. W tej wielopoziomowej grze strategicznej konflikt izraelsko-palestyński stał się lokalnym teatrem szerszej rywalizacji o regionalną hegemonię – między blokiem amerykańsko-izraelsko-arabskim a blokiem irańskim opartym na sieci aktorów niepaństwowych⁹.

⁹ N. Raydan, *How the Iran-Israel Conflict Is Affecting Gulf Energy and Maritime Security*, Washington Institute, 2025, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/how-iran-israel-conflict-affecting-gulf-energy-and-maritime-security (dostęp: 4.07.2025); A. Kateb, *The Abraham Accords After Gaza: A Change of Context*, Carnegie Endowment for

Ostatecznie, z perspektywy realistycznej, wszelkie inicjatywy pokojowe są skazane na ograniczenia, jeśli nie wręcz na niepowodzenie, ponieważ kluczowe dobra, o które toczy się spór, mają charakter niepodzielny i są postrzegane w kategoriach gry o sumie zerowej. Teoria gier, szeroko stosowana w analizie stosunków międzynarodowych, ujmuje ten dylemat w sposób następujący – podczas gdy kwestie współpracy gospodarczej mogą stanowić przykład gry o sumie dodatniej (*win-win*), fundamentalne atrybuty suwerenności, kontroli terytorialnej oraz tożsamości narodowej należą do kategorii rozgrywek, w których zysk jednej strony automatycznie oznacza stratę drugiej. Dla Izraela rezygnacja z kontroli nad bezpieczeństwem w Dolinie Jordanu, zgoda na pełną suwerenność militarną państwa palestyńskiego czy podział Jerozolimy są postrzegane jako niedopuszczalne ustępstwa, które oznaczałyby osłabienie pozycji strategicznej i przyzwolenie na egzystencjalne zagrożenie. Dla Palestyńczyków z kolei rezygnacja z prawa powrotu uchodźców, uznanie całej Jerozolimy za wyłączną stolicę Izraela czy akceptacja szczątkowej suwerenności oznacza wyrzeczenie się fundamentów tożsamości narodowej i zgodę na status podporządkowanego pseudopaństwa. Nie istnieje tu przestrzeń do kompromisu, którą obie strony mogłyby uznać za racjonalny z punktu widzenia swoich podstawowych interesów bezpieczeństwa. Realizm pozwala zatem prognozować, że konflikt izraelsko-palestyński będzie trwał jako przewlekła konfrontacja, utrzymywana na poziomie kontrolowanej eskalacji, dopóki nie nastąpi fundamentalna zmiana w rozkładzie sił na poziomie regionalnym bądź globalnym. Inicjatywy pokojowe oparte na normach, dobrej woli czy wzajemnym zaufaniu będą zawsze wtórne wobec zimnej kalkulacji kosztów i korzyści. Strona silniejsza – Izrael – nie ma bowiem realnej motywacji do daleko idących ustępstw, ponieważ obecne *status quo* jest dla niej korzystniejsze niż ryzyko powstania suwerennego, potencjalnie wrogiego państwa palestyńskiego u własnych granic. Strona słabsza – tj. Palestyńczycy – niezdolna do zwycięstwa militarnego,

International Peace, April 2025, <https://carnegieendowment.org/research/2025/04/the-abraham-accords-after-gaza-a-change-of-context> (dostęp: 5.07.2025).

będzie kontynuować walkę asymetryczną oraz dążyć do równoważenia przewagi Izraela w domenie twardej siły przy użyciu środków prawnych, symbolicznych i dyplomatycznych na arenie międzynarodowej.

Próby mediacji i kryzys procesu pokojowego

Z perspektywy realizmu koncepcja procesu pokojowego w kontekście izraelsko-palestyńskim jawi się nie tyle jako projekt zmierzający ku rozwiązaniu konfliktu, ile jako narzędzie maskujące zasadniczą logikę rywalizacji o władzę. W tym ujęciu nie mamy do czynienia z próbą przewyciężenia konfliktu za pomocą zaufania i współpracy, lecz z kontynuacją polityki siły innymi środkami. Negocjacje, instytucje oraz deklaracje stanowią w tym ujęciu jedynie narzędzia zarządzania konfliktem na warunkach ustalanych przez stronę dominującą. Rozmowy nie są więc celem samym w sobie, lecz mechanizmem konserwacji hegemonii i utrwalania asymetrii – zarówno w wymiarze militarnym, jak i dyplomatycznym, natomiast niejednokrotnie przywoływana kategoria kryzysu procesu pokojowego (dla liberałów uosabiająca niepowodzenie) z punktu widzenia realizmu nie stanowi anomalii, lecz stan naturalny. Każdorazowe załamanie negocjacji nie wynika bowiem z braku woli, lecz z ujawnienia się głębokiej sprzeczności interesów – momentu, w którym retoryka kompromisu przegrywa z logiką maksymalizacji przewagi. Proces pokojowy od początku zorganizowany był bowiem wokół asymetrii – nie tylko w zakresie siły militarnej, lecz również zasobów dyplomatycznych (w tym wsparcia z zewnątrz). W tym sensie realizm, zwłaszcza w wersji „neo”, odrzuca założenie o neutralności mediatora. Przykład USA, od konferencji madryckiej po współczesne próby mediacji rozejmowych, doskonale ilustruje tę zasadę. Waszyngton – mimo deklarowanej roli arbitra – konsekwentnie działał jako gwarant przewagi militarnej Izraela, legitymizując jego działania zbrojne jako defensywne i blokując decyzje w forach międzynarodowych, które mogłyby skutkować kosztami politycznymi dla Tel Awiwu¹⁰.

¹⁰ J.J. Mearsheimer, S.M. Walt, *The Israel Lobby...*, *op. cit.*; I. Pappé, *The Israel/Palestine Question: The Israel/Palestine Question: A Reader*, Rout-

Amerykańska polityka wobec konfliktu izraelsko-palestyńskiego była w tym kontekście podporządkowana dwóm celom. Nadrzędnym było (i jest) zagwarantowanie trwałej przewagi militarnej Izraela nad wszystkimi potencjalnymi przeciwnikami w regionie MENA – zarówno państwowymi, jak i niepaństwowymi. Cel numer dwa to utrzymanie względnej stabilności na Bliskim Wschodzie rozumiane jako eliminacja zagrożeń dla płynności globalnych łańcuchów dostaw (w szczególności surowców energetycznych oraz technologii militarnych), a także jako ochrona amerykańskich wpływów geostrategicznych w obliczu konkurencji ze strony innych mocarstw – najpierw Rosji, a następnie Chin i Iranu. W tym ujęciu retoryka „bezzstronnego pośrednika” stanowiła element dyplomatycznej gry, której funkcją było nadanie legitymacji procesowi pozbawionemu realnej symetrii interesów, środków i przestrzeni negocjacyjnej. W rzeczywistości rola USA bardziej przypominała funkcję „adwokata jednego klienta” niż bezstronnego rozjemcy. Waszyngton konsekwentnie działał bowiem jako główny gwarant strategicznych interesów Izraela, zapewniając mu nie tylko nieprzerwany dostęp do najnowszych technologii wojskowych i bezwarunkowego wsparcia dyplomatycznego, ale także swobodę w narzucaniu własnych definicji zagrożeń i w wyznaczaniu dopuszczalnych granic ustępstw. Taka asymetria prowadziła do sytuacji, w której mediacje organizowane pod egidą Stanów Zjednoczonych nie pełniły funkcji forum rzeczywistego kompromisu, lecz stanowiły mechanizm legitymizacji stanowiska znacznie silniejszego aktora, czyli Izraela. Z punktu widzenia izraelskiego establishmentu politycznego hegemoniczne wsparcie Waszyngtonu nie tylko zabezpieczyło *status quo*, ale wręcz umożliwiło jego ekspansję – zarówno w sensie fizycznym (rozbudowa osiedli, utrzymanie kontroli nad

ledge, London–New York 2006; D. Hatuqa, *For Palestinians, America Was Never an Honest Broker*, „Foreign Policy”, 13 Sept 2018, <https://foreignpolicy.com/2018/09/13/for-palestinians-america-was-never-an-honest-broker-israel-abbas-netanyahu-middle-east-peace-process> (dostęp: 5.07.2025); S.M. Walt, *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2018.

terytoriami okupowanymi), jak i symbolicznym (kontrola nad ramami interpretacyjnymi debaty międzynarodowej)¹¹.

W tym kontekście nie sposób przecenić rolę czynników militarnych i technologicznych w utrwalaniu izraelskiej przewagi. Strukturalny realizm zakłada, że dystrybucja siły – także technologicznej – determinuje zachowania aktorów w systemie międzynarodowym. Izrael od połowy lat 90. XX wieku konsekwentnie rozwijał model wojskowy oparty na precyzyjnych technologiach, w tym komunikacyjnych, a także zdolnościach do prowadzenia wojny asymetrycznej. Kluczowe znaczenie miały tu nowoczesne drony, rozbudowane systemy rozpoznania i wielowarstwowa tarcza antyrakietowa – skutecznie neutralizująca zagrożenia krótkiego oraz średniego zasięgu. Należy przy tym dodać, iż Izrael co roku otrzymuje od Stanów Zjednoczonych pomoc finansową na zakup zaawansowanych systemów uzbrojenia – głównie przez Fundusz Pomocy Wojskowej (Foreign Military Financing), obecnie na poziomie 3,8 mld dolarów rocznie (2019–2028), co czyni to państwo największym pojedynczym beneficjentem amerykańskiej pomocy wojskowej na świecie (w tę pomoc nie wlicza się dodatkowe wielomiliardowe wsparcie, jakie Izrael otrzymał po 7 października 2023 roku)¹².

W związku z powyższym każda kolejna runda negocjacji tudzież mediacji rozgrywała się pod parasolem strukturalnej asymetrii i geostrategicznego wsparcia hegemonu (USA), który w istocie nie pełnił funkcji mediatora, lecz stabilizatora istniejącego układu sił. W tym sensie mediacja była narzędziem zarządzania asymetrią, nie zaś drogą do kompromisu. Realistyczna analiza procesu pokojowego po Oslo prowadzi zatem do wniosku, że żadna z głównych prób negocjacyjnych nie doprowadziła do rozwiązania konfliktu, ponieważ każda z nich była z góry obciążona strukturalną nierównowagą sił, która faworyzowała *status quo*¹³.

¹¹ *Ibidem*.

¹² J.M. Sharp, *U.S. Foreign Aid to Israel*, Congressional Research Service (CRS Report R45058), Washington, January 2024.

¹³ J.J. Mearsheimer, S.M. Walt, *The Israel Lobby...*, *op. cit.*; S.M. Walt, *The Hell of Good Intentions Security...*, *op. cit.*; C.D. Freilich, *Israeli National Security...*, *op. cit.*, *passim*.

Najbardziej symbolicznym momentem procesu po Oslo była konferencja w Camp David w 2000 roku. W dominującej narracji przypisano Arafatowi winę za fiasko rozmów, przedstawiając go jako niezdolnego do kompromisu. Z perspektywy realistycznej ten obraz jest mylący, albowiem propozycja Ehuda Baraka, choć formalnie przewidywała utworzenie państwa palestyńskiego, pozostawiała Izraelowi kontrolę nad przestrzenią powietrzną, granicami, szlakami komunikacyjnymi oraz głównymi blokami osadniczymi. Tworzyła tym samym strukturę pozbawioną geograficznej ciągłości i realnej suwerenności. Jej przyjęcie oznaczałoby dla Arafata polityczne samobójstwo – z uwagi na rezygnację z prawa powrotu, uznanie izraelskiej suwerenności nad Wschodnią Jerozolimą tudzież akceptację quasi-protektoratu. W tak skonstruowanym układzie racjonalną kalkulacją mogło być tylko odrzucenie umowy – nawet kosztem eskalacji przemocy. Druga Intifada, która wybuchła wkrótce po tych rozmowach, była więc reakcją na skumulowaną frustrację i brak perspektyw, albowiem asymetryczna przemoc była jedynym dostępnym narzędziem nacisku dla strony pozbawionej zasobów konwencjonalnych. Izrael, wykorzystując ten moment, przejął jednak inicjatywę, a operacja „Obronna tarcza” zniszczyła infrastrukturę Autonomii Palestyńskiej¹⁴.

Logika *status quo* została w ten sposób umocniona, a proces pokojowy zredukowany do rytuału, choć jeszcze go całkiem nie zarzucono. Kolejną próbą jego rewitalizacji był bowiem cykl rozmów w Annapolis (2007–2008), gdzie ówczesny izraelski premier Ehud Olmert (reprezentujący partię Kadima, choć wcześniej należał do Likudu) zadeklarował znaczące ustępstwa wobec Palestyńczyków. Jednak asymetria pozostała nienaruszona – Izrael nadal kontrolował proces negocjacji, a Abbas – pozbawiony zarówno twardych instrumentów, jak i politycznego zaplecza – nie miał zdolności narzucenia niesatysfakcjonujących rozwiązań bardziej radykalnym frakcjom palestyńskim. Tymczasem kolejna próba rewitalizacji procesu pokojowego, tj. ofensywa dyplomatyczna Johna Kerry’ego (2013–2014), również załamała się w konfrontacji

¹⁴ C.E. Swisher, *The Truth About Camp David: The Untold Story About the Collapse of the Middle East Peace Process*, Bold Type Books, New York 2004; J. Pressman, *Visions in Collision...*, *op. cit.*, s. 5–43.

z realiami siły. Arabska Wiosna w Syrii, ekspansja ISIS, rosnące wpływy Iranu – wszystko to wzmocniło izraelski argument na rzecz utrzymania kontroli nad Doliną Jordanu jako strategicznego bufora bezpieczeństwa. W warunkach kryzysu legitymizacji w Autonomii Palestyńskiej i trwałej kontroli Hamasu nad Strefą Gazy Stany Zjednoczone nie były gotowe na wywarcie większej presji na Izrael. W rezultacie kolejne rundy mediacji coraz wyraźniej przypominały grę pozorów. Silniejszy gracz legitymizował swoje działania w języku pokoju i kompromisu, kontrolując jednocześnie wszystkie kluczowe elementy procesu. Strona słabsza – świadoma strukturalnych ograniczeń – uczestniczyła w tym mechanizmie, nie mając realnej szansy na zmianę *status quo*. W tej optyce mediacje nie były ścieżką ku rozwiązaniu, lecz narzędziem wspomnianego zarządzania konfliktem, a nie jego rozwiązywania¹⁵.

W tym ujęciu porozumienia abrahamowe z 2020 roku nie tyle zastąpiły proces pokojowy, co stworzyły jego realistyczną alternatywę. Zamiast żmudnych negocjacji z Palestyńczykami Izrael zaczął budować regionalny system bezpieczeństwa, który miał mu pozwolić utrzymać stan okupacji przy minimalnych kosztach politycznych. Konflikt izraelsko-palestyński został zatem zdegradowany do statusu kryzysu lokalnego, nieistotnego dla kalkulacji strategicznych pozostałych graczy, jakkolwiek atak Hamasu na Izrael spowodował spowolnienie tego procesu. Wydaje się wręcz, iż tylko w ten sposób – przez niezwykle brutalny i desperacji akt terroru – możliwe było przywrócenie kwestii palestyńskiej centralnego miejsca w politycznej agendzie nie tylko prozachodnich państw arabskich, ale również USA¹⁶.

Realizm nie oferuje zatem recept na pokój – jego siła tkwi w obnażaniu kalkulacji silniejszych aktorów oraz układów sił, które determinują działania państw tudzież aktorów niepaństwowych.

¹⁵ D. Waxman, *The Israeli-Palestinian Conflict: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, Oxford 2019, s. 128–154.

¹⁶ M. Asseburg, S.C. Henkel, *Normalisation and Realignment in the Middle East: A New, Conflict-Prone Regional Order Takes Shape*, Stiftung Wissenschaft und Politik, 28.07.2021, www.swp-berlin.org/10.18449/2023RP05 (dostęp: 5 Jul 2025); S. Vakil, N. Quilliam, *The Abraham Accords...*, *op. cit.*; A. Kateb, *The Abraham Accords After Gaza...*, *op. cit.*

Z tej perspektywy skuteczny proces pokojowy wymaga albo zmiany struktury siły (np. przez międzynarodową presję na Izrael, konsolidację przywództwa palestyńskiego czy nowe przesunięcia strategiczne), albo redefinicji interesów głównych graczy (np. Waszyngtonu), tak aby kompromis stał się bardziej opłacalny niż utrzymanie *status quo*. Bez spełnienia tych warunków każda nowa runda negocjacji – niezależnie od formatu, mediatora czy mapy drogowej – pozostanie tym, czym realizm rozpoznaje ją od początku, a mianowicie fasadą maskującą trwale asymetryczną logikę dominacji.

2. Porozumienia z Oslo oraz ich analiza w perspektywie liberalnej

Fundamentem liberalnego podejścia do rozwiązywania konfliktów pozostaje wiara w siłę rozwiązań instytucjonalnych. W tym ujęciu instytucje międzynarodowe są rozumiane jako zbiory zasad, norm i procedur decyzyjnych, pełniące kilka istotnych funkcji: dostarczają informacji, zmniejszając niepewność co do intencji partnera; obniżają koszty prowadzenia negocjacji i implementacji porozumień; tworzą mechanizmy monitorowania i weryfikacji, które zwiększają wiarygodność zobowiązań. W optyce Keohanego i Nye'a, w warunkach tzw. współzależności kompleksowej (*complex interdependence*) – gdy społeczeństwa są po pierwsze połączone wieloma kanałami komunikacji (nie tylko państwowymi), a po drugie siła militarna staje się narzędziem nieefektywnym, kosztownym bądź zbyt ryzykownym – państwa są zmuszone do poszukiwania rozwiązań kooperacyjnych o charakterze instytucjonalnym¹⁷. I choć relacje izraelsko-palestyńskie stanowią trudny test dla tej teorii z uwagi na znaczną asymetrię oraz centralną rolę siły, to właśnie w okresach deeskalacji – zwłaszcza w latach

¹⁷ Szerzej zob.: R.O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984, *passim*; R.O. Keohane, J.S. Nye, *Power and Interdependence...*, *op. cit.*

90. XX wieku – liberalna logika zdominowała myślenie oraz działania dyplomatyczne. Jej przejawy można przeanalizować właśnie w odniesieniu do procesu pokojowego, który rozpoczął się w latach 90. XX wieku.

Konferencja madrycka, zwołana na przełomie października i listopada 1991 roku pod auspicjami Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego (który formalnie przestał istnieć dopiero w grudniu tego samego roku), sama w sobie miała charakter instytucjonalny. Nie tylko stanowiła działanie dyplomatyczne o charakterze wielostronnym, lecz należy ją także uznać za pierwszy tak wyraźny krok, który niejako zmusił skonfliktowane strony do publicznego uznania konieczności negocjacji, a także ustanowił formalne ścieżki rozmów.

Jak się jednak wkrótce okazało, prawdziwa instytucjonalna rewolucja nadeszła dopiero wraz z porozumieniami z Oslo, będących rezultatem początkowo tajnych negocjacji pomiędzy OWP a rządem Izraela. Stanowiły one próbę zastosowania paradygmatu liberalnego do jednego z najbardziej długotrwałych konfliktów XX wieku. W opozycji do realistycznej logiki odstraszenia, utrzymywania równowagi sił i zarządzania konfliktem przez siłę, architekci Oslo założyli, że możliwe jest stopniowe rozbijanie wrogości przez instytucjonalizację współpracy, wzmacnianie wzajemnych zależności oraz tworzenie mechanizmów, które przekształcą relację konfliktową w model pokojowej koegzystencji. U podstaw tej wizji leżało przekonanie, że nawet aktorzy z długą historią przemocy i wzajemnej demonizacji mogą przezwyciężyć logikę zero-jedynkową, jeśli tylko powstaną trwałe struktury współdziałania, materialnych korzyści i wspólnych interesów – gęsta siatka interakcji, która z czasem zneutralizuje lęk i wrogość, a w ich miejsce wprowadzi racjonalność współzależności.

Zgodnie z założeniami neoliberalnego instytucjonalizmu państwa są zdolne do współpracy, o ile zostaną stworzone odpowiednie ramy instytucjonalne. Instytucje te mają redukować niepewność, ułatwiać komunikację, zmniejszać koszty transakcyjne i zapewniać przejrzystość i mechanizmy egzekwowania zobowiązań. W takim ujęciu reguły i procedury zastępują brutalną siłę jako główny regulator interakcji, tworząc przestrzeń dla bardziej

przewidywalnych i mniej ryzykownych form współdziałania. Inne założenie liberalnej analizy koncentruje się na roli społeczeństw oraz aktorów pozarządowych w procesie pokojowym. Neoliberalny instytucjonalizm oraz – równolegle – podejścia konstruktywistyczne podkreślają, że trwały pokój wymaga czegoś więcej niż tylko porozumień zawieranych przez elity polityczne. Konieczna jest również zmiana na poziomie percepcji, narracji oraz norm społecznych. Proces ten, określany mianem dyplomacji publicznej (lub dyplomacji „drugiego toru”), angażuje naukowców, działaczy społecznych, dziennikarzy, artystów oraz zwykłych obywateli w dialog mający na celu przełamywanie stereotypów, jak również budowanie wzajemnego zrozumienia. Na Bliskim Wschodzie od lat 90. XX wieku narodziły się setki tego rodzaju inicjatyw. Programy takie jak „Seeds of Peace”, gromadzące młodzież izraelską i palestyńską na letnich obozach w neutralnych lokalizacjach, miały na celu stworzenie nowej generacji liderów, zdolnych do postrzegania drugiej strony w kategoriach ludzkich, a nie wyłącznie jako wroga. Z kolei jednym z najbardziej poruszających przykładów takiej działalności jest Israeli-Palestinian Bereaved Families Forum (znana również jako Parents Circle – Families Forum) – organizacja zrzeszająca osoby, które w wyniku konfliktu utraciły swoich najbliższych, a mimo to zdecydowały się działać razem na rzecz pojednania, odmawiając instrumentalizacji własnego cierpienia w celach nacjonalistycznych¹⁸.

Porozumienia z Oslo

W tym właśnie duchu zaprojektowany został cały proces z Oslo. Deklaracja zasad z 1993 roku (Oslo I) nie była traktatem pokojowym, lecz porozumieniem ramowym, którego głównym celem stało się powołanie do życia instytucji mających zarządzać okresem przejściowym i przygotowywać grunt pod ostateczne

¹⁸ Y. Hirschfeld, *Track-Two Diplomacy Toward an Israeli-Palestinian Solution, 1978–2014*, Wilson Center Press / Johns Hopkins University Press, Washington 2014; *Bridging the Divide: Peacebuilding in the Israeli-Palestinian Conflict*, eds. E. Kaufman, W. Salem, J. Verhoeven, Lynne Rienner Publishers, Boulder 2022.

porozumienie. Centralnym elementem jej architektury było utworzenie Palestyńskich Tymczasowych Władz Samorządowych (Palestinian Interim Self-Government Authority), później określanych jako Palestinian National Authority (Palestyńska Władza Narodowa albo – po prostu – Autonomia Palestyńska), które miały stanowić załączek przyszłej państwowości. Co jednak kluczowe z perspektywy neoliberalnego instytucjonalizmu, w ramach tej struktury stworzono sieć wyspecjalizowanych komitetów (*joint technical committees*), których celem było przeniesienie spornych kwestii z poziomu wysoce upolitycznionego na poziom codziennej współpracy ekspertów. I tak zadaniem Wspólnego Komitetu ds. Wody (Joint Water Committee) było zarządzanie jednym z najbardziej konfliktogennych zasobów w regionie. Próbowano w ten sposób podejmować decyzje o alokacji wody i zatwierdzeniu nowych projektów wodno-kanalizacyjnych. Z kolei Wspólny Komitet Ekonomiczny (Joint Economic Committee) nadzorował implementację protokołu paryskiego (1994), regulującego stosunki gospodarcze między Izraelem a Autonomią Palestyńską. Podobnych – niejako „branżowych” – komitetów było więcej¹⁹.

Deklaracja zasad z 1993 roku oraz kolejne aneksy i protokoły przewidywały utworzenie rozbudowanej siatki wspólnych instytucji – od komitetów koordynacyjnych oraz organów implementacyjnych, po zespoły odpowiedzialne za rozwiązywanie sporów oraz utrzymywanie komunikacji między stronami. Celem nie było jedynie bieżące zarządzanie konfliktem, lecz długofalowa transformacja – dotychczas wrogich – relacji, czyli przejście od stanu konfrontacji do uporządkowanej współpracy instytucjonalnej. Zakładano, że z czasem, dzięki powtarzalnym interakcjom w ramach wspólnych struktur, uda się zbudować wystarczający poziom zaufania, aby móc podjąć negocjacje w sprawach fundamentalnych. Logika tego działania była taka, aby przez wspólną pracę nad konkretnymi problemami izraelscy oraz palestyńscy urzędnicy, specjaliści różnych dziedzin i prawnicy, budowali

¹⁹ J. Corbin, *Gaza First: The Secret Norway Channel to Peace Between Israel and the PLO*, Bloomsbury, London 1994, *passim*; W.B. Quandt, *Peace Process...*, *op. cit.*; I.J. Bickerton, C.L. Klausner, *A History of the Arab-Israeli Conflict*, *op. cit.*

wzajemne zaufanie, tworzyli wspólny język, jak również rozwijali swego rodzaju nawyk kooperacji, który z czasem miałby zostać przeniesiony także na kwestie bardziej politycznie wrażliwe. Logika ta zakładała, że codzienna, technokratyczna współpraca z czasem wygeneruje kapitał zaufania, który w dalszej perspektywie mógłby zostać przekuty w wolę kompromisu. W tym sensie porządek polityczny miał być produktem ubocznym porządku techniczno-administracyjnego. Z perspektywy Oslo oznaczało to, że pokój nie miał zostać zawarty na drodze wielkiego przełomu politycznego, ale miał wyrosnąć z doświadczenia współdziałania, z wielu drobnych interakcji instytucjonalnych, które wytworzą nowe wzorce koegzystencji²⁰.

Istotnym filarem liberalnego podejścia do procesu pokojowego jest wspomniana „kompleksowa współzależność”. W przeciwieństwie do klasycznego realizmu, który postrzega relacje międzynarodowe głównie przez pryzmat potęgi militarnej i anarchii systemowej, koncepcja ta zakłada, że współczesne państwa funkcjonują w świecie gęsto splecionym siecią powiązań gospodarczych, technologicznych, informacyjnych i społecznych, które w istotny sposób ograniczają skuteczność przymusu oraz redefiniują mechanizmy władzy. W tym ujęciu użycie siły zbrojnej nie tylko traci swoją efektywność jako instrument polityki zagranicznej, lecz również generuje koszty, które w warunkach współzależności mogą okazać się zbyt wysokie²¹. W architekturze procesu z Oslo założenia kompleksowej współzależności znalazły swój wyraz w próbie stworzenia wielowymiarowej matrycy kontaktów pomiędzy Izraelem a społecznością palestyńską, wykraczającej poza tradycyjne kanały dyplomatyczne i obejmującej szereg obszarów życia społecznego. Zakładano przy tym, że zamiast rozwiązywać wszystkie problemy naraz (co w części dotyczącej kwestii palestyńskiej zakończyło się fiaskiem podczas konferencji w Camp David z 1978 roku) proces pokojowy powinien być podzielony na etapy. I tak porozumienie kairskie z 1994 roku

²⁰ I. Pappé, *The Israel/Palestine Question...*, *op. cit.*; *Bridging the Divide...*, *op. cit.*; I. Malik, *Analysis of Oslo Accords*, „Strategic Studies” Summer 2001, vol. 21, no. 2, s. 134–145.

²¹ R.O. Keohane, J.S. Nye, *Power and Interdependence...*, *op. cit.*

dotyczyło tylko Gazy i Jerycha, tworząc pierwszy obszar objęty palestyńską autonomią. Z kolei tzw. Oslo II (1995) rozszerzyło jurysdykcję palestyńską, dzieląc Zachodni Brzeg na strefy A, B i C oraz ustanawiając procedury wyborów do Palestyńskiej Rady Legislacyjnej. Najtrudniejsze kwestie – definiujące istotę przyszłej suwerenności, tj. granice, status Jerozolimy, przyszłość izraelskich osiedli, prawo powrotu uchodźców czy dostęp do zasobów wodnych – zostały natomiast celowo odłożone do negocjacji o statusie ostatecznym. Rozwiązanie to opierało się na liberalnym założeniu, że przez budowę wzajemnego zaufania, tworzenie instytucji oraz wzmocnienie współzależności strony zyskają nie tylko techniczny kapitał instytucjonalny, lecz również wolę polityczną do osiągnięcia kompromisu w sprawach fundamentalnych²².

Obok oficjalnych instytucji bilateralnych i ram traktatowych zakładano również rozwój relacji horyzontalnych. W tym duchu zainicjowano liczne programy wymiany akademickiej, wspólne przedsięwzięcia badawcze, projekty artystyczne, wydarzenia kulturalne, a także współpracę transgraniczną w zakresie infrastruktury, energetyki, telekomunikacji czy usług komunalnych. Logika była taka, że jeśli podział zasobów wymaga koordynacji, a wspólne projekty generują wzajemne korzyści, to koszt zerwania współpracy staje się zbyt wysoki, by go zlekceważyć. Zakładano, że gdy przedsiębiorcy, pracownicy i konsumenci po obu stronach zaczną czerpać wymierne korzyści ze stabilności, staną się oni grupą nacisku, która sprzeciwi się wcześniejszej polityce konfrontacyjnej. Wyrazem tej strategii był protokół w sprawie stosunków gospodarczych podpisany w Paryżu w 1994 roku – powszechnie określany jako protokół paryski – który wszedł w życie wraz z realizacją porozumienia Oslo II w 1995 roku. Dokument ten ustanowił w praktyce asymetryczny model unii celnej między Izraelem a Autonomią Palestyńską, która miała przynieść szereg korzyści ekonomicznych, co oznaczało, że palestyńskie towary uzyskały

²² J.-P. Filiu, *The Middle East: A Political History from 395 to the Present*, Polity Press, Cambridge 2023; R. Khalidi, *The Hundred Years' War on Palestine: A History of Settler Colonialism and Resistance, 1917–2017*, Profile Books, London 2020; I.J. Bickerton, C.L. Klausner, *A History of the Arab-Israeli Conflict*, *op. cit.*

formalnie dostęp do rynku izraelskiego, a palestyńscy przedsiębiorcy mogli operować w bardziej przewidywalnym otoczeniu regulacyjnym. Zgodnie z ustaleniami Autonomia Palestyńska miała być głównie finansowana z podatków pośrednich i ceł pobieranych przez izraelską administrację w jej imieniu – mechanizm ten miał zapewnić jej środki na budowę podstawowych struktur administracyjnych. Z drugiej strony Izrael zyskiwał uregulowany dostęp do palestyńskiego rynku oraz do siły roboczej, szczególnie w sektorze budowlanym i usługowym, co z jego perspektywy też miało wymiar stabilizujący. W tym ujęciu struktura wzajemnych powiązań gospodarczych miała pełnić funkcję instrumentu „pacyfikującego” – przez wzmacnianie współzależności, zmniejszanie bodźców do eskalacji i wzrost kosztów ewentualnego zerwania procesu pokojowego²³.

Aby przekuć ogólne deklaracje pokojowe w ramy codziennej współpracy, architekci procesu z Oslo powołali do życia sieć wspomnianych komitetów technicznych, których zadaniem było zarządzanie kluczowymi obszarami interakcji izraelsko-palestyńskiej w sposób oparty na konsensusie, procedurach oraz wzajemnej odpowiedzialności. Ich istnienie miało nie tylko wymiar administracyjny, lecz także symboliczny. Sygnalizowało bowiem, iż nawet w sytuacji braku finalnego porozumienia, przynajmniej teoretycznie możliwe jest zarządzanie sprawami kluczowymi, opierając się na zasadach profesjonalnej kooperacji. Pomijając komitet zajmujący się sprawami wodnymi²⁴, za najważniejszy –

²³ S. Ben-Ami, *Scars of War...*, *op. cit.*; *People-to-People Diplomacy in Israel and Palestine: The Minds of Peace Experiment*, ed. S. Handelman, Routledge, London–New York 2023, *passim*; *The Paris Protocol Twenty Years after Oslo: Reassessment and Possible Modifications*, [w:] *Economic Dimensions of an Agreement between Israel and Palestine: Summaries of Recent Studies and Lessons Learnt*, Aix Group / Truman Institute, 2016, s. 60–68.

²⁴ Co samo w sobie wywoływało liczne spory, albowiem Zachodni Brzeg korzysta z ograniczonych zasobów wodnych, których eksploatacja jest zdominowana przez Izrael. Szerzej na ten temat zob. M. Zeitoun, *Power and Water in the Middle East: The Hidden Politics of the Palestinian-Israeli Water Conflict*, I.B. Tauris, London 2008; M. Zeitoun, J. Warner, *Hydro-Hegemony – A Framework for Analysis of Trans-boundary Water*

i najbardziej kontrowersyjny – uchodził przy tym Wspólny Komitet Bezpieczeństwa (Joint Security Committee), odpowiedzialny za koordynację działań pomiędzy izraelskimi strukturami bezpieczeństwa a nowo powołanymi służbami bezpieczeństwa Autonomii Palestyńskiej. Jego zadania obejmowały wymianę informacji wywiadowczych, zapobieganie przypadkowym starciom, planowanie patroli i operacji specjalnych, a także neutralizację „przeciwników procesu pokojowego” – w szczególności Hamasu, Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu i innych grup uznawanych za aktorów destabilizujących. Skuteczność izraelsko-palestyńskich komitetów była jednak znacznie ograniczona z uwagi na brak postępu w negocjacjach politycznych oraz izraelską politykę osadniczą, która podważała zaufanie niezbędne do współpracy. Choć formalnie rzecz biorąc, decyzje podejmowano konsensualnie, w praktyce Izrael korzystał z nieformalnego prawa weta, ograniczając zdolność Palestyńczyków do samodzielnego planowania oraz zarządzania zasobami²⁵. Oba wspomniane komitety – ds. bezpieczeństwa oraz ds. wody – ilustrują zatem kluczową dwuznaczność instytucjonalnej logiki Oslo. Z jednej strony stanowiły one wyraz wiary w możliwość budowy pokoju przez technokratyczną kooperację, proceduralną przejrzystość i profesjonalizację relacji. Z drugiej jednak okazały się strukturami podatnymi na instrumentalizację, w których liberalne idee często ścierały się z realiami dominacji, asymetrii i braku suwerenności.

Innym kluczowym komponentem architektury pokojowej wypracowanej w ramach procesu z Oslo był protokół paryski z 1994 roku, czyli porozumienie o charakterze ekonomicznym, które miało stanowić fundament strukturalnej współzależności gospodarczej między Izraelem a Autonomią Palestyńską, będącej – w założeniu – fundamentem przyszłego pokoju. Protokół paryski

Conflicts, „Water Policy” 2006, vol. 8, no. 5, s. 435–460; J. Selby, *Cooperation, Domination and Colonisation: The Israeli-Palestinian Joint Water Committee*, „Water Alternatives” 2014, vol. 6, no. 1, s. 1–24.

²⁵ Y. Sayigh, *Armed Struggle...*, *op. cit.*, s. 638–662; B. Lia, *Building Arafat's Police: The Politics of International Police Assistance in the Palestinian Territories After the Oslo Agreement*, Ithaca Press, Reading 1999, *passim*, w szczególności s. 213–215.

ustanawiał więc jednolity obszar celny, w którym jednakowoż to Izrael przejmował pełną kontrolę nad poborem wszystkich opłat granicznych (w tym ceł, podatku obrotowego oraz akcyzy), również w odniesieniu do towarów i usług przeznaczonych dla terytoriów palestyńskich. Dochody te były następnie przekazywane władzom Autonomii Palestyńskiej. Mechanizm ten, choć formalnie zakładał partnerski podział wpływów fiskalnych, w praktyce oznaczał się głęboką asymetrią, ponieważ Palestyńczycy ani nie posiadali własnej kontroli granicznej, ani nie dysponowali niezależną polityką handlową czy monetarną, a ich dochody publiczne zależały w całości od dobrej woli i administracyjnej sprawności systemu izraelskiego. Dodatkowym punktem umowy było częściowe otwarcie rynku izraelskiego na siłę roboczą z Zachodniego Brzegu i Strefy Gazy. Tysiące palestyńskich pracowników miały w ten sposób uzyskać możliwość legalnego zatrudnienia w Izraelu, głównie w sektorach budownictwa, rolnictwa i usług, co miało z jednej strony ograniczać bezrobocie, a z drugiej – tworzyć mechanizm bezpośredniego transferu dochodów do palestyńskich gospodarstw domowych. Co więcej, Izrael zobowiązywał się także do ułatwienia przepływu towarów z oraz do terytoriów palestyńskich przez umożliwienie korzystania z własnych portów morskich oraz infrastruktury logistycznej. Jednocześnie jednak zastrzegł sobie pełną kontrolę bezpieczeństwa nad tymi kanałami, co w praktyce oznaczało możliwość ich blokowania lub ograniczania w dowolnym momencie²⁶.

W logice liberalnej protokół paryski był narzędziem racjonalizacji relacji lub – inaczej mówiąc – próbą wytworzenia sytuacji, w której koszt eskalacji i przemocy staje się wyższy niż jakakolwiek potencjalna korzyść z konfrontacji. Jednak z biegiem czasu konstrukcja ta ujawniła swoją wewnętrzną sprzeczność. Strukturalna asymetria kontroli – szczególnie w zakresie przepływu dóbr i finansów – oraz możliwość użycia mechanizmu finansowego jako narzędzia presji politycznej czyniły z Protokołu nie tylko mechanizm współpracy, ale także instrument dominacji. Spory

²⁶ M. Samhoury, *Revisiting the Paris Protocol: Israeli-Palestinian Economic Relations, 1994–2014*, „Middle East Journal” Autumn 2016, vol. 70, no. 3, s. 579–607.

o przekazywanie wpływów podatkowych, okresowe zamrożenia transferów i uzależnianie środków od decyzji politycznych rządu izraelskiego podważyły zaufanie do logiki wzajemnych korzyści i ukazały ekonomiczną zależność jako potencjalne źródło szantażu, a nie stabilizacji. Teoretycznie rzecz biorąc, model, o którym mówimy, miał przekształcić konflikt we współzależność. Zakładanym celem było zbudowanie systemu, w którym destabilizacja którejkolwiek ze stron uderzałaby w podstawy dobrobytu drugiej, a co za tym idzie – przestawała być opłacalna. Ekonomia miała więc stać się nie tylko narzędziem stabilizacji, ale i środkiem nacisku na rzecz politycznego uregulowania konfliktu izraelsko-palestyńskiego²⁷.

W zderzeniu z realiami politycznymi założenia protokołu paryskiego okazały się jednak trudne do utrzymania, a jego praktyczna implementacja ujawniła głęboko zakorzenione asymetrie, które podważyły fundament liberalnej wizji współzależności jako drogi do pokoju. Choć formalnie dokument przewidywał obustronne zobowiązania i miał promować równorzędną współpracę, to w praktyce większość kluczowych narzędzi władzy pozostało w rękach Izraela. Autonomia Palestyńska, zamiast stać się samodzielnym podmiotem gospodarczym zdolnym do realizacji długofalowej strategii rozwojowej, funkcjonowała w warunkach zależności przypominającej model półkolonialny, w którym instytucje lokalne nie są zdolne do podejmowania decyzji bez uprzedniej zgody strony dominującej. W momentach eskalacji napięć politycznych lub militarnych, a takich epizodów nie brakowało, mechanizmy współpracy ekonomicznej były zresztą wykorzystywane jako narzędzia presji i sankcji.

Z biegiem czasu ten stan rzeczy prowadził nie do pogłębienia zaufania, lecz do jego erozji, ponieważ współpraca gospodarcza przestała być postrzegana jako wspólny projekt, a zaczęła funkcjonować jako układ asymetryczny, w którym jedna strona dyktuje zasady, a druga ponosi konsekwencje. W szczególności druga intifada oraz późniejszy rozłam między Fatahem a Hamasem pogłębiły ten proces. Izrael, powołując się na imperatyw bezpieczeństwa, zaostrzył z czasem reżim kontroli, co w praktyce

²⁷ *Ibidem.*

doprowadziło do zamrożenia wielu mechanizmów kooperacji. Równolegle pomoc międzynarodowa zaczęła pełnić rolę mechanizmu kompensacyjnego, łagodzącego społeczne skutki blokady, lecz niezdolnego do wygenerowania trwałego wzrostu. W rezultacie ukształtował się swoisty model „pokoju warunkowego”, uzależnionego od pomocy zagranicznej i kontrolowanego przez zewnętrzne instytucje. W rzeczywistości to międzynarodowi donatorzy zainwestowali miliardy dolarów w projekty mające na celu stymulowanie współzależności izraelsko-palestyńskiej. Każdy z tych projektów miał być materializacją liberalnego założenia, zgodnie z którym im gęstsza sieć wzajemnych powiązań – w obszarach energetyki, transportu, technologii czy finansów – tym większy koszt polityczny oraz ekonomiczny ich zerwania. Jak jednak pokazała historia, współzależność ta okazała się głęboko asymetryczna. Izrael, zachowując kontrolę nad granicami, polityką celną, ruchem towarowym i walutą, utrzymał dominującą pozycję w ramach systemu współpracy z Palestyńczykami, a jego polityka – polegająca na okresowym blokowaniu przepływu towarów, kapitału oraz ludzi z terytoriów okupowanych (często w odpowiedzi na zamachy terrorystyczne) – podważała fundamenty kooperacji gospodarczej, niszczyła zaufanie inwestorów i niejednokrotnie rujnowała palestyńskich przedsiębiorców²⁸.

Proces pokojowy był ponadto osadzony w szerszym układzie międzynarodowym oraz wspierany przez liczne podmioty zewnętrzne, które nie tylko dostarczyły zasobów, ale również pełniły funkcje strukturalne, zakorzenione w logice liberalnego interwencjonizmu. Pokój – zgodnie z założeniami tego podejścia – nie miał być efektem samodzielnego kompromisu stron, lecz rezultatem skoordynowanego działania sił zewnętrznych. W tym sensie układy z Oslo nie były klasycznymi porozumieniami bilateralnymi, lecz elementem globalnego projektu transformacji konfliktu przez jego instytucjonalizację. Norwegia

²⁸ J.-P. Filiu, *Gaza: A History, op. cit.; West Bank and Gaza Area C and the Future of the Palestinian Economy*, World Bank Group, Washington 2014, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/137111468329419171/pdf/AUS29220REPLAC0EVISION0January02014.pdf> (dostęp: 12.07.2025).

odegrała tutaj rolę modelowego pośrednika – państwa neutralnego, pozbawionego interesów strategicznych w regionie, a przy tym posiadającego długofalową strategię dyplomatyczną opartą na cichej mediacji. Po ujawnieniu szczegółów rozmów kluczową rolę przejął Waszyngton – jako jedyny aktor zdolny do realnego wywierania presji zarówno na Izrael, jak i na jego arabskich sąsiadów. Stany Zjednoczone nie tylko dostarczyły legitymacji politycznej, ale stały się również gwarantem architektury porozumienia. Symboliczne podpisanie deklaracji zasad w 1993 roku na reprezentacyjnej murawie Białego Domu miało więc głęboki wymiar normatywny, gdyż było komunikatem dla społeczności międzynarodowej, że proces zasługuje na wsparcie, ochronę i inwestycje. W rezultacie w jego strukturę wbudowano liczne podmioty zewnętrzne – od Banku Światowego, przez Unię Europejską, ONZ, Japonię i państwa Zatoki, aż po sieć organizacji rozwojowych i instytucji eksperckich. Ich rola nie ograniczała się do deklaracji, lecz obejmowała konkretne działania, a mianowicie finansowanie infrastruktury, nadzór nad realizacją porozumień, ocenę postępów, jak również dostarczanie zasobów finansowych dla funkcjonowania Autonomii Palestyńskiej. Pomoc rozwojowa pełniła przy tym funkcję instrumentu stabilizacji – miała nie tylko zasilać budżet Autonomii, ale też wspierać sektor prywatny, pobudzać zatrudnienie i budować klasę średnią zdolną do obrony pokoju. Zgodnie z liberalnym założeniem, że pokój jest funkcją dobrobytu, inwestycje miały prowadzić do strukturalnej transformacji społeczeństwa palestyńskiego – od oporu do współpracy, od bezsilności do sprawczości²⁹.

W zamierzeniu twórców Oslo zewnętrzne zaangażowanie miało przeciwdziałać impasowi, chronić proces przed sabotażem i utrzymać presję na postęp. Jednak pomimo teoretycznego wyrafinowania oraz wsparcia ze strony społeczności międzynarodowej w procesie pokojowym nie zrealizowano głównych celów. Pierwszym i najczęściej wskazywanym problemem była asymetria siły między stronami oraz sposób, w jaki wpłynęła ona na strukturę

²⁹ W.B. Quandt, *Peace Process...*, *op. cit.*; H.H. Waage, *Norway's Role in the Middle East Peace Talks: Between a Strong State and a Weak Belligerent*, „Journal of Palestine Studies” 2005, vol. 34, no. 4, s. 6–24.

samego procesu. Liberalna logika zakładała, że zinstytucjonalizowana współpraca, stopniowa budowa zaufania i postępująca współzależność mogą zredukować skutki nierównowagi sił. Jednak w praktyce asymetria ta nie tylko nie została skorygowana, lecz uległa dalszemu pogłębieniu. Izrael, jako strona znacznie silniejsza militarnie, gospodarczo i dyplomatycznie, mógł jednostronnie zawieszać, redefiniować lub ignorować kluczowe elementy porozumień, nie ponosząc realnych kosztów. Dzięki temu rozciągnięcie okresu przejściowego i nieustanne odwoływanie rozmów o statusie ostatecznym państwa palestyńskiego pozwoliło Izraelowi na kontynuację budowy osiedli na obszarze Zachodniego Brzegu i generowanie innych faktów dokonanych, które podważyły samą ideę negocjowanego rozwiązania dwupaństwowego. Innym źródłem porażki była iluzja wzajemnej współzależności gospodarczej. Protokół paryski i towarzyszące mu ramy gospodarcze miały doprowadzić do powstania symetrycznej relacji ekonomicznej, w której obie strony miałyby interes w utrzymaniu pokoju, jednak zamiast współzależności powstała relacja głębokiej zależności. Izrael zachował pełną kontrolę nad granicami, cłami, przepływem towarów i poborem podatków, co umożliwiała mu blokowanie dochodów Autonomii Palestyńskiej przez opóźnianie lub wstrzymywanie transferów³⁰.

Przedostatnim elementem, który zaważył na trwałości porozumienia, był deficyt demokratycznej legitymizacji całego procesu. Porozumienia izraelsko-palestyńskie szybko bowiem zaczęły być postrzegane jako projekt elitarny, realizowany bez konsultacji społecznych i marginalizujący głosy krytyczne. Wśród Palestyńczyków rosło przekonanie, że proces negocjacyjny zbyt łatwo

³⁰ I. Pappé, *The Israel/Palestine Question...*, *op. cit.*; *Bridging the Divide...*, *op. cit.*; I. Malik, *Analysis of Oslo Accords*, *op. cit.*; A. Tartir, *The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces 1993–2013*, „Stability: International Journal of Security & Development” 2015, vol. 4, no. 1, s. 1–20; A. Le More, *International Assistance to the Palestinians after Oslo: Political Guilt, Wasted Money*, Routledge, London–New York 2010, *passim*; R. Brynen, *Buying Peace? A Critical Assessment of International Aid to the West Bank and Gaza*, „Journal of Palestine Studies” Spring 1996, vol. 25, no. 3, s. 79–92; I.J. Bickerton, C.L. Klausner, *A History of the Arab-Israeli Conflict*, *op. cit.*, s. 371–475.

akceptuje realia okupacji, nie przynosząc jednocześnie widocznych korzyści w codziennym życiu. W Izraelu, pomimo formalnego poparcia, trwała równoległa mobilizacja sił radykalnych politycznych i religijnych sprzeciwiających się jakimkolwiek ustępstwom. W tych warunkach niepowodzeniem zakończyły się również próby budowy oddolnych więzi społecznych. Ostatnim istotnym ograniczeniem był brak skutecznego mechanizmu egzekwowania zobowiązań (szczególnie strony silniejszej). Liberalna architektura instytucjonalna nie przewidywała bowiem realnych sankcji wobec stron naruszających porozumienia, natomiast Stany Zjednoczone, które teoretycznie mogły pełnić rolę neutralnego egzekutora, w praktyce zachowywały się jak sponsor jednej ze stron³¹.

Koncepcja liberalna, mimo swojej mocy wyjaśniającej w odniesieniu do izraelsko-palestyńskiego procesu pokojowego, napotyka więc na fundamentalne ograniczenia, gdy próbuje wytłumaczyć jego ostateczne fiasko. Paradoks liberalnego podejścia w kontekście omawianego konfliktu polega bowiem na tym, że te same instytucje, które miały prowadzić do współpracy, w warunkach głębokiej asymetrii sił stały się narzędziem utrwalania strukturalnej dominacji. Izrael – jako strona silniejsza, dysponująca przytłaczającą przewagą militarną, gospodarczą i dyplomatyczną – był w stanie przyjmować liberalne rozwiązania w sposób selektywny. Chętnie wspierał te elementy architektury z Oslo, które były dla niego korzystne lub przynajmniej nieszkodliwe, tj. współpracę gospodarczą, która otwierała palestyński rynek na izraelskie towary, jak również mechanizmy koordynacji bezpieczeństwa, które umożliwiały skuteczniejszą kontrolę nad Hamasem i innymi radykalnymi ugrupowaniami. Jednocześnie systematycznie lekceważył, opóźniał bądź naruszał te zobowiązania, które mogły ograniczyć jego swobodę działania – m.in. postanowienie o zamrożeniu aktywności osadniczej. Jak już wspomniano, liberalizm zakłada, że instytucje funkcjonują, ponieważ wszystkie strony dostrzegają w ich utrzymaniu własny interes. Tymczasem Izrael zdołał odkryć, że może czerpać korzyści z samego istnienia procesu pokojowego, korzystając z międzynarodowej legitymizacji, ograniczenia presji dyplomatycznej oraz względnego

³¹ *Ibidem.*

spokoju na granicach, jednocześnie kontynuując politykę faktów dokonanych na Zachodnim Brzegu. Politykę, która systematycznie podważała materialne i terytorialne podstawy rozwiązania dwupaństwowego. Instytucje, choć formalnie obecne, okazały się więc zbyt słabe, aby np. powstrzymać ekspansję osiedli, która stopniowo zmniejszała przestrzeń dla realizacji najbardziej fundamentalnego celu liberalnego paradygmatu, tj. wynegocjowanego kompromisu politycznego opartego na współistnieniu dwóch suwerennych bytów państwowych³².

W tym miejscu ujawniła się kluczowa słabość teorii liberalnej, a mianowicie jej tendencja do niedoceniań roli zewnętrznego gwaranta – hegemonu lub bezstronnego mediatora – który byłby w stanie egzekwować przestrzeganie reguł gry. Stany Zjednoczone, jako jedyny aktor posiadający potencjalną zdolność do wywarcia skutecznej presji na Izrael, ze względu na swoje wewnętrzne uwarunkowania polityczne oraz strategiczny sojusz z państwem żydowskim nigdy tej roli nie podjęły w sposób zdecydowany. Amerykańska dyplomacja balansowała więc między retoryką promującą pokój a praktyką chroniącą interesy izraelskiego rządu, co podważało wiarygodność Waszyngtonu jako mediatora. W rezultacie liberalna architektura pokojowa – pozbawiona fundamentu w postaci realnej równowagi sił oraz skutecznego mechanizmu egzekwowania ustaleń – zawisła w próżni instytucjonalnej.

3. Pamięć zbiorowa i narracje pokojowe w ujęciu konstruktywistycznym

Konstruktywiści podkreślają, że tożsamość narodowa nie jest bytem obiektywnym (istniejącym niezależnie od ludzkiej percepcji), lecz projektem społecznym – konstruowanym, negocjowanym i podtrzymywanym przez opowieści tudzież narracje (*narratives*), które nadają sens przeszłości oraz wyznaczają granice wspólnoty wyobrażonej, żeby posłużyć się określeniem Benedicta

³² J.L. Gelvin, *The Israel-Palestine Conflict...*, *op. cit.*; A. Le More, *International Assistance...*, *op. cit.*

Andersona. W przypadku konfliktu izraelsko-palestyńskiego mamy zatem do czynienia z dwiema potężnymi, lecz fundamentalnie niekompatybilnymi, narracjami, które legitymizują roszczenia obydwu stron do tego samego terytorium. Z jednej strony syjonistyczna narracja powrotu przedstawia powstanie izraelskiego państwa jako akt historycznej sprawiedliwości, tj. kulminację odwiecznej tęsknoty narodu żydowskiego za powrotem do biblijnej Ziemi Obiecanej. Opowieść ta, czerpiąc z całego rezerwuaru symboli religijnych i kulturowych (przymierze z Bogiem, królestwa Dawida i Salomona, niewola babilońska itp.), przedstawia syjonizm jako ruch wyzwolenczy i narodowy projekt odbudowy. W jej ramach wojna z 1948 roku jawi się jako heroiczna walka nielicznych ocalałych z Zagłady przeciwko przytłaczającym siłom arabskim dążącym do ich unicestwienia. Zgodnie z teorią pamięci zbiorowej Maurice'a Halbwachsa, taka selektywna reprezentacja przeszłości jest nieustannie wzmacniana przez państwowe rytuały i rozbudowane instytucje pamięci. Obchody Dnia Pamięci o Holokauście, Dnia Pamięci o Poległych Żołnierzach tudzież święto Dnia Niepodległości pełnią więc funkcję performatywną, odgrywając przeszłość w teraźniejszości, a także ucząc kolejne pokolenia, jak postrzegać historię swojego narodu, jego cierpienie i walkę o przetrwanie. W tej narracji hasło „nigdy więcej” jest nadrzędnym imperatywem³³.

Z drugiej strony palestyńska narracja „katastrofy” (Nakba) konstruuje ten sam okres historyczny w sposób diametralnie

³³ Zob. B. Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London 1983; M. Halbwachs, *On Collective Memory*, University of Chicago Press, Chicago 1992; N.G. Onuf, *World of Our Making...*, *op. cit.*; A. Wendt, *Social Theory...*, *op. cit.*; a także: Y. Zerubavel, *Recovered Roots: Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition*, University of Chicago Press, Chicago 1995; J.T. Checkel, *The Constructivist Turn in International Relations Theory*, „World Politics” 1998, vol. 50, no. 2, s. 324–348; H.C. Kelman, *The Interdependence of Israeli and Palestinian National Identities: The Role of the Other in Existential Conflicts*, „Journal of Social Issues” 1999, vol. 55, no. 3, s. 581–600; A. Wendt, *Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics*, „International Organization” 1992, vol. 46, no. 2, s. 391–425.

odmienny. W tej opowieści powstanie Izraela w 1948 roku nie jest aktem wyzwolenia, lecz brutalnym wydarzeniem o charakterze kolonialnym, które doprowadziło do wypędzenia ponad 700 tys. rdzennych arabskich mieszkańców, zniszczenia setek wiosek i wymazania palestyńskiej obecności z krajobrazu historycznego (stąd oskarżenie – m.in. przez izraelskiego historyka Ilana Pappé – o dokonanie przez Izrael czystki etnicznej). Nakba nie jawi się więc jako jednorazowe wydarzenie, lecz jako trwający wielopokoleniowy proces wywłaszczenia i ucisku. Jej symbolem staje się przekazywany z pokolenia na pokolenie klucz do utraczonego domu, mapa nieistniejących już wsi czy pomarańcza z Jafy. Pamięć o Nakbie jest także performatywnie odtwarzana każdego roku – w Dniu Nakby (15 maja) – przez marsze, demonstracje oraz rytuały żałoby, które wzmacniają tożsamość palestyńską jako tożsamość ofiary, domagającej się uznania swych praw, w tym kluczowego prawa powrotu uchodźców. Konstruktivistyczna analiza ukazuje, że nie mamy tu do czynienia jedynie z „dwoma stronami tej samej monety”, tylko z dwiema zamkniętymi, samowystarczalnymi i wzajemnie wykluczającymi się rzeczywistościami, a mianowicie konkurencyjnymi konstruktami społecznymi, które są nie do pogodzenia, o czym świadczy fakt, iż działania podejmowane w ramach jednej narracji (np. budowa osiedla jako realizacja biblijnej obietnicy złożonej Żydom przez Boga) w drugiej postrzegane są jako kontynuacja „katastrofy”³⁴.

Konflikt izraelsko-palestyński jest bez wątpienia sporem o stosunkowo mały kawałek ziemi, jakkolwiek konstrukttywizm wskazuje, że nie chodzi o terytorium rozumiane jako zasób materialny, lecz jako przestrzeń nasyconą znaczeniem symbolicznym i religijnym. Jak argumentuje Ron Hassner, w swojej koncepcji sakralizacji terytorium, obszar zdefiniowany jako święty staje się niepodzielny, niepodlegający negocjacji i niemożliwy do zastąpienia.

³⁴ I. Pappé, *Ethnic cleansing of Palestine...*, *op. cit.*; B. Morris, *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited*, Cambridge University Press, Cambridge 2004; R. Khalidi, *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness*, Columbia University Press, New York 1997; N. Masalha, *The Palestine Nakba: Decolonising History, Narrating the Subaltern, Reclaiming Memory*, Zed Books, London 2012.

Kompromis dotyczący takiej przestrzeni postrzegany jest nie jako racjonalna wymiana, lecz jako akt bluźnierstwa i zdrady. Epicentrum tego zjawiska stanowi Jerozolima, a w jej sercu – Wzgórze Świątynne / Al-Haram asz-Szarif. Dla Żydów to najświętsze miejsce na ziemi – lokalizacja Pierwszej i Drugiej Świątyni, duchowe centrum narodu, natomiast dla muzułmanów – trzecie najświętsze miejsce islamu, z którego Prorok Muhammad miał wstąpić do nieba. Ta podwójna świętość czyni z tego obszaru najbardziej zapalny punkt świata. Wzrost wpływów ruchów mesjanistycznych w Izraelu, wzywających do odbudowy Trzeciej Świątyni, jak również rosnąca popularność salafickich frakcji wśród Palestyńczyków, przedstawiających się jako obrońcy Al-Aksy przed „syjonistycznym spiskiem”, nieustannie podnosi symboliczną stawkę tego konfliktu. Liderzy religijni po obydwu stronach pełnią przy tym funkcję „agentów normatywnych” – wyznaczają granice tego, co dopuszczalne, a także częstokroć skutecznie uniemożliwiają świeckim politykom prowadzenie pragmatycznych negocjacji³⁵.

Na poziomie elit politycznych kluczowym narzędziem stała się sekurytyzacja – opisana przez przedstawicieli szkoły kopenhaskiej jako akt mowy, w którym dane zjawisko zostaje przedstawione jako egzystencjalne zagrożenie dla przetrwania wspólnoty, w związku z czym należy podjąć szczególne środki ochrony przed zagrożeniem – realnym lub wyimaginowanym (to ma drugorzędne znaczenie, ponieważ liczy się subiektywna percepcja zagrożenia). Jeśli akt ten zostaje zaakceptowany przez odbiorców, otwiera to drogę do zawieszenia normalnych reguł polityki i usprawiedliwia użycie nadzwyczajnych środków, w tym przemocy fizycznej. Liderzy izraelscy, określając Hamas mianem „nowego ISIS” lub irański program nuklearny jako „drugi Holokaust”, mobilizują więc izraelską opinię publiczną do poparcia twardej polityki bezpieczeństwa. Towarzyszy temu określona polityka tożsamościowa, legitymizowana przez doświadczenie Zagłady, co zostało trafie opisane przez Iana S. Lusticka (który określił żydowską

³⁵ R.E. Hassner, *War on Sacred Grounds*, Cornell University Press, Ithaca 2009; K. Armstrong, *Jerusalem: One City, Three Faiths*, Ballantine Books, New York 1997; K. Hroub, *Hamas...*, *op. cit.*

tożsamość jako opartą na „matrycy Holocaustu”³⁶, która uzasadnia bezwzględne i częstokroć brutalne działania w zakresie bezpieczeństwa w kategoriach egzystencjalnego imperatywu narodowego. Z kolei przywódcy palestyńscy, używając takich terminów jak „apartheid” czy „ludobójstwo”, sekurytyzują politykę izraelskiego państwa, mobilizując swoje społeczeństwo do oporu oraz starając się pozyskać poparcie zewnętrzne, Stanów Zjednoczonych społeczeństw europejskich i krajów Globalnego Południa³⁷.

Warto zwrócić również uwagę na fakt, iż perspektywy konstruktywistycznej prawo międzynarodowe nie jest obiektywnym zbiorem reguł, lecz polem walki o interpretację oraz legitymizację. Normy takie jak prawo do samostanowienia, zakaz aneksji danego terytorium siłą czy definicja zbrodni wojennych stają się narzędziami w dyskursywnej rywalizacji. Sam sposób zaklasyfikowania konfliktu izraelsko-palestyńskiego ma bowiem ogromne znaczenie. Czy jest to konflikt kolonialny, który implikuje obowiązek dekolonizacji? Czy spór terytorialny między dwoma narodami, który wymaga międzynarodowej mediacji? A może jest to po prostu walka z „islamskim terroryzmem”, która legitymizuje działania samoobronne? Podobnie palestyńska strategia *lawfare*³⁸, polegająca na wykorzystywaniu takich forów prawnych jak Międzynarodowy Trybunał Karny czy Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, odznacza się wymiarem symbolicznym. Jej celem jest uzyskanie orzeczeń, które będą interpretować działania Izraela jako okupację oraz przejaw apartheidu. W odpowiedzi

³⁶ I.S. Lustick, *The Holocaust in Israeli Political Culture: Four Constructions and Their Consequences*, „Contemporary Jewry” 2017, vol. 37, no. 1, s. 125–170.

³⁷ B. Buzan, O. Wæver, J. de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1998; O. Wæver, *Securitization and Desecuritization*, [w:] *On Security*, ed. R.D. Lipschutz, Columbia University Press, New York 1995, s. 46–86.

³⁸ Strategia *lawfare* w kontekście palestyńskim oznacza celowe wykorzystywanie mechanizmów prawa międzynarodowego – takich jak sądy, traktaty i instytucje – w celu delegitymizacji działań Izraela, zwiększenia jego kosztów politycznych i moralnych oraz uzyskania międzynarodowego poparcia dla sprawy palestyńskiej. Zob. O.F. Kittrie, *Lawfare: Law as a Weapon of War*, Oxford University Press, New York 2016.

Izrael prowadzi kontrnarrację, przedstawiając Zachodni Brzeg jako przypadek specyficzny, do którego nie stosują się w pełni reguły prawa okupacyjnego, co oczywiście poddawane jest krytyce zarówno przez samych Palestyńczyków, jak i międzynarodowych obrońców praw człowieka³⁹.

Wnioski płynące z analizy konstruktywistycznej są więc dwojakie. Z jednej strony pokazuje ona, dlaczego konflikt ten jest tak głęboko zakorzeniony i odporny na rozwiązania instytucjonalno-materialne – jest on bowiem nieustannie reprodukowany na poziomie idei, symboli oraz tożsamości. Z drugiej strony konstruktywizm dostarcza pewnej nadziei – skoro bowiem tożsamości i interesy nie są dane raz na zawsze, lecz konstytuowane społecznie, mogą również ulec dekonstrukcji tudzież rekonstrukcji. Zmiana nie nastąpi jednak na mocy kolejnego traktatu czy presji zewnętrznej, lecz przez długotrwały proces zmiany narracji, budowania alternatywnych wyobrażeń o współnocie i redefinicji języka, którym opisywany jest konflikt. Materialna przewaga Izraela nie daje mu bowiem monopolu na znaczenie, co unaocznia rosnąca siła globalnego dyskursu praw człowieka oraz dekolonizacji, coraz skuteczniej podważająca legitymizację działań izraelskich w oczach międzynarodowej opinii publicznej.

Pamięć zbiorowa i narracje pokojowe

Po wstępnej analizie konfliktu izraelsko-palestyńskiego przez pryzmat realizmu, liberalizmu i konstruktywizmu staje się jasne, że żadna z tych wielkich teorii, stosowana w izolacji, nie jest w stanie w pełni uchwycić jego złożonej i wielowymiarowej dynamiki. Siła eksplanacyjna tych podejść nie leży w ich „paradygmatycznej czystości”, lecz w ich kumulatywności i wzajemnych interakcjach. Konflikt ten rozgrywa się bowiem równocześnie na

³⁹ M. Finnemore, K. Sikkink, *International Norm Dynamics and Political Change*, „International Organization” 1998, vol. 52, no. 4, s. 887–917; E. Weizman, *Hollow Land: Israel's Architecture of Occupation*, Verso, London–New York 2007; E. Weizman, *The Least of All Possible Evils: Humanitarian Violence from Arendt to Gaza*, Verso, London–New York 2011; N. Erakat *Justice for Some: Law and the Question of Palestine*, Stanford University Press, Stanford 2019.

trzech powiązanych poziomach – materialnym, instytucjonalnym oraz ideacyjnym. Zamiast więc toczyć „wojny paradygmatyczne”, bardziej produktywnie staje się wykorzystanie tych trzech teorii jako komplementarnych narzędzi wyjaśniających, które pozwalają oświetlić różne wymiary tego samego – w istocie – zjawiska. Tylko w ten sposób można zrozumieć, dlaczego okresy deeskalacji i kooperacji są możliwe, ale zarazem są tak kruche i podatne na powrót do logiki siły. Fundamentem tej syntezy jest założenie, że liberalne instytucje i procesy pokojowe funkcjonują w cieniu realistycznej asymetrii siły, a ich trwałość zależy od zgodności z dominującymi w danym momencie konfiguracjami tożsamości, narracji i norm. Innymi słowy, współpraca jest możliwa tylko wtedy, gdy rachunek polityczny ją dopuszcza, a konstrukcja tożsamości aktorów ją legitymizuje. Gdy jednak proces instytucjonalizacji wkracza w konflikt z głęboko zakorzenioną percepcją zagrożenia egzystencjalnego, nadrzędna staje się logika twardego bezpieczeństwa, a cała liberalna architektura rozpada się pod naporem narracji sekurytyzacyjnych oraz strukturalnej (realistycznie rzecz ujmując) nierównowagi sił.

Podczas gdy realizm obnaża logikę siły, a liberalizm koncentruje się na architekturze instytucjonalnej, konstruktywizm kieruje uwagę na ideacyjno-symboliczną warstwę konfliktu. Trwały impas nie wynika – jak już wspomniano – jedynie z nierównowagi strategicznej czy wad instytucjonalnych, lecz z głęboko zakorzenionych, wzajemnie wykluczających się tożsamości, podtrzymywanych przez potężne narracje historyczne oraz pamięć zbiorową. Konstruktywiści twierdzą przy tym, że pokój nie jest problemem technicznym, lecz narracyjnym. Porozumienie pozostaje niemożliwe, dopóki obie strony tkwią w swoich – diametralnie się wykluczających – opowieściach, które definiują je jako odwieczne ofiary, a przeciwnika jako zagrożenie egzystencjalne. W tej optyce pamięć zbiorowa nie jest pasywnym zapisem przeszłości, lecz aktywnym polem nieustannej reinterpretacji, przez które grupy społeczne definiują siebie i granice politycznej wyobraźni. Staje się zasobem tożsamościowym – strukturą kognitywną i emocjonalną, służącą legitymizacji roszczeń oraz delimitacji obcego. Konstruktywizm uwypukla tu

znaczenie „wybranych traum” – wydarzeń historycznych, które zostają zakotwiczone w narracyjnych fundamentach tożsamości zbiorowej i funkcjonują jako nieprzekraczalne punkty odniesienia polityki pamięci.

W przypadku izraelskiej tożsamości narodowej dwiema kluczowymi traumami, których znaczenie wykracza daleko poza sferę przeszłości, są Shoah oraz Masada. Holokaust funkcjonuje bowiem nie tylko jako bolesne dziedzictwo historii, lecz jako rdzeń izraelskiego imaginarium strategicznego, wokół którego zorganizowana jest cała doktryna bezpieczeństwa państwa. Wspomniany imperatyw „nigdy więcej”, głęboko osadzony w politycznym i kulturowym DNA Izraela, stanowi nie tylko moralną przestrożę, lecz przede wszystkim strukturalną matrycę percepcji zagrożeń. W tej logice każda forma kompromisu, która potencjalnie mogłaby doprowadzić do utraty kontroli terytorialnej lub strategicznej przewagi, zostaje automatycznie zdefiniowana jako akt ryzyka egzystencjalnego – niezależnie od rzeczywistego układu sił czy międzynarodowych gwarancji. Tego rodzaju percepcja zagrożenia jest zatem nie tylko wynikiem kalkulacji bezpieczeństwa, lecz głęboko zakorzenionym kodem kulturowym, który filtruje postrzeganie rzeczywistości. Nawet najbardziej racjonalne propozycje pokojowe mogą więc zostać odrzucone jako zbyt niebezpieczne, jeśli zostaną zinternalizowane jako potencjalna droga do powtórzenia Zagłady. Narracja ta jest konsekwentnie reprodukowana przez system instytucjonalny – od edukacji, przez media, po symbolikę rytuałów państwowych. Efektem tych doświadczeń jest silna internalizacja narracji obłączenia – państwo Izrael staje się nie tylko sukcesorem ofiar, ale ich ostatnim bastionem, jedyną gwarancją, że historia się nie powtórzy. W ten sposób pamięć o Shoah nie tylko kształtuje tożsamość zbiorową, ale także zakreśla granice politycznego wyobrażenia – między siłą a zagładą nie ma przestrzeni kompromisu. Drugim filarem izraelskiej pamięci zbiorowej jest Masada – symbol heroicznego oporu wobec nieuchronnej klęski. Choć osadzony głęboko w starożytności, mit Masady został świadomie reaktywowany w narracjach syjonistycznych, a zwłaszcza w formacji izraelskiej tożsamości militarnej. Od lat

70. XX wieku jednostki elitarnych formacji wojskowych składają przysięgę właśnie na szczycie Masady, co pokazuje ciągłość między etosem historycznego oblężenia a współczesną doktryną wojskową⁴⁰.

Tymczasem palestyńska tożsamość narodowa zbudowana jest wokół traumy Nakby – katastrofy 1948 roku, której status w zbiorowej pamięci nie jest tylko historiograficzny, lecz również egzystencjalny. W odróżnieniu od izraelskiej narracji przetrwania palestyńska pamięć koncentruje się na utracie ziemi, domu, wspólnoty i przyszłości. Kluczowym elementem tej narracji jest jej ciągłość – Nakba nie jest postrzegana jako zakończony epizod, lecz jako proces trwający do dziś, dostrzegany w ekspansji osiedli, systematycznych wyburzeniach, blokadach, administracyjnej przemocy i trwałym nieuznaniu prawa powrotu. Z tego punktu widzenia każdy kompromis polityczny, który nie obejmuje pełnej restytucji tudzież prawa powrotu, postrzegany jest nie jako krok w stronę pokoju, lecz jako kolejny etap tej samej katastrofy – kontynuację Nakby innymi środkami. Pamięć o 1948 roku została ponadto zakotwiczona w symbolice, która ma zarazem charakter materialny i emocjonalny. Klucz – symbol utraconego domu – pełni funkcję znaku tożsamości zbiorowej. Obecny jest na plakatach, ubraniach, muralach, biżuterii, logotypach organizacji i innych gestach o charakterze performatywnym. W erze cyfrowej zyskał on nowe życie – szczególnie na TikToku czy Instagramie, gdzie młode pokolenie uchodźców rekonstruuje historie swoich dziadków i pradziadków, odtwarzając Palestynę nie jako odległą przeszłość, lecz jako odziedziczoną przestrzeń emocjonalną i moralną. Mapy historycznej Palestyny – obejmujące cały obszar całego brytyjskiego mandatu – używane jako tło do osobistych relacji, nie tylko wskazują na utraconą przestrzeń geograficzną, lecz również służą jako narzędzie podtrzymywania tożsamości w warunkach wielopokoleniowej diaspory. W tym ujęciu kolektywna trauma nie ulega wygaszeniu czy przedawnieniu – przeciwnie, zostaje przekształcona w afektywny zasób, mobilizujący oraz scalający

⁴⁰ I.S. Lustick, *The Holocaust in Israeli Political Culture...*, *op. cit.*; Y. Zerubavel, *Recovered Roots...*, *op. cit.*

rozproszoną wspólnotę. Siła tej narracji rośnie w miarę jej reprodukcji – zarówno w codziennych rytuałach pamięci, jak również w globalnych przestrzeniach cyfrowych, w których przeszłość staje się napędem przyszłościowego roszczenia⁴¹.

Efektom istnienia tych dwóch konkurencyjnych narracji jest stan „konkurencyjnej wiktyimizacji” – sytuacja, w której każda ze stron postrzega siebie jako jedyną prawdziwą ofiarę, a uznanie cierpienia drugiej traktuje jako zagrożenie dla własnej tożsamości. Rywalizacja na cierpienie prowadzi do tego, że każda próba kompromisu jest dekonstruowana jako relatywizacja winy lub zanegowanie własnej historii. W tym ujęciu trwałość impasu izraelsko-palestyńskiego nie musi wynikać tyle z braku woli politycznej czy asymetrii siły, ile z głęboko zakorzenionych struktur poznawczych, które determinują to, co każda ze stron może uznać za dopuszczalne. Pokój nie jest więc tylko stanem prawnym ani produktem racjonalnej kalkulacji, lecz procesem przebudowy wyobrażeń zbiorowych. Wymaga on reorientacji tożsamościowej, porzucenia roli wiecznej ofiary i odrzucenia obrazu drugiej strony jako wroga. Dopiero wówczas możliwe staje się wypracowanie nowej narracji, tzn. opowieści, która byłaby zarówno inkluzywna, jak również kompatybilna z wewnętrznymi kodami tożsamościowymi każdej ze stron. Z tej perspektywy porażka procesu z Oslo nie była wyłącznie wynikiem błędów politycznych, lecz także konsekwencją niemożności zbudowania wspólnego języka pamięci – narracji, która mogłaby przekroczyć granice poznawcze utrwalone przez dekady wrogości i traum⁴².

Architektura Oslo opierała się na założeniu, że rytuały współpracy i symboliczne gesty mają moc rekonfiguracji zbiorowych tożsamości. Podpisanie deklaracji zasad w obecności prezydenta

⁴¹ R. Khalidi, *Palestinian Identity...*, *op. cit.*; N. Erakat, *Justice for Some...*, *op. cit.*; L. Cervi, T. Divon, *Playful Activism: Memetic Performances of Palestinian Resistance in TikTok #Challenges*, „Social Media + Society” 2023, vol. 9, no. 1.

⁴² M. Noor, N. Shnabel, S. Halabi, A. Nadler, *When Suffering Begets Suffering: The Psychology of Competitive Victimhood Between Adversarial Groups in Violent Conflicts*, „Personality and Social Psychology Review” 2012, vol. 16, no. 4, s. 351–374.

Stanów Zjednoczonych było wyreżyserowanym spektaklem legitymizacji nowej narracji – dwóch wrogów uznających się wzajemnie za partnerów. Na poziomie polityki wewnętrznej obydwie strony próbowały zintegrować tę narrację ze swoimi kodami tożsamościowymi. W Izraelu obóz pokojowy promował ideę pragmatycznego syjonizmu, zgodnie z którą zakończenie okupacji nie było aktem idealizmu, lecz egzystencjalną koniecznością, albowiem państwo żydowskie nie mogło być jednocześnie żydowskie oraz demokratyczne, jeśli trwale kontrolowało miliony Palestyńczyków (interpretacja, która w trzeciej dekadzie XXI wieku jest w defensywie). Co jednak najważniejsze – narracja ta nigdy nie stała się w Izraelu dominująca, natomiast seria zamachów Hamasu w latach 90. XX wieku, a zwłaszcza zabójstwo Icchaka Rabina w 1995 roku (dokonane – przypomnijmy – przez izraelskiego fanatyka), doprowadziły do jej ostatecznego wypchnięcia przez silniejszy przekaz – o zdradzie, naiwności oraz konieczności twardej siły jako gwaranta przetrwania. Paradoksalnie zatem, ani palestyńscy radykałowie z Hamasu, ani skrajni żydowscy ortodoksi i nacjonałiści nie chcieli, ażeby ta pojednawcza wizja się umocniła, dlatego robili, co w ich mocy, ażeby ją storpedować. Hamas coraz częściej stosował więc terrorystyczne metody walki, a izraelscy ekstremiści – wyznający poglądy rabina Meira Kahane – również ulegali radykalizacji⁴³.

Kluczowym problemem z perspektywy konstruktywizmu był brak wspólnej narracji. Każda ze stron zbudowała własny język pokoju zakorzeniony we własnej tożsamości i interesach, przy czym nie powstał żaden kod komunikacyjny pozwalający na wzajemne rozpoznanie się w tych opowieściach. Język porozumień – celowo niedookreślony, pełen eufemizmów i pozostawiający wiele kwestii „na później” – stał się w istocie naiwną liberalną strategią umożliwiającą podpisanie dokumentu, lecz w konstruktywistycznej optyce stanowił zarzewie przyszłych kłopotów. Obie strony czytały ten sam tekst przez pryzmat własnych oczekiwań,

⁴³ S. Ben-Ami, *Scars of War...*, *op. cit.*; I.S. Lustick, *The Holocaust in Israeli Political Culture...*, *op. cit.*; A. Pedahzur, *The Triumph of Israel's Radical Right*, Oxford University Press, Oxford 2012; T. Baconi, *Hamas Contained...*, *op. cit.*

co prowadziło do rozczarowania. Gdy Palestyńczycy słyszeli „Jerozolima”, myśleli o jej wschodniej części jako o przyszłej stolicy, podczas gdy Izraelczycy widzieli ją jako niepodzielną stolicę państwa żydowskiego. Ta rozbieżność semantyczna została spotęgowana przez transformację technologii komunikacyjnych. O ile bowiem w latach 90. XX wieku istniała jeszcze możliwość kreowania kontrolowanego przekazu (media miały charakter hierarchiczny, a przestrzeń publiczna była po części moderowana przez elity polityczne), o tyle w XXI wieku logika komunikacji została zdominowana przez media społecznościowe, w których algorytmy amplifikują treści silnie emocjonalne⁴⁴.

Narracja pokojowa traci w tym kontekście nie tylko wiarygodność, ale i funkcjonalność, gdyż staje się językiem martwym, pozbawionym nośności społecznej, którym nikt już nie mówi poza marginalnymi środowiskami akademickimi, dyplomatycznymi tudzież organizacjami pozarządowymi. Jej semantyczny potencjał się wyczerpał, lecz nie z tego powodu, że pokój jako taki przestał być pożądany, ale dlatego że przestał być postrzegany jako realnie osiągalny. Wojna rozpoczęta 7 października 2023 roku stanowi zatem moment graniczny nie tylko w historii konfliktu izraelsko-palestyńskiego, lecz przede wszystkim w procesie formowania się nowych, coraz bardziej spolaryzowanych zbiorowych tożsamości. Pokolenie wychowane w cieniu operacji „Płynny ołów” i kolejnych izraelskich inwazji na Strefę Gazy jest pokoleniem, które dorasta w warunkach permanentnego zagrożenia, blokad i braku perspektyw, co sprawia, iż internalizuje opowieści o cierpieniu i heroizmie, a nie o kompromisie i współlistnieniu. O ile Zachodni Brzeg jest miejscem, gdzie żyje się ciężko, ale ryzyko śmierci w starciach z wojskiem izraelskim jest niewielkie, o tyle w Strefie Gazy dominuje tożsamość oblężonej twierdzy czy największego więzienia na świecie. Z kolei na Zachodnim Brzegu

⁴⁴ M. Aouragh, *Palestine Online: Transnationalism, the Internet and the Construction of Identity*, I.B. Tauris, London 2011; T. Ashuri, *The Arab-Israeli Conflict...*, *op. cit.*; T. Zeitzoff, *How Social Media Is Changing Conflict*, *op. cit.*; E. Siapera, G. Hunt, T. Lynn, *#GazaUnderAttack: Twitter, Palestine and diffused war*, „Information, Communication & Society” 2015, vol. 18, no. 11, s. 1303–1325.

rodzi się tożsamość permanentnej kontroli i upokorzenia, która każe młodym ludziom występować przeciwko polityce ugody reprezentowanej przez Autonomię Palestyńską. W diasporze – zarówno w obozach uchodźców, jak i na zachodnich uniwersytetach – formuje się natomiast tożsamość walki o godność i prawa fundamentalne, łącząca elementy traumy z narracją o prawie do powrotu, o prawach człowieka, coraz częściej artykułowana w języku uniwersalnym, jakkolwiek zakorzeniona w pamięci zbiorowej Nakby.

VI. ZMIENIAJĄCE SIĘ SOJUSZE I WSPÓŁCZESNE WYZWANIA

Współczesne zmiany w układzie sił na świecie i w regionie mają istotny wpływ na dynamikę konfliktu izraelsko-palestyńskiego. W miarę jak porządek międzynarodowy przesuwa się od jednobiegunowości ku bardziej złożonemu systemowi wielobiegunowemu, tradycyjne role mocarstw ulegają redefinicji, a nowe potęgi starają się zaznaczyć swoją obecność w regionie Bliskiego Wschodu, wpływając na działania kluczowych graczy regionalnych, które niejako na nowo „pozycjonują” się w obliczu owej transformacji. Przesunięcie to wpływa zarówno na strategie polityczne stron konfliktu, jak i na kształt zewnętrznego wsparcia oraz formaty mediacji.

1. Globalne zmiany geopolityczne

Zmniejszająca się hegemonia Stanów Zjednoczonych na arenie międzynarodowej skutkuje osłabieniem ich zdolności do jednostronnego narzucania warunków pokoju. Choć USA pozostają

kluczowym sojusznikiem Izraela, to ich polityka wobec Palestyńczyków jest coraz częściej krytykowana jako nieskuteczna i niewystarczająco zrównoważona. W tym kontekście pojawia się przestrzeń dla innych aktorów – takich jak Chiny, Rosja czy państwa regionu – do oferowania alternatywnych propozycji dialogu i współpracy. Równoległe globalne konflikty – w tym wojna w Ukrainie, napięcia w Azji Wschodniej czy kryzysy energetyczne – przekładają się na zmniejszenie uwagi poświęcanej Bliskiemu Wschodowi przez tradycyjne mocarstwa zachodnie. To z kolei powoduje większą samodzielność lokalnych aktorów oraz wzrost wpływów regionalnych graczy, takich jak Iran, Turcja czy Arabia Saudyjska, którzy kształtują konflikt często opierając się na własnych interesach strategicznych, a nie uniwersalnych wartościach pokoju czy prawa międzynarodowego¹.

Ponadto rosnące znaczenie globalnych wyzwań, takich jak zmiany klimatu, migracje czy cyberbezpieczeństwo, przesuwają priorytety polityki międzynarodowej. W tej nowej konfiguracji konflikty terytorialne, takie jak izraelsko-palestyński, mogą być coraz bardziej postrzegane jako regionalne problemy o ograniczonym znaczeniu globalnym, co niesie ryzyko ich marginalizacji na agendzie międzynarodowej. Współczesna dynamika konfliktu izraelsko-palestyńskiego nie może być zatem analizowana w oderwaniu od wpływu globalnych i regionalnych aktorów, których zaangażowanie znacząco kształtuje przebieg wydarzeń. Obok tradycyjnych uczestników procesu pokojowego, takich jak Stany Zjednoczone czy Unia Europejska, coraz bardziej widoczna staje się rola państw takich jak Chiny i Rosja, a także regionalnych graczy, w tym Iranu, Turcji, Egiptu i państw Zatoki Perskiej.

Chiny, choć długo pozostawały na marginesie konfliktu bliskowschodniego, w ostatnich latach coraz wyraźniej zaznaczają swoją obecność jako potencjalny mediator i alternatywa dla

¹ Zob. *Ending the New Wars of Attrition: Opportunities for Collective Regional Security in the Middle East*, ed. A. Hamzawy, Carnegie Endowment for International Peace, 5 Mar 2025, <https://carnegieendowment.org/research/2025/03/ending-the-new-wars-of-attrition-opportunities-for-collective-regional-security-in-the-middle-east?lang=en> (dostęp: 18.06.2025).

zachodnich mechanizmów rozwiązywania sporów. W polityce Pekinu wobec Bliskiego Wschodu widoczna jest strategia budowania wizerunku neutralnego gracza, promującego stabilność, rozwój gospodarczy i suwerenność narodów. W kontekście konfliktu izraelsko-palestyńskiego Chiny opowiadają się oficjalnie za rozwiązaniem dwupaństwowym i wyrażają poparcie dla prawa Palestyńczyków do niepodległości. Jednocześnie utrzymują silne relacje gospodarcze i technologiczne z Izraelem, co pozwala im na zachowanie zrównoważonej pozycji. Przez „Inicjatywę Pasa i Szlaku” Pekin ma interes w stabilizacji regionu, który stanowi strategiczny korytarz transportowy i hub energetyczny. W tym kontekście Chiny mogą odgrywać rolę pragmatycznego pośrednika i inwestora, wspierającego odbudowę gospodarczą terytoriów palestyńskich, jednocześnie unikając bezpośredniej konfrontacji politycznej².

Rosja, jako spadkobierczyni sowieckiego dziedzictwa dyplomatycznego na Bliskim Wschodzie, utrzymuje aktywność w regionie, opierając się na strategicznych interesach politycznych i wojskowych. Kreml dąży do równoważenia wpływów amerykańskich, budując relacje zarówno z Izraelem, jak i z Autonomią Palestyńską oraz z ugrupowaniami takimi jak Hamas. Moskwa tradycyjnie opowiada się za rozwiązaniem dwupaństwowym, jednocześnie wspierając różne frakcje palestyńskie, a także wzmacniając swoje relacje z Iranem i Syrią. Przez organizację konferencji pokojowych i proponowanie alternatywnych mechanizmów negocjacyjnych Rosja stara się przedstawić jako równoważny wobec Zachodu gracz dyplomatyczny. Jej rola może być istotna zwłaszcza w przypadku zastoju procesu pokojowego pod auspicjami USA³.

² J. Fulton, M. Schuman, *China's Middle East policy shift from „hedging” to „wedging”*, Atlantic Council, 5 Sept 2024, www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/chinas-middle-east-policy-shift-from-hedging-to-wedging (dostęp: 18.07.2025).

³ *Russia in the Middle East and North Africa – Disrupting Washington's Influence and Redefining Moscow's Global Role*, ed. A. Hamzawy, Carnegie Endowment for International Peace, 2 Dec 2024, <https://carnegieendowment.org/research/2024/12/russia-in-the-middle-east-and-north-africa?lang=en> (dostęp: 18.06.2025).

2. Porozumienia abrahamowe

Podpisane we wrześniu 2020 roku porozumienia abrahamowe, normalizujące stosunki dyplomatyczne między Izraelem a ZEA i Bahrajnem, do których wkrótce dołączyło Maroko (próbował też Sudan), nie były jedynie kolejnym traktatem pokojowym. Stanowiły one fundamentalną zmianę w systemie regionalnym Bliskiego Wschodu, demontującą trwający od dekad regionalny konsensus i zastępującą go nową logiką opartą na twardych interesach bezpieczeństwa. Porozumienia te, będące kulminacją reorientacji polityki amerykańskiej pod rządami Trumpa, formalnie zakończyły erę, w której rozwiązanie kwestii palestyńskiej było postrzegane jako warunek wstępny dla pokoju arabsko-izraelskiego. Zamiast tego stworzyły nową architekturę, w której wspólne zagrożenia oraz obopólne korzyści strategiczne stały się ważniejsze niż solidarność z Palestyńczykami, skutecznie spychając ich na margines regionalnej rozgrywki. W miejsce dotychczasowej logiki „ziemia za pokój” wszedł model „technologia za bezpieczeństwo”, czyli układ transakcyjny, w którym Izrael oraz Stany Zjednoczone (jako gwarant porozumienia – owej „umowy stulecia”) oferowały partnerom arabskim dostęp do zaawansowanych rozwiązań w zakresie cyberbezpieczeństwa, energii odnawialnej, medycyny, sztucznej inteligencji oraz technologii wojskowej – w zamian za uznanie jego statusu i nienaruszalności interesów strategicznych.

Porozumienia te stały się zatem platformą nowej architektury regionalnego bezpieczeństwa, opartej na współpracy elit (sunnicko-izraelskich) w imię stabilizacji oraz wypracowania wspólnego frontu wobec Iranu – z wyraźnym pominięciem kwestii palestyńskiej – jako problemu drugorzędного, a wręcz przeszkody na drodze do pojednania. Z perspektywy Tel Awiwu była to realizacja dawno formułowanego celu, a mianowicie zakończenia politycznego szantażu, w którym normalizacja z Arabami uzależniona była od ustępstw wobec Palestyńczyków. Dla państw Zatoki – w szczególności ZEA – porozumienie stanowiło okazję do umocnienia relacji ze Stanami Zjednoczonymi, zwiększenia inwestycyjnej atrakcyjności oraz technologicznego przyspieszenia. Motywacje Bahrajnu i Maroka miały charakter bardziej

instrumentalny, ale ich wspólnym mianownikiem była kalkulacja oparta na bilansie zysków. Korzyści płynące z partnerstwa z Izraelem przewyższały koszt symbolicznego odstępstwa od tradycyjnego poparcia dla sprawy palestyńskiej. Porozumienia te redefiniowały także rolę Waszyngtonu w regionie. Stany Zjednoczone przestały być mediatorem w sporze izraelsko-palestyńskim, a stały się swego rodzaju „sponsorem” nowego ładu bliskowschodniego. To nie przypadek, że sygnowanie porozumień odbywało się w aurze triumfu, z całkowitym pominięciem głosu strony palestyńskiej. Z ich punktu widzenia nowa architektura bezpieczeństwa nie tylko nie rozwiązywała konfliktu izraelsko-palestyńskiego, ale *de facto* go normalizowała⁴.

W tym sensie porozumienia abrahamowe były przełomem nie tyle przez to, co zawierały, ile przez to, co pomijały. Wykluczenie Palestyńczyków nie było przypadkiem, lecz strategicznym wyborem, który zakładał, że politykę można prowadzić ponad ich głowami, a konflikt izraelsko-palestyński nie stanowi już osi regionalnej geopolityki, lecz stał się problemem peryferyjnym, możliwym do „zarządzania”. Tym samym konflikt – przez dekady uznawany za kluczowy dla stabilności regionalnej – został zdegradowany do przeszkody na drodze do nowego ładu bliskowschodniego. Przez lata świat arabski utrzymywał bowiem względną jednomysłność, która sprowadzała się do tego, iż żadna forma normalizacji z Izraelem nie powinna nastąpić bez sprawiedliwego rozwiązania kwestii palestyńskiej. Arabska inicjatywa pokojowa z 2002 roku była wyrazem tej logiki – uzależniała bowiem pełne uznanie Izraela od jego wycofania się z terytoriów okupowanych (granice z 1967 roku) i akceptacji państwowości palestyńskiej. Jednak po 2011 roku, w obliczu Arabskiej Wiosny, wielu aktorów regionalnych zostało pochłoniętych przez własne kryzysy – wojny

⁴ S. Vakil, C. Freer, T. Borck, C. Bianco, *The Abraham Accords and Israel-UAE normalization: Shaping a new Middle East*, Chatham House, London 2023, www.chathamhouse.org/sites/default/files/2023-04/2023-03-28-abraham-accords-israel-uae-normalization-vakil-quilliam-1.pdf (dostęp: 18.06.2025); A. Yossef, *The Regional Impact of the Abraham Accords*, Modern War Institute at West Point, March 2021, <https://mwi.westpoint.edu/wp-content/uploads/2021/02/regional-impact-abraham-accords.pdf> (dostęp: 18.06.2025).

domowe, załamanie struktur państwowych i konieczność odbudowy wewnętrznej stabilności. W tym nowym kontekście sprawa palestyńska zaczęła być postrzegana jako „balast”, a nie wspólny projekt panarabski. Dodatkowo paraliż procesu pokojowego, pogłębiający się rozłam między Fatahem a Hamasem, oraz postępująca erozja legitymizacji palestyńskich władz w Ramallah jedynie pogłębiały poczucie zmęczenia oraz uzasadniały zmianę dotychczasowej doktryny⁵.

Być może najistotniejszym katalizatorem była redefinicja polityki amerykańskiej. Administracja Trumpa porzuciła bowiem dotychczasowy język bezstronności na rzecz pełnej identyfikacji z izraelską prawicą. Decyzje takie jak uznanie Jerozolimy za stolicę Izraela, do której przeniesiona została amerykańska ambasada (co było posunięciem bezprecedensowym), a także akceptacja osiedli tudzież uznanie suwerenności Izraela nad Wzgórzami Golan, były elementami szerszej strategii wyznaczania nowej osi sojuszniczej w regionie, z Izraelem jako jej trzonem. Kulminacją tej zmiany był ogłoszony w styczniu 2020 roku plan „Pokój dla dobrobytu” – dokument przygotowany bez udziału Palestynczyków, oferujący asymetryczne rozwiązanie cementujące istniejące *status quo*. Był to wyraźny sygnał, że Waszyngton nie będzie dłużej czekać na palestyński konsensus, lecz zainwestuje politycznie w nową konfigurację regionalną, niezależnie od stanowiska Ramallah czy Gazy. Nowa architektura regionalna oparta została więc nie na wartościach czy zobowiązaniach historycznych, lecz – w duchu realistycznym – na kalkulacji, technologii, zdolnościach militarnych, interoperacyjności wywiadowczej oraz dostępności zasobów kapitałowych. W tym układzie konflikt izraelsko-palestyński nie tyle został rozwiązany, co po prostu ominięty – uznany za element wtórny wobec bardziej palących wyzwań systemowych, takich jak rewizjonizm irański, transformacja rynku energetycznego czy rywalizacja mocarstwowa w regionie⁶.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*; S.A. Butt, *Abraham Accords: Strategic Realignment within Middle East*, „CISS Insight” 2022, vol. 10, no. 1, s. 28–48; M.M. Kosman, *Abraham Accords Against the Backdrop of the Middle East Political Mosaic*, „Przegląd Strategiczny” 2022, no. 15, s. 105–122.

Pierwszym i zarazem najbardziej wyrazistym filarem nowego sojuszu był komponent bezpieczeństwa, ugruntowany na wspólnej percepcji Iranu jako zagrożenia. Porozumienia abrahamowe formalizowały współpracę, która wcześniej istniała nieoficjalnie – przez tajne kanały wywiadowcze, konsultacje wojskowe tudzież ograniczoną koordynację operacyjną. Po 2020 roku przeszła ona w nową fazę, co oznacza, iż te nieformalne kontakty zostały zinstytucjonalizowane, wymiana danych wywiadowczych stała się regularna, a wspólne ćwiczenia wojskowe – jawne. Szczególne znaczenie zyskał rozwój regionalnego systemu obrony powietrznej i przeciwrakietowej, obejmującej np. izraelskie radary, zsynchronizowane z emirackimi systemami wczesnego ostrzegania. Komplementarność zdolności – izraelskie doświadczenie w zwalczaniu rakiet krótkiego i średniego zasięgu, a także geostrategiczne położenie i zaplecze logistyczne państw Zatoki – stworzyły mocną podstawę regionalnej interoperacyjności, której celem jest obrona przed irańskimi rakietami i dronami. Towarzyszyło temu dalsze zacieśnienie współpracy ze Stanami Zjednoczonymi. Nowy nieformalny trójkąt strategiczny (Waszyngton–Tel Awiw–Abu Zabi) został bowiem oparty nie tylko na wspólnych interesach bezpieczeństwa, ale także na wymianie technologicznej. Symbolem tej relacji stała się zgoda Waszyngtonu na sprzedaż myśliwców F-35 do Emiratów (decyzja wcześniej blokowana – ze względu na utrzymanie izraelskiej przewagi technologicznej). Transfer ten miał nie tylko wymiar militarny, ale i polityczny, albowiem był swoistą nagrodą za normalizację stosunków z Izraelem i dowodem zaufania w ramach nowej konfiguracji sojuszniczej⁷.

Drugim filarem była współpraca ekonomiczna, która po raz pierwszy przyjęła tak rozległy charakter. Handel między Izraelem a ZEA, niemal zerowy przed 2020 rokiem, osiągnął w ciągu czterech lat wartość kilku miliardów dolarów. O ile ten skok był do pewnego stopnia przewidywalny, o tyle skala inwestycji bezpośrednich – zwłaszcza ze strony funduszy państwowych (przede wszystkim emirackich) – przekroczyła wcześniejsze prognozy. Ulokowały one setki milionów dolarów w izraelskich firmach

⁷ S. Vakil, C. Freer, T. Borck, C. Bianco, *The Abraham Accords...*, op. cit.

z sektorów uznanych za strategiczne, tj. cyberbezpieczeństwo, rolnictwo, zarządzanie zasobami wodnymi, fintech czy zielona energia. Inwestycje te miały charakter nie tylko finansowy, lecz również polityczny, ponieważ stanowiły narzędzie integracji strukturalnej, w której ewentualne zerwanie relacji wiązałyby się z realnymi kosztami⁸.

Współpraca ta wpisywała się w szersze inicjatywy geostrategiczne. Kluczowym projektem stał się Korytarz Gospodarczy Indie–Bliski Wschód–Europa (IMEC India–Middle East–Europe Economic Corridor), ogłoszony podczas szczytu G20 w 2023 roku. Trasa prowadząca z portów indyjskich przez Emiraty, Arabię Saudyjską, Jordanię oraz Izrael – miała stanowić alternatywę wobec chińskiej „Inicjatywy Pasa i Szlaku” (dla której kluczowy jest Kanał Sueski), integrując Izrael z globalnymi łańcuchami dostaw między Europą a Azją. Choć projekt pozostawał w fazie koncepcyjnej, jego wymiar polityczny był jednoznaczny – państwa regionu zaczęły postrzegać Izrael jako kluczowy węzeł logistyczny, technologiczny i kapitałowy⁹.

Trzecim istotnym komponentem stała współpraca technologiczna, ważna z perspektywy państw Rady Współpracy Zatoki Perskiej, które – w obliczu wyczerpywania się modelu rentierskiego – intensyfikowały wysiłki na rzecz dywersyfikacji swoich gospodarek. Inicjatywy takie jak „Wizja 2030” Arabii Saudyjskiej uczyniły z innowacji technologicznych jeden z głównych celów modernizacji. Z kolei Izrael, ze swoją reputacją *start-up nation* i rozwiniętym ekosystemem innowacji, stał się naturalnym partnerem w obszarach sztucznej inteligencji, cyberbezpieczeństwa, cyfryzacji usług publicznych, zarządzaniu infrastrukturą i transformacji energetycznej. Ponadto izraelskie rozwiązania technologiczne w zakresie efektywnego gospodarowania wodą trafiły na podatny grunt w pustynnych monarchiach, gdzie niedobór zasobów naturalnych wymuszał szybkie wdrażanie rozwiązań

⁸ *Ibidem*.

⁹ G. Cafiero, *The Geopolitics of the India–Middle East–Europe Economic Corridor*, Arab Center Washington, 10 Oct 2023, <https://arabcenterdc.org/resource/the-geopolitics-of-the-india-middle-east-europe-economic-corridor> (dostęp: 19.06.2025).

opartych na nowoczesnych i kosztownych technologiach. Muhammad Maher z the Washington Institute for Near East Policy (WINEP) wskazał w tym kontekście na „porozumienie »Woda za energię«, podpisane w listopadzie 2021 roku między Emiratami, Izraelem a Jordanią. Zgodnie z tym porozumieniem emiracka firma zobowiązuje się do budowy elektrowni słonecznej w Jordani, która będzie dostarczać energię elektryczną do izraelskiej instalacji odsalającej wodę”¹⁰.

Swoistym testem trwałości porozumień abrahamowych stała się wojna w Strefie Gazy. Skala izraelskiej przemocy oraz bezprecedensowa liczba ofiar cywilnych wywołały falę gniewu w świecie arabskim, mobilizując opinię publiczną i zaostrzając retorykę regionalnych mediów. Kluczowe pytanie brzmiało, czy państwa, które znormalizowały relacje z Izraelem, utrzymają je w obliczu tak brutalnej rzeczywistości i społecznej presji. Jednak żadne z państw sygnatariuszy układów normalizacyjnych nie zerwało stosunków dyplomatycznych z Izraelem. Pomimo masowych demonstracji, apeli o bojkot tudzież symbolicznych gestów solidarności z Palestyńczykami elity rządzące wytrzymały w logice zimnej kalkulacji, poprzestając na mało konkretnych gestach sprzeciwu. Reakcje ograniczyły się bowiem do werbalnych potępień, wzywania ambasadorów na konsultacje i zwiększenia pomocy humanitarnej dla Strefy Gazy. Szczególnie wyważoną postawę przyjęły ZEA, które jako pierwsze podpisały porozumienie i stały się jego nieformalnym patronem. Abu Zabi potępiło, rzecz jasna, izraelskie działania zbrojne, a także wezwało do zawieszenia broni, próbując przeforsować odpowiednią rezolucję w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. Równocześnie jednak utrzymywano stały dialog z Tel Awiwem i kontynuowano kooperację gospodarczo-technologiczną. Podobną strategię przyjął Bahrajn. Mimo protestów i ostrych wystąpień władze w Manamie nie dopuściły do rewizji relacji z Izraelem. Z kolei Maroko, które przystąpiło do układu w zamian

¹⁰ M. Maher, *Two Years On, the Abraham Accords Bear Fruit*, *The Washington Institute for Near East Policy*, 26 Oct 2022, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/two-years-abraham-accords-bear-fruit (dostęp: 19.06.2025).

za amerykańskie uznanie zwierzchności nad Saharą Zachodnią, też nie wycofało się z porozumienia. Potępienie izraelskiej ofensywy przez króla Muhammada VI oraz silna reakcja społeczna nie przełożyły się na realne zmiany w polityce państwa¹¹.

W trudniejszym położeniu znalazła się Królestwo Arabii Saudyjskiej. Bezpośrednio przed wybuchem wojny Rijad prowadził zaawansowane rozmowy z Waszyngtonem i Tel Awiwem na temat możliwej normalizacji stosunków w zamian za szeroki pakiet gwarancji obejmujący bezpieczeństwo, program cywilnej energetyki jądrowej oraz jakiegokolwiek postęp w sprawie palestyńskiej. Wybuch wojny zamroził jednak ten proces i zmusił Saudów do powrotu na tradycyjne pozycje adwokata sprawy palestyńskiej. Już w pierwszych dniach wojny książę koronny Muhammad ibn Salman odbył rozmowę telefoniczną z prezydentem Iranu (Ebrahim Ra'isi), co było sygnałem politycznego odprężenia między Rijadem a Teheranem (wspieranego przez Chińską Republikę Ludową) oraz próby zabezpieczenia regionalnej stabilności. Rijad ponadto aktywnie zaangażował się w struktury Ligi Państw Arabskich i ściśle współpracował z Kairem. To pod jego auspicjami zorganizowano nadzwyczajne szczyty w Kairze (listopad 2023) oraz Bagdadzie (maj 2025), których efektem było przyjęcie wspólnego arabskiego stanowiska, które sprowadzało się do następujących punktów: wezwanie do trwałego zawieszenia broni; zniesienie blokady Strefy Gazy oraz rozpoczęcie procesu prowadzącego do utworzenia niepodległego państwa palestyńskiego. Mimo ostrej retoryki oraz silnego zaangażowania Arabia Saudyjska nie zamknęła drogi do przyszłej normalizacji z państwem żydowskim. Wręcz przeciwnie – Rijad wykorzystał sytuację jako narzędzie wzmocnienia własnej pozycji negocjacyjnej względem Stanów Zjednoczonych i Izraela¹².

¹¹ A. Kateb, *The Abraham Accords After Gaza...*, *op. cit.*

¹² R.C. Cooper, *The Future of Saudi-Israeli Relations Is a Balancing Act Between Palestinian and Regional Interests*, Atlantic Council, 22.02.2024, www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/saudi-arabia-israel-two-state-gaza-normalization (dostęp: 20.06.2025).

3. Ambicje rewizjonistyczne Iranu i Turcji

W okresie postępującej erozji hegemonii USA na Bliskim Wschodzie, a także osłabienia architektury bezpieczeństwa opartej na zimnowojennym sojuszu Waszyngtonu z krajami arabskimi, na pierwszy plan wysunęły się dwa państwa o ambicjach rewizjonistycznych – Islamska Republika Iranu i Republika Turcji¹³. Choć różni je niemal wszystko, tj. ideologia, ustrój, zobowiązania sojusznicze, doktryna polityki zagranicznej oraz mechanizmy mobilizacji wewnętrznej, łączy je dążenie do redystrybucji wpływów regionalnych oraz zakwestionowania zasad porządku zbudowanego wokół dominacji Stanów Zjednoczonych, strategicznego partnerstwa z Izraelem, jak również znajdującego się „na rozdrożu” bloku sunnickich reżimów prozachodnich. Iran i Turcja nie kwestionują przy tym istnienia Izraela w ten sam sposób (jedynie Teheran nie uznaje istnienia tego państwa jako „tworu syjonistycznego”), lecz obydwa systematycznie działają na rzecz komplikacji jego otoczenie strategicznego, co w przypadku Turcji znalazło wyraz w sukcesie, jakim było patronowanie obaleniu reżimu al-Asada w Syrii (grudzień 2024 roku)¹⁴. Teheran z kolei realizował tę politykę przez długofalową projekcję siły – rozbudowę

¹³ Godny odnotowania jest fakt, iż polscy badacze są autorami niezwykle wartościowych prac poświęconych polityce zagranicznej i bezpieczeństwa Turcji oraz Iranu (w tym ich genezie). Zob. w szczególności: P. Osiewicz, *Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran: Between Ideology and Pragmatism*, Routledge, New York–London 2021; R. Czulda, *Iran 1925–2014. Od Pahlawich do Rouhaniego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2023; M. Krzyżanowski, *Realism, idealism or opportunism? Iran's reason of state in foreign policy towards Russia*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2023, t. 20, nr 1, s. 55–79; A.M. Karbowska, *Realizm ofensywny na przykładzie polityki Turcji wobec wojny w Syrii*, [w:] *Dziesięciolecie tragedii: wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania wojny domowej w Syrii 2011–2021*, red. K. Kościelniak, K. Rak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2022.

¹⁴ Y. Trofimov, *Assad's Downfall Marks a New Realignment in the Middle East*, *The Wall Street Journal*, 8 Dec 2024, www.wsj.com/world/middle-east/assads-downfall-marks-a-new-realignment-in-the-middle-east-ed9cb441 (dostęp: 20.06.2025); z kolei o tym, dlaczego reżim syryjski tak długo pozostawał stabilny zob. Ł. Fyderek, *Pretorianie i technokraci w reżimie politycznym Syrii*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011.

sieci sojuszników niepaństwowych, dostawy uzbrojenia i finansowanie grup paramilitarnych, takich jak Hezbollah, Hamas czy szyickie milicje w Iraku. Jego celem nie była jednak frontalna konfrontacja (do której w końcu doszło), lecz tworzenie pasma presji wokół Izraela, w ramach tzw. osi oporu, która miała ograniczać jego swobodę operacyjną. Ankarą natomiast prowadzi politykę bardziej wielowektorową, gdyż łączy przynależność do struktur zachodnich (NATO) oraz relatywnie stabilne relacje z USA z ostentacyjną krytyką Izraela, retoryką panislamską oraz bezpośrednim wsparciem dla sprawy palestyńskiej, zwłaszcza w wymiarze symbolicznym i dyplomatycznym. Ankarą zachowuje ponadto stosunki handlowe z Izraelem oraz uczestniczy w wybranych projektach współpracy energetycznej, jednocześnie podważając legitymację izraelskich działań w Palestynie oraz wykorzystując tę kwestię do mobilizacji opinii publicznej wewnątrz i poza granicami kraju. W ujęciu strukturalnym obie strategię – irańska i turecka – choć odmienne w formie, służą podobnemu celowi, tj. osłabieniu regionalnej roli Izraela jako filaru systemu amerykańsko-arabskiego, a w związku z tym – redefinicji układu sił w regionie na warunkach korzystniejszych dla siebie¹⁵.

Tę złożoną dynamikę należy analizować wielowymiarowo – z uwzględnieniem nie tylko logiki siły i interesów geopolitycznych, lecz także retoryki tożsamościowej, która nadaje kierunek polityce zagranicznej obu tych państw. Zarówno Iran, jak również Turcja czerpią przy tym z rezerwuaru narracji historyczno-religijnych, w których konflikt izraelsko-palestyński zajmuje miejsce centralne – jako dowód strukturalnej niesprawiedliwości, symbol upadku jedności islamskiej oraz pole walki o moralną supremację w świecie muzułmańskim¹⁶. W tym sensie rewizjonizm Teheranu

¹⁵ R. Mansour, H. Al-Shakeri, *The Shape-Shifting 'Axis of Resistance'*, Chatham House, 6 Mar 2025, www.chathamhouse.org/2025/03/shape-shifting-axis-resistance/02-how-axis-was-formed-and-how-it-has-evolved (dostęp: 20.06.2025).

¹⁶ Przy tej okazji warto odesłać Czytelnika do dwóch świetnych prac: A.M. Karbowska, *Sufizm w polityce, polityka w sufizmie: Turcja w latach 1958–2001*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2023; A. Wójcik, *Salafism in Turkey: Between persistent radicalism and cultural resilience*, „Przełęcz Religioznawczy” 2024, nr 1(291), s. 121–146.

i Ankary nie ogranicza się do kalkulacji strategicznych, lecz jest także projektem tożsamościowym, który nadaje ich polityce wymiar misyjny.

Iran

Strategia bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu od początku opierała się na założeniu, że bezpośrednie starcie militarne z Izraelem lub Stanami Zjednoczonymi byłoby nieopłacalne, jeśli nie wręcz samobójcze, biorąc pod uwagę asymetrię potencjałów wojskowych i technologicznych. Odpowiedzią na tę nierównowagę stała się wspomniana doktryna obrony wysuniętej, polegająca na tworzeniu sieci sojuszników i aktorów zastępczych (*proxy*), których obecność na peryferiach przeciwnika pozwala uniemożliwić szybką ofensywę i stworzyć kosztowną oraz rozproszoną strefę zapalną. W praktyce oznaczało to budowę „osi oporu” obejmującej Hezbollah w Libanie, szyickie milicje w Iraku, siły al-Asada w Syrii (do grudnia 2024 roku), Palestyński Islamski Dżihad (obok Hamasu) w Strefie Gazy oraz organizację Ansar Allah (Huti) w Jemenie, które zresztą też były wielokrotnie atakowane przez IDF. Teheran nie dąży przy tym do klasycznej dominacji militarnej. Jego celem stało się raczej narzucenie przeciwnikowi stanu, który ogranicza jego swobodę operacyjną, podnosi koszty interwencji oraz zmusza do reagowania¹⁷.

Z tej perspektywy sprawa palestyńska ma charakter podwójny. Z jednej strony jest użyteczna jako narzędzie presji na Izrael i sposób na wzmacnianie antyizraelskich nastrojów w regionie; z drugiej – jest filarem tożsamościowym irańskiego reżimu. Teheran definiuje się bowiem nie jako państwo narodowe, lecz jako awangarda „umiędzynarodowionego oporu” wobec globalnej hegemonii amerykańskiej i syjonistycznej. W tej narracji Iran nie jest jednym z wielu aktorów, lecz podmiotem dziejowej misji, w której zdradzone zostały wartości islamu – zarówno przez Zachód, jak również przez kolaborujące z nim monarchie arabskie. To właśnie ta matryca ideologiczna, głęboko zakorzeniona w doświadczeniu rewolucji 1979 roku, sprawia, że irański rewizjonizm

¹⁷ R. Mansour, H. Al-Shakeri, *The Shape-Shifting 'Axis of Resistance'*, *op. cit.*

jest tak odporny na presję, zarówno dyplomatyczną, jak i sankcyjną. Ważne jest więc to, iż w warunkach międzynarodowej izolacji, represji wewnętrznych oraz trudności ekonomicznych, reżim irański nadal potrzebuje zewnętrznego wroga ze względów legitymizacyjnych w polityce wewnętrznej. Konflikt izraelsko-palestyński – jako długotrwały, silnie symboliczny i niepodlegający łatwemu rozwiązaniu – stanowi dla takiej taktyki dogodną przestrzeń, co sprawia, że Iran nie jest skłonny do zmiany podejścia wobec Izraela¹⁸.

W związku z tym celem irańskiego ataku z 14 kwietnia 2024 roku raczej nie było uzyskanie klasycznej przewagi operacyjnej ani przełamanie izraelskiej obrony powietrznej, lecz manifestacja strategicznej gotowości do eskalacji i przesunięcie konfliktu z peryferii – Libanu, Strefy Gazy czy Syrii – do serca izraelskiego systemu bezpieczeństwa. Atak, przeprowadzony w odpowiedzi na izraelskie zbombardowanie irańskiego konsulatu w Damaszku (ataku, który z punktu widzenia Teheranu stanowił bezpośrednie naruszenie suwerenności i akt wojny), miał inny cel o znaczeniu systemowo-strategicznym, a mianowicie odbudowanie osłabionego odstraszania. Jednocześnie chciano przetestować system obrony przeciwnika i zmanifestować nową jakość irańskiego potencjału ofensywnego. Mimo wysokiej skuteczności izraelskiego systemu obrony, opartego na wielowarstwowym układzie Iron Dome, David's Sling i Arrow, wspieranego przez amerykańskie oraz brytyjskie jednostki rozmieszczone w regionie, sama skala ataku wywołała w Izraelu szok¹⁹.

Po raz pierwszy bowiem Iran uderzył bezpośrednio ze swojego terytorium, a nie przez pośredników (*proxies*). W wymiarze militarnym operacja zakończyła się niepowodzeniem, ponieważ cele zostały w większości zneutralizowane, a straty infrastrukturalne

¹⁸ O. Afshon, *Vanguard of the Imam: Religion, Politics, and Iran's Revolutionary Guards*, Oxford University Press, Oxford 2016, s. 102–178.

¹⁹ D. Sabbagh, *How Iran's Attack on Israel Was Stopped*, „The Guardian”, 14.04.2024, www.theguardian.com/world/2024/apr/14/how-irans-attack-on-israel-was-stopped (dostęp: 21.06.2025); A. Ganzeveld, *The Consequences of the IDF Strikes into Iran*, Institute for the Study of War (ISW), 12 Nov 2024, www.understandingwar.org/backgroundunder/consequences-idf-strikes-iran (dostęp: 21.06.2025).

były ograniczone, jednak w wymiarze strategicznym Teheran osiągnął kilka istotnych celów. Po pierwsze, zademonstrował gotowość do konfrontacji symetrycznej – nie jako akt desperacji, lecz jako racjonalnie zaplanowany ruch o funkcji odstraszałającej. Po drugie, przetestował skuteczność izraelskich (i zachodnich) systemów obronnych w warunkach rzeczywistego zagrożenia, co pozwoliło mu dopracować przyszłą strategię eskalacyjną. Po trzecie, pokazał asymetrię ekonomiczną tej konfrontacji – przechwycenie nisko kosztowego drona (drony tego typu mogą być wystrzeliwane w dużej liczbie), kosztującego relatywnie niewiele, za pomocą rakiety z systemu Arrow lub David's Sling o wartości przekraczającej milion dolarów, ujawniło, że Iran może prowadzić wojnę wyniszczającą przy stosunkowo niskich nakładach finansowych²⁰.

Starcie irańsko-izraelskie z kwietnia 2024 roku miało – rzecz jasna – ograniczony wymiar czasowy, lecz długofalowe i niejednoznaczne skutki. Po stronie irańskiej pojawiły się istotne straty materialne i infrastrukturalne, jakkolwiek nie doszło do złamania rdzenia reżimu. Na tym się jednak nie skończyło, gdyż Izrael – widząc, że jest w stanie razić cele na terytorium Iranu – podniósł z biegiem czasu stawkę, czego kulminacją było zabicie w Teheranie jednego z liderów Hamasu – Ismaila Haniiji – (w późniejszym czasie – w Strefie Gazy – zgładzony został Jahia Sinwar). Poprzedzał to również spektakularny atak pagerowy w Libanie na członków Hezbollahu, który w tym kontekście jest o tyle istotny, iż od początku wojny w Strefie Gazy organizacja ta również regularnie atakowała Izrael z obszaru Libanu, co ostatecznie zakończyło się izraelską inwazją i poważnym osłabieniem Hezbollahu w 2024 roku. Co jednak ważniejsze, wielowymiarowa ofensywa Izraela służyła przede wszystkim obnażeniu słabości Iranu, jeśli nie upokorzeniu reżimu ajatollahów, który okazał się w obliczu tych działań bezbronny. Władze w Teheranie znalazły się zatem w pułapce własnej doktryny – między potrzebą zachowania twarzy a kalkulacją kosztów eskalacji²¹.

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem.*

Wymiana ciosów między Izraelem a Iranem, pomimo obnażenia słabości Teheranu, pokazała jednak, że Iran dysponuje zdolnością do ataku saturacyjnego, a tym samym może narzucać własną logikę odstraszania. Demonstracja tej zdolności otworzyła więc nowy etap konfliktu, którego kulminacją była seria izraelskich uderzeń dokonanych w czerwcu 2025 roku. Izrael, przekonany o skuteczności swojej strategii punktowego odstraszania, uznał najprawdopodobniej, że osiągnął na tyle dużą przewagę strategiczną (osłabienie Hezbollahu, upadek reżimu al-Asada w Syrii), że należy ją wykorzystać, zanim Iran zdąży na nowo skonsolidować siły sojusznicze lub odbudować infrastrukturę odstraszania wojskowego lub – co więcej – stanie się państwem nuklearnym, co może zneutralizować izraelską przewagę strategiczną na Bliskim Wschodzie. Inwazja Izraela na Iran przybrała więc formę ofensywy precyzyjnej. Najpierw wyeliminowano kluczowych naukowców programu nuklearnego. Niemal równolegle rozpoczęła się operacja „Rising Lion”, tj. fala nalotów na strategiczne instalacje w Natanz, Fordow, Esfahanie i Araku, która doprowadziła do zniszczenia wirówek, infrastruktury metalizacji uranu i ośrodków badawczych, czego celem było zatrzymanie (a w najlepszym scenariuszu – zniszczenie) irańskiego programu nuklearnego. Kulminacyjnym momentem był 22 czerwca 2025 roku, kiedy nastąpiło wejście do operacji sił amerykańskich, które za pomocą pocisków manewrujących i amunicji penetrującej uderzyły w wybrane cele głęboko pod ziemią (m.in. w Fordow). Według ocen Pentagonu działania te cofnęły program irański o co najmniej 12–24 miesiące, jakkolwiek nie przyczyniły się do jego likwidacji²².

Turcja

W odróżnieniu od Iranu Turcja rozwija swoją pozycję regionalną przez bardziej zniuansowanie i wielowymiarowe instrumentarium, osadzone w doktrynie „strategicznej głębi”. Koncepcja

²² B. Jensen, *Ungentlemanly Robots: Israel's Operation Rising Lion and the New Way of War*, Center for Strategic & International Studies, 20.06.2025, www.csis.org/analysis/ungentlemanly-robots-israels-operation-rising-lion-and-new-way-war (dostęp: 30.06.2025).

sformułowana na początku XXI wieku przez Ahmeta Davutoğlu zakłada, że Turcja – jako spadkobierczyni dziedzictwa osmańskiego – powinna odzyskać status aktywnego centrum geopolitycznego, oddziałującego na trzy obszary, tj. Bałkany, Lewant i Azję Centralną. W tym ujęciu Bliski Wschód nie jest jedynie obszarem sąsiedztwa, lecz kluczowym polem projekcji wpływów politycznych, kulturowych i militarnych Ankarę. Neoosmańska ambicja nie oznacza jednakowoż nostalgicznego powrotu do imperialnych form dominacji, lecz adaptacyjne modelowanie oddziaływania przez kombinację instrumentów miękkiej i twardej siły. Turcja wykorzystuje zatem eksport technologii wojskowej (m.in. drony Bayraktar), a także instrumenty pomocy rozwojowej, ekspansję edukacyjną czy religijną, jak również selektywne interwencje militarne – od Kataru i Libii, przez Somalię, aż po Górski Karabach²³.

Powstała w ten sposób infrastruktura wpływu nie ma charakteru konfrontacyjnego wobec Zachodu czy Izraela w sposób bezpośredni, lecz służy umacnianiu pozycji Ankarę jako lidera świata sunnickiego – konkurencyjnego wobec Egiptu i Arabii Saudyjskiej. W kontekście konfliktu izraelsko-palestyńskiego polityka Turcji wpisuje się ponadto w logikę rywalizacji o przywództwo moralne. Choć Ankara formalnie utrzymuje stosunki dyplomatyczne z Izraelem, retoryka prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğana – szczególnie po 7 października 2023 roku – jest jednoznacznie antagonistyczna i odwołuje się do muzułmańskiej solidarności, historii Jerozolimy i konieczności obrony Palestyńczyków przed

²³ J. Wódka, *Polityka zagraniczna Turcji. Uwarunkowania wewnętrzne oraz podmioty decyzyjne*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Trio, Warszawa 2012, s. 175–176. S. Ülgen, S. Besch, I. Toygür, *Strategic Autonomy as a Dynamic of Convergence in Türkiye–EU Relations*, Carnegie Endowment for International Peace, 22 Oct 2024, <https://carnegieendowment.org/research/2024/10/strategic-autonomy-as-a-dynamic-of-convergence-in-turkiye-eu-relations?lang=en> (dostęp: 30.06.2025); szerzej nt. polityki zagranicznej Turcji wobec jej bliskiego sąsiedztwa zob. K. Bieniek, *Polityka zagraniczna Turcji wobec państw bałkańskich*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008; *idem*, *Znaczenie i rola państw Afryki dla tureckiej polityki zagranicznej w okresie rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP)*, „Politeja” 2024, nr 2(89), s. 355–370.

„państwowym terroryzmem” Sił Obronnych Izraela. Taka postawa, choć nieprzekładająca się na konkretne działania militarne czy zerwanie relacji, ma duże znaczenie symboliczne, gdyż pozwala Turcji pozycjonować się jako obrońca sprawy palestyńskiej w wymiarze retorycznym – bez konieczności ponoszenia kosztów realnej eskalacji. W tym sensie polityka zagraniczna Turcji jest próbą równoważenia – między pragmatyzmem geostrategicznym a retoryką tożsamościową, jak również między sojuszem NATO-wskim a aspiracjami lidera świata islamu. Jej celem raczej nie jest konfrontacja z Izraelem jako taka, lecz wykreowanie takiej pozycji, która pozwala na elastyczne zarządzanie kryzysami, wzmacnianie pozycji negocjacyjnej w relacjach ze Stanami Zjednoczonymi i Unią Europejską, jak również zdobycie przywództwa symbolicznego wśród społeczeństw muzułmańskich, zwłaszcza w okresach intensyfikacji przemocy w Palestynie²⁴.

Stosunki turecko-izraelskie w XXI wieku są mocno ambiwalentne i często wchodzą w fazę kryzysu. Po fazie strategicznego partnerstwa z lat 90. XX wieku, obejmującej intensywną współpracę wojskową, wywiadowczą oraz wspólne manewry morskie i powietrzne, relacje te uległy gwałtownej degradacji po 2008 roku. Kulminacją tego napięcia był incydent z udziałem statku Mavi Marmara w maju 2010 roku, który doprowadził do zerwania kontaktów na szczeblu ambasadorów oraz trwałego ochłodzenia dyplomatycznego. Pomimo tego relacje handlowe oraz komunikacja kanałami pośrednimi były nadal utrzymywane, co wskazuje na głęboko pragmatyczny wymiar polityki obydwu stron. Od 2022 roku można było nawet zaobserwować wyraźną tendencję do normalizacji. Powrót ambasadorów, spotkania prezydentów, zacieśnianie współpracy energetycznej, w tym rozmowy o budowie gazociągu łączącego izraelskie złoża Lewiatan ze wschodnim wybrzeżem Morza Śródziemnego przez Turcję, sugerowały powrót do modelu transakcyjnego i pragmatycznego partnerstwa. Wojna rozpoczęta 7 października 2023 roku wywołała jednak

²⁴ A.S. Erdurmaz, H. Bağcı, *Türkiye-Israel Relations with the Justice and Development Party (AKP), under the Shadow of Hamas*, „Journal of International Conference on Middle East Studies (JICMES)” Jun 2024, vol. 8, no. 1, s. 22–44.

gwałtowną rewizję tego kursu. Erdoğan oskarżył Izrael o zbrodnie wojenne, a nawet ludobójstwo, po czym zawiesił kontakty dyplomatyczne na szczeblu rządowym, a następnie ograniczył eksport towarów strategicznych, tj. produkty petrochemiczne, aluminium czy nawozy. Równocześnie Ankara (ponownie) zintensyfikowała retorykę propalestyńską, organizując wiece solidarności, wspierając pomoc humanitarną dla Strefy Gazy oraz wykorzystując fora międzynarodowe do piętnowania polityki Izraela. Jednak – co znamienne – wzajemna wymiana handlowa nie została całkowicie zerwana²⁵.

Jednym z najbardziej kontrowersyjnych elementów tureckiej polityki bliskowschodniej pozostaje jednak jej stosunek do Hamasu. Ankara od lat utrzymuje formalne i nieformalne kontakty z tym ugrupowaniem, konsekwentnie odmawiając uznania go za organizację terrorystyczną. Przeciwnie – przedstawiciele Hamasu regularnie gościli w Turcji w poprzednich latach. Retoryka prezydenta Erdoğan, wedle której Hamas jest ruchem oporu, a nie organizacją terrorystyczną, pełni zatem funkcję nie tylko ideologiczną, ale i geostrategiczną. Przez konsekwentne wspieranie Hamasu Ankara budowała swój kapitał polityczny jako obrońca sprawy palestyńskiej, jednocześnie dystansując się od amerykańsko-izraelskiego porządku bezpieczeństwa, a także – co godne odnotowania – rywalizując z Teheranem o wpływy w sunnickiej części świata muzułmańskiego. Hamas – mimo swoich powiązań z Iranem – zyskiwał w ten sposób alternatywne zaplecze strategiczne. W warunkach eskalacji przemocy w Strefie Gazy po 7 października 2023 roku Turcja zintensyfikowała więc swoją aktywność – zarówno retoryczną, jak również operacyjną. Erdoğan potępił Izrael, wezwał do zawieszenia broni, zaofiarował mediację, a turecka pomoc humanitarna trafiła do Strefy Gazy drogą morską i lądową – przez Egipt. Jednocześnie Ankara wykorzystwała fora międzynarodowe, aby lansować narrację o „milczącej zgodzie Zachodu na ludobójstwo”²⁶.

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ *Ibidem.*

Wpływ na Izrael

Wobec wzrostu aktywności rewizjonistycznej Iranu i Turcji izraelska strategia bezpieczeństwa również przeszła istotną redefinicję. W miejsce klasycznego paradygmatu konfrontacji z państwami arabskimi Izrael funkcjonuje dziś w środowisku, w którym główne zagrożenia pochodzą od potęg niearabskich. Izrael odpowiedział na ten stan rzeczy nie przez izolację, lecz ekspansję sieci powiązań regionalnych. Porozumienia abrahamowe należy zatem interpretować nie tyle jako gest pojednania, ile jako komponent strategii zorientowanej na neutralizację wpływów Iranu i powściągnięcie ambicji Turcji. Tworząc blok współpracy z państwami sunnickimi, tj. Emiratami, Bahrajnem i Marokiem (a w przyszłości zapewne również z Arabią Saudyjską), Izrael buduje alternatywną architekturę bezpieczeństwa regionalnego, opartą na wspólnym interesie stabilizacji regionu, odstraszenia (Iranu) oraz gospodarczo-technologicznego rozwoju. Tego rodzaju wielowarstwowe podejście pozwala Izraelowi na jednoczesne utrzymywanie kanałów komunikacji z Ankarą oraz budowę systemu przeciwwagi wobec państwa tureckiego, ale tylko w tych obszarach, gdzie mamy do czynienia z rywalizacją obydwu krajów. Strategia ta bazuje na założeniu, że Turcja, działając z pozycji symboliczno-pragmatycznej, może być partnerem tylko w tych obszarach, które nie podważają fundamentalnych interesów bezpieczeństwa Izraela, np. w sektorze energetycznym.

4. Nowe technologie i wojna asymetryczna

W trzeciej dekadzie XXI wieku konflikt izraelsko-palestyński wszedł w jakościowo nową fazę, w której dotychczasowe kategorie klasycznej wojny – oparte na opozycji między państwem a aktorami nieregularnymi – tracą swoją analityczną przydatność. W ich miejsce pojawia się paradygmat wojny hybrydowej, charakteryzującej się jednoczesnym operowaniem w przestrzeni fizycznej, cyfrowej, informacyjnej i poznawczej. Dominującą rolę

zaczynają zatem odgrywać technologie czwartej rewolucji przemysłowej, tj. sztuczna inteligencja, systemy zautomatyzowane, drony o wysokim stopniu autonomii i skoordynowane kampanie dezinformacyjne. Konflikt ten przestaje więc być wyłącznie starciem kinetycznym czy terytorialnym, a staje się złożonym procesem zarządzania percepcją. W odróżnieniu od wcześniejszych etapów, w których przewaga technologiczna sprowadzała się do precyzyjnych uderzeń, obecna faza oznacza znaczącą redefinicję środowiska operacyjnego. Nowoczesne technologie nie doprowadziły przy tym do deeskalacji, lecz wytworzyły nowe formy asymetrii – trudniejsze do uchwycenia i przeciwdziałania. Ich istota polega na tym, że zarówno państwa, jak i aktorzy niepaństwowi zyskali zdolność do osiągania efektów strategicznych przy relatywnie niskim koszcie materialnym i wysokim potencjale dezorganizacyjnym.

Sztuczna inteligencja

Ostatnie lata przyniosły bezprecedensowy etap automatyzacji przemocy. Zastosowanie przez Izrael zintegrowanych systemów sztucznej inteligencji, opartych na przetwarzaniu danych w czasie rzeczywistym, integracji danych biometrycznych, sygnałowych (telefony komórkowe) i wizualnych, doprowadziło do znacznego skrócenia cyklu decyzyjnego oraz częściowej delegacji funkcji rozpoznania i eliminacji celów na systemy algorytmiczne (choć z weryfikacją ludzkiego operatora). Systemy takie jak Lavender stały się nie tylko narzędziem wspomagania decyzji, lecz ich głównym motorem. Algorytmiczne identyfikowanie celów – z pominięciem pełnej weryfikacji ludzkiej – przełożyło się na masową intensyfikację ostrzału, zwłaszcza w warunkach skomplikowanych operacji miejskich w Strefie Gazy. W ten sposób konflikt izraelsko-palestyński stał się nie tylko poligonem testowym dla najnowszych technologii militarnych, lecz również laboratorium przesuwania zarówno granicy moralnej, jak i polityczno-prawnej odpowiedzialności (w tym – za śmierć cywili)²⁷.

²⁷ C.H. Gray, *AI, Sacred Violence, and War – The Case of Gaza*, Palgrave Macmillan, Cham 2025, s. 79–106.

Automatyzacja i cyfryzacja operacji wojskowych okazuje się szczególnie skuteczna w walce z rozproszonymi strukturami bojowymi Hamasu, funkcjonującymi wewnątrz gęsto zurbanizowanej i chaotycznej tkanki miejskiej. Jednak systemy automatyczne (i – przez to – półautonomiczne) nie tylko przyspieszają cykl decyzyjny, lecz często eliminują przestrzeń dla refleksji etycznej i prawnej. Oficerowie nie analizują już bezpośrednio każdego przypadku, albowiem ich zadaniem staje się raczej zatwierdzanie list celów generowanych przez systemy, których wewnętrzna logika pozostaje częściowo nieprzejrzysta. W praktyce wystarczy, że algorytm przypisze obiektowi wysoki indeks korelacyjny, aby uznać go za cel do eliminacji. Największe kontrowersje wzbudziło przy tym ujawnienie funkcjonowania systemu Lavender, który przypisywał mieszkańcom Strefy Gazy indeks ryzyka oparty na szeregu wskaźników, tj. przynależności do określonych grup w mediach społecznościowych, geolokalizacji, kontaktach telefonicznych z osobami uznanymi wcześniej za bojowników czy nieregularnych wzorcach poruszania się. Próg klasyfikacyjny ustalano arbitralnie, a margines błędu sięgał przynajmniej 10%, co oznaczało, że znaczna część uderzeń mogła trafiać w osoby postronne²⁸.

W rezultacie mamy do czynienia z nowym mechanizmem użycia siły, w którym przemoc nie tylko przybiera zautomatyzowaną, odczłowieczoną formę, lecz również staje się efektem określonego zaprogramowania systemu wykorzystującego sztuczną inteligencję. Takie podejście nie tylko jeszcze bardziej dehumanizuje przeciwnika, lecz prowadzi także do erozji legitymacji prawnomiędzynarodowej. Takie działania mogą bowiem podlegać jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego, zwłaszcza jeśli udowodnione zostanie, że decyzje o danym ataku były podejmowane na podstawie niezweryfikowanych danych algorytmicznych z zaakceptowaną tolerancją błędów. Wprowadzenie systemów opartych na sztucznej inteligencji do wojskowości tworzy ponadto nowe wyzwania dotyczące odpowiedzialności (kto odpowiada za śmierć cywili spowodowaną błędem algorytmu?). W sytuacji, gdy cały proces przebiega w błyskawicznym tempie, a decyzje są

²⁸ *Ibidem.*

podejmowane na podstawie danych nie do końca zrozumiałych dla operatora, kontrola człowieka nad tymi decyzjami staje się ograniczona²⁹.

Wojna narracyjna

Równoległe do rewolucji w przestrzeni kinetycznej postępuje nie mniej istotna transformacja w sferze informacyjnej oraz kognitywnej. Współczesne konflikty zbrojne – a konflikt izraelsko-palestyński w szczególności – coraz wyraźniej ukazują, że ostateczne zwycięstwo nie rozgrywa się wyłącznie na polu bitwy, lecz w sferze percepcji, a konkretnie w tym, co zostaje zapamiętane, rozpowszechnione i uznane za prawdę. Wojna o interpretację – prowadzona na platformach takich jak TikTok, Telegram, Instagram czy X (dawny Twitter) – staje się integralną częścią strategii wojennej, w której każdy materiał wizualny, każda ofiara cywilna i każde uderzenie militarne staje się „amunicją narracyjną”. W tym nowym krajobrazie medialnym obrazy cierpienia są selekcjonowane, kadrowane oraz powielane w sposób, który maksymalizuje ich emocjonalny odbiór. W efekcie narracje konfliktu ulegają daleko posuniętej polaryzacji, a możliwość określenia wspólnego zbioru faktów staje się coraz trudniejsza. Zmanipulowane nagrania, deepfejkki oraz zorganizowane kampanie dezinformacyjne osiągają olbrzymi zasięg, jeszcze zanim zostaną zidentyfikowane i zdementowane.

Zarówno Hamas, jak i państwo izraelskie rozwinęły więc zaawansowaną infrastrukturę komunikacyjną, której celem nie jest jedynie informowanie, lecz także aktywne kształtowanie percepcji konfliktu. Izrael stosuje złożony aparat komunikacyjny obejmujący oficjalnych rzeczników, centra analityczne, influencerów oraz konta koordynowane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych i organizacje propagandowo-informacyjne (np. biuro prasowe rządu). Celem skoordynowanych działań komunikacyjnych jest dekonstruowanie narracji przeciwnika, kontrolowanie wizerunku państwa na arenie międzynarodowej oraz legitymizowanie działań wojskowych w oczach zachodnich odbiorców. Tymczasem po

²⁹ *Ibidem.*

stronie palestyńskiej, mimo ograniczonych zasobów technologicznych i instytucjonalnych, efektywność przekazu opiera się na sile obrazów – dzieci w ruinach, ciała ofiar, płaczących matek i przerażonych cywili. W tym sensie wojna informacyjna nie jest jedynie dodatkiem do działań zbrojnych, lecz ich logicznym i strukturalnym przedłużeniem. To właśnie na tym froncie ważą się nie tylko losy legitymizacji, lecz także możliwości politycznego rozwiązania konfliktu, którego przyszłość zależy coraz bardziej nie od tego, co się wydarzyło, lecz od tego, jak zostanie to opowiedziane³⁰.

Niniejszy podrozdział ukazuje więc, jak radykalnej transformacji ulega natura konfliktu asymetrycznego w epoce postindustrialnej, zdominowanej przez logikę danych, mediów oraz automatyzacji. Tradycyjne wskaźniki siły – liczebność wojsk, potencjał ogniowy, przewaga technologiczna – tracą swoją determinującą rolę, ponieważ przeciwnik asymetryczny nie działa w ramach tej samej matrycy operacyjnej. Nie walczy o zdobycie przestrzeni geograficznej, lecz o okupację przestrzeni poznawczo-symbolicznej. Nie toczy bitew w sposób frontalny, lecz wnika w „szczełiny systemu” – prawne, informacyjne, moralne i percepcyjne. Wykorzystuje nie tylko luki w infrastrukturze bezpieczeństwa, lecz przede wszystkim luki w zdolności poznawczej ludzi. Wojna asymetryczna rozgrywa się dziś zatem jednocześnie w sferze fizycznej, cyfrowej, informacyjnej tudzież psychologicznej, przy czym każda porażka na którymkolwiek z tych poziomów może zostać przetworzona na swoiste „paliwo narracyjne” wzmacniające pozycję przeciwnika. Izrael – mimo ogromnej przewagi technologicznej oraz imponujących zdolności operacyjnych – działa więc w warunkach, w których sama skuteczność militarna nie gwarantuje strategicznego sukcesu. W tej nowej architekturze konfliktu przewaga definiowana jest przez zdolność do kontroli nad obiegiem informacji, odporność społeczną oraz szybkość adaptacji w środowisku permanentnego kryzysu. W konsekwencji, konflikt izraelsko-palestyński – choć zakorzeniony w lokalnych realiach terytorialnych i historycznych – nie może już być odczytywany jedynie w kategoriach wojny o ziemię. Stał się on

³⁰ R.L. Stein, *Screen Shots: State Violence on Camera in Israel and Palestine*, Stanford University Press, Stanford 2021, *passim*.

wojną o znaczenia, percepcje oraz interpretacje, a w tej domenie asymetria siły nie jest już tak istotna.

5. Postawy młodzieży izraelskiej i palestyńskiej

W obliczu przedłużającego się konfliktu coraz większą uwagę badaczy i analityków przykuwa rola młodego pokolenia. Młodzież izraelska i palestyńska, wychowana w warunkach ciągłego napięcia, przemocy i niepewności, kształtuje swoje polityczne postawy w zupełnie innym kontekście niż ich rodzice czy dziadkowie. Te nowe postawy mogą odgrywać kluczową rolę w kształtowaniu przyszłości konfliktu – zarówno jako siła reprodukująca dotychczasowe podziały, jak i potencjalne źródło przełomu oraz ewentualnego pojednania³¹.

W społeczeństwie izraelskim młodzież często przejmuje dominujące narracje narodowe, w których bezpieczeństwo i zagrożenie ze strony Palestyńczyków są centralnymi elementami. Obowiązkowa służba wojskowa odgrywa istotną rolę w kształtowaniu tożsamości i lojalności wobec państwa, często umacniając etos obrony przed zewnętrznym zagrożeniem. Jednak równolegle rośnie grupa młodych Izraelczyków – zwłaszcza w środowiskach liberalnych, akademickich i artystycznych – którzy kwestionują *status quo*, krytykują okupację i wspierają ruchy na rzecz praw człowieka i współistnienia. Zjawiska takie jak odmowa służby wojskowej na terytoriach okupowanych czy rosnące zainteresowanie palestyńską narracją świadczą o wyłanianiu się alternatywnego dyskursu wśród części izraelskiej młodzieży³².

³¹ *How Do Israeli and Palestinian Youth View the Prospects for Peace?*, Alliance for Middle East Peace, 2022, www.allmep.org/allmep-resources/allmep-executive-director-john-lyndon-sits-down-with-partner-usip-to-discuss-our-youth-survey-data (dostęp: 18.07.2025).

³² L. Kurtzer-Ellenbogen, J. Lyndon, D. Scheindlin, K. Shikaki, *Israeli and Palestinian Youth Attitudes toward the Conflict and Each Other: Cause for Concern, Openings for Hope, Areas for Action*, Alliance for Middle East Peace, 2022, www.allmep.org/wpcontent/uploads/2022/07/ALL-MEP-USIP-2022-Youth-Polling-Memo.-docx.pdf (dostęp: 18.07.2025).

Z kolei młodzież palestyńska dorasta w warunkach permanentnej okupacji, braku perspektyw ekonomicznych, ograniczeń mobilności i niepewności prawnej. Te doświadczenia prowadzą z jednej strony do radykalizacji i frustracji, z drugiej – do mobilizacji w ramach pokojowych form oporu, takich jak protesty społeczne, działania artystyczne czy aktywność w mediach społecznościowych. Dla wielu młodych Palestyńczyków polityczne *status quo* oznacza życie bez przyszłości, co może sprzyjać zarówno apatii, jak również poszukiwaniu alternatywnych strategii walki o uznanie swej podmiotowości i sprawiedliwość³³.

W obydwu społecznościach media społecznościowe odgrywają więc kluczową rolę w kształtowaniu świadomości młodzieży. Dostęp do informacji, kontakt z międzynarodowymi ruchami społecznymi i ideami promującymi prawa człowieka przyczyniają się do tworzenia nowych sieci solidarności, ale też do polaryzacji opinii. Jednocześnie młodzież coraz częściej wyraża niezadowolenie z elit politycznych, które postrzegane są jako niezdolne do zakończenia konfliktu. Wnioski płynące z analizy postaw młodzieży izraelskiej i palestyńskiej wskazują na ich ambiwalentny potencjał. Z jednej strony nowe pokolenie może utrzymywać istniejące uprzedzenia oraz konflikty tożsamościowe – zwłaszcza w warunkach politycznej radykalizacji i braku dialogu. Z drugiej strony – młodzi ludzie mogą stać się katalizatorem zmiany, jeśli uzyskają dostęp do edukacji promującej pokojowe współistnienie, będą mieć możliwość udziału w debacie publicznej i wsparcie dla oddolnych inicjatyw pokojowych³⁴.

³³ *Ibidem*.

³⁴ S.S. Ferrari, *Israeli, Palestinian, and American youth unite for peace*, Vatican News, 2025, www.vaticannews.va/en/church/news/2025-02/schola-occurentes-pope-young-people-israel-palestine.html (dostęp: 18.07.2025).

VII. PRZYSZŁOŚĆ KONFLIKTU I MOŻLIWE SCENARIUSZE

Współczesne debaty dotyczące przyszłości konfliktu izraelsko-palestyńskiego oscylują między scenariuszem dwóch państw, uznawanym formalnie przez większość aktorów międzynarodowych, a coraz częściej przywoływanymi – zwłaszcza w środowiskach akademickich – koncepcjami jednego państwa lub formułami pośrednimi, które próbują pogodzić realia polityczne z potrzebą instytucjonalizacji współistnienia. Choć rozwiązanie dwupaństwowe pozostaje filarem oficjalnych deklaracji, jego realizacja napotyka na szereg przeszkód, takich jak fragmentacja terytorialna Zachodniego Brzegu, kontrowersje wokół osadnictwa izraelskiego, rozłam polityczny wśród Palestyńczyków czy spadek woli negocjacyjnej po stronie izraelskiej. Alternatywa w postaci państwa wspólnego, jakkolwiek spójna z rzeczywistością demograficzną, pozostaje obecnie propozycją teoretyczną, której realizacja wymagałaby nie tylko reorientacji politycznej, lecz także głębokiej zmiany w zakresie tożsamości zbiorowych i norm społecznych. Modele hybrydowe, takie jak konfederacja czy autonomia bez suwerenności, traktowane są z kolei jako próby minimalizowania napięć bez rozwiązywania podstawowych źródeł sporu.

Ujęcia teoretyczne – od realizmu po konstruktywizm i perspektywę postkolonialną – oferują odmienne interpretacje zarówno przyczyn impasu, jak i możliwych ścieżek wyjścia, ukazując złożoność uwarunkowań, w których każde potencjalne rozwiązanie musi zostać zakorzenione.

1. Modele uregulowania konfliktu

Rozwiązanie dwupaństwowe

Scenariusz najczęściej przywoływany w dokumentach ONZ, w polityce Unii Europejskiej oraz w ramach tzw. procesu pokojowego z Oslo przewiduje, że konflikt można rozwiązać przez utworzenie niezależnego, suwerennego państwa palestyńskiego istniejącego obok państwa Izrael. W tym model spełnia zrealizowane zostaje prawo Palestyńczyków do samostanowienia i pozwala Izraelowi zachować tożsamość jako państwa żydowskiego. Może też doprowadzić do stabilizacji regionalnej pod warunkiem uznania przez obydwie strony granic sprzed 1967 roku i gwarancjach wzajemnego bezpieczeństwa.

Model dwupaństwowy ma poważne ograniczenia. Najważniejszym jest *de facto* rozpad terytorialny Zachodniego Brzegu w związku z podziałem na strefy A, B i C oraz kolonizacja izraelska. Obydwa czynniki znacznie utrudniają stworzenie spójnego terytorium dla państwa palestyńskiego. Brak zgody wśród palestyńskich elit reprezentowanych przez Hamas i Fatah stanowi drugie poważne ograniczenie modelu dwupaństwowego. Niska wiarygodność polityczna i brak woli negocjacyjnej po stronie izraelskich władz w ostatnich latach również ogranicza realizację tej formuły rozwiązywania konfliktu¹.

¹ E. Abrams, *Why the „Two-State Solution” is No Solution*, „Mosaic Magazine”, Council on Foreign Relations, 3 Feb 2025, www.cfr.org/blog/why-two-state-solution-no-solution (dostęp: 12.07.2025). Autor ten uważa, że wycofanie Izraela z terytoriów okupowanych doprowadziło by do wzrostu przemocy, co dodatkowo podważa skuteczność modelu dwupaństwowego.

Obecnie wobec modelu dwupaństwowego panuje impas. Choć formalnie pozostaje punktem odniesienia dla wielu aktorów międzynarodowych, w praktyce coraz więcej analiz wskazuje na nie-realność jego realizacji. Główne przyczyny tego stanu rzeczy to rozwój osiedli osadników żydowskich na Zachodnim Brzegu, odejście od procesu negocjacyjnego i przesunięcie realiów w stronę trwałej okupacji.

Scenariusz jednego państwa

Model jednego państwa zakłada stworzenie wspólnego państwa na terytorium obecnego Izraela, Zachodniego Brzegu i Gazy, w którym zarówno Żydzi, jak i Palestyńczycy mieliby równe prawa obywatelskie. W modelu tym dopuszcza się trzy warianty: (a) demokratyczne państwo dwunarodowe na wzór Republiki Południowej Afryki po odejściu od apartheidu; (b) państwo federacyjne lub konfederacyjne; (c) istnienie państwa Izrael jako państwa wszystkich obywateli, bez uprzywilejowania jednej grupy etniczno-religijnej.

Model jednego państwa odpowiada rzeczywistości terytorialnej, gdyż obydwie populacje – żydowska i palestyńska – nie są od siebie odseparowane. Takie rozwiązanie oznacza zakończenie okupacji i równość prawną. Jednak rozwiązanie to napotyka na silny opór izraelskiego społeczeństwa i elit politycznych, dla których oznaczałoby to koniec państwa żydowskiego jako etniczno-religijnego projektu narodowego. Bez wątpienia, jego realizacja wiązałaby się z napięciami wewnętrznymi oraz konfliktami konstytucyjnymi i kulturowymi. Mimo że scenariusz ten coraz częściej traktowany jest jako alternatywa w środowiskach akademickich i organizacjach pozarządowych, zwłaszcza w kontekście fiaska rozmów pokojowych, to na obecnym etapie pozostaje on scenariuszem teoretycznym ze względu na brak konkretnego planu implementacji i mechanizmów ochrony praw mniejszości. Decydującym czynnikiem jest przy tym brak poparcia wśród decydentów politycznych².

² G. Ziv, *The Long Israeli-Palestinian Impasse: Is the 'One-State Solution' the Answer?*, „The Journal of Peace and War Studies” October 2023,

Scenariusze pośrednie

Współczesne analizy sugerują także scenariusze pośrednie, które starają się łączyć elementy różnych modeli. Jednym z nich mogłoby być rozwiązanie konfederacyjne przewidujące istnienie dwóch państw z otwartymi granicami i wspólnymi instytucjami zarządzającymi m.in. bezpieczeństwem, handlem, środowiskiem. Drugim – tzw. autonomia permanentna, zakładająca istnienie Zachodniego Brzegu jako obszaru samorządnego, ale bez suwerenności i z zachowaniem kontroli wojskowej przez Izrael. Jeszcze innym mogłoby być tzw. rozwiązania regionalne, przewidujące włączenie Gazy do Egiptu, a Zachodniego Brzegu do Jordanii. Propozycje takich rozwiązań zrodziły się już wcześniej, ale są dziś są mało realistyczne politycznie³.

Scenariusze te są często wynikiem pragmatyzmu politycznego i prób zachowania pozorów rozwiązania przy jednoczesnym unikaniu najtrudniejszych kompromisów. Choć mogą przynieść okresową stabilizację, nie rozwiązują one istoty konfliktu – czyli nierówności, braku samostanowienia i nieuznania tożsamości drugiej strony.

2. Scenariusze rozwiązania konfliktu w ujęciu teoretycznym

Analizując potencjalne scenariusze zakończenia konfliktu izraelsko-palestyńskiego, warto odnieść się do wiodących paradygmatów teorii stosunków międzynarodowych, które oferują różne spojrzenia na to, jak może wyglądać przyszłość tego wielowymiarowego sporu. Modele dwóch państw i jednego państwa nie

vol. 5, s. 19–35; D. Simon, *The Lessons of the Biden Administration's Efforts to Sanction Israeli Settlers*, The Century Foundation, 25 Jun 2025, <https://tcf.org/content/report/the-lessons-of-the-biden-administrations-efforts-to-sanction-israeli-settlers> (dostęp: 12.07.2025).

³ D. Scheindlin, *Two States, Together: An Alternative Vision for Palestinians and Israelis*, The Century Foundation, 27 Jan 2025, <https://tcf.org/content/report/two-states-together-an-alternative-vision-for-palestinians-and-israelis> (dostęp: 28.07.2025).

funkcjonują w próżni – ich realność i skuteczność zależą od założeń dotyczących natury państw, roli siły, wartości oraz tożsamości, jakie reprezentują poszczególne teorie.

Realizm

Z perspektywy realizmu klasycznego i neorealizmu państwa są aktorami racjonalnymi, dążącymi do przetrwania i maksymalizacji swojej siły w warunkach anarchii międzynarodowej. W tym ujęciu scenariusz dwóch państw może być akceptowalny tylko wtedy, gdy zapewnia równowagę sił i minimalizuje zagrożenia egzystencjalne dla obu stron. Dla realistów powstanie suwerennego państwa palestyńskiego miałoby sens tylko wtedy, gdy byłoby ono politycznie stabilne, demilitaryzowane i nie zagrażałoby bezpieczeństwu Izraela. Analogicznie Izrael musiałby utrzymać dominację militarną i regionalną, nawet w warunkach porozumienia. Taki układ mógłby zapewnić stabilizację, ale tylko w warunkach silnej presji zewnętrznej i gwarancji bezpieczeństwa. Brak zaufania, asymetria sił oraz regionalne napięcia (np. rola Iranu, Hezbollahu czy Hamasu) sprawiają jednak, że realistyczna analiza raczej przewiduje utrwalenie *status quo* lub kontrolowaną dominację jednej ze stron niż równoprawne partnerstwo. Model jednego państwa, w którym obie grupy miałyby równe prawa, jest z perspektywy realizmu mało prawdopodobny. Realizm zakłada, że dominujące państwo (Izrael) nie zgodzi się na rozwiązanie, które osłabi jego pozycję strategiczną. Taki model mógłby być zrealizowany tylko jako efekt całkowitej zmiany równowagi sił, np. po długotrwałym konflikcie lub międzynarodowym przymusie

Liberalizm

Z kolei liberalizm kładzie nacisk na rolę instytucji międzynarodowych, prawa międzynarodowego, współpracy i handlu jako czynników redukujących konflikty. W tym ujęciu scenariusz dwóch państw nadal pozostaje preferowaną ścieżką rozwiązania, ponieważ zakłada stworzenie struktur umożliwiających współistnienie, wspólne zarządzanie zasobami (np. wodą, bezpieczeństwem granic), rozwój gospodarczy i integrację z systemem

międzynarodowym. Liberalne podejście promuje rozwiązania negocjowane, rolę społeczeństwa obywatelskiego i długofalowe budowanie zaufania. Proces z Oslo czy inicjatywa genewska są przykładami prób wdrożenia tego modelu. Jednak liberalizm zakłada również, że demokratyczne rządy po obu stronach są warunkiem skutecznej implementacji porozumienia – co obecnie pozostaje poważnym wyzwaniem zarówno w Izraelu, jak i na terytoriach palestyńskich (autorytaryzm, brak legitymacji politycznej, podziały Hamas–Fatah).

Konstruktywizm

Konstruktywizm podkreśla, że polityka międzynarodowa nie jest wyłącznie wynikiem interesów materialnych, lecz składają się na nią także tożsamości, normy i język. W tym ujęciu rozwiązanie konfliktu wymaga nie tylko zmiany struktur instytucjonalnych, ale głębokiej transformacji wzajemnych percepcji, narracji historycznych i sposobów definiowania „drugiego”. Scenariusz jednego państwa mógłby być zatem efektem długoterminowego procesu społecznego, w którym zarówno Izraelczycy, jak i Palestyńczycy redefiniują swoje relacje nie w kategoriach dominacji i oporu, lecz współuczestnictwa i współodpowiedzialności. Wymagałoby to m.in. uznania traumy Nakby, zaakceptowania wielonarodowego charakteru państwa i zmiany modelu edukacji oraz polityki pamięci. Takie zmiany wymagają długiego procesu, wsparcia ze strony elit intelektualnych, a także organizacji pozarządowych i międzynarodowych. Obecne napięcia, agresywna retoryka, wzajemna dehumanizacja oraz brak platform dialogu pokazują, jak bardzo oddalone jest społeczne przygotowanie do tego scenariusza. Konstruktywiści podkreślają, że bez oddolnej zmiany norm społecznych i wyobrażeń narodowych żaden projekt polityczny – czy to jedno, czy dwa państwa – nie będzie trwały.

Perspektywa postkolonialna

Z perspektywy postkolonialnej zarówno model dwóch państw, jak i jednego państwa mogą być postrzegane jako niedoskonałe,

jeśli nie towarzyszy im dekonstrukcja relacji władzy i przemocy kolonialnej. Postkolonializm zakłada, że trwałe pokój nie nastąpi, dopóki Izrael nie uzna realiów okupacji, wysiedleń oraz systemowej dyskryminacji jako źródeł konfliktu. Z tej perspektywy model dwóch państw może być uznany za sposób legalizacji podziału i normalizacji kolonialnych realiów. Podział terytoriów, izolacja Gazy, militaryzacja granic – wszystko to postrzegane jest jako dalsza fragmentaryzacja ludu palestyńskiego. Model jednego państwa może wydawać się bardziej sprawiedliwy – o ile towarzyszyć mu będzie uznanie równości obywatelskiej i historycznej odpowiedzialności.

ZAKOŃCZENIE

Mechanizmy reprodukcji przemocy

Konflikt izraelsko-palestyński, mimo licznych prób rozwiązania i okresów względnej stabilizacji, pozostaje jednym z najbardziej złożonych i długotrwałych sporów we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Konflikt sięga korzeniami końca XIX wieku i dążeń ruchu syjonistycznego do stworzenia państwa żydowskiego w Palestynie. Projekt ten spotkał się ze sprzeciwem ludności arabskiej Palestyny. Istotnym katalizatorem napięć była polityka kolonialna, szczególnie rola Wielkiej Brytanii, która obietnicami składanymi zarówno Żydom, jak i Arabom stworzyła podłoże do przyszłego konfliktu. Deklaracja Balfoura (1917), brytyjski mandat nad Palestyną oraz późniejsze decyzje Ligi Narodów i ONZ o podziale terytorium nie zdołały rozwiązać problemu współistnienia dwóch narodów na tym samym obszarze. Powstanie Izraela w 1948 roku i kolejne wojny arabsko-izraelskie doprowadziły do eskalacji napięć, których skutki odczuwalne są do dziś. Kluczowym aspektem konfliktu pozostaje spór o ziemię – zarówno w kontekście praw do historycznej Palestyny, jak i polityki osadniczej Izraela. Problem uchodźców palestyńskich, kontrola nad Jerozolimą oraz bezpieczeństwo Izraela to kwestie, które pozostają

nierozwiązane mimo wieloletnich prób mediacji międzynarodowej. Poza wymiarem politycznym konflikt ten ma również silne podłoże religijne, co utrudnia znalezienie kompromisu. Ostatnie wydarzenia, takie jak ataki Hamasu i izraelskie operacje wojskowe w Strefie Gazy, pokazują, że konflikt nie traci na intensywności, a jego skutki są tragiczne dla obu stron.

Istota konfliktu bliskowschodniego nie ogranicza się jedynie do rywalizacji izraelsko-palestyńskiej. Wpływ na jego przebieg miały również szerokie uwarunkowania międzynarodowe, w tym zimna wojna, rywalizacja mocarstw oraz polityka państw arabskich, które często wykorzystywały kwestię palestyńską do własnych celów. Aktorzy zewnętrzni silnie oddziałują na konflikt. Główną rolę odgrywają Stany Zjednoczone. Rosja i Chiny również są obecne na arenie bliskowschodniej, ale oprócz nich istotną rolę odgrywają także inne państwa i organizacje międzynarodowe. Unia Europejska, mimo wewnętrznych podziałów, pozostaje jednym z głównych donatorów pomocy humanitarnej i rozwojowej dla Palestyńczyków. Jej polityka opiera się na zasadach prawa międzynarodowego i promowaniu modelu dwóch państw.

Iran natomiast aktywnie wspiera ruchy zbrojne przeciwko Izraelowi, w tym Hamas i Hezbollah, co zwiększa napięcia i komplikuje możliwość osiągnięcia kompromisu. Turcja, aspirując do roli lidera muzułmańskiego świata sunnickiego, stara się wzmacniać swoje wpływy polityczne i religijne, przy jednoczesnym krytykowaniu polityki Izraela.

Państwa Zatoki Perskiej z kolei, zwłaszcza Emiraty i Arabia Saudyjska, z jednej strony normalizują relacje z Izraelem (np. porozumienia abrahamowe), z drugiej – deklarują symboliczne poparcie dla sprawy palestyńskiej. Ich podejście odzwierciedla szersze geostrategiczne kalkulacje i próby równoważenia relacji z Zachodem i globalnym Południem.

Paradygmaty teorii

Zastosowanie różnych paradygmatów teoretycznych – od realizmu i liberalizmu po konstruktywizm (jak również wciąż żywą

perspektywę postkolonializmu) – pozwala lepiej zrozumieć logikę działania zaangażowanych stron, mechanizmy reprodukcji przemocy oraz uwarunkowania utrzymującego się impasu politycznego.

Z perspektywy realizmu konflikt ten stanowi klasyczny przykład walki o przetrwanie, władzę i terytorium, w którym obie strony kierują się logiką równowagi sił i maksymalizacji własnego bezpieczeństwa. Brak zaufania, napięcia regionalne, uzależnienie od wsparcia zewnętrznego oraz presja aktorów międzynarodowych sprawiają, że żadna ze stron nie jest skłonna do rezygnacji z zasadniczych postulatów. W tym ujęciu pokój wydaje się możliwy jedynie jako wynik wyraźnej asymetrii sił lub wyczerpania zasobów, a nie jako efekt kompromisu czy porozumienia.

Tymczasem ujęcia liberalne koncentrują się na instytucjonalizacji procesu pokojowego, roli społeczeństwa obywatelskiego oraz potrzebie budowania struktur współpracy, które mogłyby przekroczyć narodowe antagonizmy. Analiza porażek procesu z Oslo czy nieskuteczności Kwartetu Bliskowschodniego pokazuje jednak, że bez rzeczywistej woli politycznej nawet najlepsze ramy negocjacyjne pozostają martwe. Brak równowagi między stronami i nierówność w dostępie do środków oddziaływania dodatkowo utrudniają skuteczną implementację umów.

Z kolei konstruktywizm podkreśla znaczenie tożsamości, narracji historycznych i społecznych reprezentacji drugiej strony konfliktu. Wrogość nie jest w tym ujęciu jedynie skutkiem racjonalnych kalkulacji interesów, ale także rezultatem głęboko zakorzenionych przekonań, traum oraz zinternalizowanych podziałów. Tożsamości izraelska i palestyńska nie funkcjonują w próżni – są wzajemnie ukształtowane przez dekady konfliktu, politykę pamięci, edukację i dyskursy narodowe. Przełamanie impasu wymagałoby zatem nie tylko negocjacji politycznych, ale także transformacji kulturowo-symbolicznej.

Analiza konfliktu izraelsko-palestyńskiego w świetle trzech głównych teorii stosunków międzynarodowych – realizmu, liberalizmu i konstruktywizmu – pozwala sformułować wnioski, które można uznać za kluczowe dla rozumienia dynamiki tego sporu oraz dla projektowania realistycznych i etycznych strategii pokojowych.

Z perspektywy realistycznej najbardziej podstawowym wnioskiem jest to, że bezpieczeństwo narodowe i przewaga militarna stanowią fundamentalne determinanty zachowań aktorów w konflikcie. Izrael, jako państwo o zdecydowanej przewadze militarnej, będzie dążył do utrzymania tej pozycji, a każda propozycja pokojowa będzie oceniana przez pryzmat potencjalnych strat lub zysków strategicznych. Realizm przypomina też, że nawet najbardziej obiecujące plany pokojowe zawiodą, jeśli nie zostaną zabezpieczone interesy bezpieczeństwa stron konfliktu. Dotyczy to zarówno państwa izraelskiego, jak i społeczności palestyńskiej, która postrzega okupację jako bezpośrednie zagrożenie dla swojej egzystencji narodowej. Zatem jakiegokolwiek trwałe porozumienie wymaga ram instytucjonalnych gwarantujących stabilność równowagi sił oraz skuteczny mechanizm egzekwowania postanowień. W kontekście konfliktów zbrojnych, takich jak izraelsko-palestyński, teoria ta pozwala realistycznie ocenić, jakie są granice kompromisu oraz jakie warunki muszą być spełnione, aby porozumienie było akceptowalne dla obu stron. W praktyce oznacza to: konieczność gwarancji bezpieczeństwa militarnego, udział zewnętrznych mocarstw jako gwarantów lub mediatorów, przewidywanie konsekwencji zmian równowagi sił. Realizm ostrzega również przed naiwnym optymizmem i pokazuje, że porozumienia muszą być zakorzenione w geopolitycznych realiach – w przeciwnym razie są narażone na zerwanie lub sabotaż.

Liberalizm podkreśla, że długofalowy pokój wymaga nie tylko zakończenia działań zbrojnych, ale także rozwoju struktur instytucjonalnych wspierających współpracę, demokrację i rządy prawa. Doświadczenia procesów pokojowych – takich jak porozumienia z Oslo – pokazują, że bez trwałych, wzajemnie uznanych instytucji i politycznej woli ich rozwijania, inicjatywy pokojowe mają ograniczoną żywotność. Z perspektywy liberalnej istotne jest również wzmocnienie społeczeństwa obywatelskiego po obu stronach konfliktu, wsparcie działań organizacji międzynarodowych oraz promowanie kanałów dyplomatycznych i edukacyjnych. Liberalizm podkreśla, że zmiana nie następuje tylko przez przymus, ale również przez budowę wspólnych interesów,

integrację gospodarczą i dialog międzykulturowy. Bez tych elementów nawet najbardziej szczegółowe porozumienia polityczne mogą zostać podważone przez brak społecznego poparcia. Liberalizm dostarcza więc narzędzi do myślenia o długofalowym budowaniu pokoju przez: rozwój instytucji międzynarodowych (ONZ, UE, Liga Państw Arabskich), promocję handlu i powiązań gospodarczych, edukację, wymianę społeczną i rozwój społeczeństwa obywatelskiego, udział NGO-sów w dialogu i odbudowie zaufania. W przypadku konfliktu izraelsko-palestyńskiego oznacza to potrzebę nie tylko porozumienia politycznego, ale również stworzenia mechanizmów współpracy codziennej: administracyjnej, ekonomicznej i kulturalnej. Liberalizm uczy, że zaufanie rodzi się przez współpracę, a nie odwrotnie.

Konstrukttywizm wnosi natomiast fundamentalne zrozumienie, że konflikt izraelsko-palestyński to nie tylko spór o terytorium, ale także głęboko zakorzeniony konflikt tożsamości. Narracje historyczne, mity założycielskie, język polityczny i symbolika odgrywają kluczową rolę w utrwalaniu wrogości i braku zaufania. Lekcją płynącą z konstrukttywizmu jest konieczność zmiany dyskursu. Dopóki Palestyńczycy będą postrzegani jako zagrożenie egzystencjalne dla Izraela, a Izrael jako kolonizator przez Palestyńczyków, trudno będzie zbudować trwałe podstawy współistnienia. Proces edukacyjny, budowanie wspólnej przestrzeni symbolicznej i kulturowej oraz uznanie cierpień drugiej strony są niezbędne do rozpoczęcia transformacji konfliktu. Konstrukttywizm podkreśla również, że zmiany mogą nastąpić nie tylko przez politykę elit, ale także przez oddolne inicjatywy społeczne, działalność artystyczną, media i edukację. Tożsamość nie jest dana raz na zawsze – może być przekształcana, co daje nadzieję na przyszłość bardziej inkluzywną i opartą na współistnieniu. Konstrukttywizm zwraca uwagę na znaczenie języka, narracji i tożsamości w polityce międzynarodowej. W konflikcie izraelsko-palestyńskim, gdzie przeszłość i interpretacja historii odgrywają kluczową rolę, konstrukttywizm podkreśla: konieczność zmiany postrzegania „drugiej strony”, rolę edukacji, sztuki, religii i symboli, siłę narracji w tworzeniu rzeczywistości politycznej. W praktyce konstrukttywizm inspirowe inicjatywy oddolne – wspólne szkoły,

media, dialogi międzyreligijne – które mogą stopniowo redukować społeczne bariery dla pokoju.

Teorie postkolonialne z kolei zwracają uwagę na strukturalną nierówność władzy oraz kolonialny charakter izraelskiej okupacji. W tym ujęciu konflikt nie dotyczy wyłącznie sporu dwóch równorzędnych narodów, lecz stanowi przykład asymetrycznej relacji dominacji, w której naród palestyński jest systematycznie marginalizowany i pozbawiany środków do samostanowienia. Podejście to uwrażliwia na konieczność dekolonizacji nie tylko terytoriów, ale i sposobów myślenia o konflikcie – w tym w dyskursie międzynarodowym i zachodnich mediach.

A zatem zastosowanie różnych teorii stosunków międzynarodowych do analizy konfliktu izraelsko-palestyńskiego pokazuje, że: realizm pomaga zrozumieć ograniczenia i konieczność twardej gwarancji; liberalizm oferuje wizję pokojowej współpracy przez instytucje i prawo, konstruktywizm dostarcza ścieżek do zmiany kulturowej i budowy nowego myślenia; konstrukttywizm i postkolonializm natomiast umiejscawiają konflikt w szerokim dyskursie o hegemonii i marginalizacji, gdzie liczą się narracje i długotrwałe wzorce dominacji.

Strategie pokojowe

Analiza konfliktu izraelsko-palestyńskiego przez pryzmat głównych teorii stosunków międzynarodowych ujawnia jego wieloaspektowość oraz ukazuje, że żadna pojedyncza perspektywa nie jest wystarczająca do pełnego zrozumienia i rozwiązania tego długotrwałego sporu. Realizm wskazuje na fundamentalne znaczenie bezpieczeństwa, siły i równowagi interesów. Liberalizm przypomina o roli instytucji, współpracy międzynarodowej i społeczeństwa obywatelskiego w budowaniu pokoju. Konstruktywizm natomiast unaocznia, jak ważne są tożsamości, narracje i przekonania, które kształtują działania aktorów.

Zestawienie tych perspektyw pozwala nie tylko na bardziej kompleksową interpretację przyczyn i przebiegu konfliktu, ale

również dostarcza narzędzi do projektowania realnych, choć wymagających, scenariuszy jego rozwiązania. Wskazuje to na konieczność podejścia zintegrowanego – takiego, które uwzględnia jednocześnie twarde uwarunkowania geopolityczne, procesy instytucjonalne oraz czynniki kulturowe i psychologiczne. Uwzględnienie tych podejść może stanowić kompleksowe narzędzie zarówno dla decydentów politycznych, jak i aktorów społecznych, chcących przyczynić się do budowy trwałego pokoju. Kluczem jest nie tylko analiza, ale także zastosowanie teorii jako ramy dla praktycznego działania – od negocjacji, przez edukację, po działania humanitarne i dyplomację prewencyjną.

Analiza konfliktu przez pryzmat teorii stosunków międzynarodowych pozwala również zrozumieć rolę aktorów zewnętrznych – Stanów Zjednoczonych, Unii Europejskiej, Iranu, Turcji czy państw Zatoki – w podtrzymywaniu lub hamowaniu dynamiki konfliktu. Wsparcie militarne, polityczne czy ekonomiczne dla jednej ze stron często przekłada się na zmianę układu sił, ale niekoniecznie zbliża strony do trwałego pokoju. Co więcej, międzynarodowe prawo i mechanizmy ONZ okazują się niewystarczające wobec realiów geopolityki i braku mechanizmów egzekucyjnych.

Współczesne wyzwania, takie jak zmieniająca się architektura bezpieczeństwa na Bliskim Wschodzie, wzrost znaczenia aktorów niepaństwowych czy globalne napięcia geopolityczne, sprawiają, że rozwiązanie konfliktu staje się jeszcze trudniejsze, ale zarazem bardziej pilne. Dlatego też zaangażowanie społeczności międzynarodowej – nie tylko jako obserwatora, lecz także jako aktywnego uczestnika procesu pokojowego – pozostaje nieodzowne. W miarę jak konflikt izraelsko-palestyński wchodzi w nową fazę, wielobiegowość stosunków międzynarodowych oraz rosnące znaczenie Chin i Rosji kształtują jego ewolucję na nowe sposoby. Z jednej strony może to prowadzić do poszerzenia pola mediacji i pluralizacji formatów negocjacyjnych. Z drugiej – grozi dalszą fragmentaryzacją procesu pokojowego i upolitycznieniem wsparcia zewnętrznego. W długiej perspektywie jedynie współdziałanie głównych graczy międzynarodowych, oparte na spójnych zasadach i rzeczywistym zaangażowaniu, może przyczynić się do trwałego rozwiązania tego konfliktu.

Globalne zmiany geopolityczne nie tylko zmieniają układ sił i narzędzia wpływu w konflikcie izraelsko-palestyńskim, ale także wpływają na sposób jego postrzegania przez społeczność międzynarodową. Wymaga to zarówno od stron konfliktu, jak i od aktorów zewnętrznych nowego podejścia – bardziej elastycznego, wielostronnego i dostosowanego do zmieniającej się rzeczywistości międzynarodowej.

W świetle powyższych analiz możliwe scenariusze przyszłości konfliktu prezentują się różnorodnie – od eskalacji i kolejnych fal przemocy, przez dalsze utrzymywanie *status quo* z okresowymi wybuchami napięć, aż po hipotetyczne porozumienie, które wymagałoby głębokiej transformacji obu społeczeństw i ich elit politycznych. Kluczowym czynnikiem może się okazać zmiana wewnętrzna – zarówno w Izraelu, jak i w Palestynie – wynikająca z nacisków społecznych, zmęczenia konfliktem oraz presji międzynarodowej. Szczególnie istotne wydaje się zwrócenie uwagi na wewnętrzne zróżnicowanie poglądów i interesów wśród aktorów politycznych oraz społecznych, co oznacza, że przyszłe scenariusze nie będą jednoznacznie pozytywne ani negatywne. Przyszłość konfliktu może bowiem przybrać różne formy – od pokojowego rozładowania napięć przez mediację i stopniowe reformy, po bardziej gwałtowne scenariusze związane z konfrontacją i eskalacją żądań politycznych.

Nie sposób przewidzieć jednoznacznie, w którą stronę podąży ten konflikt. Jednak analiza teoretyczna pozwala nie tylko zrozumieć jego mechanizmy, ale także wskazać potencjalne punkty wyjścia do zmiany. W tym sensie teoria nie jest jedynie narzędziem interpretacyjnym, ale także elementem krytycznej refleksji nad możliwymi drogami wyjścia z impasu. Trwały pokój między Izraelczykami a Palestyńczykami nie jest jedynie kwestią negocjacji politycznych – to również wyzwanie moralne, historyczne i kulturowe. Dlatego też tylko podejście wielowarstwowe, oparte na realistycznym spojrzeniu, liberalnym pragmatyzmie i konstruktywistycznej wrażliwości, daje szansę na zbudowanie sprawiedliwego i stabilnego porządku w tym regionie. Optymistycznym sygnałem pozostaje fakt, że nawet w obliczu napięć istnieje przestrzeń dla dialogu i poszukiwania kompromisu. Rola liderów

opinii, mediów i młodego pokolenia w tym procesie będzie kluczowa – to właśnie oni mogą stworzyć mosty tam, gdzie polityka dzieli. Rozumienie konfliktu nie tylko jako zagrożenia, ale również jako impulsu do przemyślenia dotychczasowego modelu władzy i wspólnotowości, może stanowić podstawę do budowania nowej jakości w życiu społecznym i politycznym.

BIBLIOGRAFIA

Dokumenty oraz inne źródła pierwotne

A Survey of Palestine: Prepared in December 1945 and January 1946 for the Information of the Anglo-American Committee of Inquiry, Government of Palestine, 2 vols., 1946, reprinted by Institute of Palestine Studies, Washington 1991.

Continuing the National Emergency with Respect to the Stabilization of Iraq, U.S. Department of State, Federal Register, 90 FR 20559, www.govinfo.gov/app/details/FR-2025-05-14/2025-08786 (dostęp: 14.05.2025).

Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements, Knesset.org, 13 Sept 1993, http://knesset.gov.il/process/docs/oslo_eng.htm (dostęp: 14.08.2023).

Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements September 13, 1993, United States Institute of Peace, 9 Jul 1998, www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/peace_agreements/oslo_09131993.pdf (dostęp: 24.08.2023).

Egypt seizes Suez Canal, „BBC News”, 26 Jul 1956, http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/july/26/newsid_2701000/2701603.stmhttp://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/july/26/newsid_2701000/2701603.stm (dostęp: 12.04.2023).

EU Position on the Middle East Peace Process, European External Action Service (EEAS), www.eeas.europa.eu (dostęp: 18.06.2025).

Foreign Minister Sergey Lavrov's statement and answers to questions at a news conference following talks with Foreign Minister of the Kingdom of Saudi Arabia Faisal bin Farhan Al Saud, Moscow, 4 Jul 2025, Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, www.mid.ru/en/foreign_policy/news/2034062 (dostęp: 6.07.2025).

Foreign Minister Sergey Lavrov's statement at the General Debate at the 78th session of the UN General Assembly, New York, 23 Sept 2023, https://mid.ru/en/foreign_policy/news/1905973 (dostęp: 6.07.2025).

Geneva Convention IV Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (1949), Articles 49 and 53, www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.33_GC-IV-EN.pdf (dostęp: 2.07.2025).

Humanitarian Needs Overview: Occupied Palestinian Territory 2023, United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), Jerusalem 2023, www.ochaopt.org/content/humanitarian-needs-overview-2023 (dostęp: 20.03.2025).

Illegal Israeli actions in occupied East Jerusalem and the rest of the Occupied Palestinian Territory, General Assembly of the United Nations, Tenth Emergency Special Session, June 2025, www.un.org/en/ga/sessions/emergency10th.shtml (dostęp: 2.07.2025).

Interim Agreement, The Reut Institute, 1 Nov 2004, <http://www.reut-institute.org/Publication.aspx?Publication-Id=565> (dostęp: 13.08.2023).

Prime Minister Yitzhak Rabin: Ratification of the Israel-Palestinian Interim Agreement, The Knesset, October 5, 1995, Israel Ministry of Foreign Affairs, 5 Oct 1995, <http://www.mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1995/pages/pm%20rabin%20in%20knesset-%20ratification%20of%20interim%20agree.aspx> (dostęp: 13.08.2023).

Report of the Special Rapporteur on the situation of Human Rights in the Palestinian territories occupied since 1967, Human

- Rights Council, Forty-ninth session, 28 February–1 April 2022, 21 Mar 2022, (A/HRC/49/87), 2022, www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2022/03/A_HRC_49_87_210321.pdf (dostęp: 1.07.2025).
- Resolution 181 (II). Future Government of Palestine*, 29 Nov 1947, United Nations General Assembly, https://avalon.law.yale.edu/20th_century/res181.asp (dostęp: 18.06.2025).
- Resolution 194 (III). Palestine – Progress Report of the United Nations Mediator*, 11 Dec 1948, United Nations General Assembly, www.worldlii.org/int/other/UNGA/toc-P.html (dostęp: 18.06.2025).
- Resolutions 242 (1967) i 338 (1973)*, United Nations Security Council, <https://digitallibrary.un.org/record/90717?v=pdf>, <http://unscr.com/en/resolutions/338> (dostęp: 18.06.2025).
- Statement made by the representative of Turkey at the 10th meeting of the Committee on 31 March 1976*, UN, The Question of Palestine, 31 Mar 1976, www.un.org/unispal/document/auto-insert-178837 (dostęp: 18.07.2025).
- The EU and the Middle East Peace Process*, 2 May 2024, The Diplomatic Service of the European Union, www.eeas.europa.eu/eeas/eu-and-middle-east-peace-process_en (dostęp: 18.06.2025).
- The fate of the Sèvres Protocol*, The National Archives, 2011, <https://web.archive.org/web/20110622180941/http://www.nationalarchives.gov.uk/releases/2006/december/sevres.htm> (dostęp: 12.04.2023).
- The Question of Palestine and the Security Council*, UN, www.un.org/unispal/data-collection/security-council (dostęp: 1.07.2025).
- Trilateral Statement on the Middle East Peace Summit at Camp David*, U.S. Department of State Archives, 25 Jul 2000, <https://2001-2009.state.gov/p/nea/rls/22698.htm> (dostęp: 12.07.2018).
- UN System and the question of Palestine*, UN, 2025, www.un.org/unispal/un-system (dostęp: 7.07.2025).
- United Nations General Assembly Resolution 194 (III), Palestine – Progress Report of the United Nations Mediator*, adopted

- on 11 Dec 1948, www.un.org/unispal/document/auto-insert-179375 (dostęp: 2.07.2025).
- United Nations Security Council Resolution 2334 (2016)*, S/RES/2334, 23 Dec 2016, www.un.org/webcast/pdfs/SRES2334-2016.pdf (dostęp: 2.07.2025).
- UNRWA Situation Report # 153 on the Humanitarian Crisis in the Gaza Strip and the West Bank, Including East Jerusalem*, „UNRWA”, 4 Jan 2025, www.unrwa.org/resources/reports/unrwa-situation-report-153-situation-gaza-strip-and-west-bank-including-east-jerusalem (dostęp: 28.01.2025).

Książki, rozdziały, artykuły i raporty

- 2023/24 Amnesty International Annual Report*, Amnesty International, 2025, www.amnesty.org/en/annual-report-archive (dostęp: 5.07.2025).
- A Regime of Jewish Supremacy from the Jordan River to the Mediterranean Sea: This Is Apartheid*, B'Tselem, 12 Jan 2021, www.btselem.org/publications/fulltext/202101_this_is_apartheid (dostęp: 17.03.2025).
- Abid A., Khan M., Riaz M., *Examining The Framing Of The Israel-Palestine Conflict: A Textual Analysis Of International Media News Coverage*, „Migration Letters” 2024, vol. 21, no. S11, s. 1212–1223.
- Abrams E., *Why the „Two-State Solution” is No Solution*, Council on Foreign Relations, 3 Feb 2025, www.cfr.org/blog/why-two-state-solution-no-solution (dostęp: 12.07.2025).
- Afshon O., *Vanguard of the Imam: Religion, Politics, and Iran’s Revolutionary Guards*, Oxford University Press, Oxford 2016.
- Akram S.M., *The failures of the UN in the Israel-Palestine conflict*, Open Global Rights, 22 Jan 2024, www.openglobalrights.org/failures-un-israel-palestine-conflict (dostęp: 1.07.2025).
- Al Hussein J., Bocco R., *The Status of the Palestinian Refugees in the Near East: The Right of Return and UNRWA in Perspective*, „Refugee Survey Quarterly” 2010, vol. 28, no. 2–3, s. 260–285.
- Alavi A.A., *Iran’s Relations with Palestine: Past, Present, Future*, Arab Center for Research and Policy Studies, Doha 2021.

- Alemzadeh M., *Iran, Palestine and the Axis of Resistance*, „MERIP”, Winter 2024, no. 313, <https://merip.org/2025/01/iran-palestine-axis> (dostęp: 6.07.2025).
- Al-Haq Condemns Israel's Continued Territorial Reordering, Evacuation Orders and Mass Displacements in Inhumane Conditions as Acts of Genocide*, Al-Haq, 16 Apr 2025, www.alhaq.org/advocacy/26311.html (dostęp: 6.07.2025).
- Ali L., *The Strategic Outlook for Gulf-Iran Relations*, Gulf Research Center, 2025, www.grc.net/single-commentary/222 (dostęp: 6.07.2025).
- Allon Y., *The Making of Israel's Army*, Sphere Books, London 1970.
- Al-Modallal I., Bahar A., Lee J., *The role and involvement of NGOs in activities related to humanitarian issues in Palestine*, „International Journal of Multidisciplinary Approach Research and Science” January 2023, vol. 1, issue 1, s. 49–61.
- Amori S., *Israeli army to expand military offensive in Gaza: Media report*, „Middle East”, 30 Dec 2024, www.aa.com.tr/en/middle-east/israeli-army-to-expand-military-offensive-in-gaza-media-report/3436998 (dostęp: 24.01.2025).
- Anderson B., *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London 1983.
- Andrew C.M., Kanya-Forstner A.S., *France Overseas: The Great War and the Climax of French Imperial Expansion*, Thames and Hudson, London 1981.
- Aouragh M., *Palestine Online: Transnationalism, the Internet and the Construction of Identity*, I.B. Tauris, London 2011.
- Arab Peace Initiative – LAS Summit, 27–28 March 2002*, UN, The Question of Palestine, 24 Apr 2002, www.un.org/unispal/document/auto-insert-181223 (dostęp: 2.07.2025).
- Arab Public Opinion about Israel's War on Gaza*, Arab Center, 8 Feb 2024, <https://arabcenterdc.org/resource/arab-public-opinion-about-israels-war-on-gaza> (dostęp: 2.07.2025).
- Armstrong K., *Jerusalem: One City, Three Faiths*, Ballantine Books, New York 1997.
- Arwan A.B., *The Secret History of Al-Qa'ida*, Abacus, London 2006.

- Ashuri T., *The Arab-Israeli Conflict in the Media: Producing Shared Memory and National Identity in the Global Television Era*, I.B. Tauris, London 2010.
- Asseburg M., Henkel S.C., *Normalisation and Realignment in the Middle East: A New, Conflict-Prone Regional Order Takes Shape*, Stiftung Wissenschaft und Politik, 28 Jul 2021, <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2021C45> (dostęp: 5.07.2025).
- Aykan M.B., *The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990s*, „International Journal of Middle East Studies” February 1993, vol. 25, no. 1, s. 91–110.
- Baconi T., *Hamas Contained: The Rise and Pacification of Palestinian Resistance*, Stanford University Press, Stanford 2018.
- Baghat G., *Russia and the Middle East: Opportunities and Challenges*, [w:] *Russia's Global Reach: A Security and Statecraft Assessment*, eds. G.P. Herd, George C. Marshal European Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen 2021.
- Bailey S.D., *Four Arab-Israeli Wars and the Peace Process*, Macmillan, Houndmills 1990.
- Baranowski P., *Mit ortodoksji. Teorie SM a wyjaśnienia polityki międzynarodowej Bliskiego Wschodu*, Grupa Wydawnicza FNCE, Poznań 2024.
- Barkho L., *News from the BBC, CNN and Al-Jazeera: How the Three Broadcasters Cover the Middle East*, Hampton Press, New York 2011.
- Barnett M.N., *Identity and Alliances in the Middle East*, [w:] *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, ed. P.J. Katzenstein, Columbia University Press, New York 1996.
- Barnett M.N., *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*, Columbia University Press, New York 1998.
- Bar-Simon T.Y., *The Israeli-Egyptian War of Attrition, 1969–70*, Columbia University Press, New York 1980.
- Bar-Tal D., *Intractable Conflicts: Socio-Psychological Foundations and Dynamics*, Cambridge University Press, Cambridge 2013.
- Bayat A., *Life as Politics: How Ordinary People Change the Middle East*, Stanford University Press, Stanford 2010.

- Beaumont P., *Fear and uncertainty in Golan Heights as Israeli troops drive deeper into Syria*, „The Guardian”, 11 Dec 2024, www.theguardian.com/world/2024/dec/11/golan-heights-israeli-troops-syria-assad (dostęp: 22.06.2025).
- Beitler R.M., *The Path to Mass Rebellion: An Analysis of Two Intifadas*, Lexington Books, Lanham 2004.
- Belgium opens way for Sharon trial*, „BBC News”, 15 Jan 2003, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2662635.stm> (dostęp: 20.08.2022).
- Belt and Road Initiative: Is China's Trillion-dollar Gamble Worth It?*, „BBC News”, 17 Oct 2023, www.bbc.com/news/world-asia-china-67120726 (dostęp: 6.07.2025).
- Ben-Ami S., *Scars of War, Wounds of Peace: The Israeli-Arab Tragedy*, Oxford University Press, Oxford 2007.
- Bensimon D., Errera E., *Żydzi i Arabowie. Historia współczesnego Izraela*, tłum. R. Gromadzka, K. Pruski, Cyklady, Warszawa 2000.
- Benvenisti M., *Sacred Landscape: The Buried History of the Holy Land Since 1948*, University of California Press, Berkeley 2000.
- Bergen P.L., *The Longest War: The Enduring Conflict between America and Al-Qaeda*, Free Press, New York 2011.
- Berrigan F., Hartung W.D., *U.S. Military Assistance and Arms Transfer to Israel: U.S. Aid, Companies Fuel Israeli Military*, World Policy Institute, 20 Jul 2006, <https://web.archive.org/web/20060814225820/http://www.worldpolicy.org/projects/arms/reports/israel.lebanon.FINAL2.pdf> (dostęp: 19.02.2019).
- Bickerton I.J., Klausner C.L., *A History of the Arab-Israeli Conflict*, Routledge, New York 2018.
- Bieniek K., *Polityka zagraniczna Turcji wobec państw bałkańskich*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Bieniek K., *Znaczenie i rola państw Afryki dla tureckiej polityki zagranicznej w okresie rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP)*, „Politeja” 2024, nr 2(89), s. 355–370.
- Boersma T., Johnson C., *U.S. Energy Diplomacy*, Center on Global Energy Policy, February 2018, energypolicy.columbia.edu (dostęp: 7.04.2025).

- Boltuc S., *Iran's Backing of Palestine: A Historical and Ideological Convergence*, „Special Eurasia”, 18 Dec 2023, www.special-eurasia.com/2023/12/18/irans-backing-of-palestine (dostęp: 6.07.2025).
- Bornstein A.S., *Crossing the Green Line Between the West Bank and Israel*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2002.
- Borshchevskaya A., *Putin's War in Syria: Russian Foreign Policy and the Price of America's Absence*, I.B. Tauris, London 2021.
- Boyle F., *The Creation of the State of Palestine*, „European Journal of International Law” 1990, vol. 1, no. 1, s. 301–306.
- Brands H., *Making the Unipolar Moment: U.S. Foreign Policy and the Rise of the Post-Cold War Order*, Cornell University Press, Ithaca–London 2016.
- Brecher F.W., *Reluctant Ally: United States Foreign Policy toward the Jews from Wilson to Roosevelt*, Praeger, New York 1991.
- Brecher M., *The Foreign Policy System of Israel: Setting, Images, Process*, Oxford University Press, London 1974.
- Brookes P., *Russia's Middle East Resurgence: Here to Stay?*, „Politics”, 28 Feb 2024, www.gisreportsonline.com/r/russiasmiddle-east-resurgence-here-to-stay (dostęp: 4.07.2025).
- Brooks S.G., Wohlforth W.C., *The Rise and Fall of the Great Powers in the Twenty-first Century: China's Rise and the Fate of America's Global Position*, „International Security” 2016, vol. 40, no. 3, s. 7–53
- Browne N., *Palestinian Politics after the Oslo Accords. Resuming Arab Palestine*, University of California Press, Berkeley 2003.
- Brownlee J., *Democracy Prevention: The Politics of the U.S.–Egyptian Alliance*, Cambridge University Press, Cambridge 2012.
- Brownlee J., Masoud T., Reynolds A., *The Arab Spring: Pathways of Repression and Reform*, Oxford University Press, Oxford 2015.
- Bruno M., Minford P., *Sharp Disinflation Strategy: Israel 1985*, „Economic Policy” 1986, vol. 1, no. 2, s. 379–407.
- Brynen R., *Buying Peace? A Critical Assessment of International Aid to the West Bank and Gaza*, „Journal of Palestine Studies” Spring 1996, vol. 25, no. 3, s. 79–92.
- Burke J., *Israel strikes hundreds of military targets in Syria*, „The Guardian”, 10 Dec 2024, www.theguardian.com/world/2024/

- dec/10/israel-strikes-hundreds-of-military-targets-in-syria (dostęp: 22.06.2025).
- Burns E.L.M., *Between Arab and Israeli*, Harrap, Clarke and Irwin, London–Toronto 1962.
- Bush G.W., *Remarks at the Rose Garden*, The White House Archives, 24 Jun 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/ramadan/islam.html> (dostęp: 18.06.2025).
- Butt S.A., *Abraham Accords: Strategic Realignment within Middle East*, „CISS Insight” 2022, vol. 10, no. 1, s. 28–48.
- Buzan B., Wæver O., de Wilde J., *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1998.
- Buzan B., Wæver O., *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge 2003.
- Cafiero G., *The Geopolitics of the India–Middle East–Europe Economic Corridor*, Arab Center, 10 Oct 2023, <https://arabcenter-dc.org/resource/the-geopolitics-of-the-india-middle-east-europe-economic-corridor> (dostęp: 19.06.2025).
- Cafiero C., *Iran and the Gulf states 40 years after the 1979 revolution*, Middle East Institute, 8 Feb 2019, www.mei.edu/publications/iran-and-gulf-states-40-years-after-1979-revolution (dostęp: 6.07.2025).
- Cafiero G., *Russia’s transforming image in the Arab world post-Ukraine war*, TRT Global, 6 Mar 2025, <https://trt.global/world/article/532c3349b95c> (dostęp: 5.07.2025).
- Cairo Statement Issued by the Extraordinary Arab Summit (Palestine Summit), March 4, 2025 – Ramadan 4, 1446*, UN, The Question of Palestine, 11 Mar 2025, www.un.org/unispal/document/cairo-statement-and-arab-plan-adopted-at-the-league-of-arab-states-summit-for-early-recovery-reconstruction-and-development-in-gaza-letter-from-bahrain-a-79-820-s-2025-151 (dostęp: 2.07.2025).
- Camp David Projection, July 2000*, Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs, 11 Jan 2012, https://web.archive.org/web/20120111230312/http://www.passia.org/publications/bookmaps/page2.htm#_ednref5 (dostęp: 12.07.2018).

- Catignani S., *Israeli Counter-Insurgency and the Intifadas: Dilemmas of a Conventional Army*, Routledge, New York–London 2008.
- Cervi L., Divon T., *Playful Activism: Memetic Performances of Palestinian Resistance in TikTok #Challenges*, „Social Media + Society” 2023, vol. 9, no. 1.
- Chaczko K., Skorek A., Sroka Ł.T., *Demokracja izraelska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018.
- Charlotte Gao C., *China Officially Sets Up Its First Overseas (as Base in Djibouti)*, „The Diplomat”, 12 Jul 2017, <https://thediplomat.com/2017/07/china-officially-sets-up-its-first-overseas-base-in-djibouti> (dostęp: 7.07.2025).
- Checkel J.T., *The Constructivist Turn in International Relations Theory*, „World Politics” 1998, vol. 50, no. 2, s. 324–348.
- Chibber V., *Postcolonial Theory and the Specter of Capital*, Verso, New York 2013.
- Chojnowski A., Tomaszewski J., *Izrael*, Trio, Warszawa 2000.
- Cohen M.J., *Truman and Israel*, University of California Press, Berkeley 1990.
- Cooper R.C., *The Future of Saudi-Israeli Relations Is a Balancing Act Between Palestinian and Regional Interests*, Atlantic Council – MENASource, 22 Feb 2024, www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/saudi-arabia-israel-two-state-gaza-normalization (dostęp: 20.06.2025).
- Corbin J., *Gaza First: The Secret Norway Channel to Peace Between Israel and the PLO*, Bloomsbury, London 1994.
- Corm G., *Bliski Wschód w ogniu. Oblicza konfliktu 1956–2003*, tłum. E. Cylwik, R. Stryjewski, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2003.
- Crepy P., *Proxy Warfare’s Impact on Sectarianization: The Case of the Saudi-Iranian Rivalry*, „FLUX: International Relations Review” 2018, vol. 9, issue 1, s. 23–35.
- Cronin A.K., *Endless wars and no surrender*, [w:] *How Fighting Ends: A History of Surrender*, eds. H. Afflerbach, H. Strachan, Oxford University Press, Oxford 2012, s. 417–433.
- Culbertson S., Shatz H.J., Stewart S., *Renewing U.S. Security Policy in the Middle East*, RAND Corporation, Santa Monica 2022, www.rand.org.

- rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RRA900/RRA904-1/RAND_RRA904-1.pdf (dostęp: 27.03.2025).
- Czulda R., *Iran 1925–2014. Od Pahlawich do Rouhaniego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2023.
- Dabbagh H., *What Israel's attack on Iran means for the future of war*, „Aljazeera”, 1 Jul 2025, www.aljazeera.com/opinions/2025/7/1/what-israels-attack-on-iran-means-for-the-future-of-war (dostęp: 6.07.2025).
- Del Sarto R.A., Schumacher T., *From EMP to ENP: What's at Stake with the European Neighbourhood Policy towards the Southern Mediterranean?* „European Foreign Affairs Review” 2005, vol. 10, no. 1, s. 17–38.
- Dorsey J.M., *China and the Middle East: Venturing into the Maelstrom*, Palgrave Macmillan, Cham 2019.
- Doyle M., *Liberalism and World Politics*, „American Political Science Review” 1986, vol. 80, no. 4, s. 1151–1169.
- Dunowo J.A., *American Interests and Politics in the Middle East 1900–1939*, The University of Minnesota Press, Minneapolis, 1963.
- Dupuy T.N., *Elusive Victory. The Arab-Israeli Wars 1947–1974*, Harper and Row Publishers, New York 1978.
- El Yaakoubi A., Sennero J., *Yemen's Warring Parties Agree to Ceasefire in Hodeidah and U.N. Role*, „Reuters”, 13 Dec 2018, https://consent.yahoo.com/v2/collectConsent?sessionId=3_cc-session_6226a295-724e-45be-95cc-3bd7dbb9f3bb (dostęp: 12.06.2025).
- El-Eini R.I.M., *Mandated Landscape. British Imperial Rule in Palestine, 1929–1949*, Routledge, New York 2006.
- Elgindy K., *The Fallacy of the Abraham Accords*, „Foreign Affairs”, 22 Jan 2025, www.foreignaffairs.com/israel/fallacy-abraham-accords-normalization-saudi-arabia-without-palestinians# (dostęp: 12.01.2025).
- Elling R.C., Haugbolle S., *The Fate of Third Worldism in the Middle East: Iran, Palestine and Beyond (Radical Histories of the Middle East)*, Oneworld Academic, London 2024.
- Ending the New Wars of Attrition: Opportunities for Collective Regional Security in the Middle East*, ed. A. Hamzawy,

- Carnegie Endowment for International Peace, 5 Mar 2025, <https://carnegieendowment.org/research/2025/03/ending-the-new-wars-of-attribution-opportunities-for-collective-regional-security-in-the-middle-east?lang=en> (dostęp: 18.06.2025).
- English R., *Does Counter-Terrorism Work?*, Oxford University Press, Oxford 2024.
- Entous E., *The Maps of Israeli Settlements that Shocked Barack Obama*, „The New Yorker”, 8 Jul 2018, www.newyorker.com/news/news-desk/the-map-of-israeli-settlements-that-shocked-barack-obama (dostęp: 23.09.2023).
- Erakat N., *Justice for Some: Law and the Question of Palestine*, Stanford University Press, Stanford 2019.
- Erdoğan R.T., *Whoever remains silent in the face of the genocide in Gaza is complicit in the crimes against humanity committed by Israel*, The Republic of Türkiye Directorate of Communications, 22 Jul 2025, www.iletisim.gov.tr/english/Haberler/detay/whoever-remains-silent-in-the-face-of-the-genocide-in-gaza-is-complicit-in-the-crimes-against-humanity-committed-by-israel (dostęp: 24.07.2025).
- Erdurmaz A.S., Bağcı H., *Türkiye–Israel Relations with the Justice and Development Party (AKP), under the Shadow of Hamas*, „Journal of International Conference on Middle East Studies (JICMES)” June 2024, vol. 8, no. 1, s. 22–44.
- Ertosun E., *Turkey and the Palestinian Question: The Shift of Roles in Foreign Policy: Turkey and the Palestinian Question*, „Digest of Middle East Studies” September 2016, vol. 26, no. 1, s. 1–17.
- Escalation of Israeli-Palestinian conflict divides Gulf Arab states*, „Amwaj.media”, 10 Oct 2023, <https://amwaj.media/en/media-monitor/escalation-of-israeli-palestinian-conflict-divides-gulf-arab-states-duplicate> (dostęp: 1.07.2025).
- EU Divided Over Response to Israeli Human Rights Violations*, „tovima.com”, 24 Jun 2025, www.tovima.com/world/eu-divided-over-response-to-israeli-human-rights-violations (dostęp: 19.06.2025).
- EU Support to the Palestinians*, 30 Apr 2025, European Commission, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_23_5377 (dostęp: 18.06.2025).

- EU-Palestine High-Level Political Dialogue – April 2024*, European Council, 14 Apr 2024, <https://newsroom.consilium.europa.eu/events/20250414-eu-palestine-high-level-political-dialogue-april-2024> (dostęp: 18.06.2025).
- European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations*, European Commission, 2025, https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/where/middle-east-and-northern-africa/palestine_en (dostęp: 18.06.2025).
- European nations increase pressure on Israel to halt Gaza onslaught*, „France 24”, 20 May 2025, www.france24.com/en/middle-east/20250520-european-nations-increase-pressure-on-israel-to-halt-gaza-onslaught (dostęp: 22.06.2025).
- Fakhro E., *An Open Affair: As the UAE and Israel Normalize Ties, Gulf Actors Respond*, „International Crisis Group”, 20 Aug 2020, www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/open-affair-uae-and-israel-normalize-ties-gulf-actors-respond (dostęp: 2.07.2025).
- International Relations of the Middle East*, ed. L. Fawcett, Oxford University Press, Oxford 2016.
- Ferrari S.S., *Israeli, Palestinian, and American youth unite for peace*, Vatican News, 2025, www.vaticannews.va/en/church/news/2025-02/schola-occurentes-pope-young-people-israel-palestine.html (dostęp: 18.07.2025).
- Fiedler R., *Polityka USA wobec Bliskiego Wschodu w dobie rywalizacji mocarstw. Analiza wyzwań i możliwości dla regionu*, Wydawnictwo Naukowe FNCE, Warszawa 2023.
- Fieldhouse D.K., *Western Imperialism in the Middle East 1914–1958*, Oxford University Press, Oxford 2006.
- Filiu J.-P., *Gaza: A History*, Oxford University Press, Oxford 2014.
- Filiu J.-P., *The Middle East: A Political History from 395 to the Present*, Polity Press, Cambridge 2023.
- Finnemore M., Sikkink K., *International Norm Dynamics and Political Change*, „International Organization” 1998, vol. 52, no. 4, 1998, s. 887–917.
- Fischer S., *The Israeli Stabilization Program, 1985–1986*, „The American Economic Review” 1987, vol. 77, no. 2, s. 275–278.

- Flapan S., *The Palestinian Exodus of 1948*, „Journal of Palestine Studies” Summer 1987, vol. 16, s. 13–15.
- Freedman R.O., *Putin and the Middle East*, „Middle East Review of International Affairs” June 2002, vol. 6, no. 2, s. 1–16.
- Freilich C.D., *Israeli National Security: A New Strategy for an Era of Change*, Oxford University Press, Oxford 2018.
- Friedland R., Hecht R., *To Rule Jerusalem*, University of California Press, Berkeley 2000.
- From Haven to Conquest: Readings in Zionism and the Palestine Problem until 1948*, ed. W. Khalidi, Institute for Palestine Studies, Washington 1987, Appendix 1, *Population, Immigration and Land Statistics, 1919–1946*.
- From Haven to Conquest: Readings in Zionism and the Palestine Problem until 1948*, ed. W. Khalidi, Institute for Palestine Studies, Washington 1987, Appendix 8 *Note on Arab Strength in Palestine, January–May 15, 1948*.
- Full-scale war in Middle East involving Israel and Iran likely, say most Europeans in poll*, „The Guardian”, 5 Nov 2025, www.theguardian.com/world/2024/nov/05/full-scale-war-in-middle-east-involving-israel-and-iran-likely-say-most-europeans-in-poll (dostęp: 17.06.2025).
- Fulton J., *China’s Changing Role in the Middle East*, Atlantic Council, June 2019, www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2019/06/Chinas_Changing_Role_in_the_Middle_East.pdf (dostęp: 20.03.2025).
- Fulton J., Schuman M., *China’s Middle East policy shift from „hedging” to „wedging”*, Atlantic Council, 5 Sept 2024, www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/chinas-middle-east-policy-shift-from-hedging-to-wedging (dostęp: 18.07.2025).
- Fyderek Ł., *Pretorianie i technokracy w reżimie politycznym Syrii*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011.
- Gallo G., Marzano A., *The Dynamics of Asymmetric Conflicts: The Israeli-Palestinian Case*, „Journal of Conflict Studies” 2009, vol. 29.
- Ganzeveld A., *The Consequences of the IDF Strikes into Iran*, Institute for the Study of War, 12 Nov 2024, www.understandingwar.

- org/backgrounders/consequences-idf-strikes-iran (dostęp: 21.06.2025).
- Gause III F.G., *Systemic Approaches to Middle East International Relations*, „International Studies Review” 1999, vol. 1, no. 1, s. 11–31.
- Gause III F.G., *The International Relations of the Persian Gulf*, Cambridge University Press, Cambridge 2009.
- Gaza Doctrine: The West Bank is Under Fire*, B’Tselem, 10 Mar 2025, www.btselem.org/gaza_doctrine_west_bank_under_fire (dostęp: 6.07.2025).
- Gelvin J.L., *The Israel-Palestine Conflict: One Hundred Years of War*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- General Assembly Votes Overwhelmingly to Accord Palestine ‘Non-Member Observer State’ Status in United Nations*, UN, 29 Nov 2012, <https://press.un.org/en/2012/ga11317.doc.htm> (dostęp: 1.07.2025).
- Georgy M., Choukeir J., *Arab states and the Palestinians: an uneasy relationship*, „Reuters”, 7 Apr 2025, www.reuters.com/world/middle-east/uneasy-ties-between-palestinians-arab-states-2025-04-07 (dostęp: 2.07.2025).
- Ghattas K., *Black Wave: Saudi Arabia, Iran, and the Forty-Year Rivalry That Unravelling Culture, Religion, and Collective Memory in the Middle East*, Henry Holt and Co, London 2020.
- Gorenberg G., *The Accidental Empire: Israel and the Birth of the Settlements, 1967–1977*, Times Books/Holt Paperbacks, New York 2007.
- Gray C.H., *AI, Sacred Violence, and War – The Case of Gaza*, Palgrave Macmillan, Cham 2025.
- Haass R.N., *The Age of Nonpolarity*, „Foreign Affairs” 2008, vol. 87, no. 3, s. 44–56.
- Halbwachs M., *On Collective Memory*, University of Chicago Press, Chicago 1992.
- Hamas in 2017: The Document in Full*, Middle East Eye, 2 May 2017, www.middleeasteye.net/news/hamas-2017-document-full (dostęp: 20.03.2025).
- Hamzawy A., *The Arab States’ Remarkable Moves to Push Peace in Gaza*, „Emissary”, 6 Mar 2025, <https://carnegieendowment.org>

- org/emissary/2025/03/gaza-ceasefire-egypt-reconstruction-palestine-summit?lang=en (dostęp: 2.07.2025).
- Harel A., *IDF plans to use disproportionate force in next war*, „Haaretz”, 5 Oct 2008, www.haaretz.com/2008-10-05/ty-article/analysis-idf-plans-to-use-disproportionate-force-in-next-war/0000017f-db22-d856-a37f-ffe216460000 (dostęp: 17.03.2025).
- Hartmann D., Wang S.M., Pohlmann L., Berendt B., *A systematic review of echo chamber research: comparative analysis of conceptualizations, operationalizations, and varying outcomes*, „Journal of Computational Social Science” 2025, vol. 8, s. 1–59.
- Hassassian M., *6 NGOs in the Context of National Struggle*, [w:] *Mobilizing for Peace: Conflict Resolution in Northern Ireland, South Africa, and Israel/Palestine*, eds. B. Gidron, S.N. Katz, Y. Hasenfeld, Oxford University Press, Oxford 2003.
- Hassner R.E., *War on Sacred Grounds*, Cornell University Press, Ithaca 2009.
- Hatuga D., *For Palestinians, America Was Never an Honest Broker*, „Foreign Policy”, 13 Sept 2018, <https://foreignpolicy.com/2018/09/13/for-palestinians-america-was-never-an-honest-broker-israel-abbas-netanyahu-middle-east-peace-process> (dostęp: 5.07.2025).
- Hawaleshka D., *History Illustrated: The story of Hamas and its fight for Palestine*, „Aljazeera”, 11 Oct 2023, www.aljazeera.com/gallery/2023/10/11/history-illustrated-the-story-of-hamas-and-its-fight-for-palestine (dostęp: 12.12.2024).
- Helmreich P.C., *From Paris to Sèvres: The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919–1920*, Ohio State University Press, Columbus 1974.
- Helmy N., *China Challenges Israel's Tactics in Gaza, Opposes Forced Displacement of Palestinians*, „Modern Diplomacy”, 3 Jul 2025, <https://moderndiplomacy.eu/2025/07/03/china-challenges-israels-tactics-in-gaza-opposes-forced-displacement-of-palestinians> (dostęp: 7.07.2025).
- Hermann T., Anabi O., Kaplan Y., Orly Sapozhnikova I., *The Israeli Democracy Index 2023*, The Israel Democracy Institute, 2023, <https://en.idi.org.il/media/24389/the-israeli-democracy-index-2023-english.pdf> (dostęp: 18.03.2025).

- Hinnebusch R., *The International Politics of the Middle East*, Manchester University Press, Manchester 2003.
- Hirsch M., *Arab States Are Giving Palestinians the Cold Shoulder*, „Politico”, 21 Feb 2024, www.politico.com/news/magazine/2024/02/21/why-arab-states-wont-support-palestinians-qa-00142277 (dostęp: 2.07.2025).
- Hirschfeld Y., *Track-Two Diplomacy Toward an Israeli-Palestinian Solution, 1978–2014*, Wilson Center Press / Johns Hopkins University Press, Washington 2014.
- How Do Israeli and Palestinian Youth View the Prospects for Peace?*, Alliance for Middle East Peace, Washington 2022, www.allmep.org/allmep-resources/allmep-executive-director-john-lyndon-sits-down-with-partner-usip-to-discuss-our-youth-survey-data (dostęp: 18.07.2025).
- Hroub K., *Hamas: A Beginner's Guide*, Pluto Press, London 2010.
- Human Rights in Palestine and Other Occupied Arab Territories*, United Nations, 25 Sept 2009, www.refworld.org/reference/mission/unhrc/2009/en/92049 (dostęp: 17.03.2025).
- Hurewitz J.C., *The Middle East and North Africa in World Politics. A Documentary Record*, vol. 2, *British–French Supremacy, 1914–1945*, Yale University Press, New Haven–London–New York 1979.
- Hurewitz J.C., *The Struggle for Palestine*, W.W. Norton and Company, New York 1950.
- Hurst S., *The United States and the Iranian Nuclear Programme: A Critical History*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2018.
- Hussain H., *Remembering Israel's Operation Pillar of Defence*, „Middle East Monitor”, 14 Nov 2017, www.middleeastmonitor.com/20171114-remembering-israels-operation-pillar-of-defence.
- Ikenberry G.J., *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*, Princeton University Press, Princeton 2011.
- In Moscow talks, Hamas and Fatah vow to seek 'unity of action' on post-war Gaza*, „The Times of Israel”, 1 Mar 2024, www.timesofisrael.com/in-moscow-talks-hamas-and-fatah-vow-to-see-unity-of-action-on-post-war-gaza (dostęp: 4.07.2025).

- Inbar E., *Israel's National Security: Issues and Challenges Since the Yom Kippur War*, Routledge, London 2008.
- Israel announces expansion of illegal settlements in occupied West Bank, „Aljazeera”, 29 May 2025, www.aljazeera.com/news/2025/5/29/israel-announces-major-expansion-of-illegal-west-bank-settlements (dostęp: 22.06.2025).
- Israel warns Hezbollah war would invite destruction, 3 Oct 2008, www.reuters.com/article/economy/israel-warns-hezbollah-war-would-invite-destruction-idUSL3251393 (dostęp: 17.03.2025).
- Jackson P.T., *The Conduct of Inquiry in International Relations. Philosophy of Science and Its Implications for the Study of World Politics*, Routledge, London–New York 2011.
- Jamsheer H.A., *Konflikt sueski w stosunkach międzynarodowych 1956–1957*, br. tłum., Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1987.
- Jarząbek J., *Palestyńczycy na drodze do niepodległości. Rozwój, przemiany i kryzys palestyńskiego ruchu narodowego*, Trio, Warszawa 2012.
- Jarząbek J., *Militaryzacja subregionu Zatoki Perskiej w perspektywie teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2019.
- Jelonek A.W., *Kibuc. Czy kryzys kolektywistycznego socjalizmu?*, Wydawnictwo Elgraf, Warszawa 1994.
- Jensen B., *Ungentlemanly Robots: Israel's Operation Rising Lion and the New Way of War*, Center for Strategic & International Studies, 20 Jun 2025, www.csis.org/analysis/ungentlemanly-robots-israels-operation-rising-lion-and-new-way-war (dostęp: 30.06.2025).
- Jervis R., *Cooperation Under the Security Dilemma*, „World Politics” 1978, vol. 30, no. 2, s. 167–214.
- Kaczmarek F., *Polityka UE wobec Bliskiego Wschodu*, Grupa Wydawnicza FNCE, Poznań 2023.
- Karbowska A.M., *Realizm ofensywny na przykładzie polityki Turcji wobec wojny w Syrii*, [w:] *Dziesięciolecie tragedii: wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania wojny domowej w Syrii*

- 2011–2021, red. K. Kościelniak, K. Rak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2022.
- Karbowska A.M., *Sufizm w polityce, polityka w sufizmie: Turcja w latach 1958–2001*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2023.
- Kardaś J., *Bliski Wschód w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej w okresie czwartej kadencji prezydenckiej Władimira Putina*, Wydawnictwo Naukowe FNCE, Warszawa 2024.
- Kateb A., *The Abraham Accords After Gaza: A Change of Context*, Carnegie Endowment for International Peace, Apr 2025, <https://carnegieendowment.org/research/2025/04/the-abraham-accords-after-gaza-a-change-of-context> (dostęp: 5.07.2025).
- Bridging the Divide: Peacebuilding in the Israeli-Palestinian Conflict*, eds. E. Kaufman, W. Salem, J. Verhoeven, Lynne Rienner Publishers, Boulder 2022.
- Kehila O., *Gaza Freedom Flotilla: Its History and Present Developments*, „Middle East Journal”, 24 Jul 2025, www.mideastjournal.org/post/gaza-freedom-flotilla-history (dostęp: 25.07.2025).
- Kelman H.C., *The Interdependence of Israeli and Palestinian National Identities: The Role of the Other in Existential Conflicts*, „Journal of Social Issues” 1999, vol. 55, no. 3, s. 581–600.
- Keohane R.O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984.
- Keohane R.O., Nye J.S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little, Brown and Company, Boston 1977.
- Keshner I., *Moshe Levinger, Contentious Leader of Jewish Settlers in Hebron, Dies at 80*, „The New York Times”, 18 May 2015, www.nytimes.com/2015/05/19/world/middleeast/moshe-levinger-contentious-leader-of-jewish-settlers-in-hebron-dies-at-80.html (dostęp: 20.10.2023).
- Khalidi R., *The Hundred Years’ War on Palestine: A History of Settler Colonialism and Resistance, 1917–2017*, Profile Books, London 2020.
- Khalidi R., *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness*, Columbia University Press, New York 1998.

- Khalidi R.I., *The Iron Cage. The Story of the Palestinian Struggle for Statehood*, Beacon Press, Boston 2006.
- Khalidi W., *Palestine Reborn*, I.B. Tauris, London 1992.
- Khalidi W., *Plan Dalet: Master Plan for the Conquest of Palestine*, „Journal of Palestine Studies” 1988, vol. 18, s. 3–70.
- Kissinger H., *Years of Upheaval*, Little Brown, Simon and Schuster, New York 1999.
- Kittrie O.F., *Lawfare: Law as a Weapon of War*, Oxford University Press, New York 2016.
- Kober A., *Israel's Wars of Attrition: Attrition Challenges to Democratic States*, Routledge, London 2009.
- Kober A., *From Heroic to Post-Heroic Warfare*, „Armed Forces & Society” 2015, vol. 41, no. 1, s. 96–122.
- Kosman M.M., *Abraham Accords Against the Backdrop of the Middle East Political Mosaic*, „Przegląd Strategiczny” 2022, no. 15, s. 105–122.
- Krammer A., *Soviet Motives in the Partition of Palestine, 1947–48*, „Journal of Palestine Studies” Winter 1973, vol. 2, no. 2, s. 102–119.
- Krauthammer C., *The Unipolar Moment*, „Foreign Affairs” 1990, vol. 70, no. 1, s. 23–33.
- Kroenig M., *The Return of Great Power Rivalry: Democracy versus Autocracy from the Ancient World to the U.S. and China*, Oxford University Press, New York 2020.
- Krzyżanowski M., *Realism, idealism or opportunism? Iran's reason of state in foreign policy towards Russia*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2023, t. 20, nr 1, s. 55–79.
- Kurtzer-Ellenbogen L., Lyndon J., Scheindlin D., Shikaki K., *Israeli and Palestinian Youth Attitudes toward the Conflict and Each Other: Cause for Concern, Openings for Hope, Areas for Action*, Alliance for Middle East Peace, 2022, www.allmep.org/wp-content/uploads/2022/07/ALLMEP-USIP-2022-Youth-Polling-Memo.-docx.pdf (dostęp: 18.07.2025).
- Kwieciński R., *W cieniu niepewności: siła militarna Chin w erze Xi Jinpinga*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2023.

- Lacroix S., *Awakening Islam. The Politics of Religious Dissent in Contemporary Saudi Arabia*, trans. G. Holoch, Harvard University Press, Cambridge, MA–London 2011.
- Laffin J., *The War of Desperation. Lebanon 1982–1985*, Osprey Publishing, London 1985.
- Lam L., Ferreira Santos S., Lukiv J., Williams N., *Israel-Iran: How did latest conflict start and where could it lead?*, „BBC News”, 19 Jun 2025, www.bbc.com/news/articles/cdj9vj8gglg2o (dostęp: 6.07.2025).
- Lapid Y., *Through dialogue to engaged pluralism: The unfinished business of the third debate*, „International Studies Review” 2003, vol. 5, no. 1, s. 128–131.
- Lapid Y., *Culture’s ship: Returns and departures in international relations theory*, [w:] *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, eds. Y. Lapid, F. Kratochwil, Lynne Rienner, Boulder 1996.
- Lappin Y., *IDF’s 2025 strategy: A multi-front war focused on Gaza and Iran*, „JNS – Jewish News Syndicate”, 5 May 2025, www.jns.org/ids-2025-strategy-a-multi-front-war-focused-on-gaza-and-iran (dostęp: 18.03.2025).
- Lawrence T.E., *Siedem filarów mądrości*, tłum. J. Schwakopf, t. 1–2, PWN, Warszawa 1976.
- Le More A., *International Assistance to the Palestinians after Oslo: Political Guilt, Wasted Money*, Routledge, London 2010.
- Lehn W., *The Jewish National Fund*, „Journal of Palestine Studies” 1974, vol. 3, no. 4, s. 74–96.
- Lenczowski G., *American Presidents and the Middle East*, Duke University Press, Durham 1990.
- Leon D., *The Jewish National Fund: How The Land Was Redeemed. The JNF’s historical concept of exclusively Jewish land is wholly anachronistic*, „Palestine-Israel Journal” 2012, vol. 12, no. 4; vol. 13, no. 1.
- Leverett F.L., Bingbing W., *The New Silk Road and China’s Evolving Grand Strategy*, „The China Journal” 2016, vol. 77, issue 2.
- Levin H., *Jerusalem Embattled*, Victor Gollacz, London 1950.
- Levitt M., *Targeting Terror: U.S. Policy Toward Middle Eastern State Sponsors and Terrorist Organizations, Post-September 11*, Washington Institute for Near East Policy, Washington 2002.

- Lia B., *Building Arafat's Police: The Politics of International Police Assistance in the Palestinian Territories After the Oslo Agreement*, Ithaca Press, Reading 1999.
- Li-Chen S., *Impact of the Russo-Ukrainian War on Energy Flows from the Arab Gulf States*, Middle East Institute Policy Analysis, 11 Feb 2025, www.mei.edu/publications/impact-russo-ukrainian-war-energy-flows-arab-gulf-states (dostęp: 25.03.2025).
- Lintl P., Wolfrum S., *Israel's Nation-State Law: Netanyahu Government Lays the Foundations for a Majoritarian System*, SWP Comment, 10 Oct 2018, s. 1–7, www.swp-berlin.org/en/publication/israels-nation-state-law (dostęp: 25.03.2025).
- Lizak W., *Bliski Wschód – zwiastuny wojny*, „Rocznik Strategiczny 2002/2003”, Warszawa 2003, s. 291–312.
- Lustick I.S., *Has Israel Annexed East Jerusalem?*, „Middle East Policy” 1997, vol. 5, no. 1, s. 34–45.
- Lustick I.S., *Paradigm Lost: From Two-State Solution to One-State Reality*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2019.
- Lustick I.S., *The Holocaust in Israeli Political Culture: Four Constructions and Their Consequences*, „Contemporary Jewry” 2017, vol. 37, no. 1, s. 125–170.
- Lynch M., *The Arab Uprising: The Unfinished Revolutions of the New Middle East*, Public Affairs, New York 2012.
- Lynch M., *Voices of the New Arab Public: Iraq, Al-Jazeera, and Middle East Politics Today*, Columbia University Press, New York 2006.
- Macro Poverty Outlook for Palestinian Territories: April 2023 – Datasheet*, World Bank, Washington, 2023, <https://documents.worldbank.org/pt/publication/documents-eports/document-detail/099932204122339809> (dostęp: 20.03.2025).
- Magid J., *Obama's peace envoy: Israel is carrying out 'reversed Oslo' in West Bank*, „The Times of Israel”, 23 Jul 2018, www.timesofisrael.com/obamas-peace-envoy-israel-carrying-out-reversed-oslo-in-west-bank (dostęp: 22.09.2023).
- Maher M., *Two Years On, the Abraham Accords Bear Fruit*, The Washington Institute for Near East Policy, 26 Oct 2022, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/two-years-abraham-accords-bear-fruit (dostęp: 19.06.2025).

- Maher N., *China's Approach to the Palestinian-Israeli Conflict*, „Asian Perspectives” 2025, vol. 12, issue 16.
- Mahler G.S., *Israel After Begin*, Suny Press, Albany 1990.
- Malik I., *Analysis of Oslo Accords*, „Strategic Studies” Summer 2001, vol. 21, no. 2, s. 134–145.
- Mankoff J., *The Middle East and the Ukraine War: Between Fear and Opportunity*, „Middle East Policy” 2024, vol. 31, no. 2, s. 47–66.
- Mansour R., Al-Shakeri H., *The Shape-Shifting 'Axis of Resistance'*, Chatham House, 6 Mar 2025, www.chathamhouse.org/2025/03/shape-shifting-axis-resistance/02-how-axis-was-formed-and-how-it-has-evolved (dostęp: 20.06.2025).
- Maoz Z., *Defending the Holy Land. A Critical Analysis of Israel's Security and Foreign Policy*, University of Michigan Press, Ann Arbor 2006.
- Mapping which countries recognise Palestine in 2024*, „Aljazeera”, 24 May 2024, www.google.com/search?q=Mapping+which+countries+recognise+Palestine+in+2024&sq=Mapping+which+countries+recognise+Palestine+in+2024&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIGCAEQRRg80gEOMTMyMDcxNTE1NGowajSoAgCwAgA&sourceid=chrome&ie=UTF-8.
- Masalha N., *The Palestine Nakba: Decolonising History, Narrating the Subaltern, Reclaiming Memory*, Zed Books, London 2012.
- McBride J., Berman N., Chatzky A., *China's Massive Belt and Road Initiative*, Council on Foreign Relations, 2 Feb 2023, www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative (dostęp: 6.07.2025).
- Mearsheimer J.J., Walt S.M., *The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy*, „Foreign Affairs” 2016, vol. 95, no. 4, s. 70–83.
- Mearsheimer J.J., Walt S.M., *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2008.
- Mearsheimer J.J., *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton & Company, New York 2001.
- Mendigutía M.G., Abu-Tarbush J., *The Palestinian Authority and the Reconfigured World Order: Between Multilateralism, Unilateralism, and Dependency Relationships*, „Politics and Governance” 2022, vol. 10, no. 2, s. 40–49.

- Miao Y., *Promoting Theoretical Pluralism in International Relations: Through the Empirical Case of Realism and Constructivism*, [w:] *Proceedings of the International Conference on Global Politics and Socio-Humanities*, Oxford University Press, Oxford 2023, s. 184–188.
- Mishal S., Sela A., *The Palestinian Hamas: Vision, Violence, and Coexistence*, Columbia University Press, New York 2006.
- Morgenthau H.J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, McGraw-Hill, New York 2005.
- Morris B., *1948 and After: Israel and the Palestinians*, Clarendon Press, Oxford 1990.
- Morris B., *Camp David and After: An Exchange (1. An Interview with Ehud Barak)*, „The New York Review of Books”, 13 Jun 2002, www.nybooks.com/articles/2002/06/13/camp-david-and-after-an-exchange-1-an-interview-wi (dostęp: 13.07.2018).
- Morris B., *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.
- Mutawi S.A., *Jordan in the 1967 War*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Nance M., *Defeating ISIS: Who They Are, How They Fight, What They Believe*, Skyhorse Publishing, New York 2016.
- Nasrallah N., *The First and Second Palestinian intifadas*, [w:] *Routledge Handbook on the Israeli-Palestinian Conflict*, eds. D. Newman, J. Peters, Routledge, London 2013.
- Neff D., *Battle of Karameh Establishes Claim of Palestinian Statehood*, „Washington Report On Middle East Affairs”, March 1998, www.wrmea.org/1998-march/middle-east-history-it-happened-in-march.html (dostęp: 16.08.2022).
- Nephew R., *The Art of Sanctions: A View from the Field*, Columbia University Press, New York 2017.
- Netherlands urges review of EU-Israel trade deal over ‘catastrophic’ Gaza aid block*, „The Guardian”, 7 May 2025, www.theguardian.com/world/2025/may/07/netherlands-urges-review-of-eu-israel-trade-deal-over-catastrophic-gaza-aid-block (dostęp: 17.06.2025).

- Noble P., *From Arab System to Middle Eastern System? Regional Pressures and Constraints*, [w:] *The Foreign Policies of Arab States: The Challenge of Globalization*, eds. B. Korany, A.E. Hillal Dessouki, American University in Cairo Press, Cairo–New York 2010.
- Noeske E., Paulsen A., Gressing A., *Reform Imperatives for Israel's Future: Balancing Haredi Growth and the Nation's Democratic Liberal Foundations*, „Contemporary Review of the Middle East” 2024, vol. 11, no. 1.
- Nolte D., *How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics*, „Review of International Studies” October 2010, vol. 36, no. 4, s. 881–901.
- Noor M., Shnabel N., Halabi S., Nadler A., *When Suffering Begets Suffering: The Psychology of Competitive Victimhood Between Adversarial Groups in Violent Conflicts*, „Personality and Social Psychology Review” 2012, vol. 16, no. 4, s. 351–374.
- Onuf N.G., *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Carolina Press, Columbia 1989.
- Osiewicz P., *Polityka Iranu wobec Bliskiego Wschodu po 2010 roku*, Grupa Wydawnicza FNCE, Poznań 2023.
- Osiewicz P., *Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran: Between Ideology and Pragmatism*, Routledge, New York–London 2021.
- Ożarowski R., *Hezbollah w stosunkach międzynarodowych na Bliskim Wschodzie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2011.
- Palestine question/Mideast situation – Final Declaration of the Arab Summit, Algiers, 7 to 9 June, 1988*, United Nations. The Question of Palestine, 15 Jun 1988, www.un.org/unispal/document/auto-insert-187887 (dostęp: 2.07.2025).
- Pappé I., *The Ethnic Cleansing of Palestine*, Oneworld Publications, London 2006.
- Pappé I., *The Israel/Palestine Question: A Reader*, Routledge, London–New York 2006.
- Patek A., *Wielka Brytania wobec Izraela maj 1948–styczeń 1949*, Tow. Wyd. „Historia Iagellonica”, Kraków 2002.

- Pedahzur A., Perliger A., *Jewish Terrorism in Israel*, Columbia University Press, New York 2011.
- Pedahzur A., *The Triumph of Israel's Radical Right*, Oxford University Press, Oxford 2012.
- Pędziwiatr K., *Palestyńczycy*, [w:] *Na Zachodnim Brzegu bez zmian*, red. K. Pędziwiatr, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa 2016.
- Peleg I., *Begin's foreign policy, 1977–1983: Israel's move to the right*, Greenwood Press, Westport 1987.
- People-to-People Diplomacy in Israel and Palestine. The Minds of Peace Experiment*, ed. S. Handelman, Routledge, London–New York 2014.
- Political Relations Between Türkiye and Palestine*, Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs, 2022, www.mfa.gov.tr/turkiye_s-political-relations-with-the-palestinian-national-authority.en.mfa (dostęp: 20.07.2025).
- Poll finds that Arab street has no stance on Russia-Ukraine conflict*, „Arab News”, 31 May 2022, www.arabnews.com/node/2092841/jserrors/page_view_timing/aggregate (dostęp: 5.07.2025).
- Porath Y., *The Emergence of the Palestinian-Arab National Movements, 1918–1929*, Frank Cass, London 1974.
- Posch W., *The Third World, Global Islam and Pragmatism. The Making of Iranian Foreign Policy*, Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin 2013.
- Posen B.R., *Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy*, Cornell University Press, Ithaca 2015.
- Pressman J., *Explaining the Carter Administration's Israeli-Palestinian Solution*, „Diplomatic History” 2009, vol. 33, no. 4, s. 675–701.
- Pressman J., *The Second Intifada: Background and Causes of the Israeli-Palestinian Conflict*, „Journal of Conflict Studies” 2003, vol. 23, no. 2, s. 114–143.
- Pressman J., *United States and the UN on Palestinian Statehood*, „Foreign Policy Analysis” 2014, vol. 10, no. 3, s. 221–236.
- Pressman J., *Vision in Collision, What Happened at Camp David and Taba?*, „International Security” Fall 2003, vol. 28, no. 2, s. 5–43.

- Pycińska M., *Praktykowanie narodu. Palestyńska praktyka doświadczenia narodowego do czasu powstania Palestyńskiej Autonomii Narodowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2021.
- QA-17, 27 May 2015, *Statement of the Spokesperson of the Ministry of Foreign Affairs, Tanju Bilgiç, in response to a question regarding Turkey's assistance to Palestine including Gaza*, Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs, 2022, www.mfa.gov.tr/qa_17_-27-may-2015_-statement-of-the-spokesperson-of-the-ministry-of-foreign-affairs_-tanju-bilgi%C3%A7_-in-response-to-a-question-regarding-turkey_s-assistance-to-palestine-including-gaza.en.mfa (dostęp: 18.07.2025).
- Quandt W.B., *Camp David and Peacemaking in the Middle East*, „Political Science Quarterly” 1986, vol. 101, no. 3, s. 357–377.
- Quandt W.B., *Peace Process: American Diplomacy and the Arab-Israeli Conflict Since 1967*, Brookings Institution Press, Washington 1977.
- Quartet Meeting in Moscow urges Israelis and Palestinians to engage in proximity talks*, The Office of the Quartet, 19 Mar 2010, www.quartetoffice.org/page.php?id=714d8y464088Y714d8 (dostęp: 4.07.2025).
- Quigley J., *The Statehood of Palestine: International Law in the Middle East Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.
- Radical Islam and International Security, Challenges and responses*, eds. H. Frisch, E. Inbar, Routledge, London–New York 2008.
- Rahman O.H., *The Arab plan for Gaza has two problems: Israel and the PA*, „Aljazeera”, 16 Mar 2025, www.aljazeera.com/opinions/2025/3/16/the-arab-plan-for-gaza-has-two-problems-israel-and-the-pa (dostęp: 2.07.2025).
- Raydan N., *How the Iran–Israel Conflict Is Affecting Gulf Energy and Maritime Security*, Washington Institute, 2025, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/how-iran-israel-conflict-affecting-gulf-energy-and-maritime-security (dostęp: 4.07.2025).
- Rayes D., *The foreign aid freeze poses risks to US interests in Syria*, „Atlantic Council”, 31 Jan 2025, www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/the-foreign-aid-freeze-poses-risks-to-us-interests-in-syria (dostęp: 12.06.2025).

- Ripsman N.M., Taliaferro J.W., Lobell S.E., *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, Oxford–New York 2016.
- Robinson M., *How the Gaza War is Shaping MENA Public's Support for the Two-State Solution*, „Arab Barometer”, 9 Jan 2025, www.arabbarometer.org/2025/01/support-for-the-two-state-solution-is-shifting-unexpectedly (dostęp: 2.07.2025).
- Rogan E., *The Arabs. A History*, Allen Lane, London 2009.
- Rollnick R., *Soviets recognize Palestinian state*, UPI Archives, 18 Nov 1988, www.upi.com/Archives/1988/11/18/Soviets-recognize-Palestinian-state/1702595832400 (dostęp: 6.07.2025).
- Ronen Y.R., *Jordan and the October 7th War: Between National Interests and Palestinian Solidarity*, 13 Mar 2025, The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, <https://dayan.org/content/jordan-and-october-7th-war-between-national-interests-and-palestinian-solidarity> (dostęp: 2.07.2025).
- Ross D., Makovsky D., *A Narrow Government with Ben Gvir and Smotrich Threatens US-Israel Ties*, Washington Institute for Near East Policy, 2022, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/narrow-government-ben-gvir-and-smotrich-threatens-us-israel-ties (dostęp: 3.03.2025).
- Roy S.M., *Hamas and Civil Society in Gaza: Engaging the Islamist Social Sector*, Princeton University Press, Princeton 2011.
- Rumer E., *Russia in the Middle East: Jack of All Trades, Master of None*, Carnegie Endowment for International Peace, 31 Oct 2019, <https://carnegieendowment.org/research/2019/10/russia-in-the-middle-east-jack-of-all-trades-master-of-none?lang=en> (dostęp: 4.07.2025).
- Russia backs Palestinian state*, „Aljazeera”, 18 Jan 2011, www.aljazeera.com/news/2011/1/18/russia-backs-palestinian-state (dostęp: 7.07.2025).
- Russia in the Middle East and North Africa – Disrupting Washington's Influence and Redefining Moscow's Global Role*, ed. A. Hamzawy, Carnegie Endowment for International Peace, 2 Dec 2024, <https://carnegieendowment.org/research/2024/12/russia-in-the-middle-east-and-north-africa?lang=en> (dostęp: 18.06.2025).

- Russia in the Middle East: National Security Challenges for the United States and Israel in the Biden Era*, Wilson Center, 2021, <https://www.wilsoncenter.org/publication/report-russia-middle-east-national-security-challenges-united-states-and-israel-biden> (dostęp: 13.06.2025).
- Russia's Evolving Footprint in the MENA Region*, Italian Institute for International Political Studies, 20 Feb 2025, www.ispionline.it/en/publication/russias-evolving-footprint-in-the-mena-region-201095 (dostęp: 5.07.2025).
- Said E.W., *Orientalism*, Random House, New York 1978.
- Salhani J., Cordall S.S., *Why is Israel attacking Syria?*, „Aljazeera”, 11 Dec 2024, www.aljazeera.com/features/2024/12/11/israel-attack-syria-explainer (dostęp: 22.06.2025).
- Postcolonial Theory and the Arab–Israeli Conflict*, eds. P.C. Salzman, D.D. Robinson, Routledge, London 2008.
- Samaan J.-L., *The Dahya Concept and Israeli Military Posture vis-à-vis Hezbollah Since 2006*, „Comparative Strategy” 2013, vol. 32, no. 2.
- Samhoury M., *Revisiting the Paris Protocol: Israeli-Palestinian Economic Relations, 1994–2014*, „Middle East Journal” Autumn 2016, vol. 70, no. 3, s. 579–607.
- Sasnal P., *Pseudostabilizacja. Problemy współczesnej polityki USA na Bliskim Wschodzie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.
- Sayigh Y., *Armed Struggle and the Search for State: The Palestinian National Movement, 1949–1993*, Oxford University Press, Oxford 1997.
- Scheidlin D., *Two States, Together: An Alternative Vision for Palestinians and Israelis*, The Century Foundation, 27 Jan 2025, <https://tcf.org/content/report/two-states-together-an-alternative-vision-for-palestinians-and-israelis> (dostęp: 28.07.2025).
- Segev T., *1967: Israel, the War, and the Year That Transformed the Middle East*, Metropolitan Books, New York 2007.
- Selby J., *Cooperation, Domination and Colonisation: The Israeli-Palestinian Joint Water Committee*, „Water Alternatives” 2013, vol. 6, no. 1, s. 1–24.

- Selim G.M., *The United States and the Arab Spring: The Dynamics of Political Engineering*, „Arab Studies Quarterly” Summer 2013, s. 255–272.
- Postcolonial Theory and International Relations: A Critical Introduction*, ed. S. Seth, Routledge, London 2013.
- Shaban O., *International Aid to the Palestinians: Between Politicization and Development*, Arab Center, 4 Aug 2022, <https://arabcenterdc.org/resource/international-aid-to-the-palestinians-between-politicization-and-development> (dostęp: 2.07.2025).
- Shahzad F., Qazi T.A., Shehzad R., *Framing of Israel and Palestine Conflict in RT news, Al-Jazeera, CNN & BBC News*, „Global Digital & Print Media Review” 2023, vol. 6, no. 1, s. 1–14.
- Shapira A., *Israel: A History*, Brandeis University Press, Waltham 2012.
- Sharm El-Sheikh Fact-Finding Committee Report, April 30, 2001*, unispal.un.org, 30 Apr 2001, <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/6E61D52EAACB860285256D2800734E9A> (dostęp: 15.09.2023).
- Sharp J.M., *U.S. Foreign Aid to Israel*, Congressional Research Service, 10 Apr 2018, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33222.pdf> (dostęp: 20.02.2024).
- Sharp J.M., *U.S. Foreign Aid to Israel, Congressional Research Service (CRS Report R45058)*, Washington, January 2024.
- Sherwood H., *Israel failed settlers evicted from Gaza in 2005, reports says*, „The Guardian”, 15 Jan 2010, www.theguardian.com/world/2010/jun/15/israel-failed-settlers-evicted-gaza (dostęp: 12.12.2004).
- Shilony Z., *Ideology and Settlement; The Jewish National Fund, 1897–1914*, Magnes Press, Jerusalem 1998.
- Shindler C., *Historia współczesnego Izraela*, tłum. M. Mścichowski, Książka i Wiedza, Warszawa 2011.
- Shlaim A., *Ten years after the first war on Gaza, Israel still plans endless brute force*, „The Guardian”, 7 Jan 2019, www.theguardian.com/commentisfree/2019/jan/07/ten-years-first-war-gaza-operation-cast-lead-israel-brute-force (dostęp: 14.12.2024).
- Shlaim A., *The Iron Wall: Israel and the Arab World*, Allen Lane, the Penguin Press, London 2000.

- Siapera E., Hunt G., Lynn T., *#GazaUnderAttack: Twitter, Palestine and diffused war*, „Information, Communication & Society” 2015, vol. 18, no. 11, s. 1303–1325.
- Siboni G., *Disproportionate Force: Israel's Concept of Response in Light of the Second Lebanon War*, INSS Insight No. 74, Institute for National Security Studies, Tel Aviv 2008, www.inss.org.il/publication/disproportionate-force-israels-concept-of-response-in-light-of-the-second-lebanon-war (dostęp: 17.03.2025).
- Sifry M., Cerf C., *The Gulf War Reader*, Random House, New York 1991.
- Simon D., *The Lessons of the Biden Administration's Efforts to Sanction Israeli Settlers*, The Century Foundation, 25 Jun 2025, <https://tcf.org/content/report/the-lessons-of-the-biden-administrations-efforts-to-sanction-israeli-settlers> (dostęp: 12.07.2025).
- Simons C., *International Proposals to Transfer Arabs from Palestine, 1895–1947: A Historical Survey*, KTAV, Hoboken 1988.
- Singh M., *The Case for Zero Enrichment in Iran*, The Washington Institute for Near East Policy, Washington 2014.
- Skare E., *Iran, Hamas, and Islamic Jihad: A marriage of convenience*, European Council on Foreign Relations, 18 Dec 2023, <https://ecfr.eu/article/iran-hamas-and-islamic-jihad-a-marriage-of-convenience> (dostęp: 6.07.2025).
- Smagin N., *Middle Eastern Influence Is Growing Fast in Russia*, Carnegie Endowment for International Peace, 16 Nov 2023, <https://carnegieendowment.org/politika/91028> (dostęp: 4.07.2025).
- Smith J.E., *George Bush's War*, Henry Holt, New York 1992.
- Sprinzak E., *The Ascendance of Israel's Radical Right*, Oxford University Press, New York 1991.
- Stein L., *The Balfour Declaration*, Valentine, Mitchell, London 1961.
- Stein R.L., Kuntsman A., *Digital Militarism: Israel's Occupation in the Social Media Age*, Stanford University Press, Stanford 2015.
- Steinitz Y., Amidror Y., Rosenne M., Gold D., *Defensible Borders for a Lasting Peace*, Jerusalem Center for Public Affairs, 2005, www.files.ethz.ch/isn/45651/DB%20English.pdf (dostęp: 1.07.2025).

- Stone M., *Israel rejects 'preposterous' report claiming it's committing 'crimes against humanity' by persecuting Palestinians*, Sky News, 27 Apr 2021, <https://news.sky.com/story/israel-rejects-preposterous-report-claiming-its-committing-crimes-against-humanity-by-persecuting-palestinians-12288122> (dostęp: 1.07.2025).
- Styszyński M., *Priorytety polityki zagranicznej Królestwa Arabii Saudyjskiej w latach 2011–2023*, Grupa Wydawnicza FNCE, Wydawnictwo Naukowe FNCE, Poznań 2024.
- Sun Y., *China Doesn't Want the Costs of Running the Middle East*, „Foreign Policy”, 29 Feb 2024, <https://foreignpolicy.com/2024/02/29/china-middle-east-united-states-regional-hegemon-war> (dostęp: 13.06.2025).
- Sun Y., *Forecasting China's strategy in the Middle East over the next four years*, Brookings Institution, 15 Jan 2025, www.brookings.edu/articles/forecasting-chinas-strategy-in-the-middle-east-over-the-next-four-years (dostęp: 7.04.2025).
- Swisher C.E., *The Truth About Camp David: The Untold Story About the Collapse of the Middle East Peace Process*, Bold Type Books, New York 2004.
- Tartir A., *The Evolution and Reform of Palestinian Security Forces 1993–2013*, „Stability: International Journal of Security & Development” 2015, vol. 4, no. 1, s. 1–20.
- Telhami S., *Power and Leadership in International Bargaining: The Path to the Camp David Accords*, Columbia University Press, New York 1990.
- Telhami S., *The World Through Arab Eyes: Arab Public Opinion and the Reshaping of the Middle East*, Basic Books, New York 2013.
- Telhami S., Barnett M., *Introduction: Identity and foreign policy in the Middle East*, [w:] *Identity and Foreign Policy in the Middle East*, eds. S. Telhami, M. Barnett, Cornell University Press, Ithaca 2002, s. 1–25.
- Tessler M., *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*, Indiana University Press, Bloomington–Indianapolis 2009.
- The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation*, 31 Mar 2023, https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586 (dostęp: 6.07.2025).

- The Economic Costs of the Israeli Occupation for the Palestinian People: Cumulative Fiscal Costs*, UNCTAD/GDS/APP/2019/2, 2019, https://unctad.org/system/files/official-document/gd-sapp2019d2_en.pdf (dostęp: 20.03.2025).
- The Impact of Russia's Invasion of Ukraine on the Middle East and North Africa*, International Crisis Group, Statement, 14 Mar 2022, www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/impact-russias-invasion-ukraine-middle-east-and-north-africa (dostęp: 24.03.2025).
- The Israel-Arab Reader. A Documentary History of the Middle East Conflict*, eds. W. Laqueur, B. Rubin, Penguin, Harmondsworth 1995.
- The Jordanian position on the Palestinian issue*, Jordan, Department of Palestinian Affairs, 2021, https://dpa.gov.jo/En/Pages/The_Jordanian_position_on_the_Palestinian_issue (dostęp: 2.07.2025).
- The Ongoing NGO Campaign to Undermine the EU-Israel Association Agreement*, NGO Monitor, 23 Jun 2025, <https://ngo-monitor.org/reports/ngo-campaign-eu-israel-association-agreement> (dostęp: 7.07.2025).
- The Palestine/Israel Pulse, a Joint Poll*, Palestinian Center for Policy and Survey Research, 2022, <https://pcpsr.org/en/node/930> (dostęp: 7.04.2025).
- The Paris Protocol Twenty Years after Oslo: Reassessment and Possible Modifications*, [w:] *Economic Dimensions of an Agreement between Israel and Palestine: Summaries of Recent Studies and Lessons Learnt*, eds. A. Arnon, S. Bamyá, Aix Group/Truman Institute, 2016, s. 60–68.
- The Quartet*, UN. The Question of Palestine, 2025, www.un.org/unispal/the-quarte (dostęp: 2.07.2025).
- The Role of NGOs in the Palestinian Political War Against Israel*, Jerusalem Center for Security and Foreign Affairs, 2025, https://jcpa.org/overview_palestinian_manipulation/role_of_ngos_in_the_palestinian-political_war (dostęp: 7.07.2025).
- The Sharm el-Sheikh agreement*, 17 Oct 2000, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/976760.stm (dostęp: 13.09.2023).

- Thicknese S.G., *Arab Refugees: A Survey of Resettlement Possibilities*, Royal Institute of International Affairs, London 1949.
- Thorpe D.R., *What we failed to learn from Suez*, „The Telegraph”, 1 Nov 2006, www.telegraph.co.uk/culture/3656288/What-we-failed-to-learn-from-Suez.html (dostęp: 12.04.2023).
- Thrall N., *The Only Language They Understand: Forcing Compromise in Israel and Palestine*, Metropolitan Books, New York 2017.
- Trenin D., *Russia in the Middle East: Moscow's Objectives, Priorities, and Policy Drivers*, Carnegie, Moscow Center, 2016, <https://carnegie.ru/2016/04/05/russia-in-middle-east-moscow-s-objectives-priorities-and-policy-drivers-pub-63244> (dostęp: 5.07.2025).
- Trofimov Y., *Assad's Downfall Marks a New Realignment in the Middle East*, The Wall Street Journal, 8 Dec 2024, www.wsj.com/world/middle-east/assads-downfall-marks-a-new-realignment-in-the-middle-east-ed9cb441 (dostęp: 20.06.2025).
- UN rights office raises alarm over escalating violence in occupied West Bank, „UN News”, 24 Jan 2025, <https://news.un.org/en/story/2025/01/1159411> (dostęp: 25.01.2025).
- Understanding UN Security Council Resolution 242*, Jerusalem Center for Security and Foreign Affairs, 2025, https://jcpa.org/requirements-for-defensible-borders/security_council_resolution_242 (dostęp: 1.07.2025).
- UNRWA, *Who We Are*, www.unrwa.org (1.07.2025).
- U.S. Relations with Iraq: Country Assistance Overview*, U.S. Department of State, <https://2021-2025.state.gov/u-s-relations-with-iraq> (dostęp: 15.05.2025).
- Uzer U., *Turkey and the Palestine Question. Torn between a Pro-Western Stance, Regional Considerations and Identity*, The Interactive Encyclopedia of the Palestine Question, 2024, www.palquest.org/en/highlight/37683/turkey-and-palestine-question (dostęp: 18.07.2025).
- Ülgen S., Besch S., Toygür İ., *Strategic Autonomy as a Dynamic of Convergence in Türkiye-EU Relations*, Carnegie Endowment for International Peace, 22.10.2024, <https://carnegieendowment.org/research/2024/10/>

- strategic-autonomy-as-a-dynamic-of-convergence-in-turkiye-eu-relations?lang=en (dostęp: 30.06.2025).
- Waage H.H., *Norway's Role in the Middle East Peace Talks: Between a Strong State and a Weak Belligerent*, „Journal of Palestine Studies” 2005, vol. 34, no. 4, s. 6–24.
- Wæver O., *Securitization and Desecuritization*, [w:] *On Security*, ed. R.D. Lipschutz, Columbia University Press, New York 1995, s. 46–86.
- Walt S.M., *The End of Hubris and the New Age of American Restraint*, „Foreign Affairs”, May/June 2019, www.foreignaffairs.com/united-states/end-hubris (dostęp: 24.03.2025).
- Walt S.M., *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca 1987.
- Walt S.M., *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2018.
- Waltz K.N., *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Reading 1979.
- Wang Yi *on the Israeli-Palestinian conflict: The will of the people must not be defied, and the principle of justice must not be abandoned*, Ministry of Foreign Affairs, People's Republic of China, 7 Mar 2025, www.mfa.gov.cn/eng/wjbzhd/202503/t20250307_11570217.html (dostęp: 7.07.2025).
- Warshagha A., Ang P.S., Huan C., *Comparative Framing of the Palestinian-Israeli Conflict in Newspapers: An Analysis of Affect*, „GEMA Online Journal of Language Studies” August 2024, vol. 24, no. 3.
- Wasserstein B., *The British in Palestine: The Mandatory Government and the Arab-Jewish Conflict, 1917–1929*, B. Blackwell, Oxford 1992.
- Waxman D., *The Israeli-Palestinian Conflict: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, Oxford 2019–New York 2011.
- Weizman E., *Hollow Land: Israel's Architecture of Occupation*, Verso, London–New York 2007.
- Weizman E., *The Least of All Possible Evils: Humanitarian Violence from Arendt to Gaza*, Verso, London 2011.

- Wendt A., *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.
- Wendt A., *Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics*, „International Organization” 1992, vol. 46, no. 2, s. 391–425.
- Wertman O., Elran M., *The Israeli Electorate from the Perspective of the 2022 Elections*, INSS Insight, 1 Dec 2022, www.inss.org.il/wp-content/uploads/2022/12/No.-1664.pdf (dostęp: 3.03.2025).
- West Bank and Gaza Area C and the Future of the Palestinian Economy*, World Bank Group, Washington, 2014, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/137111468329419171/pdf/AUS29220REPLAC0EVISION0January02014.pdf> (dostęp: 12.07.2025).
- What is Hamas and why is it fighting with Gaza?*, „BBC News”, 21 Jan 2025, www.bbc.com/news/world-middle-east-67039975 (dostęp: 22.01.2025).
- What is UNRWA and why is it important for Palestinians?* „Aljazeera”, 1 Feb 2024, www.aljazeera.com/news/2024/2/1/what-is-unrwa-and-why-it-is-important-for-palestinians (dostęp: 1.07.2025).
- Why has the Palestinian group Hamas launched an attack on Israel? All to know*, „Aljazeera”, 9 Oct 2023, www.aljazeera.com/news/2023/10/7/palestinian-group-hamas-launches-surprise-attack-on-israel-what-to-know (dostęp: 22.01.2025).
- Wiśniewski R., *Polityka Chińskiej Republiki Ludowej wobec Bliższego Wschodu: Determinanty, ewolucja i konsekwencje dla regionu*, Grupa Wydawnicza FNCE, Poznań 2023.
- Wódka J., *Polityka zagraniczna Turcji. Uwarunkowania wewnętrzne oraz podmioty decyzyjne*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Trio, Warszawa 2012.
- Wohlforth W.C., *The Stability of a Unipolar World*, „International Security” 1999, vol. 24, no. 1, s. 5–41.
- Wójcik A., *Salafism in Turkey: Between persistent radicalism and cultural resilience*, „Przegląd Religioznawczy” 2024, nr 1(291), s. 121–146.

- Wójcik E., *Konflikt bliskowschodni. Aspekty militarne*, MON, Warszawa 1975.
- Wojnarowicz M., *After October 7: EU Policy Towards the Israeli-Palestinian Conflict in 2023-2024*, Europeum, March 2025, www.europeum.org/en/articles-and-publications/policy-brief-after-october-7-eu-policy-towards-the-israeli-palestinian-conflict-in-2023-2024 (dostęp: 20.06.2025).
- Wolfsfeld G., *Media and the Path to Peace*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.
- Wolfsfeld G., Segev E., Sheaffer T., *Social Media and the Arab Spring: Politics Comes First*, „The International Journal of Press/Politics” 2013, vol. 18, no. 2, s. 115–137.
- World Report 2024*, Human Rights Watch, 2025, www.hrw.org/world-report/2024.
- Vakil S., Quilliam N., *The Abraham Accords and Israel-UAE Normalization*, Chatham House, 2023, www.chathamhouse.org/sites/default/files/2023-04/2023-03-28-abraham-accords-israel-uae-normalization-vakil-quilliam-1.pdf (27.03.2025).
- Vakil S., Quilliam N., *The Abraham Accords and Israel-UAE Normalization: Shaping a New Middle East*, Chatham House, London, March 2023, www.chathamhouse.org/2023/03/abraham-accords-and-israel-uae-normalization/02-israel-uae-rapprochement-leading-abraham (dostęp: 18.06.2025).
- Vakulenko S., *Russia's Great Energy Game in the Middle East*, Carnegie Endowment for International Peace, 12 Nov 2024, <https://carnegieendowment.org/research/2024/11/russias-great-energy-game-in-the-middle-east?lang=en> (dostęp: 7.04.2025).
- Valbjørn M., *Introduction: The Role of Ideas and Identities in Middle East International Relations*, [w:] *The Role of Ideas and Identities in Middle East International Relations*, M. Valbjørn, F.H. Lawson, SAGE Publications, London 2015.
- Valbjørn M., *International Relations Theory and the New Middle East: Three Levels of a Debate*, [w:] *International Relations Theory and a Changing Middle East*, ed. M. Lynch, POMEPS Studies 16, Washington 2015.

- Vital D., *The Origin of Zionism*, Oxford University Press, Oxford 1975.
- Vital D., *Zionism. The Crucial Phase*, Oxford University Press, Oxford 1987.
- Vital D., *Zionism: The Formative Years*, Oxford University Press, Oxford 1982.
- Xi Jinping Holds Talks with Palestinian President Mahmoud Abbas*, Ministry of Foreign Affairs, People's Republic of China, 14 Jun 2023, www.mfa.gov.cn/eng/wjb/zzjg_663340/yzs_663350/xwlb_663352/202306/t20230618_11099414.html (dostęp: 7.07.2025).
- Xiaoyu Lu X., Al Jijakli D., *Is China's Peace Plan Still Relevant for Gaza?* „The Diplomat”, 1 Apr 2025, <https://thediplomat.com/2025/04/is-chinas-peace-plan-still-relevant-for-gaza> (7.07.2025).
- Yaari E., *Gaza's Economy: How Hamas Stays in Power*, The Washington Institute for Near East Policy, 6 Jan 2011, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/gazas-economy-how-hamas-stays-power (dostęp: 20.03.2025).
- Yahya M., Hage Ali M., *Russia's Balancing Act in the Levant*, Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center (Carnegie Endowment for International Peace), September 2024, <https://carnegieendowment.org/research/2024/09/russia-middle-east-levant?lang=en> (dostęp: 21.03.2025).
- Yapp M.E., *The Near East since the First World War: A History to 1995*, Longman, London–New York 1994.
- Yearbook of the United Nations*, vol. 43, chapter IV *Middle East*, Department of Public Information, UN, New York, 31 Dec 1989, <https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/DF0BB-291D1E55CF4052565B80063E183> (dostęp: 28.10.2022).
- Yergin D., *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power*, Simon & Schuster, New York 1991.
- Yossef A., *The Regional Impact of the Abraham Accords*, Modern War Institute at West Point, March 2021, <https://mwi.westpoint.edu/wp-content/uploads/2021/02/regional-impact-abraham-accords.pdf> (dostęp: 18.06.2025).

- Zanotti J., *Israel: Major Issues and U.S. Relations*, Congressional Research Service, 2024, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R44245> (dostęp: 17.03.2025).
- Zdanowski J., *Middle East 2024: Decoding the Complexities of a Regional System*, KAAFM Publishing House, Kraków 2024.
- Zdanowski J., *Variables and Dynamics of the Middle Eastern System*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” November 2024.
- Zeitoun M., *Power and Water in the Middle East: The Hidden Politics of the Palestinian-Israeli Water Conflict*, I.B. Tauris, London 2008.
- Zeitoun M., Warner J., *Hydro-Hegemony – A Framework for Analysis of Trans-boundary Water Conflicts*, „Water Policy” 2006, vol. 8, no. 5, s. 435–460.
- Zeitsoff T., *How Social Media Is Changing Conflict*, „The Journal of Conflict Resolution” October 2017, vol. 61, no. 9, s. 1970–1991.
- Zertal I., Eldar A., *Lords of the Land: The War Over Israel’s Settlements in the Occupied Territories, 1967–2007*, Nation Book, New York 2009.
- Zerubavel Y., *Recovered Roots: Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition*, University of Chicago Press, Chicago 1995.
- Zhang C., *China’s Changing Role in the Middle East: Filling a Power Vacuum?*, Routledge, Abingdon–New York 2024.
- Zhongmin L., Meng S., *The Russia–Ukraine Conflict and the Changing Geopolitical Landscape in the Middle East*, „China International Strategy Review” 2023, vol. 5, s. 99–112.
- Ziv G., *The Long Israeli–Palestinian Impasse: Is the ‘One-State Solution’ the Answer?*, „The Journal of Peace and War Studies” October 2023, vol. 5, s. 19–35.

INDEKS OSOBOWY I GEOGRAFICZNY

- Abbas, Mahmud* 62, 64, 128
Afryka Północna 11, 49, 97
al-Asad, Baszszar 45, 70, 72, 167, 169, 172
Amman 62, 104
Anderson, Benedict 144–145
Ankara 75, 113, 114, 168, 173, 175
Annapolis 128
Arafat, Jasir 62, 88, 128
Arabia Saudyjska 15, 18, 72, 74, 75, 84, 85, 90, 105, 158, 166, 176,
192
Azja 49, 112, 158
- Bagdad 166
Bahrajn 43, 74, 105, 107, 123, 160, 165, 176
Bałkany 173
Balfour, Arthur 25, 28, 191
Barak, Ehud 128
Barnett, Michael 13, 15, 18
Bazylea 26
Begin, Menachem 53
Bejrut 106
Belgia 92

Ben Gwir, Itamar 54

Ben Gurion, Dawid 52

Biden, Joe 89

Bliski Wschód (region MENA / WANA) 7, 11, 12, 14–16, 18, 19,
22, 23, 30, 34, 36, 49, 50, 51, 69, 70, 73, 81, 82, 91, 94, 97, 111,
157, 159, 160, 164, 173

Bush, George W. 69, 89

Bush, George H.W. (senior) 67

Buzan, Barry 11, 50

Camp David 36, 86, 89, 104, 128, 134

Chiny (Chińska Republika Ludowa) 9, 14, 51, 65, 66, 70–73, 82,
85, 86, 97–99, 126, 158, 159, 164, 166, 192, 197

Clinton, Bill 40, 67, 89

Czechosłowacja 32

Czechy 92

Damaszek 27, 46, 73, 170

Davutoğlu, Ahmet 173

Doha 75

Dolina Jordanu 124, 129

Doyle, Michael W. 14

Dżabalija 37

Egipt 13, 16, 28, 31–36, 63, 64, 67, 72, 75, 85, 86, 95, 96, 104, 158,
173, 175, 186

Erdoğan, Recep Tayyip 113, 114, 173, 175

Europa (Unia Europejska) 7, 19, 21, 25, 26, 51, 66, 73, 75, 90–93,
109, 112, 141, 158, 164, 174, 184, 192, 197

Gause III, F. Gregory 16, 49

Górski Karabach 173

Halbwachs, Maurice 145

Hanijja, Ismail 171

Hassner, Ron 146

Herzl, Theodor 26

Hiszpania 92

Husajn (szarif Mekki) 28

Indie 164

Irak 13, 14, 30, 31, 69, 70, 83, 84, 111, 168, 169

Iran (Islamska Republika Iranu) 7, 9, 13–15, 18, 26, 36, 45, 46,
50, 51, 60, 71, 72, 74, 75, 84, 99, 105, 110–112, 123, 126, 129,
158–160, 163, 166–172, 175, 176, 187, 192, 197

Irlandia 92

Izrael 7–12, 14, 18, 25, 26, 31–56, 58–69, 71–79, 81, 82, 86–121,
123–149, 151–155, 157–177, 179–189, 191–198

Jackson, Patrick 21

Jafa 146

Jemen 13, 85, 111, 123, 169

Jerozolima 29, 31, 39, 46, 51, 53, 56, 88–92, 96, 97, 101, 104, 106,
113, 120, 124, 128, 135, 147, 155, 162, 173, 191

Jerycho 135

Jordania (wcześniej Transjordania) 30–32, 67, 75, 85, 100, 104,
109, 164, 165, 186

Kahane, Meir 154

Kair 62, 134, 166

Katar 15, 64, 74, 75, 105, 173

Keohane, Robert O. 15, 130

Kerry, John 128

Lapid, Yosef 21, 54

Lewant 11, 173

Liban 13, 30–32, 36, 37, 60, 62, 100, 109, 110, 123, 169–171, 173

Libia 16, 83,

Londyn 28, 34

Lustick, Ian S. 147

Lynch, Marc 16, 17, 18

Madryt 39, 67, 96, 125, 131

Maghreb 11

Maroko 50, 74, 105, 123, 160, 165, 176

McMahon, Henry 28

Medyna 29

Mekka 28

Miao, Yizhou 22

Mitchell, George J. 41

Muhammad VI (król Maroka) 166

Morgenthau, Hans 115

Morze Śródziemne 17

Moskwa 67, 70, 71, 73, 94–96, 159

Muhammad (Mahomet, Prorok) 147

Naser, Gamal Abdel 33

Netanjahu, Binjamin 52, 54, 57, 77

Niemcy 92

Noble, Paul 50

Norwegia 39, 140

Nowa Zelandia 34

Nye, Joseph S. 15, 130

Obama, Barack 71, 89

Olmert, Ehud 128

Onuf, Nicholas 17

Oslo 38

Pakistan 50

Palestyna (Autonomia Palestyńska) 7, 9, 11, 19, 25–31, 38, 62, 64, 67, 88–91, 93–101, 103, 104, 106, 107, 109, 112, 113, 115, 117, 118, 120–122, 128, 129, 133, 135–139, 141, 147, 152, 156, 158–162, 166, 168, 171, 184, 187–189, 191, 192, 195, 198

Pappé, Ilan 146

Paryż 34, 133, 135, 137–139, 142

Pekin 70, 71, 98, 99, 159

Picot, François Georges- 30

Półwysep Synaj 33–35

Rabin, Icchak 39, 40, 154

Rai'si, Ebrahim 166

- Ramallah 64, 162
Republika Południowej Afryki 185
Rijad 62, 166
Rosja (Federacja Rosyjska) 9, 14, 51, 65, 66, 70–74, 82, 85, 91, 94–97, 99, 103, 126, 158, 159, 192, 197
- Sabra 37
Sahara Zachodnia 166
Said, Edward 20
Saladyn 29
Salman, Muhammad ibn 166
Sinwar, Jahia 171
Smotricz, Bezalel 54, 57
Somalia 173
Stany Zjednoczone (USA) 7, 9, 14, 15, 31, 33, 34, 39, 43, 46, 47, 51, 66–75, 82–92, 94–97, 99, 105, 109, 119, 122, 123, 125–127, 129, 131, 143, 144, 148, 154, 157–161, 163, 166–169, 174, 192, 197
Strefa Gazy 26, 32–35, 37, 39, 41, 42, 44–46, 50, 51, 53, 56, 59–64, 79, 88, 92, 93, 95, 97, 100, 105–110, 113, 120, 123, 129, 135, 138, 155, 162, 165, 166, 169, 170, 171, 175, 177, 178, 185, 186, 189, 192
Sudan 105, 160
Sykes, Mark 30
Syria 13, 14, 16, 26, 30–32, 35, 45, 46, 50, 70, 84, 86, 95, 96, 100, 104, 109, 111, 129, 159, 167, 169, 170, 172
Szarm el-Szejk 40
Szaron, Ariel 40, 69
Szatila 37
- Tel Awiw 104, 125, 160, 163, 165, 166
Truman, Harry 88
Trump, Donald 89, 90, 160, 162
Tunezja 85
Tunis 62,
Turcja 9, 14, 50, 51, 75, 112–114, 158, 167, 168, 172–176, 192, 197

Ukraina 72, 158

Valbjørn, Morten 22

Wæver, Ole 11, 50

Walt, Stephen M. 13

Waltz, Kenneth 115, 122

Waszyngton 36, 46, 67, 68, 69, 71, 72, 74, 84–86, 90, 123, 125, 126,
130, 141, 144, 161–163, 166, 167

Wendt, Alexander 17

Wielka Brytania 28, 29–31, 33, 34, 192

Wzgórza Golan 34, 35, 45, 53, 56, 162

Zachodni Brzeg 26, 32–35, 37, 39, 41–43, 46, 51, 53, 55–57, 59, 61,
62, 64, 69, 88, 92, 100, 106, 108, 119, 135, 138, 142, 144, 149,
155, 183, 184, 185, 186

Zatoka Perska 11, 15, 16, 50, 51, 67, 71, 105, 112, 123, 141, 158,
160, 163, 164, 192, 197

Zjednoczone Emiraty Arabskie (ZEA) 43, 72, 74, 85, 105, 107,
111, 123, 160, 163–165, 176, 192

ZSRR (Związek Radziecki) 18, 31, 33, 34, 39, 66, 67, 70, 85, 88,
94–96, 122, 131

Każdy długotrwały konflikt, także ten izraelsko-palestyński, stanowi swoistego rodzaju analityczne wyzwanie, szczególnie z perspektywy wiodących teorii stosunków międzynarodowych – jest on z jednej strony trwałym elementem współczesnej rzeczywistości międzynarodowej oraz czynnikiem mającym wpływ na stabilizację lub destabilizację regionalnego ładu w kluczowym regionie świata. [...] na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, iż rozważania na temat konfliktu izraelsko-palestyńskiego zostały osadzone na konkretnych systemach normatywnych, co sprawia, że mamy do czynienia z bardzo dobrą, rzetelną pracą naukową [...].

z recenzji wydawniczej dr. Karola Bieńka

Dr Michał Lipa: doktor nauk społecznych w zakresie nauki o polityce; adiunkt w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jest politologiem i kulturoznawcą specjalizującym się w badaniach nad procesami politycznymi i gospodarczymi w regionie arabskiego Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Uczestnik badań terenowych w Egipcie, Tunezji i Algierii; wykładał gościnnie w Ankarze i Kairze. Zajmuje się badaniem egipskiego systemu politycznego oraz analizą polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Arabskiej Republiki Egiptu (ORCID: 0000-0003-3525-0598).

Prof. dr hab. Jerzy Zdanowski: profesor na Wydziale Prawa Uniwersytetu Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie. Jest politologiem, historykiem i orientalistą, od wielu lat specjalizującym się w badaniach nad Bliskim Wschodem, islamem oraz stosunkami międzynarodowymi. Jest autorem ponad 20 książek i przeszło 120 artykułów naukowych (ORCID: 0000-0002-6878-0432).

OFICyna
WYDAWNICZA

